

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:40

Inrikesdepartementet

**FÖRETAGAREFÖRENINGARNAS
FRAMTIDA
ORGANISATION OCH VERKSAMHET**

BETÄNKANDE AV
1962 ÅRS FÖRETAGAREFÖRENINGAUTREDNING

Stockholm 1967

SOU
1967:H

Ref

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström. I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihlström. S.
9. Rikskonserter. Esselte. E.
10. Linköpings högskola. Del I. Victor Pettersson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman. E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala. E.
18. Invandringen. Esselte. I.
19. Statens stöd till ungdomsverksamhet. Esselte. E.
20. Den statliga länsförvaltningen. I. Norstedt & Söner K.
21. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. Norstedt & Söner. K.
22. Skatteförvaltningen. Norstedt & Söner K.
23. Länsindelningsutredningen. Victor Pettersson. K.
24. Lag om skatterätt. Hæggström. Fi.
25. Narkotikaproblemet. Del I. Hæggström. S.
26. Partiell författningsreform. Esselte. Ju.
27. Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. Esselte. Ju.
28. Tryckfrihet och upphovsrätt. Berlingska boktryckeriet, Lund. Ju.
29. Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. Esselte. K.
30. Höga eller låga hus? Esselte. I.
31. Filmens inflytande på sin publik. Hæggström. E.
32. Väterns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Esselte. K.
33. Väterns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. Esselte. K.
34. Kompensation i vissa fall för bensinskatt som utgår vid användande av motorsåg och snöskoter. Berlingska boktryckeriet, Lund. Fi.
35. Firmaskydd. Esselte. Ju.
36. Nykterhetsvårdens läge. Del I. Esselte. S.
37. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. Esselte. S.
38. Skoglig yrkesutbildning. II. Esselte. Jo.
39. Samhällets berättillsyn, barnstugor och familjedaghem. Esselte. S.
40. Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet. Kihlström. I.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:40

Inrikesdepartementet

FÖRETAGAREFÖRENINGARNAS
FRAMTIDA
ORGANISATION OCH VERKSAMHET

BETÄNKANDE AV

1962 ÅRS FÖRETAGAREFÖRENINGAUTREDNING

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1967

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Inrikesdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 23 november 1962 chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning angående företagareföreningarnas organisation och verksamhet. I kungl. brev den 24 februari 1967 har förordnats att nämnda bemyndigande fr. o. m. den 1 mars 1967 skall gälla chefen för inrikesdepartementet.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade chefen för handelsdepartementet den 12 december 1962 såsom sakkunniga riksgäldsdirektören Georg Ringström, ledamöterna av riksdagens första kammare Torsten Andersson i Brämhult, Stig Stefanson och Sten Söderberg samt bankokommissarien Kurt Eklöf. Tillika uppdrog departementschefen åt Ringström att i egenskap av ordförande leda de sakkunnigas arbete.

De sakkunniga har antagit namnet *1962 års företagareföreningsutredning*.

Den 9 oktober 1964 entledigades Eklöf på därom gjord begäran från uppdraget. I stället förordnades sjöfartsrådet Bengt O. Rickard att vara ledamot av utredningen.

Som experter har den 20 november 1963 förordnats direktören Karl-Ivan Ulvenäs och bankdirektören Arne Hedskog, den 16 december 1963 byrådirektören Ingmar Jansson, den 11 maj 1965 pol. mag. Bo Sillén och civil-ekonom Roland Lindqvist, den 23 september 1965 direktör Allan Hallerby, samt den 29 september 1966 kanslirådet Stig Wernlund. Av experterna har Ulvenäs och Hallerby deltagit vid handläggningen av samtliga i betänkandet behandlade frågor, medan övriga haft begränsade uppdrag.

Som sekreterare åt utredningen har under tiden 12 mars—16 december 1963 tjänstgjort byrådirektören Ingmar Jansson samt därefter byrådirektören Olof Norell.

Som biträdande sekreterare har tjänstgjort amanuensen J. E. Fors (16 oktober 1964—17 september 1965), e. o. förste byråsekreteraren Sune Eriksson (28 december 1964—15 juli 1965), e. o. departementssekreteraren Carl Norström från den 15 juli 1965 samt pol. mag. Bo Sillén från den 1 januari 1966.

Utredningen har avgivit följande yttranden:

den 27 januari 1964 över betänkandet angående Aktiv lokaliseringspolitik, avgivet av kommittén för näringslivets lokalisering (SOU 1963: 58);

den 10 maj 1965 över arbetsmarknadsutredningens betänkande Arbetsmarknadspolitik (SOU 1965: 9), i vad avser kap. 15 Handikappade;

den 1 december 1965 över Svenska bankföreningens skrivelse av den 17 september 1965 avseende räntefoten för industrigarantilån;

den 8 september 1966 över två inom riksdagen väckta, likalydande motioner I: 317 och II: 676, om krediter för investeringar i vägmaskiner m. m.

Sedan utredningsarbetet nu slutförts, får utredningen härmed överlämna sitt betänkande Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet.

Reservation har avgivits av ledamöterna Torsten Andersson och Stig Stefanson.

Stockholm den 6 juli 1967

Georg Ringström

Torsten Andersson Bengt O. Rickard Stig Stefanson Sten Söderberg

| Olof Norell

Innehåll

AVDELNING I

Kapitel 1	<i>Utredningsuppdraget och arbetets uppläggning</i>	11
1.1.	Utredningsuppdraget	11
1.2.	Utredningsarbetets uppläggning	13
Kapitel 2	<i>Företagareföreningarnas nuvarande organisation och ekonomi</i>	15
2.1.	Historik	15
2.2.	Organisationsform	17
2.3.	Personal	22
2.4.	Ekonomi	26
2.5.	Företagareföreningarnas förbund	42
Kapitel 3	<i>Statistiska uppgifter om småindustri och hantverk</i>	44
3.1.	Inledning	44
3.2.	Avgränsning av småindustri och hantverk	46
3.3.	Några uppgifter om industri och hantverk	48
3.4.	Strukturutvecklingen inom industri och hantverk	50
Kapitel 4	<i>Kursverksamhet och rådgivning</i>	54
4.1.	Kursverksamhet	54
4.2.	Rådgivningsverksamhet	57
Kapitel 5	<i>Kreditinstitutens finansiering av småindustri och hantverk</i>	66
5.1.	Inledning	66
5.2.	Affärsbanker, sparbanker, posten, jordbrukskassor	67
5.3.	AB Industrikredit och AB Företagskredit	71
5.4.	Sveriges investeringsbank AB	75
5.5.	Annan kreditgivning m. m.	76
Kapitel 6	<i>Företagareföreningarnas långivande och låneförmedlande verksamhet m. m.</i>	80
6.1.	Historik	80
6.2.	Gällande bestämmelser om statligt kreditstöd åt hemslöjd, hantverk och småindustri	83
6.3.	Hantverks- och industrilån	84
6.4.	Statlig kreditgarantivning	94
6.5.	Handläggning av låneärenden	101
Kapitel 7	<i>Internationella jämförelser</i>	112
7.1.	Inledning	112
7.2.	Översikt	113
7.3.	Kreditförsörjning	114
7.4.	Forskning	118
7.5.	Rådgivning	119
7.6.	Företagsledarutbildning	220
7.7.	Sammanfattning	220

AVDELNING II

Kapitel 8	<i>Allmänna synpunkter på företagareföreningarnas uppgifter samt sammanfattning av utredningens förslag</i>	123
Kapitel 9	<i>Rådgivnings- och kursverksamhet i fortsättningen</i>	132
	9.1. Inledning	132
	9.2. Sambandet mellan centrala och regionala insatser	133
	9.3. Kursverksamhet och rådgivning	135
Kapitel 10	<i>Låneverksamheten i fortsättningen</i>	138
	10.1. Inledning	138
	10.2. Lånestödets form	141
	10.3. Lånebeloppsgräns	151
	10.4. Lånens löptid	154
	10.5. Säkerheter	156
	10.6. Utlåningsränta	158
	10.7. Inlåningsränta och räntemarginal	167
	10.8. Förlusttäckning	171
	10.9. Täckande av utredningskostnader	177
	10.10. Lånestödets inriktning	179
	10.11. Den tekniska utformningen av vissa delar av utredningens förslag i kapitel 10	180
	10.12. Behovet av kreditstöd i fortsättningen	182
Kapitel 11	<i>Företagareföreningarnas organisation och arbetsformer m. m.</i>	187
	11.1. Organisationsform	187
	11.2. Styrelse, stadgar m. m.	189
	11.3. Kassatjänsten och den tekniska lånehanteringen	192
	11.4. Tillsynsmyndighet	195
	11.5. Företagareföreningarnas förbund	197
Kapitel 12	<i>Statligt administrationsbidrag</i>	199
	12.1. Bakgrund och reformönskemål	199
	12.2. Utredningens förslag till statligt administrationsbidrag till företagareföreningarna	200
	12.3. Konsekvenser för företagareföreningarnas ekonomi m. m. av utredningens förslag	202
Kapitel 13	<i>Beskattningsfrågor</i>	208
	13.1. Gällande ordning m. m.	208
	13.2. Utredningens överväganden och förslag	210
Kapitel 14	<i>Diverse frågor</i>	213
	14.1. Täckande av förluster på äldre lån	213
	14.2. Övertagande av befintlig industribyggnad m. m.	219
	14.3. Budgetmässiga konsekvenser av utredningens förslag	219
	<i>Reservation avgiven av ledamöterna Torsten Andersson och Stig Stefanson</i>	223

BILAGOR

Bilaga A	<i>Förslag till stadgar för företagareföreningar</i>	228
Bilaga B	<i>Förslag till lag om ändrad lydelse av 53 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370)</i>	231

Bilaga C	<i>Internationell översikt</i>	233
Bilaga D	<i>Utredning angående företagareföreningarnas kreditberedande verksamhet</i>	283

TABELLFÖRTECKNING

(Den första siffran hänvisar till kapitlets nummer)

<i>Tabell- nummer</i>	<i>Innehåll</i>	
2:1	Företagareföreningarnas medlemmar, andelskapital m. m. den 31/12 1965	19
2:2	Företagareföreningarnas styrelser och arbetsutskott m m. år 1965	20
2:3	Företagareföreningarnas balansräkningar i sammandrag 1957, 1960, 1963 och 1965	27
2:4	Utestående statliga lånemedel den 30/6 1957, 1960 och 1966 . . .	29
2:5	Företagareföreningarnas vinst- och förlusträkningar i sammandrag 1957, 1960, 1963 och 1965	32
2:6	Statligt administrationsbidrag budgetåren 1960/61, 1965/66 och 1966/67	38
2:7	Landstingsbidrag samt bidrag från städer och övriga kommuner 1963 och 1965 samt landstingsbidrag i % av landstingsskatten 1965	39
3:1	Mindre arbetsställen och förändringar av antalet arbetsställen inom olika industribranscher och storleksgrupper 1954—1964	53
5:1	Affärsbankernas utestående krediter till industrin 1956—1966 . .	70
5:2	AB Industrikredits utlåning vid slutet av åren 1960—1966 . . .	72
5:3	AB Industrikredits utlåning (inkl. beviljade men icke utlämnade krediter) 1960—1966 med fördelning på län	72
5:4	AB Företagskredits utlåning vid slutet av åren 1963—1966 . . .	74
6:1	Per den 31/12 1965 bokförda och troliga förluster på företagareföreningarnas direktlån	91
6:2	Industrigarantilån 1/7 1954—31/12 1965 med fördelning på län . .	96
6:3	Utestående industrigarantilån per 30/6 1966 fördelade på olika kreditinstitut	100
6:4	Per den 31/12 1965 bokförda och troliga förluster å industrigarantilån	102
6:5	Förluster t. o. m. 30/6 1965 på industrigarantilån, där inlöst kapitalbelopp överstigit 100 000 kr	104
10:1	Vissa räntesatser samt företagareföreningarnas räntemarginal under 1960-talet (Diagram)	160
12:1	Statsbidrag i olika former till företagareföreningarna budgetåren 1963/64—1966/67	204
12:2	Bidrag av statsmedel till företagareföreningarna budgetåren 1963/64—1966/67 dels enligt nuvarande regler och dels enligt utredningens förslag	206
12:3	Statens utgifter och inkomster för företagareföreningarnas verksamhet budgetåren 1963/64—1966/67 dels enligt nuvarande regler och dels enligt utredningens förslag	207

I betänkandet har i flertalet tabeller och även i andra sammanhang främst av praktiska skäl använts länsbokstäver i stället för resp. förenings namn. Länsbokstäverna representerar sålunda:

- A Företagareföreningen i Stockholms stad, ek.för., Solna
- B Stockholms läns företagareförening, ek.för., Solna
- C Uppsala läns företagareförening, ek.för., Uppsala
- D Södermanlands läns företagareförening, ek.för., Nyköping
- E Östergötlands företagareförening, ek.för., Linköping
- F Jönköpings läns företagareförening, ek.för., Jönköping
- G Kronobergs läns företagareförening u.p.a., Växjö
- H Kalmar läns företagareförening, ek.för., Oskarshamn
- I Gotlands företagareförening u.p.a., Visby
- K Blekinge företagareförening u.p.a., Karlskrona
- L Kristianstads läns företagareförening, ek.för., Kristianstad
- M Malmöhus läns företagareförening, ek.för., Malmö
- N Hallands företagareförening u.p.a, Halmstad
- O Företagareföreningen i Göteborgs och Bohus län, ek.för., Uddevalla
- P Älvsborgs läns företagareförening, ek.för., Vänersborg
- R Skaraborgs företagareförening, ek.för., Mariestad
- S Värmlands läns företagareförening u.p.a., Karlstad
- T Örebro läns företagareförening, ek.för., Örebro
- U Västmanlands läns företagareförening, ek.för., Västerås
- W Kopparbergs läns företagareförening, ek.för., Falun
- X Gävleborgs läns företagareförening u.p.a., Gävle
- Y Västernorrlands läns företagareförening, ek.för., Härnösand
- Z Jämtlands läns företagareförening, ek.för., Östersund
- AC Västerbottens företagareförening, ek.för., Umeå
- BD Norrbottens företagareförening, ek.för., Luleå

AVDELNING I

KAPITEL I

Utredningsuppdraget och arbetets uppläggning

1. 1. Utredningsuppdraget

I utlåtande till statsrådsprotokollet över handelsärenden den 23 november 1962 anförde chefen för handelsdepartementet:

Det råder allmän enighet i vårt land om angelägenheten av att det allmänna på olika sätt befrämjar hantverkets och småindustrins utveckling. Behovet av åtgärder i sådant syfte har under de senaste åren blivit alltmer påtagligt. Särskilt har de problem krävt uppmärksamhet, som sammanhänger med de mindre företagens kapitalförsörjning. Statsmakterna har också i olika hänseenden skapat förutsättningar för en förbättrad kapitaltillförsel. Sålunda har de av kommerskollegium i samverkan med företagareföreningarna handhavda garantiramarna för lån till hantverks- och industriföretag m. m. utvidgats samt successivt ökade avsättningar gjorts till statens hantverks- och industrilånefond, från vilken företagareföreningarna väsentligen erhåller sina kreditmedel. Det kan vidare nämnas, att Aktiebolaget Industrikredit, vars verksamhet är inriktad på primärkrediter till mindre eller medelstora företag, fått ökade utlåningsmöjligheter samtidigt som det kompletterats med ett särskilt institut för sekundärkrediter, nämligen Aktiebolaget Företagskredit. — Det allmännas insatser har emellertid icke inskränkt sig till kreditområdet. Genom de årliga administrationsbidrag, som staten i likhet med landstingen utbetalar till företagareföreningarna, har man sålunda bl. a. velat möjliggöra för föreningarna att genom en rådgivande och konsulterande verksamhet aktivt stödja företagen i deras strävanden att rationalisera, utveckla och anpassa sin produktion och försäljning efter marknadens krav.

Av det föregående framgår, att de statliga insatserna till förmån för hantverk och småindustri i olika hänseenden anknutits till företagareföreningarna. Dessa, som numera finns i landets samtliga län, är fristående ekonomiska föreningar, vilkas administration finansieras dels med de förenämnda administrationsbidragen från staten och landstingen, dels med egna inkomster i form av konsultationsavgifter, ränteinkomster etc. Verksamheten innefattar förutom kreditgivning och kreditförmedling också rådgivande och konsulterande uppgifter. I arbetet ingår vidare att medverka till lokaliseringpolitiskt betingad nyetablering av företag på därför lämpliga orter i länen.

Genom utbyggnaden av det statliga kreditstödet till hantverket och småindustrin har behov av en förstärkning av de administrativa och personella resurserna inom föreningarna aktualiserats. Ökat utrymme har sålunda inom dessa fått ägnas arbetet med dels den egna kreditgivningen med medel, som lånas upp från hantverks- och industrilånefonden, dels beredningen av lånegarantiärenden. I propositionen nr 124 till 1962 års riksdag angående tillskapande av Aktiebolaget Företagskredit m. m. förutskickades också med hänsyn till föreningarnas växande låneuppgifter, att deras organisation och verksamhet skulle bli föremål för över-

syn genom en särskild utredning. Denna borde även till närmare prövning upptaga vad 1960 års företagskreditutredning i sitt betänkande anfört om önskvärdheten av ett visst risktagande från föreningarnas egen sida som förutsättning för en mer väsentligt utvidgad med statsmedel finansierad utlåningsverksamhet. — Det må i sammanhanget konstateras, att föreningarna för närvarande är mycket olika rustade att möta de anspråk, som ställas på dem. Över huvud torde gälla, att det inom ramen för en mera begränsad personalorganisation varom här är fråga är förenat med svårigheter att både bedriva en effektiv upplysnings- och rådgivningsverksamhet av företrädesvis teknisk natur samt handlägga låneärenden. I och med att låneverksamheten intager en alltmer framträdande plats i arbetet gör sig därför ett behov gällande att komplettera den övervägande tekniska personal, som finns inom föreningarna, med ekonomisk och kommersiell sakkunskap för bedömningen av kreditfrågorna.

En översyn av företagareföreningarnas arbetsförhållanden torde naturligen även böra innefatta deras rådgivande verksamhet. Denna är delvis av allmänt informerande art, delvis innefattar den en mera ingående konsultationsservice i främst tekniska men även ekonomiska, organisatoriska och andra frågor. Det finns anledning räkna med att verksamheten i de former och i den utsträckning den hittills kunnat bedrivas inneburit ett gott stöd åt hantverks- och småindustri-företagen i deras utvecklingssträvanden. Anspråken på rådgivnings- och konsultationsservice växer emellertid i takt med att företagen genom den allt snabbare tekniska utvecklingen och de successivt ändrade marknadsförutsättningarna ser sig nödsakade att genomföra rationaliseringar och omställningar.

Som redan antytts skall föreningarna i sin verksamhet även ägna uppmärksamhet åt de lokaliseringspolitiska frågorna, vilket kräver särskilda insatser i utrednings- och kontaktarbetet. Hur föreningarnas uppgifter härvidlag i fortsättningen lämpligen skall handhas är ett spørsmål, som det närmast ankommer på den pågående utredningen om näringslivets lokalisering att behandla i samband med övervägandena av den framtida regionala organisationen av det lokaliseringspolitiska arbetet. Vid en översyn av föreningarnas arbetsförhållanden är det därför nödvändigt att hålla ett fortlöpande samråd med nämnda utredning.

Då jag nu förordar, att en utredning genom särskilda sakkunniga verkställes angående företagareföreningarnas organisation, blir uppgiften i första hand att bestämma dels den närmare arten och omfattningen av den kreditberedande och rådgivande verksamheten, dels inom vilken organisatorisk ram, med vilken personal och på vad sätt denna verksamhet skall bedrivas.

I fråga om kreditverksamheten bestämmas de administrativa behoven väsentligen av kreditstödets totala omfattning och av de grunder, efter vilka kreditresurserna fördelas mellan olika delar av landet. En naturlig utgångspunkt för de sakkunniga blir därvid storleken och fördelningen av den kreditvolym, som för närvarande förmedlas under medverkan av föreningarna. De sakkunniga är dock förhindrade att närmare överväga och vid organisationens utformning beakta hur behovet av kreditstöd kan komma att utvecklas under olika betingelser.

Det bör vara en strävan att förenkla och effektivisera föreningarnas verksamhet genom lämplig samverkan med andra institutioner och sammanslutningar. I låneverksamheten synes sålunda ett samarbete med det statliga och enskilda bankväsendet vara till fördel. Vad angår upplysnings- och rådgivningsverksamheten kan ifrågasättas om icke en viss avlastning är möjlig genom att föreningarna i ökad omfattning anlitar den service på detta område, som exempelvis statens hantverksinstitut samt Sveriges hantverks- och industriorganisation tillhåller. Beträffande hantverksinstitutet förutsättes därvid, att ett vidgat samarbete

skall kunna komma till stånd utan att därav föränleds anspråk på statsmedel till ytterligare organisatorisk och personell utbyggnad av institutet.

Frågan hur kostnadstäckningen för föreningarnas totala administration på längre sikt lämpligen bör fördelas på egna inkomster i form av räntevinster, konsultationsavgifter etc. och på direkta administrationsbidrag från stat och lands- ting bör närmare behandlas av utredningen. I samband därmed torde även böra övervägas i vad mån det är möjligt och lämpligt att — på sätt 1960 års företags- kreditutredning förordat — införa en ordning innebärande att föreningarna i sin långivning står viss egen risk. — Ur statens synpunkt skulle det vara värdefullt, om en fast beräkningsgrund för det statliga administrationsbidraget kunde skapas genom exempelvis en anknytning av detta till en bestämd minimiorganisa- tion för föreningarna.

I skrivelse den 18 april 1963, nr 10, hemställde riksdagen under åberopan- de av statsutskottets utlåtande nr 10 (punkten 17) bl. a. att 1962 års före- tagareföreningsutredning måtte få i uppdrag att undersöka det administra- tiva förfarandet vid handläggningen av ärenden rörande statlig kreditgaranti. Kungl. Maj:t uppdrog i skrivelse den 19 december 1963 åt utredningen att vid fullgörandet av sitt utredningsuppdrag jämväl verkställa den av riksdä- gen begärda undersökningen.

I skrift den 27 november 1965 anhöll Företagareföreningarnas förbund om sådan ändring av kungörelsen den 3 juni 1960 (nr 372) om statligt kre- ditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri att gränsen för företagare- förenings rätt att bevilja hantverks- och industrilån till en och samma sö- kande höjes till 150.000 kr. Kungl. Maj:t förordnade den 30 december 1965 att skriften skulle överlämnas till utredningen för att tagas under övervä- gande i utredningens arbete.

1. 2. Utredningsarbetets uppläggning

Redan på ett tidigt stadium av utredningens arbete stod det klart, att en definitiv ställning till frågan om företagareföreningarnas fortsatta verk- samhet knappast kunde tagas, förrän statsmakterna fattat beslut på grund- val av lokaliseringsutredningens arbete och den nya organisationen för lo- kaliseringsverksamheten trätt i kraft. Utredningsarbetet har bl. a. upplagts med hänsyn härtill.

Eftersom någon samlad kartläggning av företagareföreningarnas verk- samhet icke förelåg, inleddes utredningens arbete med en insamling och bearbetning av uppgifter rörande förhållandena vid företagareföreningarna och främst deras långivande/låneförmedlande och rådgivande/konsulte- rande verksamhet. Insamlingen av material skedde bl. a. i form av enkäter till samtliga föreningar under år 1964. Uppgifterna har därefter i mån av behov aktualiserats. Materialinsamling har även skett beträffande bl. a. kommerskollegiets verksamhet.

I avsikt att utröna i vilken utsträckning de lokaliserings- och sysselsätt- ningspolitiska motiven före den 1/7 1965 spelat någon väsentlig roll vid lån-

givningen, gjordes i oktober 1965 en speciell enkät till föreningarna härom. Denna undersökning kompletterades i sammanlagt nio föreningar med en av utomstående expertis (Bohlins Revisionsbyrå AB) i början av 1966 utförd stickprovsgranskning av vissa låneärenden. Vidare har år 1965 gjorts en speciell materialinsamling angående småföretagens kreditförsörjning samt statliga och statsunderstödda indirekta stödåtgärder med inriktning på småföretagen i Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Västtyskland och USA.

För resultaten av de sistnämnda undersökningarna redogöres i bilagorna C och D.

För att belysa bakgrunden till och behovet av företagareföreningarnas rådgivningsverksamhet har utredningen låtit utarbета en översikt över i Sverige verkande allmäntekniska och allmänekonomiska konsulter. Resultatet redovisas i sammandrag i kap. 4.

Representanter för utredningen har vidare för att komplettera de erhållna upplysningarna besökt ett antal föreningar i olika delar av landet. Dessutom har överläggningar skett med företrädare för vissa myndigheter, kreditinstitut och organisationer inom hantverk och industri, m. fl.

KAPITEL 2

Företagareföreningarnas nuvarande organisation och ekonomi

2.1. Historik

För att hindra en nedgång av företagsbeståndet och motverka den arbetslöshet, som uppstått främst inom exportindustrin, startades år 1937 och följande år ett antal företagareföreningar, nämligen i Norrbottens (1937), Västerbottens och Västernorrlands (1938), Jämtlands och Bohus (1939) samt Värmlands och Gävleborgs län (1941). Verksamheten omfattade till en början enbart konsulenttjänst, huvudsakligen inriktad på rådgivning och planering i samband med nystartande av företag eller uppbyggande av nya tillverkningar inom ekonomiskt svagt utvecklade regioner. Till följd härav bedrevs verksamheten ursprungligen med beaktande främst av sysselsättningspolitiska och sociala synpunkter. Föreningarna skulle i första hand främja utvecklingen av hantverk och småindustri och därigenom medverka till en önskvärd differentiering av näringslivet inom dessa regioner och skapa ökade sysselsättningsmöjligheter för befolkningen. Härigenom skulle föreningarna också bidra till att motverka avfolkningen av ifrågavarande landsdelar. Statsbidrag till föreningarnas upplysnings- och rådgivningsverksamhet har utgått fr. o. m. budgetåret 1937/38.

Efter hand kompletterades föreningarnas verksamhet med kreditgivning med av staten anslagna lånemedel. 1940 års hantverks- och småindustriutredning föreslog i sitt betänkande (SOU 1941:14) ökat statligt kreditstöd till ifrågavarande företag, förmedlat genom s. k. kreditföreningar, och i samband härmed ombildning av befintliga företagareföreningar till denna organisations- och verksamhetsform. I sitt beslut gick emellertid statsmakterna — med hänvisning bl. a. till behovet av rådgivnings- och upplysningsverksamhet jämsides med kreditstöd i olika former — huvudsakligen på den av en reservant föreslagna linjen med ökat stöd till och uppbyggnad av systemet av företagareföreningar. Uppbyggnaden av s. k. kreditföreningar påbörjades visserligen, men avstannade inom några år.

I skrivelse från 1944 års riksdag (nr 10) framhölls bl. a. att, ehuru frågan om statligt stöd till hantverk och småindustri sedan länge varit föremål för statsmakternas särskilda uppmärksamhet, verksamheten inom

dessa näringsgrenar alltjämt hade betydande problem att brottas med, främst till följd av svårigheter att anpassa sig till den snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen.

I direktiven 1945 till småföretagsutredningen anslöt sig departementschefen till denna uppfattning och underströk samtidigt småföretagsamhetens stora betydelse. Enligt direktiven vore det en angelägenhet av största vikt att gynnsamma förutsättningar skapas och vidmakthålles för dessa näringsfång. De åtgärder som antydde i direktiven var främst råd och anvisningar i tekniska och ekonomiska frågor, underlättande av kreditgivning, andra åtgärder för att stödja produktionen och produkternas avsättning, åtgärder för att främja tillkomsten av nya småindustrier m. m. Utredningen föreslog en utvidgning av den av företagareföreningarna bedrivna verksamheten. Verksamheten skulle dock ej drivas i form av ekonomiska föreningar, utan 13 s. k. »företagarnämnder» med lika antal medlemmar från det allmänna och näringslivet föreslogs inrättade i olika delar av landet. För de regionala nämnderna föreslogs statliga administrationsbidrag avseende en »normalorganisation» med cheftjänsteman, 1—2 konsulenter m. m. Förutom kreditgivning skulle nämnderna handha teknisk och ekonomisk rådgivning av allmän karaktär. Konsultverksamhet inom specialområden föreslogs emellertid organiserad i samarbete med statens hantverksinstitut och Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, som centralt skulle anställa ett antal specialister, vilka därefter kunde utnyttjas av nämnderna i särskilda rådgivningsärenden. Utvecklingen ledde emellertid till en ytterligare utvidgning av det tidigare systemet med länsvis inrättade föreningar med helt fristående verksamhet. Mellan åren 1946 och 1954 nybildades nio företagareföreningar.

Bl. a. vid 1953 års riksdag väcktes ett antal motioner om ökat statligt stöd till föreningarnas rådgivningsverksamhet. I statsverkspropositionen år 1954 förordade departementschefen — bl. a. med hänvisning till att en år 1949 inom departementet genomförd undersökning accepterat föreningarnas organisationsform och även klart visat föreningarnas betydelse för näringslivet inom sina verksamhetsområden — att systemet med företagareföreningar skulle utbyggas att omfatta samtliga län. Initiativet borde dock komma från lokala och regionala intressenter i varje län. I sammanhanget påtalades det värdefulla i föreningarnas lokaliseringspolitiska arbetsinsatser.

För budgetåret 1954/55 föreslogs därför en viss höjning av både administrationsbidragen och anslagen till föreningarnas låneverksamhet. Under det följande decenniet har de statliga anslagen till föreningarnas administrationskostnader ökat konfimerligt, dels till följd av att ytterligare ett antal föreningar tillkommit, dels för att täcka kostnaderna för en utvidgad rådgivnings- och låneverksamhet.

Sedan 1959 finnes 25 föreningar, en i varje län samt en i Stockholms stad.

För utvecklingen under senare tid hänvisas till de följande kapitlen om rådgivnings- och utlåningsverksamheten, ekonomin etc.

2.2. Organisationsform

Samtliga föreningar är organiserade och registrerade som ekonomiska föreningar. Enligt lagen om ekonomiska föreningar (SFS 1951:308) kan en förening med ändamål att främja sina medlemmars ekonomiska intressen vinna registrering som ekonomisk förening. I denna verksamhet deltar medlemmarna som avnämare eller leverantörer eller med egen arbetsinsats eller genom begagnande av föreningens tjänster eller på annat dylikt sätt. För ekonomisk förenings förbindelser svarar endast dess tillgångar inkl. förfallna men ej inbetalade insatser och avgifter.

Ändamålet med företagareföreningarnas verksamhet anges i stadgarna i stort sett lika för alla län, nämligen att främja uppkomsten och utvecklingen av hantverk och småindustri inom resp. län. Enligt stadgarna ankommer det i sådant hänseende på föreningarna

att inom resp. län undersöka möjligheterna att skapa lönsamma hantverks- och småindustriföretag samt sådana företag tillhörande jord- och skogsbruk med binärningar;

att bedriva utrednings- och rationaliseringsverksamhet;

att genom propaganda främja planmässigt ökad företagsamhet på dessa områden;

att lämna upplysningar och råd rörande planering och finansiering av dylika företag;

att verka för höjande av yrkesskickligheten inom resp. förenings verksamhetsområde;

att åt småföretagare, som är medlemmar i resp. förening, utlämna lån eller förmedla sådana från staten eller annan långgivare;

att främja avsättningen av medlemmarnas produkter; samt

att i övrigt bedriva med föreningens ändamål sammanhängande verksamhet.

Medlemmar. Till medlem av en förening kan antagas för föreningens syften intresserade enskilda personer, bolag, föreningar och stiftelser inom resp. län, ävensom länets landsting och handelskammare samt kommuner och andra samfälligheter.

Insatsbeloppet per andel varierar föreningarna emellan. Det lägsta beloppet är 5 kr och det högsta 100 kr. Beloppet är i sex föreningar 5 kr per andel, i tretton föreningar 10 kr, i tre föreningar 20 kr, i två föreningar (E och U) 25 kr och i en förening (F) 100 kr per andel. Maximala antalet andelar per medlem är i tre fall satt till 200, i tio fall till 100 och i

fyra fall till 50. I sju fall anges ingen övre gräns och i ett fall endast undre gränsen. Se vidare tabell 2:1.

Medlemmarnas rösträtt på föreningsstämman har i hälften av föreningarna begränsats i enlighet med lagens huvudregel till en röst per medlem. I de övriga föreningarna har varje medlem en röst per andel, dock har i sju fall rösträtten begränsats till 10 % av det på stämman företrädda och inbetalda insatskapitalet, i tre fall till maximalt femtio röster och i ett fall till maximalt tio röster.

Per den 31/12 1965 uppgick andelskapitalet till totalt 537 960 kr och antalet medlemmar till 12 736. Det genomsnittliga andelskapitalet per medlem var 42 kr för föreningarna sammantagna; det lägsta värdet, 10 kr per medlem, redovisades för Jämtlands läns företagareförening och det högsta värdet, 131 kr per medlem, för Västmanlands läns företagareförening.

Av de totala andelskapitalet hänfördes 47 % till hantverks- och industriföretag, 44 % till landsting, städer och kommuner, 5 % till hantverksföreningar och 4 % till övriga. Det genomsnittliga andelskapitalet per kategorigrupp var 24 kr för hantverks- och industriföretag, 271 kr för landsting, städer och kommuner, 80 kr för hantverksföreningar och 25 kr för övriga. Se i övrigt tabell 2:1.

Tilläggas bör att det redovisade medlemsantalet på flera håll är något missvisande beroende på att i statistiken kan ingå medlemmar, vilkas medlemsskap i praktiken upphört på grund av dödsfall, företagsnedläggelse e. dyl.

Styrelse. Antalet ledamöter i de olika föreningsstyrelserna är lägst sex och högst tretton. Hos samtliga föreningar finns ett antal bundna mandat. Sålunda utser länsstyrelsen och landstinget regelmässigt minst en styrelseledamot vardera. Även hantverksdistrikten och hushållningssällskapen utser representanter i flertalet styrelser. I samtliga föreningar utom två är länets landshövding ordförande i styrelsen. Styrelsernas sammansättning framgår av tab. 2:2.

Arbetsutskott finns i alla föreningar utom sju. I de föreningar som saknar AU omfattar styrelsen oftast endast sju ledamöter. Utskottet utses av styrelsen inom eller utom sig. Det har icke i något fall rätt att fatta beslut, som tillkommer styrelsen. I några enstaka fall kan dock arbetsutskottet bevilja och avslå låneansökningar. Utskottets primära uppgift är att förbereda ärenden, som senare skall behandlas av styrelsen. Antalet ledamöter i utskottet varierar mellan två och sex.

Befogenheter: Generell rätt för arbetsutskott att fatta beslut i låneärenden förekommer icke i någon förening. Arbetsutskottet i W län äger att bevilja och avslå låneansökningar vilket emellertid tillämpats endast i ett fåtal fall. Arbetsutskotten i G och L län kan i vissa fall bevilja eller avslå lån; beslutet konfirmeras sedan av styrelsen. Utskottet i M län kan bevilja men ej avslå låneansökningar; ung. hälften av alla lån beviljas av utskottet. I Z län äger arbets-

Tabell 2:1. Företagareföreningarnas medlemmar, andelskapital m.m. den 31/12 1965

Län	Föreningens bilbildad år	Inbetalt andelskapital	Medlemsantal och andelskapital		Antal medlemmar och andelskapital inom gruppen				Medlemsökning		Insatsbelopp per andel	Max. antal andelar per medlem	Röst-rätt ⁶⁾	Max. röst-rätt				
			st	kr	hant- verks- och industri- företag	landsting, städer och kommuner	hant- verks- före- ningar	övriga	1955 —60	1961 —65					st	kr	st	kr
A	1959	3 390	110	31	86	1 700	—	—	18	1 630	6	60	—	110	10	100	medlem	8)
B	1954	43 790	682	64	571	40 758	63	2 586	21	176	27	270	313	250	10	100	andel	10)
C	1955	15 290	277	55	229	8 590	22	4 550	5	410	21	1 740	116	161	4)10	—	»	8)
D	1954	18 300	270	68	222	2 220	38	15 050	10	1 030	—	—	123	107	10	100	»	8)
E	1955	33 900	444	76	373	13 675	47	18 825	17	1 150	7	250	253	191	25	100	medlem	8)
F	1956	22 660	508	45	325	13 310	15	4 100	4	40	164	5 210	263	245	6)100	10	»	8)
G	1950	27 450	630	44	524	10 290	53	16 090	19	690	34	380	200	201	10	—	»	8)
H	1952	16 570	536	31	449	9 050	49	6 020	17	1 290	21	210	247	189	10	—	»	8)
I	1947	6 755	370	18	246	1 250	6	3 250	1	100	117	2 155	130	79	5	200	andel	8)
K	1950	14 535	387	38	335	7 920	27	5 555	3	650	22	410	117	120	5	200	»	8)
L	1955	12 200	494	25	368	3 990	62	6 550	31	1 270	33	390	291	203	10	100	medlem	8)
M	1956	23 200	374	62	286	8 720	60	13 260	23	940	5	280	240	134	10	100	»	8)
N	1948	10 640	422	25	362	4 950	38	4 770	14	820	8	100	30	258	10	—	»	8)
O	1938	12 850	701	18	576	7 660	35	4 150	5	130	85	910	137	205	10	100	»	8)
P	1955	39 700	356	112	271	10 980	63	24 200	15	3 400	7	1 120	211	145	20	100	andel	8)
R	1954	27 990	411	68	305	12 790	54	8 560	9	2 350	43	4 290	68	299	10	100	medlem	8)
S	1941	12 200	500	24	419	5 180	36	6 160	2	30	43	830	120	125	10	50	»	8)
T	1950	16 560	382	43	337	4 270	26	10 700	14	1 540	5	50	152	94	10	100	»	8)
U	1957	29 775	227	131	196	5 925	22	22 875	8	950	1	25	82	145	25	—	andel	8)
W	1954	54 600	590	93	504	24 940	47	27 320	16	1 200	23	1 140	473	117	20	—	medlem	8)
X	1941	20 000	707	29	615	13 000	20	4 000	12	2 000	60	1 000	162	152	20	—	andel	8)
Y	1937	17 475	687	25	508	12 615	12	2 485	18	1 315	149	1 060	199	114	5	50	»	8)
Z	1939	8 990	925	10	854	4 265	34	3 800	7	185	30	740	220	188	5	50	»	8)
AC	1938	35 010	1 216	29	1 155	12 740	43	22 050	7	165	11	55	234	231	5	200	»	8)
BD	1937	14 130	530	27	516	12 440	7	825	7	865	—	—	132	195	5	50	»	8)
		537 960	12 736	421	10 632	253 228	879	237 731	303	24 326	922	22 675	4 513	4 258				

¹ utlåningsrätt från 1/7 1964.

² 1947—1954 fanns en företagsnämnd med enbart rådgivande verksamhet.

³ motsv. 10 % av det på föreningsstämman företrädda, inbetalda insatskapitalet.

⁴ dock att landstinget, hushållningssällskapet och kommuner deltagar med minst 10 insatser.

⁵ eller det lägre belopp, som styrelsen bestämmer.

⁶ rösträtt per andel markeras »andel», rösträtt per medlem markeras »medlem».

Tabell 2.2. Företagareföreningarnas styrelser och arbetsutskott m. m. år 1965

Län	Antal ledamöter i styrelsen	Härav utsedda av							Arbetsutskottets (låneutskottets) sammansättning m. m.
		länsstyrelsen	landsting	städer, kommuner	hantverksdistr.	hus-hålln. sällskap	föreningsstämman	övriga	
A	9	1(ÖÄ)	—	1	2	—	2	3	AU 6 ledamöter + LU 4 (hälften fr. staden resp. länet)
B	13	1	¹⁾ 7	—	2	1	2	—	
C	9	1	2	—	2	1	3	—	Ordf. + v.o. + 1 styr. ledamot
D	9	1	3	—	3	—	2	—	Ordf. + 3 (landsting + hantv.-distr. + stämman)
E	8	1	2	1	1	—	3	—	Finnes ej
F	9	1	2	—	2	—	3	1	4 ledamöter
G	9	1	2	—	2	1	3	—	4 utsedda av styr. + 1 av stämman
H	7	1	2	—	2	—	2	—	Finnes ej
I	9	1	1	—	1	1	5	—	Ordf. + v.o. + 2 ledamöter
K	9	2	2	—	2	1	²⁾ 2	—	BU (ordf. + v.o. + 1 ledamot)
L	7	1	2	—	1	1	2	—	1 landstingsrepr. + 1 företagare ur styr. + 1 förvaltn.jurist + VD
M	7	1	1	—	2	—	2	1	Ordf. + v.o. + VD som sekr.
N	7	1	1	³⁾ 1	1	1	2	—	Finnes ej
O	9	1	1	1	2	1	2	1	3 ledam. + VD som sekr. + föredragande tjänsteman
P	11	1	2	—	3	2	3	—	5 ledam. + 2 suppl.
R	7	1	1	—	2	1	2	—	Finnes ej
S	9	1	1	—	—	1	6	—	3 ledamöter
T	11	1	3	—	3	—	3	1	3 ledamöter + VD
U	7	1	1	—	1	—	3	—	Finnes ej
W	11	1	3	—	3	1	3	—	Ordf. + högst 4 ledamöter
X	8	2	1	—	—	1	4	—	4 ledam. + VD som sekr.
Y	7	2	2	—	—	—	3	—	Finnes ej
Z	6	1	1	—	1	1	2	—	Ordf. eller v.o. + 1 ledamot
AC	7	1	1	—	2	1	2	—	Ordf. + 2 ledamöter + VD
BD	7	2	2	—	1	—	2	—	Finnes ej

¹ enligt stadgarna = 3 — 7

² enligt stadgarna önskvärt att till dessa ledamöter utses representanter för arbetsgivare och arbetstagare.

³ utses av styrelsen för länsavdelningen av landskommunernas förbund.

Anm. AU = arbetsutskott, LU = låneutskott, BU = beredningsutskott,

VD = föreningens verkställande direktör

utskottet att avslå låneansökningar och bifalla dylika till ett belopp av högst 25.000 kr under förutsättning att ärendet påkallar skyndsam prövning och beslut. I AC län äger arbetsutskottet besluta i brådskande ärenden, även vad gäller lån. I flertalet övriga föreningar har utskottet endast beredande uppgifter och till- eller avstyrker låneansökningar.

Erfarenheterna av arbetsutskott synes i flertalet fall vara goda. Som fördelar anges oftast att systemet gör styrelsens arbete enklare och snabbare, att ärendena blir bättre förberedda och i förekommande fall kan kompletteras före styrelsesammanträdena, medan ökad protokollskrivning, minskad överblick av låneärendena för styrelseledamöterna, ökade krav på föredragning och på tjänstemännens omdöme nämnts såsom nackdelar.

I föreningar, där arbetsutskott saknar beslutanderätt, betraktas detta i flera fall som nackdel eftersom styrelsen måste sammankallas för att fastställa utskottets förslag.

Från vissa föreningar hävdas att ett arbetsutskott med stora befogenheter kombinerat med ett fåtal styrelsesammanträden är en lämplig lösning — andra föreningar anser det vara en nackdel att styrelsen härigenom »sätts ur spel» varför en mindre styrelse är att föredraga.

Revision. Samtliga föreningar har minst två, i enstaka fall fler, revisorer. Auktoriserade revisorer krävs enligt stadgarna endast i Norrbottens samt Göteborgs och Bohus län. I dessa två län skall åtminstone en av revisorerna vara auktoriserad.

Fondbildning och medelsdisposition. I lagen om ekonomiska föreningar stadgas att minst 5 % av årsvinsten med eventuellt avdrag för balanserade förluster skall avsättas till reservfond. Detta minimikrav finnes i åtta föreningars stadgar (B, C, D, E, H, T, U, W). De övriga avsätter enligt stadgarna 10 % av årsvinsten till reservfonden med undantag för X och K, vilka avsätter 15 % resp. hela årsvinsten. För samtliga med undantag för två föreningar (N och F) anges dessutom i stadgarna, att eventuell överskjutande vinst efter avsättning till reservfonden skall överföras till en fond, benämnd bidrags- och lånefonden eller dispositionsfonden. Av dem som följer lagens minimikrav om avsättning till reservfonden har alla utom en (E) i stadgarna bestämmelsen, att överskjutande vinst skall ställas till stämmans förfogande.

Oavsett vad ovan sagts om dispositionen av de överskjutande vinstmedlen kan föreningsstämman i samtliga fall förfoga över medlen på det sätt den finner lämpligt, d. v. s. stadgandet om vinstdispositionen är ej kategoriskt.

Förutom bestämmelserna angående reservfonden föreskrives i föreningarnas stadgar, att medel, som erhålles för bidrags- och låneverksamheten, bör överföras till bidrags- och lånefonden, samt att organisationskostnaderna i första hand skall täckas av bidrag, som ställs till förfogande av medlemmar eller andra för nämnda ändamål, och i andra hand av insatskapitalet.

Förtroenderåd. I Kristianstads, Malmöhus och Skaraborgs län finns

vid sidan av styrelsen ett s. k. förtroenderåd, dit viktigare frågor kan hänskjutas av styrelsen. Ledamöter i förtroenderådet utses på ordinarie föreningsstämma för ett år i sänder och till ett antal av högst tio. Styrelseledamot får icke tillhöra rådet.

2. 3. Personal

2. 3. 1. Befattningstyper

Föreningarnas anställda kan generellt uppdelas i fyra grupper eller befattningstyper, omfattande chefstjänstemän, tekniska konsulenter, ekonomiska konsulenter samt övrig kontorspersonal. Arbetsuppgifterna för de olika typerna av befattningshavare varierar dock något mellan länen beroende dels på näringslivets skiftande inriktning och utveckling, dels på antalet anställda inom respektive förening. I det följande ges en sammanfattning av arbetsuppgifter som av föreningarna hänförs till de fyra befattningstyperna.

Chefstjänstemän: att ansvara för planering och ledning av verksamheten, vara föredragande och sekreterare inom styrelsen, upprätthålla kontakter med läns- och riksorgan, kommuner, banker och företag, sprida kännedom om föreningen och dess verksamhet, taga initiativ till och arbeta för utveckling av länets småindustri, föra förhandlingar, utarbeta förslag till anslagsäskanden och yttranden, utföra låneutredningar (spec. tekniska, ekonomiska och marknadsmässiga utredningar), samt slutligt bedöma låneärenden, bevaka och uppfölja utestående lån, ansvara för utställda lånereverser och ställda panter, upprätta bokslut och årsberättelser, genomgå och sammanställa uppgifter från övrig personal, verkställa konkreta åtgärder för undvikande av låneförluster, upplägga och delta i konferenser och kurser, hålla föredrag samt svara för allmän konsultation och rådgivning i olika frågor.

Tekniska konsulenter: att bedriva teknisk och i viss utsträckning även ekonomisk rådgivningsverksamhet i frågor rörande organisation, byggnadsprojektering, byggnadskontroll, värdering av maskiner och byggnader samt inköp, försäljning, kalkylering och lönsamhetskontroll, handlägga låneutredningar samt genomföra lokaliseringsundersökningar. I stället för huvudbegreppet organisation har från föreningarna angetts underområden såsom driftsplanering, verkstadsplanering, maskinlayout och flödeschema, uppläggning och inkörning av tidredovisning för verkstäder, uppläggning och inkörning av verkstadsorder, planeringsrutiner, blankettrutiner, prestationsbedömningar, metod-, arbets- och frekvensstudier, processanalyser, arbetsförenklingar, maskinkonstruktioner och provtillverkning etc.

Ekonomiska konsulenter: att bedriva ekonomisk rådgivande verksamhet i ärenden rörande bokföring, bokslut, lönsamhets- och likviditetsberäk-

ningar, budgetering, skatte- och finansieringsfrågor, försäljning, reklam, marknadsföring och -undersökningar samt lokaliseringsfrågor.

Vidare förekommer interna arbetsuppgifter i frågor rörande kassa och bokföring, bokslut, låneutredningar, ekonomiska och merkantila utredningar, uppföljning och granskning av föreningens låneengagemang, granskning av lånereverser och ställda panter, pantvård, avisering, lag-sökningar och konkursärenden, statistik, förhandlingar med banker, kom-muner, statliga institutioner m. fl. samt kursverksamhet.

Övrig kontorspersonal: att handlägga kassa och bokföring, bokslut, kravärenden, statistik, aviseringar, pantvård, kontrollera säkerheter, upp-rätta handlingar för betalning av beviljade lån, bevaka utestående lån, beräkna räntor, amorteringar och provisioner, ansvara för faktureringar och ordermottagning, sköta maskinskrivning, stenografi, diarietföring, an-svara för korrespondenspärmar, medlemsregister och lånemappar m. m.

2.3.2. Personaluppsättningen den 15 mars 1966, personalens utbildning m. m.

I nedanstående sammanställning redovisas föreningarnas *personalupp-sättningar* den 15/3 1966, med fördelning efter befattningstyp.

Enligt sammanställningen utgjordes föreningarnas sammanlagda per-sonalstyrka av 168 anställda, varav 24 chefstjänstemän, 47 tekniska kon-sulenter, 28 ekonomiska konsulenter samt 11 konsulenter med både ekonomisk och teknisk utbildning.

Befattningstyp	Företagareförening																										
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	W	X	Y	Z	AC	BD	S:a	
Chefstjänste-män	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
Tekn. konsulenter			1	1	1	1		3		1	6	3		2	1	2	2		1	3	1	2	3	8	5	47	
Ekon. konsulenter	1	2		1	2	1		1	1		2					1		1 ¹⁾	1	2	3	2	4 ¹⁾	2		28	
Tekn.-ekon. konsulenter		1			2		2					1 ¹⁾	1	1			1	1				1				11	
Övrig kontors-personal		1	1		3	2	2 ²⁾	3			3 ²⁾	3		1	2 ²⁾	1	1	2		2 ²⁾	3 ²⁾	2	2	8 ²⁾	7 ²⁾	4 ²⁾	53
Övrig kontors-personal (deltid)											1	1							1	1				1		5	
Summa	6	3	3	9	5	5	8	2	5	13	6	3	6	3	5	6	4	6	8	6	9	14	21	12	168		

¹ varav en deltidsanställd

² varav en kamrer som delvis tjänstgör såsom ekonomisk konsulent

³ viss personal i Z-föreningen sysselsattes med kommersiell verksamhet

Ca 2/5 av de tekniska konsulenterna var koncentrerade till tre län (L, AC och BD). För Malmöhus län redovisades tre tekniker. Dessa var anställda av statens institut för hantverk och industri som debiterar föreningen för utförda tjänster. Vid undersökningstidpunkten saknades teknisk konsulent endast i gotlandsföreningen. I denna förening svarar dock, i likhet med förhållandena inom andra mindre föreningar, chefstjänstemannen för teknisk rådgivning. Två föreningar, C och P, saknade ekonomiska konsulenter, men motsvarande arbetsuppgifter handhas av chefstjänstemännen. Det kan nämnas att år 1964 saknades ekonomiska konsulenter i elva föreningar. Deltidsanställda ekonomiska konsulenter förekom i två län, U och AC. I sju län — G, K, O, U, W, Z och BD — handhade föreningens kamrer viss ekonomisk rådgivning.

Utbildning. De vid undersökningstillfället (15/3 1966) anställda chefstjänstemännens och konsulenternas utbildning anges nedan med fördelning i sex grupper, nämligen — för teknisk utbildning — a) teknisk högskola, b) tekniskt gymnasium eller institut och c) teknisk fackskola, verkstadsskola eller annan skolmässig teknisk utbildning samt — för ekonomisk utbildning — a) handelshögskola, universitet eller företagsekonomexamen, b) handelsgymnasium och c) annan skolmässig utbildning.

Icke skolmässig utbildning samt ofullständiga uppgifter m. m. anges under rubriken Övrigt.

Chefstjänstemän. Samtliga chefstjänstemän hade teknisk skolmässig utbildning i någon form. Tekniska gymnasier och institut eller fackskolor var de dominerande skolformerna. Såsom framgår av översikten hade en chefstjänsteman teknisk högskoleutbildning, 19 teknisk gymnasieutbildning eller utbildning vid tekniskt institut samt övriga 4 chefstjänstemän utbildning vid teknisk fackskola, verkstadsskola eller annan skolmässig teknisk utbildning. Tio chefstjänstemän hade kompletterande ekonomisk utbildning, i fem fall företagsekonomexamen samt i fem fall annan skolmässig ekonomisk utbildning. Härutöver genomgick vid undersökningstidpunkten ytterligare två chefstjänstemän företagsekonoutbildning.

Tekniska konsulenter. Av de 47 tekniska konsulenterna hade 25 befattningshavare genomgått tekniskt gymnasium eller tekniskt institut samt 20 teknisk fackskola eller annan skolmässig teknisk utbildning.

Ekonomiska konsulenter. 16 av 28 ekonomiska konsulenter hade skolmässig ekonomisk utbildning utöver handelsgymnasienivå — i övervägande flertalet fall företagsekonomexamen. Av övriga 12 konsulenter hade 7 handelsgymnasieutbildning och 2 annan skolmässig ekonomisk utbildning.

Tekn.-ekon. konsulenter. 11 konsulenter hade både teknisk och ekonomisk skolmässig utbildning — i flertalet fall tekniskt gymnasium eller

Befattningstyp	Teknisk utbildning		Ekonomisk utbildning			Övrigt	Summa
	Tekn. gymn. eller institut	Tekn. fackskola etc ¹⁾	Handels- högskola, universitet el. företags- ekonom-examen	Handels- gymn.	Annan skolmässig ekon. utbildning		
1) Chefstjänstemän <i>därav</i> med företagsekonomexamen	20 ²⁾	4					24
med annan ekon. skolutbildning	(4)	(1)	5				
	(5)				5		
2) Tekniska konsulenter	25	20			1	1	47
3) Ekonomiska konsulenter			16	7	2	3	28
4) Tekn.-ekon. konsulenter <i>därav</i> med företagsekonomexamen	9	2					11
med handelsgymnasium	(5)	(1)	6				
med annan ekon. skolutbildning	(1)	(1)		1			
	(3)	(1)			4		
5) Kamrerare med deltjänstgöring såsom ekon. konsulenter			2	3	1		6
Antal chefstjänstemän och konsulenter							116

¹ teknisk fackskola, verkstadsskola eller annan skolmässig teknisk utbildning

² varav en med examen från teknisk högskola

institut i kombination med företagsekonomexamen (5 konsulenter) eller med annan skolmässig utbildning (4 konsulenter).

Under senare år har utbildningsstandarden i fråga om föreningarnas ekonomiska konsulenter undergått en väsentlig höjning. Den 1 juli 1964 fanns inom samtliga föreningar endast 4 konsulenter med ekonomisk utbildning över handelsgymnasienivå. Motsvarande antal var den 15 mars 1966 16 befattningshavare. Samtidigt hade antalet ekonomiska konsulenter stigit från 22 till 28. Även chefstjänstemännen har i ökad utsträckning tillägnat sig ekonomisk skolmässig utbildning. Vidare har åtskilliga tekniska konsulenter genomgått någon eller flera former av kursmässig ekonomisk utbildning.

Ålders- och tjänsteårsfördelning. Flertalet av chefstjänstemännen var

i mars 1966 i åldern 41—50 år, en yngre, fem äldre, varav en över 60 år. Ca hälften av både de tekniska och de ekonomiska konsulenterna var 40 år eller yngre. Elva chefstjänstemän hade varit anställda i respektive förening mellan 6 och 10 år, tio längre tid. Flertalet av de tekniska och ekonomiska konsulenterna hade däremot en anställningstid understigande 6 år.

2. 4. *Ekonomi*

I detta avsnitt redovisas vissa uppgifter om utvecklingen av företagareföreningarnas ekonomi. Redovisningen bygger i huvudsak på uppgifter från föreningarna. I detta sammanhang bör påpekas den brist på enhetlighet beträffande bokförings- och bokslutsprinciper som kunnat konstateras. Materialet kan därför — trots försök att göra de olika föreningarnas uppgifter jämförbara — vara behäftat med vissa felaktigheter. Det bör nämnas att föreningarnas uppgifter om lånefordringar avser nominella belopp samt att samtliga uppgifter avser kalenderår. Uppgifterna rörande statliga bidrag m. m. avser däremot regelmässigt budgetår.

I vissa sammanhang nedan har gjorts jämförelser mellan äldre föreningar och övriga föreningar. Med äldre föreningar avses sådana som bildats under perioden 1937—1941, d. v. s. föreningarna i O, S, X, Y, Z, AC och BD län. Föreningarna i AC och BD län erhöll av lokaliseringpolitiska skäl tidigare avsevärt större bidrag m. m. än övriga föreningar. Av gruppen övriga föreningar har två, I och N län, bildats under senare delen av 1940-talet samt återstående 15 föreningar under 1950-talet. Föreningen i Stockholms stad är — där icke annat anges särskilt — icke medtagen i följande sammanställningar, då den först år 1964 erhöll statliga lånemedel. Samtliga övriga föreningar har bedrivit utlåningsverksamhet senast fr. o. m. 1957.

2. 4. 1. **Förmögenhetsutvecklingen**

2. 4. 1. 1. **Tillgångar och skulder**

Föreningarnas tillgångar och skulder utgörs huvudsakligen av lån från statens hantverks- och industrilånefond, vilka medel föreningarna i sin tur utlånat till hantverks- och småindustriföretag inom länet.

Tabell 2:3 redovisar i sammandrag föreningarnas balansräkningar vid utgången av åren 1957, 1960, 1963 och 1965.

Såsom framgår av tabellen har föreningarnas sammanlagda balansomslutning stigit från 49 mkr år 1957 till 163 mkr år 1965, d. v. s. en ökning med 233 %. Den 31/12 1965 utgjorde tillgångar i form av nominella lånefordringar 142 mkr, d. v. s. ca 87 % (1957 79 %) av de totala tillgångarna.

Efter utlånade medel utgör största posten på tillgångssidan bank-

Tabell 2.3. Företagareföreningarnas balansräkningar i sammandrag
1957, 1960, 1963 och 1965

Föreningarnas förmögenhets- ställning per den 31/12	1957		1960		1963		1965	
	tkr	%	tkr	%	tkr	%	tkr	%
<i>Tillgångar</i>								
Fastigheter	504		350		202		180	
Inventarier	38		58		108		189	
Nominella lånefordringar	38 676	79	62 787	81	99 711	87	142 283	87
Räntefordringar	505		1 144		2 116		3 222	
Övriga fordringar	276		511		712		1 953	
Varulager	66		66		51		38	
Bank, postgiro, kassa	8 839	18	12 605	16	11 117	10	15 072	9
Summa tillgångar	48 904	100	77 521	100	114 017	100	162 937	100
<i>Skulder</i>								
Statliga lån	41 909	86	67 402	87	103 349	90	152 856	94
Landstingslån	2 878	6	3 350	4	3 008	3	2 510	2
Övriga lån	180		405		153		343	
Ränteskulder	139		1 169		2 031		584	
Övriga skulder	217		169		355		595	
Balanserade statsbidrag ¹	525		203		500		597	
<i>Tillgångar över skulder²</i>	(3 054)	6	(4 822)	6	(4 620)	4	(5 450)	3
Andelskapital	369		418		480		538	
Risktäckningsmedel ³ inkl. del- crederefonder	848		1 847		2 045		3 271	
Övriga fonder	1 837		2 557		2 095		1 641	
Summa skulder etc.	48 904	100	77 521	100	114 017	100	162 937	100

¹ »Balanserade statsbidrag» är en rekonstruerad post. De årligen utbetalade statliga administrationsbidragen avser budgetår, varför halva beloppet balanserats till följande år.

² i redogörelsen betecknat såsom »eget kapital».

³ huvudsakligen fonderade statliga subventionsmedel.

fordringar, kassa o. dyl. Denna post, som till stor del motsvaras av beviljade, men ännu ej utbetalda lån, utgjorde den 31/12 1957 18 % av tillgångarna och har därefter successivt sjunkit för att den 31/12 1965 endast uppgå till 9 %. Detta kan tolkas som en ökning av anspråken på lånemedel eller som att föreningarna på grund av deras sedan den 1/7 1960 ökade inlåningsränta för statliga lånemedel söker undvika att inneha outnyttjade statliga lånemedel. Övriga tillgångar den 31/12 1965 utgjordes av räntefordringar, övriga fordringar, samt fastigheter, inventarier och varulager, totalt ca 4 % av balansomslutningen (3 % år 1957).

På skuldsidan upptog den 31/12 1965 posten statliga lån 153 mkr eller 94 %, lån av landstingsmedel 2,5 mkr (2 %), samt eget kapital 5,5 mkr (3 %). Övriga lån, ränteskulder, övriga skulder och balanserade statsbidrag utgjorde totalt endast 1 % av balansomslutningen. Ultimo 1957 uppgick de statliga lånen till 42 mkr (86 %), landstingslånen till 2,9 mkr (6 %), eget kapital också till ca 6 %, samt ränteskulder och övriga skulder till 2 %.

2. 4. 1. 2. Lånemedel

Statens utlåning av medel till företagareföreningarna började samtidigt med att de första föreningarna bildades i slutet på 1930-talet. Lånemedel lämnades första gången 1938 över driftbudgetens anslag å V huvudtiteln (socialdepartementet).

År 1953 överflyttades anslaget till företagareföreningarna till handelsdepartementet. I samband med den nedan omnämnda fondbildningen anvisades fr. o. m. budgetåret 1954/55 lånemedel över kapitalbudgeten. Lånevillkoren föreskrevs då vederbörande förening första gången erhöll lån och förblev därefter oförändrade till den 1 juli 1960. Vid denna tidpunkt ändrades räntebestämmelserna samt infördes enhetliga utlåningsbestämmelser genom kungörelsen den 3 juni 1960 angående statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri (SFS 1960:372). Lånen till föreningarna är tills vidare amorteringsfria.

Tilldelningen av lånemedel var till en början jämförelsevis ringa. Den 30 september 1945 hade som lån utlämnats 3.000.000 kr samt 1.307.500 kr i subventionsmedel till sammanlagt sju föreningar. Vid utgången av år 1953 var beloppet 13.856.500 kr jämte 3.033.800 kr i subventionsmedel, fördelat på nio föreningar. Genom statsmakternas beslut år 1954 sammanfördes lånefordringarna till en fond benämnd fonden för lån till företagareföreningar m. fl. Ytterligare lånemedel överfördes successivt över kapitalbudgeten, så att nämnda fond den 30/6 1960 uppgick till 64,7 mkr. Utlåning till företagareföreningarna skedde dock fortfarande på oförändrade villkor. Genom beslut av statsmakterna sammanslogs fonden för lån till företagareföreningar m.fl. den 1/7 1960 med vissa andra fonder för lån till hantverk och småindustri m. m. (se kap. 6) till en ny lånefond, statens hantverks- och industrilånefond, vilken kom att uppgå till drygt 83 mkr. Efter ytterligare årliga anvisningar av riksdagen uppgick denna fond den 30/6 1966 till 170,5 mkr, varav ca 162 mkr var utlånade till föreningarna. För vartdera av budgetåren 1966/67 och 1967/68 har riksdagen anslagit ytterligare 18 mkr till hantverks- och industrilånefonden.

I samband med anslagsäskande på tilläggsstat för budgetåret 1956/57 av 30 mkr till fonden för lån till företagareföreningar m. fl. anförde departementschefen bl. a. (proposition 1956:197).

De medel som nu står till företagareföreningarnas förfogande för utlåning är främst till följd av den olika utvecklingen inom skilda län mycket ojämnt fördelade mellan föreningarna. Vissa disponerar endast 150.000 kr medan omslutningen för några uppgår till omkring 5 mkr. Riktpunkten för fördelningen av de medel som nu ställes till förfogande torde bära vara att, med tillbörligt beaktande av det akuta stödbehovet, söka mellan de olika föreningarna åstadkomma en utjämning utifrån lokaliseringsspolitiska bedömningsgrunder.

Under budgetåret 1956/57 startades låneverksamhet i åtta föreningar,

Tabell 2:4. Utestående statliga lånedel den 30/6 1957, 1960 och 1966
(rangordning efter fördelningen per 30/6 1966)

Förening i län	Lånedel, tkr			Procentuell fördelning		
	30/6 1957	30/6 1960	30/6 1966	1957	1960	1966
AC	4 581	5 931	17 531	11,5	9,0	10,8
BD	4 393	6 323	12 223	11,1	9,6	7,5
Y	2 569	3 648	9 488	6,4	5,6	5,8
Z	2 781	4 181	8 256	6,9	6,4	5,1
K	1 998	3 123	8 023	5,0	4,8	4,9
W	1 025	2 125	7 225	2,6	3,0	4,4
F	500	2 000	7 200	1,2	3,2	4,4
L	1 125	2 300	6 962	2,8	3,5	4,3
G	1 328	2 478	6 878	3,3	3,8	4,2
B	1 143	1 893	6 757	2,9	2,9	4,2
R	1 173	2 297	6 347	2,9	4,6	3,9
E	1 025	2 200	6 150	2,6	3,5	3,8
D	1 143	2 042	5 842	2,9	3,1	3,6
X	2 178	3 023	5 823	5,4	3,3	3,6
O	2 675	3 275	5 625	6,7	5,0	3,5
H	1 446	2 645	5 315	3,6	4,0	3,3
S	1 937	2 717	5 067	4,8	2,5	3,1
M	800	1 650	4 950	2,0	4,1	3,0
N	1 243	2 093	4 942	3,1	3,2	3,0
T	753	1 803	4 503	1,9	2,4	2,8
U	500	1 550	4 400	1,2	2,7	2,7
P	625	1 825	4 025	1,6	2,8	2,5
C	500	1 500	3 990	1,2	2,3	2,5
I	2 565	2 985	3 945	6,4	4,6	2,4
A	—	—	1 115	—	—	0,7
Summa	40 002	65 607	162 582	100	100	100

bildade under åren 1954—1957, nämligen i C, E, F, L, M, P, U och W län, och fr. o. m. nämnda budgetår bedriver samtliga föreningar egen låneverksamhet med statliga medel. I Stockholms stad handlades dock dessa låneärenden fram till den 30/6 1964 av kommerskollegium.

Som framgår av tabell 2:4 disponerade föreningarna i de fyra nordligaste länen, Y, Z, AC och BD, 1957, 1960 och 1966 tillsammans 36, 31 resp. 29 % av lånedelen. För äldre föreningar, d. v. s. de sju föreningarna i O, S, X, Y, Z, AC och BD var motsvarande andel 53, 41 och 40 %.

Lånedelns fördelning, redovisad som genomsnitt per förening för olika föreningsgrupper, framgår av nedanstående översikt.

30/6	Genomsnitt per förening (24 st)		Genomsnitt per äldre förening (7 st)		Genomsnitt i övriga föreningar (17 st)		Genomsnitt för de fyra nordligaste föreningarna	
	tkr	%	tkr	%	tkr	%	tkr	%
1957	1 667	4,2	3 150	7,5	1 111	2,8	3 580	9,0
1960	2 734	4,2	4 157	5,9	2 148	3,4	5 021	7,7
1966	6 865	4,2	9 200	5,7	5 980	3,5	11 874	7,3

Betydande skillnader i fråga om tilldelade statliga lånemedel föreligger alltså mellan föreningarna. Den största andelen har under hela tiden innehafits av föreningarna i AC och BD, i genomsnitt omkring 20 % av de totala lånemedlen. För föreningen i BD har dock en markant relativ nedgång skett. Under hela perioden har de äldre föreningarna, speciellt föreningarna i de fyra nordligaste länen, haft den största tillgången på lånemedel.

Av landstingen totalt anslagna lånemedel ökade från 2 878 000 kr år 1957 till 3 350 000 kr år 1960, för att därefter minska till 2 510 000 kr år 1966. Härav förfogade föreningen i B över 1 125 000 kr och föreningarna i BD, Z och AC över 700 000, 425 000 respektive 220 000 kr.

2.4.1.3. Eget kapital

Summan av eget kapital i den tidigare angivna bemärkelsen, d. v. s. skillnad mellan tillgångar och skulder, var den 31/12 1965 5,45 mkr, varav 538 000 kr utgjordes av andelskapital och återstoden av fonderade medel. Av fonderade medel redovisades 3,27 mkr såsom risktäckningsmedel (inklusive delcrederemedel) samt 1,64 mkr som övriga fonder.

Föreningarnas balansomslutning den 31/12 1965 var 163 mkr. Det bokförda egna kapitalet utgjorde således 3,3 % härav. Det egna kapitalets storlek varierade kraftigt mellan olika föreningar. De största beloppen hade B 431 000 och AC 420 000 kr, vilket motsvarar ca 6 resp. 2,5 % av föreningens balansomslutning. Övriga föreningar med eget kapital över 300 000 kr var Z, N, S, W och G i nu nämnd ordning. Lägsta beloppen hade BD 14 000, H 26 000, F 95 000 och Y 125 000 kr. Andelskapitalet utgjorde endast ca 10 % av eget kapital och 0,3 % av balansomslutningen. I genomsnitt var andelskapitalet 22 000 kr per förening. Största andelskapitalet hade W med 55 000 och lägsta Z med 9 000 kr.

Genomsnittstorleken av det egna kapitalet var den 31/12 1965 226 000 kr och för de äldre föreningarna 252 000 kr. Således föreligger ingen markant skillnad. Utvecklingen mellan 1957 och 1965 framgår av nedanstående tablå.

Eget kapital, fördelning	31/12 1957 tkr	31/12 1960 tkr	31/12 1965 tkr
Andelskapital	369	418	538
Odisponerade risktäckningsmedel inkl. delcrederefond	849	1 847	3 271
Bidrags- och lånefond samt övriga fonder	1 837	2 557	1 641
Summa eget kapital	3 054	4 822	5 450

År 1957 var läget beträffande föreningarnas eget kapital delvis annorlunda, vilket får ses mot bakgrunden av de under 1950-talet gynnsammare

räntevillkoren och de tidigare stora tilldelningarna av subventionsmedel, som medgav betydande fonderingar. Den kraftiga ökningen av lånevolymer sedan 1957 har också förändrat relationstalen. Sammanlagt eget kapital utgjorde då 3,1 mkr, motsvarande 6,2 % av totala balansomslutningen. Största egna kapitalet hade BD med nära 500 000 och AC med nära 400 000 kr, vilket motsvarade ca 7 resp. 6,5 % av dessa förenings balansomslutning. För de äldre föreningarna var det egna kapitalet 2 mkr eller i genomsnitt 290 000 kr per förening, motsvarande ca 7,5 % av balansomslutningen. Det lägsta egna kapitalet hade föreningarna i F, U och C län. Andelskapitalet utgjorde för samtliga föreningar totalt 369 000 kr, vilket även då motsvarade ca 10 % av det egna kapitalet.

De fonderade medlen består till största delen av statliga subventionsmedel.

2.4.2. Inkomster och utgifter

Föreningarnas inkomster utgöres huvudsakligen av inkomster från låne- och konsultationsverksamhet samt bidrag från stat och landsting. Kostnaderna består av löner och andra utgifter för administration samt ränteutgifter och förluster i låneverksamheten.

I tabell 2:5 redovisas ett sammandrag av föreningarnas vinst- och förlusträkningar för åren 1957, 1960, 1963 och 1965.

Av tabellen framgår att år 1965 67 % av inkomsterna och 55 % av utgifterna hänförde sig till låneverksamheten. Motsvarande procenttal för år 1957 var 53 respektive 37. Administrationsutgifterna uppgick år 1965 till 43 % av totalkostnaderna (1957 62 %), varav löner, pensioner m. m. representerade 72 % (1957 68 %). Administrationsbidragen uppgick 1965 till drygt 4 mkr, vilket motsvarade 26 % (1957 45 %) av totalinkomsterna. Härav utgjorde statliga administrationsbidrag 31 % och landstingsbidrag 58 %. Konsultavgifterna m. m. motsvarade år 1965 endast 7 % av totalinkomsterna (1957 1 %).

2.4.2.1. Räntor

a) Ränteutgifter

Föreningarnas största utgiftspost utgöres av räntor å upplånat kapital. År 1965 uppgick dessa till totalt 7 673 000 kr, varav 7 543 000 kr var ränta på lån från statens hantverks- och industrilånefond. Av föreningarnas totala utgifter under 1965 utgjordes 49 % av räntor. Ränteutgifternas storlek står i proportion till storleken av och villkoren för den statliga långivningen. Härvid kan bortses från den i detta sammanhang relativt obetydliga upplåningen av landstingsmedel m. m.

Villkoren för föreningarnas upplåning av statliga medel var, alltifrån

Tabell 2.5. Företagareföreningarnas vinst- och förlusträkningar i sammandrag
1957, 1960, 1963 och 1965.

	1957		1960		1963		1965	
	tkr	%	tkr	%	tkr	%	tkr	%
Inkomster								
Administrationsbidrag	1 406	45	1 475	24	3 014	30	4 002	26
därav från								
staten	595	19	405	7	1 196	12	1 203	8
landsting, städer och kommuner	795	25	1 068	18	1 795	18	2 631	17
övriga	16		2		23		168 ³⁾	
Inkomster av lånerörelsen	1 712	53	4 285	69	6 422	63	10 474	67
därav ränteinkomster	1 645	52	3 977	66	5 598	56	9 427	60
statlig räntegaranti ...	—		—		473		427	
statliga subventionsmedel	50		250 ¹⁾		320 ²⁾		560 ⁴⁾	
återvunna avskrivningar å								
statliga lån	17		58		31		58	
övriga lån							2	
Konsultavgifter m. m.	29	1	191	3	518	5	1 099	7
Övriga inkomster	42		56		65		59	
Förlust	—		206	3	81		—	
Summa inkomster samt förlust	3 181		6 211		10 100		15 634	
Utgifter								
Administrationsutgifter	1 979	62	3 161	51	4 852	48	6 749	43
därav kostnader för								
styrelse m. m.	99		125		179		201	
löner m. m.	1 380	43	2 232	36	3 415	34	4 855	31
lokalkostnader	100		136		228		321	
kontorskostnader	131		201		317		403	
reskostnader	187		312		464		515	
spec. kostn. för konsultverksamheten	15		36		72		193	
övriga administrationskostnader	67		119		177		261	
Kostnader i lånerörelsen	1 167	37	3 041	49	5 218	52	8 624	55
därav ränteutgifter till								
staten	595	19	2 307	37	4 627	46	7 543	48
övriga	55		111		86		130	
avskrivning av konstaterade förluster på								
statliga lån	404	13	563	9	372	4	577	4
övriga lån	—		5		—		—	
avskrivning av osäkra fordringar på								
statliga lån	102		49		136		355	
övriga lån o. fordringar								
ar	11		6		—		19	
Övriga utgifter	2		9		30		201	
Vinst	34	1	—		—		60	
Summa utgifter samt vinst	3 181		6 211		10 100		15 634	

¹ enbart BD

² varav BD 150 000 och H 100 000 kr.

³ varav BD 115 000 och AC 50 000 kr.

⁴ varav BD 150 000 och Z 130 000 kr.

de första lånen 1938 fram till inrättandet av statens hantverks- och industrilånefond år 1960, 3,5 % ränta samt räntefrihet de två första åren från lyftningsdagen. Vid inrättandet av hantverks- och industrilånefonden den 1 juli 1960 fastställdes att rörlig ränta å samtliga lån — således även å tidigare beviljade lån — skulle utgå efter en räntefot motsvarande normalräntan för lån från statens utlåningsfonder, vilken årligen den 30 juni fastställes av Kungl. Maj:t att gälla för det kommande budgetåret.¹ Normalräntan var vid tiden för fondens inrättande 4¾ % och har därefter stegvis stigit till 5¾ % för budgetåren 1965/66 och 1966/67. Vidare avskaffades den tidigare räntefriheten under de två första åren.

Dessa nya bestämmelser innebar en väsentlig ökning av föreningarnas ränteutgifter. Nedan anges ränteutgifternas storlek i förhållande till föreningarnas sammanlagda utgifter under åren 1957 samt 1960—1965 ävensom utvecklingen av den statliga normalräntan.

År	Ränteutgifter, procent av totala kostnader	Statens normalränta	
		budgetåret	%
1957 ...	21		(3 1/2)
1960 ...	39	1960/61 ...	4 3/4
1961 ...	46	1961/62 ...	4 3/4
1962 ...	45	1962/63 ...	5
1963 ...	47	1963/64 ...	5
1964 ...	51	1964/65 ...	5 1/4
1965 ...	48	1965/66 ...	5 3/4

b) Ränteinkomster

Ursprungligen saknades bestämmelser angående föreningarnas utlåningsränta. Under 1940-talet torde i regel utlåningsräntan ha överensstämt med föreningarnas egen inlåningsränta. Under 1950-talet började flertalet föreningar betinga sig en mer marknadsanpassad utlåningsränta. I en i september 1957 utfärdad rekommendation uppmanade Företagareföreningarnas förtroenderåd föreningarna att i sin utlåning tillämpa samma räntefot som då gällde för industrigarantilån eller 6,5 %. Utlåningsräntan hade dessförinnan varierat mellan inlåningsräntan 3,5 % och garanti-låneräntan, som följde affärsbankernas bottenlåneränta. Enligt uppgifter från föreningarna skulle flertalet under år 1957 ha haft en utlåningsränta

¹ I SFS 1943:936 och 937 har meddelats bestämmelser angående de fem olika räntetyper som är föreskrivna för lån från statens utlåningsfonder samt angående vilka utlåningsfonder, som skall hänföras till resp. räntetyp. I kungl. brev 3/6 1960 ang. inrättande av statens hantverks- och industrilånefond har bestämts att räntan för företagareföreningarnas lån från fonden skall vara rörlig och för varje budgetår beräknas efter den för budgetåret fastställda normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Bestämmelsen innebär ett avsteg från den allmänna principen att räntan för lån från statens utlåningsfonder skall utgå med en fast, för lånets hela löptid gällande ränta.

som motsvarat garantilåneräntan 6,5 %. I den tidigare omnämnda propositionen 1956:197 angående tilldelning av ytterligare lånemedel å 30 mkr för budgetåret 1956/57 avvisade departementschefen framkomna förslag om att viss del av beloppet skulle utgå i form av subventionsmedel med hänvisning till att föreningarna genom att tillgodogöra sig skillnaden mellan den statliga utlåningsräntan (3,5 %) och marknadsräntan kunde erhålla medel för att täcka eventuella förluster. Förslaget lämnades utan erinran av riksdagen. Rekommendationen beträffande räntesättningen har i stort sett efterföljts. I SFS 1960:372 om statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri bestämdes att utlåningsräntan skulle följa räntan å lån mot statlig kreditgaranti enligt samma kungörelse.

Förutom av utlåningsräntans nivå är föreningarnas ränteinkomster beroende av utlåningens storlek. Nedan anges storleken av dessa i förhållande till föreningarnas totala inkomster.

År	Ränte- inkomster %	Ränte- inkomster samt in- komster av statlig rätteggaranti %	Räntesats ¹ för industrigarantilån %
1957	52	52	—
1960	66	66	6 1/2
1961	63	63	6 1/2
1962	60	60	5 1/2
1963	56	60	5 1/2
1964	58	63	6
1965	60	60	7

¹ Avser den räntesats för garantilån som gällt under större delen av året.

2. 4. 2. 2. Statlig rätteggaranti

Genom beslut av 1963 års riksdag erhöll föreningarna från den 1 juli 1963 s. k. statlig rätteggaranti. Införandet härav föranleddes dels av att höjningen av den statliga normalräntan medförde krympta räntemarginaler för föreningarna, dels av att det ansågs önskvärt att föreningarna på förhand skulle kunna beräkna sina ränteintäkter oberoende av förändringar i ränteläget. Rätteggarantin innebär att föreningarna av staten garanteras nettointäkter på 1,5 % av föreningarnas den 1 januari under budgetåret utestående lånemedel. Summan av den av föreningarna uppburna räntemarginalen samt rätteggarantin uppgår således alltid till minst 1,5 %. Vid exempelvis normalräntan 5 3/4 % och garantilåneräntan 7 % utgör rätteggarantin 1/4 %, d. v. s. skillnaden mellan 1,5 % och räntemarginalen 1 1/4 %.

2. 4. 2. 3. Nettoränteinkomster

Föreningarnas räntemarginal i låneverksamheten, d. v. s. skillnaden mellan ränteinkomster och ränteutgifter, samt räntegarantin utgör den största inkomstposten.

Nedan anges ränteinkomster och ränteutgifter samt nettot härav åren 1957 samt 1960—1965 (belopp i tusental kronor).

	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Ränteinkomster (inkl. räntegaranti)	1 645	3 977	4 770	5 545	6 071	8 273	9 854
Ränteutgifter	650	2 418	3 560	4 244	4 713	6 659	7 673
Nettoinkomster, räntor	995	1 559	1 210	1 301	1 358	1 614	2 181

Nettoränteinkomsterna kan också belysas genom en jämförelse med föreningarnas totalinkomster och administrationsutgifter.

År	Inkomster totalt tkr	Nettoränteinkomster, % av totalinkomster	Administrationsutgifter tkr	Nettoränteinkomster, % av administrationsutgifter
1957	3 181	32	1 979	50
1960	6 005	26	3 161	50
1961	7 587	16	3 497	35
1962	9 261	14	4 141	31
1963	10 019	11	4 852	24
1964	13 190	12	5 643	29
1965	15 634	14	6 749	31

Av tabellerna framgår att nettoränteinkomsterna visserligen ökat totalt under perioden 1957—1965, bl. a. med hjälp av den statliga räntegarantin, men att dessa inkomster, i jämförelse med totalinkomsternas och administrationsutgifternas utveckling, undergått en betydande relativ minskning.

2. 4. 2. 4. Administrationsutgifter

Företagareföreningarnas totala utgifter uppgick år 1965 till närmare 15,6 mkr. Härav utgjordes 6,75 mkr eller ca 43 % av utgifter för administration. Med administrationsutgifter avses här, såsom framgår av tab 2:5, bruttoutgifterna för hela verksamheten bortsett från lånerörelsen, således även löner etc. för all konsultpersonal, oavsett om rådgivningsverksamheten bedrivs på självkostnadsbas eller icke. År 1957 uppgick föreningarnas administrationsutgifter till nära 2 mkr eller 63 % av de totala

utgifterna. Denna andel har efter 1957 successivt sjunkit beroende på utlåningsverksamhetens ökade omfattning och därav följande höjda räntekostnader m. m.

Av administrationsutgifterna år 1965 motsvarade 72 % löner, arvoden, pensions- och andra avgifter. Denna procentsats har under åren 1957—1965 varit relativt konstant. För de enskilda föreningarna är variationen större. År 1965 varierade löneutgifternas storlek i förhållande till de totala administrationsutgifterna mellan 64 och 78 %. Under år 1965 utgjordes övriga kostnader av resor 8 %, kontorskostnader 6 %, lokalkostnader 6 %, styrelsearvoden 3 % samt expertis- och övriga kostnader 7 %. Ej heller beträffande dessa siffror har någon markant förändring skett under jämförelseperioden. Föreningarna emellan är förhållandena dock mer olikartade, vilket får betraktas som naturligt med hänsyn till skiftande inriktning av verksamheten m. m.

Administrationsutgifterna i genomsnitt per förening var 1965 280 000 kr. Den genomsnittliga årliga ökningen av administrationsutgifterna för tiden 1957—1965 uppgick till 16 %. Motsvarande siffra för totalkostnaderna var 22 %. Utvecklingen framgår närmare av följande tablå.

År	Utgifter, totalt tkr	Index	Administrationsutgifter tkr	Index	Löner m. m. tkr	Index
1957	3 147	100	1 979	100	1 380	100
1960	6 211	197	3 160	160	2 232	162
1961	7 712	245	2 497	177	2 550	185
1962	9 468	301	4 141	209	3 030	220
1963	10 100	321	4 852	245	3 415	247
1964	12 986	413	5 643	285	4 012	291
1965	15 574	494	6 749	341	4 855	352

Föreningarnas innehav av statliga lånemedel har under denna period ökat med 270 %, eller 18 % per år. Ökningen för enbart de äldre föreningarna under samma tid var 12 % per år och alltså icke lika snabb som för övriga föreningar.

2. 4. 2. 5. Statligt administrationsbidrag

Bidrag till företagareföreningarnas administration lämnas årligen av staten och landstingen. Statens utgifter för verksamheten består härutöver av kostnader för räntegaranti och risktäckningsbidrag (subventionsmedel).

Budgetåret 1954/55 erhöll anslaget sin nuvarande beteckning: Bidrag till företagareföreningar m. fl. I 1954 års statsverksproposition avvisades olika förslag om att föreningarnas verksamhet skulle övertagas av statliga organ samt att bidrag till föreningarna skulle fastställas efter ge-

nerella grunder. Departementschefen föreslog att fördelningen skulle bedömas från fall till fall samt att utgångspunkten därvid borde vara att en viss minimiorganisation — en heltidsanställd konsulent jämte erforderlig kontorshjälp — skulle betraktas såsom en förutsättning för att verksamheten skulle kunna bedrivas med framgång.

Till följd av de ökade ränteintäkter som under 1950-talet kom föreningarna till del genom väsentligt ökad utlåning samt stor differens mellan in- och utlåningsränta blev föreningarnas driftunderskott allt mindre. Under hänvisning till att föreningarnas räntemarginal i första hand borde användas för att täcka administrationskostnader minskades anslaget för budgetåret 1958/59 från 1 050 000 till 400 000 kr. Sedan föreningarnas räntemarginal avsevärt minskats genom införandet av nya räntebestämmelser 1 juli 1960, vilket medförde ökade inkomster för statsverket, höjdes bidragen ånyo.

Administrationsbidragens storlek och fördelning framgår av nedanstående tablå (belopp i tusentals kronor).

Budgetår	Utbetalt	Därav till:		
		Föreningarna	Stöd åt näringslivet i Tornedalen	Företagareföreningarnas förbund m. fl.
1961/62	790	735	—	55
1962/63	1 215	1 050	100	65
1963/64	1 001	826	100	75
1964/65	1 300	1 125	100	75
1965/66	1 300	1 125	100	75
1966/67	1 009	834	100	75 ¹

¹ Företagareföreningarnas förbund 20 000 kr, Svenska turisthotellens riksförbund 10 000 kr, SHIO 35 000 kr och Svensk industriförening 10 000 kr.

Det statliga administrationsbidraget har anpassats efter föreningarnas ekonomiska resultat varvid särskild hänsyn tagits till ränteinkomsterna. Fördelningen av bidragen framgår av tabell 2:6 avseende budgetåren 1959/60 och 1965/66 samt 1966/67.

2. 4. 2. 6. Landstingsbidrag m. m.

Bidragen från landsting och primärkommuner utgjorde under 1965 2 631 000 kr, vilket motsvarade 39 % av administrationskostnaderna (6 749 000 kr). Härav svarade landstingsbidragen (inkl. bidrag från städer utanför landsting) för 2 492 000 kr. Landstingsbidragens andel är sedan 1957 nära nog oförändrad ca 37 %. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande procentsiffror för de statliga administrationsbidragen

Tabell 2:6. Stalligt administrationsbidrag budgetåren 1960/61, 1965/66 och 1966/67.

(Rangordning efter bidragen för budgetåret 1965/66)

Förening	Administrationsbidrag tusental kr.		
	1960/61	1965/66	1966/67
BD	30	1170	1150
Z	40	65	50
AC	25	65	—
Y	20	65	55
O	20	60	60
X	25	55	55
W	20	55	75
U	10	55	60
L	15	50	100
E	10	50	30
H	10	50	70
S	10	50	30
D	20	45	30
B	10	45	10
F	10	45	10
C	10	40	29
T	10	40	60
I	40	35	20
P	20	35	—
G	10	35	—
R	10	30	15
A	—	25	25
K	10	20	—
M	10	20	—
N	10	20	—
Summa	405	1 225	934

¹ Inkl. 100 000 kr att användas som stöd åt företagsamheten i Tornedalen.

(räntegaranti och subventionsmedel ej medräknade) var 1957 30 % och 1965 18 %. Sistnämnda år uppgick statens administrationsbidrag och räntegaranti sammanlagt till 24 % av administrationskostnaderna. Lands­tingsbidragen är ganska ojämnt fördelade mellan föreningarna. År 1965 utgjorde genomsnittssumman per förening ca 110 000 kr. För de nord­ligaste länen, BD, AC, Z och Y, var motsvarande siffra 211 000 kr eller ca 40 % av dessa föreningars administrationskostnader. Största bidragen uppbars under 1965 av BD med 300 000, AC 220 000, Y 205 000 och W 181.000 kr. Om också bidrag från övriga städer samt kommuner etc. medräknas stiger E-föreningens bidrag till 256.000 kr. De lägsta bidragen hade I med 13 000 samt M 30 000 kr, vilket också motsvarar de lägsta lands­tingsbidragen i förhållande till administrationskostnadernas storlek.

Som utgångspunkt för att bedöma landstingsbidragets storlek kan för-

Tabell 2:7. Landstingsbidrag samt bidrag från städer och övriga kommuner 1963 och 1965 samt landstingsbidrag i % av landstingskatten 1965.

(Länen upptagna i ordningsföljd efter storleken av bidragen år 1965. Bidrag från städer och övriga kommuner inom parentes)

Län	Bidrag från landsting ¹ , städer och övriga kommuner		Landstingsanslag i promille av den beräknade landstingskatten 1965
	1963 tkr	1965 tkr	
BD	235	300	2,2
E	169(69)	256(104)	1,1 ²)
AC	185	220	2,3
Y	158	205	1,7
W	80	181	1,7
L	100	150	1,6
H	49(14)	148(15)	1,5
O	100	130	0,7 ³)
Z	129(9)	128(8)	2,4
X	67(11)	114	1,0
B	41	94	0,4
R	60	90	1,0
D	30	80	0,8
G	45	70	1,2
S	34(9)	62(12)	0,5
K	40	60	1,0
T	30	60	0,5
U	66	55	0,6
C	40	50	0,6
F	50	50	0,5
P	45	45	0,3
N	14	40	0,6
M	28	30	0,3
I	13	13	0,6
Summa	1 808(112)	2 631(139)	

¹ inkl. bidrag från städer utanför landsting.

² exkl. bidrag 38 000 kr från Norrköpings stad.

³ exkl. bidrag 70 000 kr från Göteborgs stad.

utom beloppets storlek även användas länets storlek, industritäthet, folkmängd m. m. I detta sammanhang kan vara av intresse att redovisa landstingsbidragens storlek i förhållande till landstingskatten. Uppgifterna avser 1965 och redovisas i tabell 2:7 tillsammans med uppgifter om år 1963 och 1965 uppburna bidrag från landsting m. fl.

Enligt tabellen erhöll föreningarna i Z, AC och BD — d. v. s. de tre nordligaste länen — de största relativa bidragen år 1965 eller 2,4, 2,3 respektive 2,2 promille av landstingskatten.

2. 4. 2. 7. Inkomster av rådgivningsverksamheten

Föreningarnas inkomster av rådgivande verksamhet (inkl. rese- och trakta-mentsersättningar m. m.) uppgick år 1965 till sammanlagt 1 099 000 kr.

Motsvarande intäkter utgjorde år 1957 29 000, 1960 191 000 och 1963 518 000 kr. Härtill bör läggas vissa konsultinkomster från föreningen i M län, vilka på grund av samorganisationen med SHI ej redovisats. De största inkomsterna uppbars 1965 av L 396 000, AC 164 000, Z 130 000, H 117 000, O 75 000, R 60 000 och F 46 000 kr, eller för dessa sju föreningar sammanlagt 988 000 kr, vilket motsvarar 90 % av föreningarnas totala inkomster av sådan verksamhet. Jämfört med administrationsutgifternas storlek hade L, H och Z största konsultationsinkomsterna eller 70, 33 och 28 % härav. Sju föreningar — B, I, N, P, U, Y och BD — redovisade inga dylika inkomster. År 1965 täckte konsultationsavgifterna 16 % av de totala administrationsutgifterna, vilket innebär en ökning med 3 % från föregående år. År 1957 redovisade endast sju föreningar inkomster av rådgivningsverksamhet med sammanlagt 29 000 kr, eller 1,5 % av föreningarnas totala administrationskostnader.

2. 4. 2. 8. Subventionsmedel

Förutom administrationsbidrag och räntegaranti erhåller föreningarna av staten särskilda medel för att täcka förluster å låneverksamheten, s. k. subventionsmedel. Under år 1965 uppbar föreningarna 570 000 kr (inkl. A 10 000 kr).

I samband med att föreningarna från 1938 erhöll lån av statsmedel utlämnades även subventioner att användas för samma ändamål. Subventionerna uppgick i början till betydande belopp i jämförelse med lånen. Särskilt då lån lämnades för att finansiera vissa speciella projekt utgick stora subventioner. Vid mitten av 1940-talet minskades subventionernas andel av lånebeloppen och utgjorde därefter regelmässigt en tiondel av dessa. Vid utgången av år 1953 hade som subventionsmedel utanordnats sammanlagt drygt 3 mkr samt som lån närmare 14 mkr, fördelat på nio föreningar.

Från budgetåret 1954/55 sammanfördes subventionsmedlen budgettekniskt med administrationsbidragen. I samband härmed uttalade sig departementschefen i statsverkspropositionen för ett bibehållande av systemet med subventionsmedel med hänsyn till föreningarnas behov av en viss riskmarginal för att täcka eventuella förluster. Under de närmast följande åren uppgick subventionsmedlen till 250 000—300 000 kr motsvarande 10 % av anslagna nya lånemedel. I samband med tilläggsanslaget av 30 mkr i nya lånemedel för budgetåret 1956/57 anslogs inga nya subventionsmedel. Departementschefen hänvisade, såsom tidigare framhållits, till föreningarnas möjlighet att genom utlåning mot marknadsränta erhålla tillräckliga medel för täckande av eventuella förluster.

För 1957/58 anvisades ånyo 400 000 kr motsvarande 10 % av de samtidigt anslagna nya lånemedlen å 4 000 000 kr. I statsverkspropositionen

för budgetåret 1958/59 angavs att av utanordnade subventionsmedel hos föreningarna efter avskrivningar kvarstod 1,8 mkr, vartill kom en reservation å anslaget på drygt 500 000 kr. Kommerskollegium hade uppgivit att enligt en av företagareföreningarnas förtroenderåd verkställd undersökning de dittillsvarande låneförlusterna stannat vid 1,5 % av utestående lånekapital. Departementschefen anförde i anslutning härtill bl. a.:

Till grund för anslagstilldelningen har visserligen legat uppskattningen av den sannolika förlustrisken inom olika delar av riket, men utfallet kan komma att avvika härifrån med snedvridning som följd. För att undvika dylika ojämnheter i framtiden anser jag mig böra förorda, att de subventionsmedel, som riksdagen i fortsättningen må komma att anvisa, får i viss utsträckning stå kvar under reservationsanslaget, intill dess de olika föreningarnas behov av medel för förlusttäckning kan med någon högre grad av säkerhet bedömas. Föreningarna bör sedan få hos Kungl. Maj:t i särskild ordning göra framställning om medelstilldelning för täckande av förluster i den mån hos dem tillgängliga subventionsmedel och överskott av ränteinkomster visar sig otillräckliga härför.

För budgetåret 1958/59 anvisades av riksdagen i subventionsmedel 300.000 kr.

Åren 1957—1961 skedde endast ett fåtal utanordningar av subventionsmedel, varför en betydande reservation å anslaget uppstod under början av 1960-talet.

Kommerskollegium föreslog i skilda skrivelser till Kungl. Maj:t att varje förening borde tilldelas subventionsmedel så att dessa motsvarade fem procent av föreningarnas utlåning. Kungl. Maj:t godtog dock inte kollegiets förslag utan lät — under hänvisning till de relativt ringa förlusterna i föreningarnas låneverksamhet, föreningarnas tillgång på fonderade subventionsmedel samt betydande egna fonder — reservera huvuddelen av medlen. Sådana utdelades endast för täckande av uppkomna förluster främst i Norrbotten. Kommerskollegium föreslog för budgetåren 1962/63—1964/65 att varje förening i princip skulle erhålla subventionsmedel i sådan omfattning att den förfogade över minst 50.000 kr i risktäckningsmedel. Kungl. Maj:t följde i stort sett kollegiets förslag utom i vad avsåg föreningar med större fonderade subventionsmedel, vilka erhöll större belopp än kollegiet föreslagit. Efter denna utdelning hade alla föreningar utom BD 50 000 kr eller mer i odisponerade subventionsmedel.

Härefter har tilldelningen dock skett efter prövning av varje enskild förenings ekonomiska ställning. Därvid har föreningarnas ställning i vad avser såväl fonderade risktäckningsmedel som totalt eget kapital tillmätts betydelse.

2.4.2.9. Bort- och nedskrivningar av lånefordringar

Låneförlusterna behandlas närmare i samband med redogörelsen för föreningarnas låneverksamhet i kap. 6. Totala summan av bort- och ned-

skrivningar å lån under åren 1960—1965 var 4 331 000 kr, varifrån avgår återvunna avskrivningar under samma tid å 341 000 kr. Av nettobeloppet 3 990 000 kr svarar BD för 1 227 000 eller ca en tredjedel. Av återstoden, 2 763 000 kr, utgjorde 35 å 40 % osäkra fordringar. Norrbottensföreningen har under perioden endast avskrivit konstaterade förluster. Under den nämnda perioden var de avskrivna, konstaterade förlusterna totalt 2 327 000 kr, vilket motsvarar i genomsnitt 388 000 kr per år. Sammanlagda avskrivna förluster under samma tid har i genomsnitt varit 665 000 (eller om BD frånräknas 460 000 kr).

Under perioden 1963—1965 har utdelningen av statliga subventionsmedel varit i genomsnitt ca 600.000 kr per år, vilket således har givit mer än full täckning för konstaterade förluster under dessa tre år. Budgetåret 1966/67 beviljades 400.000 kr som subventionsmedel, varav 340.000 kr utlämnats.

2.4.3. Föreningen i Stockholms stad

Såsom tidigare omnämnts har uppgifter om de ekonomiska förhållandena i stockholmsföreningen (A) endast undantagsvis medtagits i den lämnade framställningen angående föreningarnas ekonomi. Som komplement bör därför nämnas att A-föreningens balansomslutning 1965 uppgick till 881 000 kr, varav på tillgångssidan lånefordringar 648 000 och kassabehållning 220 000 kr. Skulderna utgjordes av statslån 600 000, kommunlån 200 000, andelskapital 3 000, risktäckningsmedel 36 000 samt balanserat statsbidrag och övriga skulder 42 000 kr. Totalutgifterna för 1965 uppgick till 120 000 kr, varav administrationsutgifter 82 000 kr. Löner uppgick till 58 000 och ränteutgifter till 32 000 kr. Föreningen erhöll administrationsbidrag med 20 000 kr från staten och 70 000 kr från Stockholms stad. Övriga intäkter utgjordes av ränteinkomster 37 000 kr och subventionsmedel 10 000 kr. Verksamheten år 1965 lämnade således ett överskott på 17 000 kr.

2.5. Företagareföreningarnas förbund

Företagareföreningarnas förbund har enligt stadgarna till ändamål »att vara ett samarbetsorgan mellan landets företagareföreningar i syfte att tillvarata deras gemensamma intressen och främja de uppgifter, som företagareföreningarna har sig anförtrodda». Det förutsattes, att förbundet vid behandlingen av frågor rörande föreningarnas verksamhet upprätthåller nära kontakt med inom berörda områden verkamma institutioner och organisationer.

Företagareföreningarnas förbund utgör en ideell organisation, i vilken landets samtliga 25 företagareföreningar är medlemmar. Medlems rätt

att delta i handhavandet av förbundets angelägenheter utövas på förbundsstämman genom ombud. Förbundsstämman väljer förbundets styrelse bestående av ordförande och åtta styrelseledamöter. Styrelsen utser sekreterare tillika föreståndare för förbundets sekretariat samt annan erforderlig personal. Sekreteraren är för närvarande deltidsanställd.

Enligt stadgarna skall förbundsstyrelsen ta initiativ till åtgärder som främjar företagareföreningarnas syften. Detta sker bland annat genom framställningar till Kungl. Maj:t och myndigheter. Sålunda inger förbundet årligen på grundval av statistiskt material som inhämtats från föreningarna framställningar till Kungl. Maj:t om statligt bidrag till föreningarnas administrationskostnader och risktäckning, om medelsanvisning till förstärkning av statens hantverks- och industrilånefond och om rambelopp för statlig garantigivning.

Förbundet är också remissorgan i frågor som berör föreningarnas verksamhet liksom i ekonomiska frågor, som rör de mindre och medelstora företagen.

I syfte att uppnå enhetlig praxis utfärdar förbundet rekommendationer till medlemmarna i gemensamma angelägenheter, såsom i fråga om utlåningsräntor, redovisning o. s. v. Samma uppgift har de överläggningar med företagareföreningarnas chefstjänstemän, som äger rum tre à fyra gånger om året och vid vilka aktuella frågor inom föreningarna behandlas.

Förbundet upprätthåller även regelbunden kontakt med institutioner och organisationer, som är verksamma inom den del av näringslivet som berör föreningarnas verksamhet, såsom Svenska arbetsgivareföreningen. Sveriges hantverks- och industriorganisation, statens institut för hantverk och industri och Sveriges industriförbund.

Vidare anordnar förbundet i egen regi eller i samarbete med andra institutioner och organisationer överläggningar med och utbildningskonferenser för personalen vid företagareföreningarna rörande i första hand föreningarnas organisation och verksamhet. Även mera specialbetonade kurser och konferenser i tekniska, ekonomiska och organisatoriska frågor har förekommit.

Utöver årliga medlemsavgifter, 1 000 kr per förening, åtnjuter förbundet för närvarande statsbidrag med 20 000 kr per år.

KAPITEL 3

Statistiska uppgifter om småindustri och hantverk

3.1. Inledning

Svenskt näringsliv har under efterkrigstiden präglats av en snabb teknisk och ekonomisk utveckling. Nya produkter och produktionsmetoder har utvecklats i snabb takt, vilket möjliggjort en i förhållande till tidigare perioder betydande produktivitetsökning. Från början av 1950-talet har flertalet näringsgrenar påverkats av en, med kortvariga uppehåll, fortlöpande brist på arbetskraft och kapital. Samtidigt har bl. a. den handelspolitiska utvecklingen medfört en skärpt konkurrens för stora delar av näringslivet. Inom jordbrukssektorn har den utländska konkurrensen beretts ökat spelrum, vilket i förening med snabbt stigande kostnader för arbetskraften medfört tekniska rationaliseringar och en arbetskraftsström till andra näringsgrenar. Inom detaljhandeln har moderna distributionsformer medfört en snabb strukturuomvandling. Större butiks- och företagsenheter — varuhus och kedjeföretag — har efter hand övertagit en växande marknadsandel från mindre fackhandelsföretag, samtidigt som butikerna centraliserats.

Inom industrin har ökade kostnader för arbetskraften samt ökad konkurrens — både från utlandet och på hemmamarknaden — utgjort drivkraft för snabba rationaliseringar. Bland olika rationaliseringsåtgärder har fusioner liksom samarbete i olika former mellan självständiga företag spelat en betydelsefull roll och efter hand blivit allt vanligare i syfte att skapa större och mera konkurrenskraftiga företagsenheter. Ännu synes dessa former av samverkan huvudsakligen beröra större och medelstora industriföretag, medan motsvarande företeelser inom den mindre industrin är förhållandevis sällsynta.

Vad avser utvecklingen inom olika industrigrenar, har antalet sysselsatta minskat under perioden 1954—1964 inom textil-, gruv- och stensamt dryckesvaruindustrin. En viss minskning av den relativa sysselsättningsandelen har också skett inom trä- och läderindustrin, medan en ökad sysselsättningsandel kan noteras för kemisk och kemisk-teknisk industri, verkstadsindustri samt i någon mån den grafiska industrin. Enligt 1965 års långtidsutredning synes sannolika skäl tala för att den industriella expansionen inom överskådlig framtid koncentreras till i första hand verkstadsindustrin och den kemiska industrin.

I stort sett motsvarande utvecklingsdrag föreligger i fråga om förändringen av antalet företag inom olika industrigrenar under perioden 1954—1964. Minskningen har varit mest påtaglig inom trä-, läder-, textil- och dryckesvaruindustrin, medan antalet företag ökat inom verkstadsindustrin, grafiska industrin samt den kemiska och kemisk-tekniska industrin. En sammanfattande beskrivning av utvecklingen inom olika branscher och storleksgrupper under perioden 1954—1964 lämnas i tabell 3:1.

Strukturrationaliseringen inom industrin har — i jämförelse med den snabba omvandlingen inom främst jordbruket och detaljhandeln — hittills haft relativt begränsad omfattning. Även om åtskilliga företag nedlagts — till övervägande del företag med ett fåtal anställda — synes industrins storleksstruktur, såsom framgår av det följande, inte ha förändrats i påtaglig grad mellan 1950 och början av 1960-talet. Utvecklingen mot genomsnittligt större företagsenheter är dock tydlig.

För hantverket synes utvecklingen under efterkrigstiden ha inneburit mera långtgående förändringar. Vissa branscher med hantverksmässig tillverkning och reparation — t. ex. skomakerier och skrädderier — har med snabbt stigande löner haft svårigheter att klara konkurrensen från billiga serieprodukter. Samtidigt har den förbättrade levnadsstandarden, nya produkter och förändrade konsumtionsvanor medfört en uppgång inom vissa branscher — bilreparationsverkstäder, frisörer m. fl. — och tillkomsten av nya branscher — radio- och TV-reparation, kyl- och frys-service, neonljusstillsättning etc.

Några hantverksbranscher har industrialiserats — inom t. ex. bageribranschen har moderna distributionsmetoder möjliggjort tillkomsten av stora leveransbagerier, varigenom de mindre enheterna efter hand snabbt minskat i antal. En viss industrialisering har också skett i byggnadsbranschen, där dock antalet företag ökat mycket starkt sedan början av 1950-talet till följd av byggnadsverksamhetens expansion. Efter hand har emellertid en ökad förekomst av s. k. totalentreprenad samt ett ökat utnyttjande av prefabricerade element medfört minskade sysselsättningsmöjligheter för i första hand mindre specialföretag inom vissa branscher — bl. a. glasmästerier och byggnadssnickierier.

I de följande avsnitten redovisas vissa statistiska uppgifter om bl. a. industriföretagens fördelning på bransch- och storleksgrupper. Uppgifterna har hämtats från industristatistiken, företagsregistret samt 1951 års företagsräkning, vilka sammanfattningsvis kan beskrivas på följande sätt:

- a) *Industristatistiken* (SOS: Industri) utges för varje år och omfattar dels samtliga arbetsställen inom egentlig industri (bergshantering samt tillverknings- och reparationsföretag) med minst fem sysselsatta (företagsledare, tjänstemän och arbetare) i genomsnitt under verksamhetsåret, dels arbets-

ställena inom el-, gas- och vattenverk, där urvalet sker efter andra storlekskriterier. Industristatistiken omfattade 1964 ca 16.800 arbetsställen (inkl. filialanläggningar o. dyl.), vilka fördelas på storleksgrupper enligt *antalet arbetare*.

Branschindelningen, som baseras på den huvudsakliga tillverkningen inom respektive arbetsställe, omfattar 11 huvudbranscher samt 91 undergrupper. I statistiken ingår uppgifter om bl. a. produktions- och förädlingsvärden, antal arbetare och tjänstemän, produktion, förbrukning av råvaror, halvfabrikat och bränsle m. m., arbetsstälernas fördelning på olika län etc. Dessa uppgifter avser delvis huvudbranscher, delvis undergrupper.

- b) *Företagsregistret* har sammanställts under början av 1960-talet. Registret omfattar företag i juridisk mening inom samtliga näringsgrenar med undantag av jord- och skogsbruk. Den första sammanställningen av bransch- och storleksgrupper avser år 1962 och innehåller ca 350.000 företag, varav 96.000 inom industri och hantverk. Branschindelningen bygger på en internationell standard (ISIC) som delvis avviker från industristatistikens uppdelning. Företagens storleksgruppering sker efter *antalet anställda*. Registret är avsett att huvudsakligen utgöra en urvalsram för undersökningar inom näringsgrenar, branscher eller företagsgrupper, och omfattar därför enbart namn- och adressuppgifter, branschtillhörighet, antal anställda samt ev. förekomsten av flera arbetsställen.
- c) *1951 års företagsräkning* omfattade, i likhet med 1931 års företagsräkning, all yrkesmässig näringsverksamhet med vissa undantag, bl. a. fiskeri, läkare, tandläkare, undervisning, vetenskaplig verksamhet m. m. Räkningen baserades på *arbetsställen*, d. v. s. geografiskt avgränsade produktionsenheter. Företagsräkningen innefattade totalt 298.350 arbetsställen, varav ca 104.000 inom industri och hantverk. Branschindelningen möjliggör inte en direkt jämförelse med industristatistiken eller företagsregistret. Från samtliga arbetsställen inhämtades uppgifter om omsättning, lagerhållning, personal, löner m. m. Arbetsställena fördelades efter bl. a. ägarkategorier och storlek.

Det bör understrykas att det statistiska materialet inte är särskilt väl lämpat för undersökningar rörande t. ex. industrins storleksstruktur. De redovisade uppgifterna kan utnyttjas för en översiktlig framställning utan krav på större precision, däremot inte som grundval för mera tillförlitliga slutsatser rörande utvecklingen.

3.2. Avgränsning av småindustri och hantverk

En beskrivning av den stora gruppen företag inom småindustri och hantverk innebär vissa svårigheter redan vid avgränsningen. I det följande används, beroende på det statistiska grundmaterialets varierande utformning, olika sysselsättningsmått, såsom antalet anställda eller antalet arbetare, för att särskilja småindustri och hantverk från andra företagsgrupper. I och för sig skulle andra storleksmått — såsom årsomsättning och marknadsandel, d. v. s. ett företags beräknade andel av den totala försäljningen inom ifrågakvarande bransch — i vissa sammanhang

kunna utnyttjas med större berättigande. De i den officiella statistiken använda sysselsättningsmåttén ger dock vanligen en relativt god bild av företagsstorleken, även om användningen av icke samstämmiga storleksmått — antalet arbetare i industristatistiken resp. antalet anställda i företagsregistret — försvårar jämförelser och därmed säkra slutsatser genom sammanställning av olika uppgifter. I vissa fall kan också allmänna beskrivningar — rörande t. ex. organisatoriska förhållanden, kapitalförsörjning, produktionsteknik etc. — utnyttjas för att beskriva skillnaden mellan stora och små företag. Kännetecken av detta slag kan dock svårigen användas vid en statistisk presentation och skulle även i vissa fall vara direkt missvisande.

Med utgångspunkt från antalet anställda brukar gränsen mellan mindre företag inom hantverk och industri å ena sidan samt övriga företag — d. v. s. medelstora och större industriföretag — å den andra vanligen dras vid ett femtiotal anställda. Flertalet företag upp till denna storlek kan oavsett bransch antas ha likartade förhållanden och problem rörande företagsorganisation, självständighet, kapitalförsörjning, flexibilitet m. m., samtidigt som kraven på ändrad företagsadministration — ökad ansvarsdelegering, ökad stabilitet genom långsiktiga finansierings- och produktionsplaner etc. — växer i takt med företagets ökade storlek. Även om gränsen med hänsyn till sådana faktorer i hög grad är flytande, torde flertalet industriföretag med över ett femtiotal anställda ha en annan företagsstruktur och andra problem än småindustrin. Till hantverk och småindustri bör således kunna hänföras huvudsakligen företag med upp till femtio anställda. Då vissa sammanställningar i det följande bygger på industristatistikens uppgifter — med storleksgruppering enligt antalet arbetare — har småindustrin av praktiska skäl definierats som arbetsställen med upp till femtio arbetare, d. v. s. omkring 60—70 anställda.

Vad sedan gäller skillnaden mellan industri och hantverk kan först konstateras att det traditionella hantverket utvecklats i olika riktningar. Utvecklingen har lett till uppkomsten av nya hantverksbranscher — bilverkstäder, radio- och TV-reparatörer, dentallaboratorier etc. Till följd av hantverksföretagens skiftande karaktär och verksamhet har det blivit allt vanligare att hantverk och företag med liknande funktioner med en gemensam benämning kallas serviceföretag. För hantverks- och serviceföretag i denna mening kan som kännetecken anses gälla att produktionen — vare sig det rör sig om varor eller tjänster — avsätts till individuella beställare, att den personliga arbetsinsatsen svarar för en väsentlig del av den färdiga produktens värde, att arbetet fordrar hög yrkesskicklighet, d. v. s. lång yrkesutbildning, samt att produkterna — med vissa undantag, bl. a. konsthantverk — avsätts på den lokala marknaden. Om sådana särdrag för dessa företagsgrupper beaktas, torde gränsdragningen

mellan hantverk och industri i flertalet fall inte innebära några större svårigheter.

I statistiskt hänseende är emellertid möjligheterna att särskilja hantverks- och industriföretag begränsade. I industristatistiken — som omfattar tillverknings- och reparationsföretag — ingår således åtskilliga hantverksbranscher — främst guldsmeder, konditorier, bagare, rörinstallatörer, boktryckerier och bokbinderier — och i vissa sammanhang även tapetserare, tvättinrättningar, skomakerier m. fl. I många fall — främst i fråga om grafiska företag och bagerier — är detta berättigat med hänsyn till den industrialisering som här skett; i övriga fall är emellertid den sedvanliga sammanföringen av hantverk och industri närmast ägnad att medföra missvisande slutsatser rörande t. ex. industrins strukturutveckling då det i stället kan vara fråga om förändringar inom vissa hantverksbranscher. Svårigheterna att åstadkomma en klar statistisk åtskillnad mellan hantverk och industri är dock betydande. I den följande framställningen måste därför i vissa avsnitt mindre industri och hantverk behandlas som en enhetlig grupp.

3.3. Några uppgifter om industri och hantverk

3.3.1. Storleksstruktur och branschindelning

Den senaste allmänna företagsräkningen genomfördes år 1951. Dess siffror är nu starkt föråldrade. De i detta avsnitt redovisade statistiska uppgifterna om antalet företag inom industri och hantverk samt deras fördelning på branscher m. m. bygger i stället på företagsregistret för år 1962 och avser självständiga företag i juridisk mening. Registret omfattade nämnda år ca 96 000 företag inom industri och hantverk. Härtill bör läggas ytterligare 2 000 företag, främst inom butikshantverk, vilka i registret hänförts till detaljhandeln. Redovisningen i det följande innebär också ett försök att särskilja industriföretag och hantverksföretag. I företagsregistret redovisas ca 60 500 företag som industriföretag, medan 35 500 kan hänföras till olika hantverksbranscher. Av industriföretagen kan dock i realiteten drygt 33 000 hänföras till hantverk, i första hand samtliga 24 200 enmansföretag, d. v. s. företag utan anställda. Inom denna grupp förekommer för övrigt tillfälliga företagare, kombinationer av egen företagsamhet och anställning, vissa nedlagda företag etc. vilket försvårar en bedömning av dess omfattning. Till hantverk bör troligen också — i fråga om företag med anställda — hänföras dels samtliga bil-, cykel- och mc-reparationsverkstäder samt urmakerier, dels bagerier och konditorier med mindre än tio anställda samt snickerier och beklädnadsföretag med mindre än fem anställda, eller sammanlagt ca 8 800 företag. Antalet *hantverksföretag* skulle således år 1962 ha uppgått till ca 68 500,

vartill, som ovan nämnts, bör komma 2 000 butikshantverksföretag m. m., d. v. s. sammanlagt ca 70 500 företag.

Genom denna uppdelning erhålles en företagsgrupp som i mycket grova drag hör överensstämma med det visserligen oklart definierade begrepp som ofta går under benämningen hantverk och närstående servicenäringar. Gränsdragningen bör såtillvida vara rättvisande som det stora flertalet av företagen torde ha en utpräglat hantverksmässig tillverkning. Detta gäller emellertid sannolikt även för åtskilliga av de 27 500 företag, som betecknats som *industriföretag*.

Av de 27 500 industriföretagen hade endast 240 femhundra anställda eller däröver, medan 2 200 företag hade mellan femtio och femhundra anställda. 91 % av samtliga industriföretag hade således mindre än femtio anställda.

Vad gäller industriföretagens branschfördelning, dominerade metall- och verkstadsindustrin med 35 % av totalantalet industriföretag. Andra stora grupper var trä med 22 % och textil med 13 %; här efter följde livsmedel med 7 %, jord- och stenförädling samt grafisk industri — båda 6 % — samt läder- och gummiindustri med 4 %. Övriga fyra huvudbranscher — gruv- och stenbrytning, kemisk och kemisk-teknisk industri, dryckesvaruindustri samt massa- och pappersindustri — svarade tillsammans för ca 6 % av samtliga industriföretag.

Bland hantverksföretagen utgjorde enmansföretagen drygt hälften (35 900), medan företag med minst tio anställda endast svarade för 3 %. Byggnadshantverket svarade för 20 870 företag fördelade på glasmästeri, plåtslageri, byggnadssnickeri, golvläggning, måleri samt rör- och elinstallation. I storleksordning efter antal företag i branschen följde här efter frisörer (10 500), bilreparationsverkstäder (6 300) samt konditorier och mindre bagerier (4 000).

3. 3. 2. Industrins regionala fördelning

För närvarande saknas fullständiga statistiska uppgifter om antalet industri- och hantverksföretag i olika län. I industristatistiken ingår emellertid en länsfördelning av arbetsställen och anställda inom industrin. Totala antalet arbetsställen med minst fem sysselsatta uppgick år 1964 till ca 16 800. Fem län hade minst 1 200 arbetsställen inom industrin — Malmöhus län (1 470), Stockholms stad (1 420), Älvsborgs län (1 300), Jönköpings län (1 300) samt Göteborgs och Bohus län (1 250). För flertalet övriga län varierade antalet mellan 500 och 800, medan Jämtlands och Gotlands län hade ett betydligt mindre antal — 170 resp. 90. Sistnämnda båda län hade följaktligen ett förhållandevis begränsat antal industrianställda — 4 300 resp. 2 900, medan flertalet övriga län hade mellan 30 000 och 50 000 anställda inom industrin. Största antalet indu-

strianställda fanns i Malmöhus län (92 000), Göteborgs och Bohus län (88 000) samt Stockholms stad (89 000). De fem norrlandslänen hade tillsammans 1 800 industriarbetsställen med totalt 103 600 anställda.

3.4. Strukturutvecklingen inom industri och hantverk

3.4.1. Förändringar av antalet industri- och hantverksföretag 1951 — 1962

Såsom tidigare nämnts är den tillgängliga officiella statistiken inte särskilt väl lämpad för undersökningar rörande exempelvis antalet företag inom olika branscher och storleksgrupper samt förändringar härav. En jämförelse mellan resultatet av 1951 års företagsräkning och företagsregistret år 1962 kan visserligen i någon mån belysa utvecklingen inom industri och hantverk, men slutsatserna är osäkra till följd av dels att branschindelningen avviker på åtskilliga punkter och dels att företagsräkningen utgick från arbetsställen, d. v. s. lokalt avgränsade produktionsenheter, medan företagsregistret baseras på företag. Av denna anledning måste jämförelsen huvudsakligen begränsas till ungefärliga totalsiffror för industri resp. hantverk. En mera detaljerad översikt av utvecklingen inom industrin — baserad på industristatistiken — lämnas i avsnitt 3.4.3.

För år 1951 redovisade företagsräkningen sammanlagt 107 300 arbetsställen inom industri och hantverk, varav 20 500 inom byggnadshantverk. Av totalantalet torde 32 500 kunna betecknas som industriella arbetsställen och övriga 74 800 hänföras till hantverk, därav omkring 45 800 enmansföretag. Dessa siffror kan, som tidigare nämnts, inte direkt jämföras med företagsregistret 1962. Enligt en specialundersökning i företagsräkningen 1951 utgjordes ca 7 % av samtliga redovisade arbetsställen inom industrins huvudbranscher samt 3 % inom byggnadsbranschen av filialanläggningar, varför företagsräkningens 107 300 arbetsställen kan uppskattas ha motsvarat ca 100 600 företag. Totalantalet företag inom hantverk och industri skulle därmed ha minskat med 2 600 under perioden 1951—1962. Siffrorna avser nettoförändringen, eftersom åtskilliga företagsnedläggningar i statistiken uppvägs av nyetablerade företag. Nettominskningen avsåg helt vad som här betecknats som industriföretag — d. v. s. enbart företag med anställda — medan en minskning på 6 000 enmansföretag uppvägdes av en motsvarande ökning av antalet hantverksföretag med anställda. Enligt de anförda beräkningarna minskades industriföretagen med ca 2 600 — från 30 050 till 27 450 — mellan 1951 och 1962. Minskningen uppgår till ca 9 %.

Den dominerande delen av de mellan 1951 och 1962 bortfallna enmansföretagen utgöres av hemsömmerskor. Sannolikt är minskningen till viss del skenbar; förklaringen kan delvis vara att denna grupp är bristfälligt

redovisad i företagsregistret. Enmansföretagens tillbakagång kan också delvis bero på att åtskilliga av dessa företag ökat i storlek mellan de tidpunkter som jämförelsen avser, samtidigt som nyetableringen av allt att döma varit förhållandevis begränsad.

3.4.2. Översikt av vissa hantverksbranscher

De i det föregående redovisade uppgifterna om förändringar av antalet företag inom hantverk och närstående servicenäringar döljer en mellan olika branscher mycket skiftande utveckling. Det statistiska materialets ofullständighet omöjliggör dock en mera detaljerad granskning av utvecklingen för olika företagsgrupper. Såsom nämnts var antalet hantverksföretag — dit också enmansföretag inom industrin hänförts — i stort sett oförändrat åren 1951 och 1962. Inom denna sektor skedde dock betydande förändringar. Således ökade antalet bilreparationsverkstäder o. dyl. med ca 4 200. Även antalet frisörer har ökat från 8 140 år 1951 till 10 490 år 1962; huvuddelen av ökningen torde representeras av damfrisörer. Också företagen inom byggnadshantverksbranscherna synes ha ökat något i antal — från 20 450 till 20 870. Här har dock samtidigt enmansföretagen gått starkt tillbaka — 1951 fanns 10 680 sådana men 1962 endast 5 740, d. v. s. en minskning med nära hälften.

Mot dessa expanderande branscher står en stark minskning av andra grupper. Inom skomakeribranschen minskade antalet företag från 5 110 år 1951 till 2 530 år 1962. Också många bagerier och konditorier har nedlagts. Under perioden minskade totalantalet med 1 800 — från 6 400 år 1951 till 4 600 år 1962. Vidare redovisas en minskning av antalet skrädderier och sömnadsföretag med nära 5 000 — från ca 10 000 år 1951 till drygt 5 100 år 1962. Detta torde emellertid delvis sammanhänga med företagsregistrets ofullständighet.

3.4.3. Förändringar av industrins storleksstruktur

Genom industristatistikens material kan ovan redovisade siffror från företagsräkningen 1951 och företagsregistret 1962 kompletteras med uppgifter om utvecklingen inom olika industribranscher. Industristatistiken ger möjligheter att föra fram jämförelsen till en senare tidpunkt, men omfattar å andra sidan inte de allra minsta företagen — med mindre än fem sysselsatta. Av företagsregistrets ca 27 500 industriföretag med anställda år 1962 torde därför endast drygt hälften återfinnas i industristatistiken. Denna grupp motsvarade år 1964 16 800 arbetsställen, vilka fördelas på olika storleksgrupper på grundval av antalet arbetare.

Av den totala industrisysselsättningen år 1964 svarade mindre industriarbetsställen med 4—50 arbetare för totalt 265 000 anställda (27 %),

medelstora med 51—500 arbetare hade sammanlagt 420 000 (43 %) och större arbetsställen, d. v. s. storföretag, 295 000 anställda (30 %). Inom samtliga industribranscher — främst inom trä- och livsmedelsindustri — dominerar arbetsställen med upp till 50 arbetare i antal, även om ett förhållandevis stort antal av dessa sannolikt utgör filialer (uppskattningsvis ca 1 100) eller dotterbolag till större industriföretag.

I tabell 3:1 redovisas nettoförändringar av antalet arbetsställen inom olika industribranscher och storleksgrupper under perioden 1954—1964. I en särskild kolumn redovisas andelen mindre arbetsställen inom resp. bransch — d. v. s. arbetsställen med 4—50 arbetare.

Under perioden 1954—1964 minskade antalet arbetsställen med ca 200 — från 17 000 till 16 800 — eller med ca 1.5 %. Vid en jämförelse med det i avsnitt 3.4.1. redovisade bortfallet av 2 600 industriföretag mellan 1951 och 1962 — d. v. s. en till större delen sammanfallande tidsperiod — kan konstateras att ett övervägande flertal av dessa uppenbarligen tillhörde den allra minsta storleksgruppen. I båda fallen rör det sig dock om nettosiffror, varför det verkliga antalet företagsnedläggningar bör vara avsevärt större. Till arbetsmarknadsstyrelsen har således under perioden 1956—1965 rapporterats ca 880 företagsnedläggningar, vilka i varje särskilt fall berört minst tio anställda.

Av tabellen framgår vidare,

- att *totalantalet arbetsställen* minskade i sju industribranscher — livsmedel, läder och gummi, trä, dryckesvaru, textil, gruv och sten samt papper och massa — men ökade i tre branscher — kemisk, grafisk samt metall och verkstad.
- att i två branscher — textil samt läder och gummi — minskade antalet arbetsställen i *alla storleksgrupper*,
- att antalet *medelstora och större arbetsställen* ökade i åtta av elva branscher — mest i kemisk (+ 42 %), metall och verkstad (+ 35 %) och trä (+ 23 %),
- att *de allra minsta arbetsställena*, med 4—10 arbetare, minskade i sju av elva branscher — mest i livsmedel (— 30 %), läder och gummi (— 29 %) och trä (— 24 %). Bara inom grafisk industri ökade gruppen mycket starkt (+ 34 %),
- att *övriga mindre arbetsställen*, med 11—50 arbetare, ökade i antal inom fyra branscher — mest i kemisk (+ 36 %) och metall och verkstad (+ 26 %) — men minskade i sex — mest i dryckesvaru (— 40 %) och gruv och sten (— 25 %).

Tabell 3:1. Mindre arbetsställen och förändringar av antalet arbetsställen inom olika industribranscher och storleksgrupper 1954—1964.

Andel mindre arbetsställen i branschen 1964 %	Industribransch	Procentuella förändringar inom storleksgruppen (efter antalet arbetare)			Procentuell nettoförändring av antalet arbetsställen inom branschen
		4—10	11—50	51 och däröver	
87	Gruv och sten	+ 7	— 25	— 14	— 8
90	Livsmedel	— 30	+ 6	+ 9	— 17
88	Dryckesvaror	+ 1	— 40	+ 11	— 11
74	Textil	— 9	— 13	— 10	— 11
81	Läder och gummi	— 29	— 20	— 3	— 3
91	Trä	— 24	— 4	+ 23	— 13
43	Papper och massa	— 14	— 16	+ 5	— 5
87	Grafisk	+ 34	+ 0	+ 15	+ 15
81	Kemisk o. kem. tekn.	+ 1	+ 36	+ 42	+ 20
	Jord- och stenförädling	— 14	+ 12	+ 14	+ 0
84	Metall och verkstad	— 5	+ 26	+ 35	+ 12
84	Hela industrin	— 12	+ 6	+ 15	— 1,5

Av de bortfallna arbetsställena föll huvuddelen på storleksgruppen 4—10 arbetare, där 12 av 100 försvann mellan 1954 och 1964. Denna grupp som 1954 representerade nära hälften av alla industriarbetsställen, utgjorde 1964 42 %. Samtidigt ökade övriga arbetsställen med upp till 50 arbetare i antal med 6 % och arbetsställen med över 50 arbetare med 15 %. Siffrorna för olika branscher visar att bortfallet i den minsta storleksgruppen är påtagligt inom flertalet branscher, likaså ökningen av medelstora och större arbetsställen. Övriga mindre arbetsställen visade en mellan olika branscher starkt varierande utveckling, även om totalantalet ökade något.

Den skiftande utvecklingen inom olika industribranscher framträder även om förändringarna av antalet arbetsställen kombineras med uppgifter om sysselsättningsutvecklingen inom olika industribranscher. Både sysselsättningsandelen och antalet företag har således under perioden 1954—1964 minskat kraftigt inom främst textil-, läder-, dryckesvaru- och träindustrin medan verkstadsindustrin och den kemiska industrin kännetecknats av en kraftig expansion.

Storleksstrukturen och dess förändringar kan också beskrivas med det genomsnittliga antalet *anställda per arbetsställe* inom olika branscher åren 1954—1964. Med undantag för textilindustrin ökade genomsnittstorleken inom samtliga branscher — mest inom massa- och pappersindustri samt metall- och verkstadsindustri. Den genomsnittliga produktionsenheten växte under tioårsperioden från 45 till 59 anställda, vilket kan sägas påvisa en tydlig utveckling mot större företagsenheter.

KAPITEL 4

Kursverksamhet och rådgivning

4.1. Kursverksamhet

4.1.1. Allmänt

Flera av näringslivets organisationer, främst SAF och SHIO, har kursverksamhet för mindre företag inom industri och hantverk i första hand rörande ekonomi och administration. Inom teknik och produktion arrangerar SHI varje år ett stort antal kurser för olika branscher. Också flertalet företagareföreningar har varit engagerade i sådan verksamhet. Huvuddelen av denna har skett i samarbete med andra institutioner.

4.1.2. Näringslivets organisationer

Näringslivets organisationer bedriver kursverksamhet inriktad på att ge företagare och anställda ökade insikter i ekonomi och teknik. Särskilt Svenska arbetsgivareföreningen har en omfattande verksamhet inom detta område, huvudsakligen genom Arbetsledareinstitutet (ALI), Rationaliseringstekniska institutet (RATI) samt genom verksamheten vid kursgården Yxtaholm. Arbetsledareinstitutet arrangerade under år 1965 115 centrala och 115 företagsanpassade eller lokala kurser med totalt 5 600 deltagare. Kurserna behandlade arbetsledning, personalfrågor m. m. RATI ordnade 1965 75 centrala, 60 regionala och 79 företagsinterna kurser med sammanlagt 4 450 deltagare. Kurserna behandlade produktions-tekniska och företagsekonomiska frågor. Både ALI och RATI har huvudsakligen ägnat sig åt utbildning av anställda, medan den s. k. Yxtaholmsverksamheten i högre grad inriktats på frågor i samband med företagsledning. Under 1965 hölls vid Yxtaholm 12 internatkurser om sammanlagt 42 veckor med totalt drygt 400 deltagare.

De tre institutionerna synes i huvudsak svara för utbildning av personal inom medelstora och större företag, främst inom industrin. I samarbete mellan SHIO och SAF har utvecklats en speciell konferenstyp, »Företagsledning och lönsamhet», avsedd i första hand för företagsledare inom mindre industri. I kursprogrammet ingår kalkylering, kostnadskontroll, lönsamhet, personalfrågor och arbetsledning, försäljning, reklam, PR m. m. Efter hand har genomförts en utvidgning och differentiering av kurserna. Kurser anordnas varje år med i stort sett samma föredragshållare och ämnen

på ett antal orter i olika delar av landet. Åren 1963—1966 har hållits 30 kurser med totalt ca 1 500 deltagare. Varje kurs arrangeras i samarbete med vederbörande hantverks- och industridistrikt och företagareförening, som i viss utsträckning står för rekrytering av kursdeltagare. Verksamheten finansieras genom avgifter från kursdeltagarna och administrationen omhänderhas av SHIO. Denna standardkurs har efter hand utvecklats och differentierats för olika kunskapsnivåer.

SHIO bedriver även i övrigt en viss ekonomisk kursverksamhet, avsedd för företagare inom industri och hantverk. Delvis sker verksamheten i samarbete mellan SHIO:s Ekonomitjänst och några av de till SHIO anslutna branschförbunden.

4.1.3. Statens institut för hantverk och industri (SHI)

Inom dåvarande Sveriges hantverksorganisation (numera Sveriges hantverks- och industriorganisation) startades år 1922 ett institut, som bedrev kursverksamhet bland hantverkare. Detta institut överläts till staten 1940 och erhöll namnet statens hantverksinstitut. Verksamheten har sedan dess ökat kraftigt. Den omfattar numera förutom kursverksamhet även provnings- och informationsverksamhet. Den av institutet bedrivna verksamheten var till en början i stor utsträckning inriktad på hantverksyrkena. En anpassning av verksamheten har successivt skett till den utveckling som ägt rum med innebörd att vissa hantverksyrken ersatts av industriell produktion, andra övergått från varufremställning till reparation och service. Vidare har nya yrken tillkommit till följd av den tekniska utvecklingen. Ett uttryck för den ändrade inriktningen av institutets verksamhet var att namnet år 1964 ändrades till statens institut för hantverk och industri.

Institutets personal är till en del statsanställd och institutet erhåller varje år statliga anslag till avlöningar för ifrågavarande personal. Hit hör institutets ledning, avdelningscheferna, vissa sektionschefer och konsulenter samt viss expeditions- och kontorspersonal. Övrig personal, den s. k. fria sektorn, är anställd mot lön motsvarande viss statlig lönegrad och har samma sociala förmåner som statligt anställda. Av institutets för närvarande 160 anställda tillhör omkring 100 den fria sektorn. Den av institutets verksamhetsgrenar som är av speciellt intresse i förevarande sammanhang är den tekniska informationsverksamheten. Enligt den för SHI gällande instruktionen (SFS 1963:108) skall institutet såsom tekniskt rådgivande institution utöva konsultativ verksamhet (teknisk informationsverksamhet) beträffande material, arbetsmetoder och arbetsredskap på olika yrkesområden och därvid till behandling upptaga yrkesmännens olika praktiska problem av teknisk eller teknisk-ekonomisk natur.

Den tekniska informationsverksamheten bedrivs av institutets olika avdelningar, vilkas laboratorier och verkstäder förfogar över omfattande teknisk apparatur och kan åtaga sig skiftande undersökningsuppdrag. Verksamheten avser, förutom provningar av skilda slag, även rådgivning angående bl. a. val av lämpliga arbetsmetoder, material och maskiner, utformning av verktyg och redskap samt olika produkters användbarhet. Huvuddelen av institutets informationsverksamhet bedrivs i form av kursverksamhet.

Statsanslaget till SHI har budgetåret 1966/67 uppgått till 2.220.000 kr, vilket täckt en dryg tredjedel av institutets årsomsättning (ca 6 mkr).

Under budgetåret 1965/66 anordnades 586 kurser med sammanlagt 13.300 deltagare inom olika ämnes- och branschområden. Flertalet kurser äger rum i institutets lokaler i Stockholm. Under senare år har den av filialkontoren bedrivna regionala kursverksamheten expanderat. Filialkontoren svarade 1965/66 för 284 av kurserna.

Kurserna är till övervägande del inriktade på teknik och produktion. Dessutom har SHI arrangerat ett trettiotal ekonomiska kurser, som behandlar bl. a. bokföring, kalkylation, deklaration, beskattning etc. Häri ingår också ett antal företagsledarekurser av en för landet delvis ny typ, vilka utvecklats av SHI efter ett initiativ från företagareföreningen i Norrbotten. Under dessa kurser behandlas i tidsföljd de frågor som möter en företagare från den tidpunkt då en produktidé uppkommer till dess att en stadigvarande produktion kommit igång. I kursen ingår således bl. a. marknadsundersökning, försäljningsteknik och reklam, produktionsteknik och produktionsorganisation, val av maskinutrustning, byggnadsfrågor, investeringsplanering, finansieringsfrågor, bokföring, redovisning, kalkylation, lönsamhetskontroll etc. Kursen inleds med en grundkurs på ca två veckor och efter några månader följer en fortsättningskurs på ca en vecka. Under perioden 1964—1966 anordnades ca 15 kurser av detta slag. Finansieringen sker huvudsakligen genom AMS-anslag. För verksamhetens planering har tillsatts en särskild arbetsgrupp.

SHI har avdelningskontor i Malmö, Luleå, Göteborg och Härnösand. Med undantag för malmökontoret sysslar kontoren endast med kursverksamhet. Kontoret i Malmö, som har en egen rationaliseringssektion, är samorganiserad med företagareföreningen i Malmöhus län och handhar för föreningens räkning bl. a. konsultuppdrag.

4.1.4. Företagareföreningarnas kursverksamhet

Åtskilliga föreningar har bedrivit viss kursverksamhet, främst i samarbete med andra institutioner men arrangemang i egen regi har också förekommit. Utredningen har på denna punkt inhämtat uppgifter rörande

kursverksamheten under perioden 1961—1963. Totalt sett synes denna verksamhet ha haft obetydlig omfattning. Ett tiotal föreningar har ej haft kursarrangemang vare sig i egen regi eller i samarbete med andra organ. Föreningarna sprider dock information om aktuella kurser bland sina medlemmar. Företagareföreningarnas personal medverkar också vid sammankomster inom hantverksföreningar o. dyl. med föredrag om rationalisering, kalkylering, lönsamhetskontroll m. m.

Kursverksamhet av viss omfattning har bedrivits av föreningarna i Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. Gävleborgsföreningen har i samarbete med länets hushållningssällskap arrangerat ett antal veckolånga internatkurser i »redovisningsteknik». I samarbete med bl. a. SHI har västernorrlandsföreningen genomfört ett antal tredagarskurser i företagsekonomi. Västerbottensföreningen har ett nära samarbete med SHI vid planering och genomförande av olika kurser för hantverks- och industriföretagare. Föreningens tjänstemän deltar vid utarbetande av kurser och kursplaner samt medverkar ofta som föredragshållare. Föreningen i Norrbotten har i samarbete med SHIO genomfört 5 kurser i företagsekonomi med tonvikt på kalkylationsfrågor och lönsamhetskontroll. Föreningen tog också 1964 initiativ till den typ av företagsledarekurser som nu administreras av SHI.

Ytterligare ett tiotal föreningar har mera sporadiskt anordnat egna kurser eller medverkat i kursarrangemang av andra institutioner. Sådana kurser har bl. a. gällt arbetsförenkling, bokföring, ackordsättning, kalkylation, exportfrågor. Vidare har flera föreningar medverkat i SAF-SHIO-kursen »Företagsledning och lönsamhet».

4. 2. Rådgivningsverksamhet

4. 2. 1. Allmänt

Rådgivning till företag inom mindre industri och hantverk utgör en väsentlig uppgift för företagareföreningarna. I likhet med föreningarnas kreditgivning kan rådgivningen betraktas som ett komplement till de tjänster andra institutioner lämnar. Rådgivning och konsultationsverksamhet bedrivs inom olika områden av ett stort antal kommersiella konsultföretag, arbetsgivareorganisationer och andra sammanslutningar inom näringslivet samt av SHI. Nedan redovisade uppgifter bygger huvudsakligen på en undersökning som utredningen låtit genomföra rörande verksamhetens omfattning, inriktning m. m. inom kommersiella konsultföretag och rådgivningsavdelningar inom näringslivets organisationer.

Merparten konsultföretag inkl. arbetsgivareförbundens konsulter arbetar i princip över hela landet. Konsultföretagens hemortsadress återfinns dock i regel i mellersta och södra Sverige. På grund av stora av-

stånd kan norrlandsföretagen därför ha svårt att få kontakt med konsulter. Rese- och traktamentskostnader bidrar vidare till att höja konsultkostnaderna.

Branschförbunden arbetar med högst varierande taxor. Genomsnittstaxan låg år 1965 omkring 300 kr/dag eller ca 40 kr/tim. Hos privata företag var taxan i regel betydligt högre och utgjorde ofta omkring 70 kr/tim. Arvodet varierar beroende på kvalifikationerna hos den tjänsteman som arbetar med uppdraget. De högst betalda kostade då över 100 kr/tim.

Konsulterna tar i princip emot uppdrag från såväl stora som små företag. Större företag (mer än 100 anställda) dominerar som uppdragsgivare. En viss tröghet att utnyttja konsulttjänster kan spåras hos de mindre företagen. Småföretagen uppges se mer på arvodena än på vad som står att vinna genom anlitan av konsulter.

Såväl tekniska som ekonomiska konsultbyråer har i regel väl utbildad arbetskraft. Speciellt organisationskonsulterna sysselsätter akademiker. Efterfrågan på konsulttjänster ökar år från år och många branschförbund och privata konsultföretag har planer på att expandera.

4. 2. 2. Kommersiella konsultföretag

Ett betydande antal kommersiella konsultföretag, organisationskonsulter, konsulterande ingenjörfirmor, revisions- och bokföringsbyråer m. fl. är inriktade på att lämna service även till mindre företag.

Antalet konsulterande ingenjörbyråer med allmän teknisk inriktning var år 1965 ca 110. Härtill kom ytterligare ett åttiotal medlemmar i Sveriges konsulterande ingenjörers förening, vilka till övervägande del är verksamma inom det byggnadstekniska området. Inom denna grupp fanns även tretton företag med inriktning på industriell organisation. Andra kommersiella konsultföretag, de s. k. organisationskonsulterna, bedriver både teknisk och ekonomisk konsultverksamhet. Antalet företag inom denna kategori uppgick till ca 160. De angivna uppgifterna kan vara ofullständiga, vilket särskilt gäller konsulterande ingenjörer.

Inom det företagsekonomiska området bedrivs en omfattande konsultationsverksamhet av auktoriserade revisorer och s. k. godkända granskningsmän. Totalantalet företag (inkl. filialkontor) uppgick 1965 till ca 500.

Organisationskonsulterna synes förhållandevis sällan utföra uppdrag för företag inom mindre industri och hantverk. Tyngdpunkten i verksamheten har angetts vara företag med över 100 anställda. Detsamma gäller auktoriserade revisorer, medan konsulterande ingenjörer och bokföringsbyråer (bl. a. godkända granskningsmän) har ett betydande antal kunder bland mindre företag. Andra kommersiella konsultföretag av

betydelse också för företag inom småindustri och hantverk utgör advokater med inriktning på affärsjuridiska ärenden, reklambyråer, patentbyråer etc.

4.2.3. Näringslivets organisationer

Åtskilliga branschförbund och andra arbetsgivaresammanslutningar bedriver rådgivningsverksamhet inriktad på medlemmar inom mindre industri och hantverk. I första hand kan nämnas den allmänna informations- och upplysningstjänst i tekniska och ekonomiska frågor, som utgör en väsentlig arbetsuppgift för flertalet sammanslutningar. Inom vissa organisationer har denna verksamhet förlagts till särskilda konsultationsavdelningar, vilka bedriver sin verksamhet med olika grad av självständighet.

I många fall fungerar konsultavdelningarna på samma sätt som kommersiella konsultföretag. Konsultationstaxorna understiger dock vanligen de kommersiella företagens avgifter. Åtskilliga organisationer uppges i viss utsträckning tillhandahålla kostnadsfria rådgivningstjänster såsom allmän medlemservice. Endast Sveriges hantverks- och industriorganisation har en serviceverksamhet med direkt inriktning på hantverk och mindre industri.

4.2.3.1. Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO)

SHIO grundades år 1905. Medlemmarna är anslutna till organisationen via lokala hantverks- och industriföreningar och branschförbund. Vid slutet av år 1966 uppgick antalet medlemmar till ca 30.000, fördelade på dels 26 regionala distrikt med 447 lokalföreningar, dels 45 branschförbund.

I detta sammanhang är av intresse den upplysnings- och rådgivningsverksamhet som bedrivs av SHIO:s Ekonomitjänst, med huvudkontor i Stockholm och platskontor på 18 orter i landet. Vid huvudkontoret finns en skatte- och bokföringsbyrå, en revisionsbyrå och en utredningsbyrå. Enligt en särskild taxa kan företag abonnera på ett av skatte- och bokföringsbyrån utarbetat bokföringssystem. Detta innebär i korthet att abonnenten för in affärshändelserna i en dagbok, som tillhandahålles av byrån. Materialet översändes månadsvis till byrån, som ombesörjer övriga bokföringsåtgärder inklusive bokslut och deklarationer. Under senare år har utvecklats ett system för automatisk databehandling av bokföringsuppdrag. Härigenom möjliggörs snabbare service samtidigt som de berörda företagen kan erhålla mera detaljerade uppgifter, t. ex. företagsstatistik av olika slag.

För att tillgodose den mindre och medelstora industrins behov har

Ekonomitjänstens utredningsbyrå utarbetat särskilda kalkylsystem för olika branscher samt anordnar kurser i kalkylation och lönsamhetskontroll. Byrån utför även specialutredningar i ekonomiska frågor åt SHIO och dess branschförbund samt hantverks- och industriföreningar.

Ekonomitjänstens verksamhet är självfinansierande. De avgifter som uttas skall i princip täcka kostnaderna för verksamheten. Rutinuppdrag av olika slag debiteras enligt fast taxa.

4. 2. 3. 2. Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och anslutna branschorganisationer

Svenska arbetsgivareföreningen lämnar en omfattande service åt sina 24 200 delägande företag inom olika branscher. År 1965 skapades en särskild teknisk avdelning med uppgift att direkt bistå branschförbunden och medlemsföretagen i fråga om tillämpning av produktionsteknik och administrativ teknik, arbetsmättningsfrågor, lönesystem, allmänna företagsekonomiska planeringsproblem m. m. Avdelningen har utgivit ett antal skrifter och handböcker och vid sidan av den direkta konsultationsverksamheten upplagt och medverkat vid kurser och konferenser.

Åtskilliga av de till SAF anslutna arbetsgivareorganisationerna har skapat egna rådgivningsavdelningar eller medverkat vid tillkomsten av branschriktade fristående konsultationsbyråer. Detta gäller bl. a. Bageri- och konditoriarbetsgivareförbundet, Grafiska arbetsgivareförbunden, Sveriges konfektionsindustriförbundet, Mellansvenska gruvförbundet, Sveriges pappersbruksförbundet och Pappersmasseförbundet (nu sammanlagda till Sveriges pappersindustriförbundet), Svenska skofabrikantföreningen, Sågverksförbundet samt Sveriges verkstadsförening.

4. 2. 3. 3. Övriga näringslivsorganisationer

Utöver SHIO samt SAF-anslutna branschförbund bedriver också Träindustrins branschorganisation rådgivningsverksamhet inom Tibokonsult AB. Samma gäller Sveriges sågverksföreningars riksförbund (Sågverksföreningarnas konsultbyrå) samt glasindustrin (Glasbrukens konsultbyrå AB). Även Svensk industriförening och Sveriges företagares riksförbund har viss rådgivning och kursverksamhet för medlemsföretagen.

I detta sammanhang bör också nämnas den exportrådgivning som lämnas av Småindustrins exportbyrå inom Exportföreningen. Verksamheten finansieras genom statsbidrag och rådgivningen är kostnadsfri. Statsbidraget uppgick budgetåret 1966/67 till 293 000 kr och höjdes för budgetåret 1967/68 till 393 000 kr.

4. 2. 4. SHI

Även SHI bedriver teknisk rådgivning genom en år 1948 inrättad avdelning, den s. k. rationaliseringstjänsten. Denna bedriver konsulterande företagsrationalisering, omfattande frågor som kan bidra till

bättre lönsamhet inom företagen, från rådgivning till mer omfattande teknisk-ekonomiska undersökningar och utredningar i fråga om bl. a. arbetsstudier (metodanalys och ackordsuppläggning), arbetsförenkling, produktionsplanering, materialhantering och transporter, distribution, planering av om- och nybyggnader, organisationsplaner, kontorsorganisation etc.

Personalen på rationaliseringstjänsten består för närvarande av en rationaliseringsingenjör som chef och tre biträdande rationaliseringsingenjörer. Under budgetåret 1965/66 mottog avdelningen 28 uppdrag av varierande omfattning från skilda delar av landet. Verksamheten inom avdelningen är självfinansierande. Utöver arvoden debiteras kostnader för resor och traktamenten för konsulterna i den mån undersökningen måste förläggas utom Stockholm.

4. 2. 5. Företagareföreningarnas rådgivnings- och upplysningsverksamhet

4. 2. 5. 1. Allmänt

Samtliga företagareföreningar bedriver vid sidan av låneverksamheten rådgivning i tekniska och ekonomiska frågor. Omfattningen av denna verksamhet varierar i hög grad mellan olika föreningar. Inom vissa föreningar kan en regelrätt konsultverksamhet anses föreligga. Antalet anställda konsulenter varierar i hög grad mellan föreningarna. Flertalet föreningar har både tekniska och ekonomiska konsulenter; inom några föreningar utnyttjas även kamrerare i viss utsträckning såsom ekonomiska konsulenter. Också chefstjänstemännen ägnar sig i någon mån åt konsultuppgifter.

I samband med låneärendenas handläggning får varje lånesökande genom sina kontakter med föreningen och genom föreningstjänstemäns besök i företaget m. m. tillfälle att mer eller mindre i detalj diskutera företagets organisation med föreningens representanter. Även om dessa kontakter i och för sig inte medför mera omfattande analyser och undersökningar av förhållanden inom företaget, kommenterar föreningarnas tjänstemän brister i företaget och ger anvisningar om olika möjligheter att komma till rätta med svårigheterna. Härutöver genomför föreningarna i vissa låneärenden omfattande utredningar av speciella problem inom lånesökande företag.

Eftersom någon registrering av rådgivningsärenden — utöver debiterade uppdrag — inte förekommer, är det svårt att belysa rådgivningens omfattning med statistiska uppgifter. Utredningen har emellertid från föreningarna införskaffat vissa uppgifter om rådgivningsverksamheten och i det följande görs ett försök att belysa dennas omfattning och inriktning, utvecklingstendenser etc.

4. 2. 5. 2. Rådgivningens omfattning och inriktning

Uppgifterna i det följande avser huvudsakligen uppdrag med en arbetsinsats av minst en arbetsdag för föreningarnas tjänstemän. För perioden 1961—1963 har skett en viss uppdelning av rådgivningsuppdragen på ärenden med resp. utan anknytning till föreningarnas låneverksamhet. Sådana uppgifter saknas dock från fem föreningar. Även i övrigt är materialet ofullständigt vartill kommer att uppgifterna från olika föreningar kan avse rådgivningsärenden med mycket varierande arbetsinsats. Uppgifterna har därför inte i större utsträckning lagts till grund för en direkt jämförelse mellan olika föreningar. De bör dock ge en någorlunda god bild av företagareföreningarnas samlade rådgivningsverksamhet.

Totalantalet mera omfattande rådgivningsärenden för de nitton uppgiftslämnande föreningarna uppgick under treårsperioden 1961—1963 till 2.646, varav hälften avsåg uppdrag i samband med låneverksamheten. Antalet ärenden per år ökade från 773 år 1961 till 964 år 1963. Ökningen föll huvudsakligen på rådgivningsuppdrag utan samband med låneverksamheten.

I nedanstående tablå redovisas rådgivningsärendenas fördelning på vissa ämnesområden. Åtskilliga föreningar har i samband med utredningens förfrågan betonat att flertalet mera omfattande rådgivningsärenden med anknytning till låneverksamheten avser en genomgång av företagens situation i dess helhet. Ett sådant ärende kan inte — utan att resultatet blir missvisande — hänföras till endast ett av de nedan angivna ämnesområdena. Många ärenden har föreningarna därför hänfört till två eller flera ämnesområden. Detta innebär att totalsumman för de av sammanställningen omfattade femton föreningarna (2.225) understiger antalet under olika ämnesområden redovisade ärenden.

Ämnesområde	antal ärenden
Lokaliseringsfrågor	409
Rationaliseringsfrågor	724
Allm. byggnadsfrågor	341
Byggnadsprojektering	188
Lönsamhetskontroll och kalkylering	540
Bokföring och redovisning	374
Inköp, försäljning och marknadsbedömning ...	264
Summa	2.840

Av sammanställningen framgår att rationaliseringsfrågor dominerade med 724 ärenden, vilket innebär att 33 % av samtliga rådgivningsuppdrag helt eller delvis avsåg rationaliseringsproblem. Härfter följde lönsamhetskontroll och kalkylering med 24 %, byggnadsproblem, d. v. s. all-

männa byggnadsfrågor och byggnadsprojektering med 23 %, lokaliseringsfrågor 18 % samt bokföring och redovisning 16 %.

Rådgivningsuppdragen fördelade sig tämligen jämnt mellan »tekniska» resp. »ekonomiska» ämnesområden. Om rationaliserings- och byggnadsfrågor sammanförs, uppgick antalet konsultationsuppdrag av övervägande teknisk karaktär till 1 253 medan ärenden av huvudsakligen ekonomisk natur — bokföring, redovisning, lönsamhetskontroll, kalkylering, inköp, försäljning och marknadsföring — uppgick till 1 178 eller, om också lokaliseringsrådgivning medtages, 1 587.

Med hänsyn till att föreningarna under perioden 1961—1963 huvudsakligen hade konsulenter med teknisk utbildning är andelen ekonomiska ärenden påfallande hög. I viss utsträckning har tekniska konsulenter behandlat problem av övervägande ekonomisk karaktär. En viktigare orsak synes dock vara att tekniska rådgivningsärenden kräver förhållandevis större arbetsinsatser. Detta styrkes bl. a. av att 721 av totalt 1 003 redovisade avgiftsbelagda rådgivningsärenden, d. v. s. ca 72 %, avsåg ärenden av teknisk karaktär; härav 488 rörande rationaliseringsfrågor och 170 byggnadsprojektering. Samtidigt svarade intäkterna av tekniskt betonade uppdrag för nära 90 % av de berörda föreningarnas konsultinkomster.

Föreningarnas inriktning på olika ämnesområden varierar i viss utsträckning. Inom föreningarna i Kristianstads, Malmöhus och Älvsborgs län avsåg flertalet rådgivningsärenden rationaliseringsfrågor (90, 60 resp. 70 %). Även jämtlandsföreningen redovisade en proportionellt stor andel rationaliseringsärenden, men de uppdrag som avsåg bokföring och redovisning svarade för nära 60 % av samtliga ärenden.

Utöver de ovan behandlade rådgivningsuppdragen har föreningarna i stor utsträckning lämnat råd och anvisningar efter mindre tidskrävande utredningar och analyser. Den statistiska redovisningen är här än mer ofullständig och flertalet föreningar anser sig icke ha underlag ens för en uppskattning. Gränsen mot mera rutinbetonad rådgivning i samband med kreditutredningar är också flytande.

4. 2. 5. 3. Exportrådgivning

Flertalet föreningar har redovisat ett ökat intresse hos industriföretagen att bygga upp eller utvidga försäljning på export. Ingen förening har tillgång till egen expertis för rådgivning i hithörande frågor. Mera omfattande ärenden handläggs för närvarande i samarbete med Småindustriens exporthyrå. Flertalet föreningar hänvisar till denna institution för råd och upplysningar i exportfrågor. Några föreningar har i samarbete med exporthyrans tjänstemän anordnat informationskvällar i exportfrågor och även genom personliga besök i företagen sökt öka intresset för försäljning på exportmarknaden.

4. 2. 5. 4. Intäkter av konsultverksamheten

De sammanlagda direkta konsultintäkterna inom föreningarna steg från ca 335 000 kr år 1961 till 930 000 kr år 1965. Enligt tillgängliga uppgifter kan totalsumman uppskattas ha ytterligare fördubblats mellan 1965 och 1966. Flera föreningar har under senare år övergått från kostnadsfri till avgiftsbelagd rådgivning, samtidigt som debiteringen i andra föreningar snabbt ökat. För budgetåret 1967/68 beräknas denna inkomstpost av föreningarna till ca 2,4 mkr.

Rationaliseringsfrågor svarade för en dominerande andel — 654 000 kr — av konsultintäkterna år 1965. Härfter följde byggnadsprojektering med 190 000 kr, bokföring och redovisning med 33 000 kr samt lönsamhetskontroll och kalkylering med 29 000 kr. Den tekniska rådgivningen svarade således för 91 % av de totala intäkterna av rådgivningsverksamheten.

Flertalet föreningar debiterade betydligt oftare avgifter för fristående uppdrag än vad gäller rådgivning i samband med låneverksamheten. Några debiterade dock avgifter oavsett om rådgivningen skett i samband med låneverksamheten eller ej.

Sju föreningar svarade för 86 % av föreningarnas totala konsultintäkter 1961—1963, vilket kan jämföras med deras andel av totalantalet rådgivningsärenden — knappt 50 %.

Sedan år 1963 har åtskilliga föreningar företagit en kraftig höjning av sina rådgivningstaxor. Mera marknadsmässiga arvoden uttas dock endast av ett fåtal föreningar. Kristianstadsföreningen debiterade år 1965 ett timarvode på ca 40 kr, vartill kom rese- och traktamentskostnader. Inom flertalet föreningar uppgick debiteringen till omkring 30 kr/tim eller 200 kr/dag. Fyra föreningar tillämpade en differentierad avgift på 10—35 kr/tim beroende på klientföretagets storlek. I vissa fall förekommer skilda avgifter för olika slag av uppdrag. Några föreningar har ett detaljerat avgiftssystem för olika tjänster.

Utöver kostnader för direkta rådgivningstjänster debiterades klienterna inom elva föreningar särskilda kostnader för resor och traktamenten. Inom övriga föreningar har dessa kostnader inräknats i tillämpade dag- eller timarvoden. I vissa fall täcktes sådana kostnader av föreningen.

4. 2. 5. 5. Speciella arbetsuppgifter inom föreningarna

Några föreningar har efter hand kommit att uppta verksamhetsgrenar med anknytning till länets speciella näringslivsförhållanden. Genomgående rör det sig här om frivilligt åtagna arbetsuppgifter, vilka av vederbörande förening bedömts ha betydelse för hantverkets och småindustrins utveckling inom regionen. Föreningstjänstemännens — och särskilt chefs-tjänstemännens — personliga intresse för ifrågavarande arbetsuppgifter torde också ha spelat en viss roll i sammanhanget.

Här kan nämnas den verksamhet som föreningen i Stockholms län bedriver för att utveckla företagsamheten i Stockholms skärgård. Norrlandsföreningarna har handlagt ett stort antal utredningar i samband med låneansökningar till Norrlandsfonden — norrbottensföreningen också beträffande ansökningar om lån och bidrag från den Längmanska företagarfonden.

Bland andra speciella arbetsuppgifter kan nämnas att vissa föreningar utfört utredningar i samband med statligt stöd till handikappade. Flera föreningar har medverkat vid planering och uppförande av s. k. kollektiva verkstadshus för hantverk och småindustri. I norrlandslänen har sådana fastigheter genomgående uppförts såsom statskommunala beredskapsarbeten.

Den i detta avsnitt behandlade verksamheten inom föreningarna har i vissa fall finansierats genom särskilda anslag från statliga och kommunala myndigheter. I övrigt har den ansetts tillhöra föreningarnas allmänna verksamhet, vilket ofta beaktats vid tilldelning av landstingsbidrag. Föreningarnas utredningar i lokaliseringsfrågor har genomförts utan direkta ersättningar.

4. 2. 5. 6. Föreningarnas kontakter med regionala och centrala organ m. m.

Genom sin verksamhet har företagareföreningarna omfattande kontakter med centrala och regionala organ inom både den offentliga och privata sektorn.

I samband med låneverksamheten förekommer kontakter med olika kreditinstitut, främst affärsbanker och sparbanks. Åtskilliga ärenden synes föranleda kontakter med länsarbetsnämnder, kommunala myndigheter och liknande organ.

Också beträffande föreningarnas rådgivningsverksamhet föreligger ett omfattande samarbete med andra organ. Antalet kontakter med olika lokaliseringsorgan är betydande.

Några föreningar har erhållit flera konsultuppdrag direkt från kommunerna. Härutöver förekommer ett för vissa föreningar omfattande samarbete med SHI i fråga om kursverksamhet inom det företagsekonomiska området. Föreningen i Malmöhus län har som förut nämnts anförtrott sin rådgivningsverksamhet till institutet. Samarbetet mellan SHI och flertalet föreningar synes dock vara obetydligt och i vissa fall obefintligt. Inom kursverksamheten föreligger ett visst samarbete med SHIO.

Flertalet föreningar har koncentrerat sig på rådgivning i allmänna frågor. Problem inom specialområden överlämnas vanligen till privata konsultföretag. Genomgående synes föreningarna under årens lopp ha skapat ett väl förgrenat nät av kontakter med specialistföretag av olika slag — advokater, arkitekter, byggnadsföretag, bokförings- och revisionsbyråer, ingenjörsfirmor, skatteexperter o. s. v.

Kreditinstitutens finansiering av småindustri och hantverk

5.1. Inledning

Enligt nu gällande riktlinjer skall det statliga kreditstöd, som lämnas i form av industrigarantilån eller hantverks- och industrilån, vara ett komplement till den verksamhet som bedrivs av övriga kreditinstitut och därför i princip icke utgå när företagen i vanlig ordning kan erhålla lån från dessa. I den författning som reglerar berörda statliga kreditstöd (SFS 1960:372) lyder 5 § sålunda:

Kreditstöd må endast om synnerliga skäl föreligger beviljas, därest sökanden kan erbjuda sådan säkerhet, att lån bör kunna utlämnas av enskild kreditinstitutning enligt vedertagna bankmässiga grunder.

I syfte att något belysa de ordinarie kreditinstitutens roll vid finansiering av hantverk och småindustri lämnas i det följande en kortfattad redogörelse för under senare år gällande bestämmelser samt vissa nyligen genomförda ändringar av dessa, som kan tänkas bli av betydelse för denna del av näringslivet.

Redogörelsen har gjorts relativt kortfattad eftersom hantverkets och småindustrins lånemöjligheter vid de ordinarie kreditinstituten tidigare behandlats av olika utredningar, bl. a. av 1960 års företagskreditutredning (SOU 1961:64) och kreditinstitututredningen (Fi stencil 1964:7). Till stor del är dessa redogörelser fortfarande aktuella. Avsikten är därför närmast att redovisa de förändringar som inträffat under senare år samt att undersöka i vad mån småindustrins och hantverkets finansieringsmöjligheter förändrats, såväl inom ramen för de ordinarie kreditinstitutens verksamhet som på annat sätt.

Det statliga kreditstödet till småindustrin kompletteras i första hand utlåningsverksamheten från affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor, postbanken, AB Industrikredit och AB Företagskredit. År 1967 har vidare den statliga investeringsbanken tillkommit.

På senare tid har genomförts vissa åtgärder som kan underlätta bl. a. småföretagens kreditförsörjning. Lagstiftningen rörande affärsbankernas, sparbankernas och jordbrukskasserörelsens utlåningsverksamhet har undergått vissa förändringar fr. o. m. den 1 juli 1965 främst i syfte att underlätta dessa kreditinstituts möjligheter att ge bundna lån. Förlags-

inteckningsinstitutet har genom ny lagstiftning omarbetats och under benämningen »företagsinteckning» gjorts tillgänglig för nya företagskategorier samtidigt som inteckningens värde som kreditsäkerhet genom olika åtgärder väsentligt förbättrats. Genom s. k. leasing och factoring har nya möjligheter öppnats för att underlätta finansieringen även av de mindre företagen.

5.2. Affärsbanker, sparbanker, posten, jordbrukskassor

Affärsbankernas långivning är enligt banklagen i princip kortfristig. Huvudregeln är enligt 57 § att affärsbank skall förbehålla sig rätten att kunna uppsäga lån till återbetalning senast inom ett år. Utan detta förbehåll kan dock affärsbank bevilja återlån av ATP-avgifter med längre löptid än ett år samt utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år, dock högst tio år. Det sammanlagda lånebeloppet, exklusive återlånen, får dock ej överstiga tjugofem procent av summan av bankens eget kapital och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlånen. För lån med statliga, kommunala eller annan därmed jämförlig samfällighets fulla garantier uppställer däremot banklagen inga restriktioner. Vad säkerhetskravet beträffar, föreskriver banklagen att kredit icke må beviljas utan att betryggande säkerhet i antingen fast eller lös egendom eller borgen föreligger. Vissa undantag från huvudregeln finns dock.

Före den 1 juli 1965 föreskrev banklagen att affärsbank skulle förbehålla sig rätten att kunna uppsäga lån till återbetalning senast inom sex månader. Utan detta förbehåll kunde affärsbank bevilja kredit i räkning på högst ett år. Vidare kunde banken inom vissa gränser utlämna bundna lån med en löptid av högst tio år. Sådana lån fick icke beviljas med högre belopp i varje enskilt fall än 150 000 kr och till ett sammanlagt belopp av högst 20 % av bankens egna fonder, eller inkl. lån med statliga eller liknande garantier till ytterligare högst 5 % av det egna kapitalet. För dylika garantilån fanns icke någon begränsning av de enskilda lånens storlek. Denna undantagsbestämmelse syftade till att tillgodose främst småföretagens behov av tidsbundna krediter. De nyligen genomförda förändringarna av banklagen har sålunda inneburit dels att utlåningsramen vidgats, dels att de enskilda tidsbundna lånen icke längre maximeras.

För *sparbankernas* del regleras utlåningsverksamheten av sparbankslagen. Enligt 28 och 29 §§ i denna äger sparbank endast rätt att utlämna lån mot fullgod säkerhet av pant eller borgen.

Statliga garantilån är dock undantagna från denna bestämmelse. Utan särskild säkerhet kan vidare lån på högst 15 000 kr beviljas till ett sammanlagt belopp av högst en femtedel av bankens fonder. Bestämmel-

serna om löptid är samma som för affärsbankerna. Regeln är sålunda att, om lånet icke förfaller till betalning inom ett år, banken måste förbehålla sig rätten att uppsäga lånet till återbetalning senast inom denna tid. I likhet med vad som gäller för affärsbankerna är lån, för vars fulla gäldande staten, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet är ansvarig, undantagna från huvudregeln. Sparbank får även bevilja återlån av ATP-avgifter samt utlämna andra lån mot skuldebrev på högst tio år till ett sammanlagt belopp motsvarande högst 25 % av summan av sparbankens fonder och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Tidigare gällde för sparbankerna att de fick utlämna kredit mot in-teckningssäkerhet med längre löptid än sex månader, endast om summan av insättningarnas behållning på sparbanksräkning och sparbankens fonder översteg fem miljoner kronor. Högst 30 % av denna summa fick utlämnas till dylika lån och lånens löptid fick ej överstiga tio år.

Jordbrukskasserörelsens huvuduppgift är att tillgodose jordbrukets kreditbehov. I jordbrukskasserörelsen ingår dels jordbrukets kreditkassor, vilka utgöres av jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit, dels en riksorganisation. I förevarande sammanhang är av intresse att kassorna äger lämna kredit även till vissa företag hänförliga till jordbrukets binärningar.

För *postbankens* låneverksamhet gäller att postsparbanks- och postgiromedel numera får utlämnas till lån, för vilka staten, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet inom riket är ansvarig såsom huvudgäldenär, garant eller löftesman, eller till lån mot in-teckningssäkerhet, säkerhet i inhemska obligationer eller annan fullgod säkerhet. Lån mot annan fullgod säkerhet får dock utgå med högst 10 000 kr till en och samma låntagare och till ett sammanlagt belopp av högst en femtiondel av kontoinnehavarnas behållning i postsparbanken respektive på postgiro. För lån mot säkerhet i in-teckningar och obligationer eller mot annan fullgod säkerhet skall som regel förbehåll göras att återbetalning skall ske inom sex månader om lånet icke förfaller till betalning inom denna tid. I vissa fall kan sådana lån utlämnas på längre tid, dock högst tio år, utan förbehåll om uppsägningsrätt. Sådana långfristiga lån får utlämnas till ett sammanlagt belopp av högst en femtedel av kontoinnehavarnas behållning och bankens reservfond. Uppskattningsvis uppgår postbankens utlåning till mindre företag inom hantverk och industri till 10 mkr.

Huvuddelen av de ändringar i banklagstiftningen som tillkom år 1965 byggde på förslag av kreditinstitututredningen. Som en bakgrund till dessa förslag redovisade utredningen en undersökning som den gjort i samband med sitt utredningsarbete. Enligt denna avsåg den övervägande

delen av affärsbankernas långivning lån med sex månaders uppsägning eller i vissa fall högst ett år. Den reella löptiden var däremot ofta längre och kunde sträcka sig över många år genom att lånen omsattes med eller utan avbetalning. De möjligheter, som lagen före den 1 juli 1965 gav bankerna att lämna tidsbundna lån upp till 150 000 kr, hade i praktiken utnyttjats i mycket ringa utsträckning.

De nya författningsbestämmelserna avseende kreditinstitutionernas möjligheter att lämna tidsbundna lån (SFS 1965:219—224) grundar sig på kreditinstitututredningens förslag, som innebar vissa enhetliga riktlinjer för affärsbankernas såväl som sparbankernas, jordbrukets kreditkassors och postbankens låneverksamhet. Innebörden var att institutens kreditgivning primärt fortfarande skulle vara kortfristig. Lånens löptid föreslogs kunna uppgå till högst ett år.

Undantag från huvudregeln föreslogs dels för en viss kvot av lånen, dels för stats- och kommungaranterade lån. Krediter med högst tio års löptid utan maximering av de enskilda lånebeloppen skulle kunna utlämnas till ett belopp motsvarande 25 % av summan av inlåning och kreditinstitutets eget kapital. Detta skulle för affärsbankernas del innebära utökade möjligheter att bevilja även formellt tidsbundna lån. För att inte bankernas soliditet skulle äventyras, förutsatte utredningen dock att de långfristiga lånen lämnades med förbehåll för uppsägning i händelse att värdet av lämnade säkerheter försämrades. Huruvida räntesättningen borde vara fast eller rörlig, skulle enligt utredningen ankomma på bankerna själva att pröva. Likaså borde de själva avgöra vilka säkerhetsbestämmelser som skulle uppställas i varje enskilt låneärende. Vidare föreslog utredningen att de undantagsbestämmelser som gäller för återlån bibehålls även i fortsättningen.

Även för sparbankernas del innebar kreditinstitututredningens förslag en uppmjukning av säkerhetsbestämmelserna, även om den formella ramen för möjligheterna att ge tidsbundna lån förutsattes minska från 30 till 25 %. År 1966 utgjorde emellertid det sammanlagda beloppet av tidsbundna in-teckningslån i genomsnitt endast 7 % av summan av inlåningsmedel och bankernas egna fonder.

Banklagen ger affärsbankerna möjlighet att lämna småföretag lån utan säkerhet. I 56 § banklagen uppställs nämligen vissa undantag från huvudregeln att bankaktiebolag icke får bevilja kredit utan betryggande säkerhet. Ett av undantagen utgör småföretagare, vilka kan beviljas kredit utan särskild säkerhet till ett belopp av högst 75 000 kr och sammanlagt högst en tiondel av bankbolagets eget kapital.

Någon statistik, som visar förekomsten av denna utlåningsform, finns inte tillgänglig. I tabell 5:1, vilken baserar sig på Svenska bankföreningens statistik, visas däremot dels den totala utlåningen till industrin (exkl. byggnads- och anläggningsindustrin), dels krediter till mindre företag inom industrin.

Av tabellen framgår att affärsbankernas utlåning till mindre industri-företag (upp till 50 anställda) under perioden utgjorde i genomsnitt omkring en tredjedel av den totala utlåningen till industrin. Småindustrins

Tabell 5:1. Affärsbankernas utestående krediter till industrin 1956—1966.

I november resp. år	Hela industrin	Därav företag med upp till 50 anställda		Därav företag med upp till 25 anställda	
	mkr	mkr	%	mkr	%
1956	2 326	727	32	506	22
1957	2 186	733	34	501	23
1958	2 310	848	37	550	24
1959	2 331	876	38	580	25
1960	2 658	935	35	624	23
1961	2 973	988	33	652	22
1962	3 521	1 073	36	683	19
1963	3 978	1 239	31	744	19
1964	4 276	1 246	29	772	18
1965	4 729	1 343	28	821	17
1966	5 579	1 398	25	849	15

krediter har ökat för varje år. Under perioden 1956—1959 ökade dess andel men sedan 1960 har andelen varit avtagande. Sålunda svarade företagsgruppen med upp till 25 anställda för 22 % av de utestående lånebeloppen år 1956, 25 % 1959 och 15 % 1966. Motsvarande procenttal för företag med 26—50 anställda var 9, 13 resp. 10. Det bör anmärkas att det är omöjligt att med ledning enbart av de redovisade siffrorna dra några bestämda slutsatser beträffande affärsbankernas vilja och förmåga att ge krediter till småindustrin eller småindustrins benägenhet att efterfråga krediter hos affärsbankerna. Utvecklingen på detta område beror — utöver av förändringar i investeringsverksamhetens omfattning och självfinansieringsförmågan inom olika delar av industrin — även av i vilken takt avlyft av affärsbankernas krediter kunnat ske, d. v. s. i vilken mån industrin emitterat aktier eller fått tillfälle att lägga upp obligationslån och att låna mot reverser i försäkringsbolag etc. Eftersom möjligheterna till dylika avlyft under senare år varit betydligt större än tidigare och i stort sett varit förbehållna de större företagen skulle man för 1960-talet i och för sig ha kunnat vänta en ökning av småindustrins andel i kreditgivning.

För närvarande saknas tillförlitlig statistik över omfattningen av sparbankernas utlåning till mindre företag. Vissa kartläggningförsök har dock tidigare gjorts för att belysa sparbankernas utlåning till småföretagen.

I Sveriges hantverks- och industriorganisations (SHIO) regi utfördes sålunda under hösten 1962 en undersökning avseende den mindre företagsamhetens finansieringsförhållanden under åren 1959—1961, vilken redovisades i Svensk Sparbankstidskrift 1963:4. Den omfattade hantverks- och småindustriföretag med 5—50 anställda och baserade sig på SHIO:s klientmaterial. Det resultat man därvid erhöll pekade bl. a. på att företagen till tre fjärdedelar finansierade sin verksamhet genom lån och

till en fjärdedel genom eget kapital. De kortfristiga skulderna övervägde och av de långfristiga skulderna dominerade affärsbankslånen. Av företagens långfristiga skulder, som uppgick till omkring 30 % av balansomslutningen, svarade affärsbankskrediterna för mer än hälften, medan sparbankernas andel inte utgjorde mer än en sjättedel.

Vidare redovisade företagskreditutredningen i sitt betänkande (SOU 1961:64) vissa resultat av en liknande undersökning. Från riksförsäkringsverkets register hade utvalts ca 500 företag från fyra olika branscher. Svarefrekvensen var dock mycket låg, varför utredningen endast med tveksamhet presenterade vissa delar av undersökningen. I grova drag var dock bilden av de mindre företagens finansieringsförhållanden densamma som i den tidigare nämnda undersökningen.

5.3. *AB Industrikredit och AB Företagskredit*

AB Industrikredit tillkom genom beslut av 1934 års riksdag och hade till uppgift att medverka vid finansiering av företrädesvis mindre och medelstora näringsföretag genom utlämnande av huvudsakligen långfristiga lån och därigenom komplettera bankernas mera kortfristiga kreditgivning. Ursprungligen avsåg låneverksamheten huvudsakligen industrieföretag, men har numera utvidgats även till företag inom t. ex. handel, transportväsende och jordbruk. För att bl. a. skapa garantier för samarbete med bankerna bereddes dessa tillfälle att ingå som delägare i bolaget. Ursprungligen innehade staten tre fjärdedelar av aktiekapitalet och bankerna resten, men i samband med kapitaltillskott och genom en omorganisation av bolaget 1960 reducerades statens andel till 50 %.

Aktiekapitalet skall enligt bolagsordningen utgöra lägst 8 och högst 24 mkr. Vidare finns en särskilt garantifond på 40 mkr, varav staten och affärsbankerna tillskjutit vardera 20 mkr, såsom säkerhet för de av bolaget ingångna förbindelserna. Vid utlämnande av lån skall bolaget tillse att betryggande säkerhet i form av pant eller borgen föreligger. Pant skall utgöras av in-teckning i fast egendom eller tomträtt, liggande inom 60 % av det värde, till vilket bolaget uppskattat den fasta egendomen eller den till tomträtten hörande byggnaden. Borgen skall vara tecknad av staten, kommun eller bank. Före tillkomsten av *AB Företagskredit* år 1962 förekom i viss utsträckning även lån mot annan säkerhet. Dessa lån har dock sedermera överförts till det nybildade bolaget. Maximalt får *Industrikredit* lämna lån med löptid uppgående till 20 år. Bolaget får upplåna medel eller ikläda sig garantiförbindelser till ett belopp motsvarande högst tio gånger summan av bolagets eget kapital och garantifond. För närvarande uppgår denna summa till 54 mkr, varav aktiekapital 8 mkr och egna fonder 6 mkr.

Tabell 5:2. AB Industrikredits utlåning vid slutet av åren 1960—1966.

Den 31/12	Utestående lån mkr	Beviljade men ej utlämnade lån mkr	Totalt mkr
1960.....	75,1	21,8	96,9
1961.....	119,0	40,9	159,9
1962.....	171,5	70,7	242,2
1963.....	258,5	80,3	338,8
1964.....	363,8	131,7	495,5
1965.....	459,2	214,3	673,5
1966.....	587,5	270,7	858,2

Tabellen visar icke storleken av sökta men ej beviljade lån. Det bör därför nämnas, att låneansökningar uppgående till relativt stora belopp har avslagits under de senaste verksamhetsåren.

Vad beträffar den geografiska fördelningen av lånen kan konstateras att kreditgivningen är koncentrerad till vissa län, i första hand till storstadsområdena — d. v. s. Stockholmsområdet, Malmöhus och Göteborgs och Bohus län samt vissa andra syd- och mellansvenska län. Norrlands-länens andel är däremot relativt låg. Tabell 5:3 visar utvecklingen under 1960-talet.

Tabell 5:3. AB Industrikredits utlåning (inkl. beviljade men icke utlämnade krediter) 1960—1966 med fördelning på län (belopp i mkr)

Vid utgången av	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Stockholms stad och län	20	30	46	47	81	90	111
Uppsala »	—	—	4	14	20	24	24
Södermanlands »	4	8	9	10	13	18	25
Östergötlands »	4	7	10	16	20	30	47
Jönköpings »	9	15	20	25	34	44	66
Kronobergs »	—	—	1	5	7	13	22
Kalmar »	—	2	6	7	12	22	35
Gotlands »	—	—	—	—	—	1	1
Blekinge »	—	—	3	3	7	15	15
Kristianstads »	2	4	16	17	26	36	37
Malmöhus »	12	30	47	71	98	123	149
Hallands »	—	4	5	13	17	23	30
Göteborgs och Bohus »	7	9	18	27	38	56	82
Älvsborgs »	7	9	10	15	21	39	46
Skaraborgs »	2	2	3	3	7	15	23
Värmlands »	3	3	2	2	2	6	10
Örebro »	6	10	14	15	21	27	31
Västmanlands »	4	4	4	9	15	15	16
Kopparbergs »	3	5	4	5	6	8	10
Gävleborgs »	3	7	8	13	20	23	28
Västernorrlands »	—	2	2	6	7	13	14
Jämtlands »	—	1	1	1	1	5	5
Västerbottens »	6	5	4	10	14	19	23
Norrbottnens »	1	3	3	4	6	7	8
Summa	97	160	242	339	495	673	858

Såsom tidigare nämnts har industrins andel av den totala utlåningen minskat till förmån för handel och servicenäringar, byggnads- och anläggningsverksamhet samt samfärdsel. Av följande tablå framgår utvecklingen under 1960-talet av olika näringsgrenars procentuella andel av den totala utlåningen.

	Vid utgången av						
	1960 %	1961 %	1962 %	1963 %	1964 %	1965 %	1966 %
Industri	90	85	80	73	68	67	67
Handel och servicenäringar	10	15	20	24	26	26	26
Övrigt	—	—	—	3	6	7	7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

Nedanstående tablå belyser hur bolagets utlåning till industrisektorn (beviljade lån) under perioden januari 1966—mars 1967 fördelar sig på olika storleksgrupper.

Storleksgrupp (antal anställda)	Antal låntagare	Procent av samtliga	Beviljade lånebelopp mkr	Procent av totalt beviljade lån
— 20	42	17	13,6	7
21— 50	77	31	36,9	19
51—100	57	23	45,8	23
101—200	34	13	42,0	21
201—500	36	14	46,4	24
501—	4	2	12,5	6
Summa	250 ¹	100	197,3	100

¹ Utöver de i tablå medtagna lånen har lämnats 25 lån (= 9 % av samtliga), för vilka uppgifter om det låntagande företags storlek inte kunnat erhållas. Inga skäl talar dock för att dessa i storlekshänseende skulle avvika från ovan redovisade fördelning.

Av uppgifterna framgår att en fjärdedel av de beviljade lånebeloppen och ungefär hälften av antalet lån lämnats till företag med upp till 50 anställda.

AB Företagskredit tillkom efter beslut av 1962 års riksdag. Syftet var att bereda mindre och medelstora företag förbättrade möjligheter att er-hålla långfristiga krediter i bunden form och med annan säkerhet än botteninteckning. Några krav beträffande säkerhetens art finns inte an-givna i institutets bolagsordning. Det ankommer på bolaget att bedöma vilka säkerheter som i varje enskilt fall skall ställas. Säkerheterna skall dock vara betryggande. I princip innebär gränsdragningen mellan de båda kreditinstituten att AB Industrikredit ger primärkrediter och AB Företagskredit sekundärkrediter.

AB Företagskredit erhöi nära anknytning till AB Industrikredit och

organiserades även på likartat sätt med staten och affärsbankerna representerande vardera 50 % av aktiekapitalet. Bolagen har för närvarande gemensam chef och förvaltningspersonal. Aktiekapitalet skall utgöra lägst 4 och högst 12 mkr och garantifonden uppgår till 12 mkr. Maximalt kan Företagskredit upplåna medel eller iklåda sig garantiförpliktelser till ett belopp motsvarande sex gånger summan av bolagets eget kapital och garantifonden, d. v. s. för närvarande 96 mkr. Till följd av den mera riskbetonade utlåningen är räntesättningen högre än vid krediter från Industrikredit. För närvarande uppgår ränteskillnaden till 0,25 procent.

Kreditgivningen igångsattes först 1963 och den hittillsvarande utvecklingen framgår av tabell 5:4.

Tabell 5:4. AB Företagskredits utlåning vid slutet av åren 1963—1966.

Den 31/12	Utestående lån mkr	Beviljade men ej utlämnade lån mkr	Totalt mkr
1963	4,5	10,4	14,9
1964	20,3	16,1	36,4
1965	34,9	29,1	64,0
1966	60,1	35,1	95,2

För AB Företagskredit har gjorts en fördelning av de lån som under år 1966 beviljats till industriföretag inom olika storleksgrupper.

Låntagare i storleksgrupp (antal anställda)	Antal lån- tagare	Procent av samtliga	Beviljade lånebelopp mkr	Procent av totalt bevil- jade lån
— 20	14	15	1,0	5
21— 50	32	34	4,3	20
51—100	21	22	4,5	21
101—200	16	17	5,3	25
201—500	10	11	6,0	28
501—	1	1	0,1	1
Summa	94 ¹⁾	100	21,2	100

¹ Utöver de i tablån medtagna lånen har lämnats sju lån, för vilka uppgifter om det låntagande företags storlek inte kunnat erhållas.

Dessa lån, som huvudsakligen utlämnats som sekundärlån, utgör ofta ett komplement till primärlån utlämnade av AB Industrikredit. Även här har en fjärdedel av lånebeloppen och hälften av antalet lån tilldelats företag med upp till 50 anställda.

Gemensamt för AB Industrikredit och AB Företagskredit gäller att de skall fungera som förbindelselänk mellan de mindre företagen och obli-

gationsmarknaden. I prop. 1962:124 framhölls som ett rättvisekrav att även de mindre företagen skall kunna få tillgång till denna del av kapitalmarknaden, icke minst med hänsyn till den ökade fonderingen inom AP-fonden, som till betydande del härstammar från de mindre företagens inbetalningar. Föredragande departementschefen framhöll att det

ligger dock i sakens natur att institutet inte torde kunna tillgodose alla de krav på krediter som kommer att ställas på detsamma. Speciellt torde detta komma att gälla kreditansökningar från exempelvis nystartade företag och företag som snabbt expanderar, och vilka inte hunnit att i sin rörelse förvärva erforderliga realsäkerheter och för vilka tillgången även till andra former av säkerhet är begränsad. Ur allmänna näringspolitiska synpunkter kan det vara angeläget att stödja sådana företag. Här kommer enligt min mening företagareföreningarnas utlåningsverksamhet och den statliga kreditgarantigivningen in som en naturlig lösning med de mindre stränga säkerhetskrav som dessa låneformer ger.

5.4. Sveriges investeringsbank AB

Enligt beslut av 1967 års riksdag har inrättats ett nytt statligt finansieringsinstitut, Sveriges investeringsbank AB. Bolaget har ett aktiekapital av 450 mkr och en reservfond på 50 mkr. Vidare har fullmäktige i riksgäldskontoret bemyndigats att ikläda staten garanti intill ett belopp av 450 mkr för bolagets förpliktelser. Ytterligare statliga medelstillskott av samma storleksordning avses bli aktualiserade under år 1968. Bankens upplåningsrätt uppgår till fem gånger det egna kapitalet.

Syftet med banken är att skapa en ny och effektiv form för långfristig finansiering av produktiva investeringar i näringslivet. Bankens verksamhet skall inriktas i första hand på investeringsprojekt som icke kan tillgodoses på den existerande kapitalmarknaden, trots att de framstår som lönsamma.

Avsikten är att bankens finansieringsinsatser väsentligen skall avse projekt av betydelse för näringslivets strukturuomvandling, d. v. s. för anpassning, rationalisering och utbyggnad av produktionsapparaten. Till betydande del torde det bli fråga om större, långsiktiga och mera riskbetonade projekt. Detta innebär dock icke — enligt propositionen — att bankens finansieringsinsatser kommer att förbehållas stora företag. Det finns också ett antal mindre och medelstora företag där en stark utveckling av nya produkter och metoder äger rum och för vilka finansieringssvårigheterna kan vara särskilt besvärande. Sådana företag bör ofta kunna påräkna en snabb expansion om finansieringsproblemen kan lösas. Det är en naturlig uppgift för investeringsbanken att medverka till lösningen av utvecklings- och omställningsproblem för sådana företag.

Banken är icke avsedd för någon subventionering av näringslivet. Detta skall beaktas vid bankens räntesättning. Banken är ej heller avsedd

att lösa uppdykande sysselsättningssvårigheter. Den uppgiften skall även framdeles åvila arbetsmarknads- och lokaliseringspolitiken.

Den nya bankens rörelse på kreditgivningssidan är i stort sett tänkt som komplement till den verksamhet som bedrivs av nu existerande kreditinstitut. I verksamheten skall ingå medverkan vid emission av obligationer och aktier. Kreditgivningen skall huvudsakligen vara långfristig men hinder finnes icke att lämna även medelfristiga lån. Lån bör kunna lämnas såväl med bunden som med obunden ränta. Bankens ledning äger betinga sig de säkerheter som anses behövliga.

Banken kan även lämna långfristiga blancokrediter utan särskilda begränsningar i det enskilda lånefallet. Sammanlagda beloppet av blanco-krediter får icke överstiga hälften av bankens aktiekapital.

Bankens medelsanskaffning, vid sidan av aktiekapitalet, avses ske genom huvudsakligen långfristig upplåning på kapitalmarknaden.

5.5. Annan kreditgivning m. m.

Återlån av ATP-avgifter kan beviljas av riksbanken, affärsbank, sparbank, postbanken, AB Industrikredit och AB Företagskredit m. fl. Återlån får uppgå till högst hälften av det belopp som erlagts i avgift till tilläggspensioneringen under närmast föregående år. Prövningen av låntagarens kreditvärdighet sker på sedvanligt sätt inom vederbörande kreditinstitut, vilket gentemot fonden svarar för återbetalningen. Säkerhetskravet är detsamma som i övrigt tillämpas av den låneförmedlande kreditinrättningen.

Under de senaste åren har introducerats två nya former för företagsfinansiering, nämligen s. k. *leasing* och *factoring*. Leasing innebär att finansieringsbolaget inköper och uthyr maskiner, fastigheter eller annan industriell utrustning. Hyrestiden varierar mellan 3 och 10 år. Den främsta fördelen med denna finansieringsform är att även företag med otillräckliga bankmässiga säkerheter kan erhålla kredit. Vidare behöver det enskilda företaget icke binda kapital i en dyrbar investering på samma sätt som vid köp. Å andra sidan ställer sig leasing relativt dyrt för företaget i jämförelse med direkta lån. Finansieringsformen är därför närmast avsedd för företag med god lönsamhet men med svårigheter att få bankkrediter på grund av otillräckliga säkerheter.

Factoring innebär att kundfordringar övertas eller belånas. Factoringbolagen kan därvid överta risken eller inskränka sig till ren kreditgivning och låta företaget stå för risken. Denna finansieringsform torde i första hand vara av betydelse för sådana företag som säljer till ett relativt stort antal kunder och ej tillämpar kort kreditfrist, t. ex. 14 dagar. I samband med kreditgivningen sker viss prövning av soliditeten hos vederbörande företags kunder.

I första hand bedrives leasing och factoring av några finansieringsinstitut med nära anknytning till de större affärsbankerna. För sina medlemmars räkning driver vissa branschorganisationer liknande verksamhet.

Fremst leasing men även factoring kan förväntas få en viss betydelse för finansieringen inom mindre och medelstora företag. Någon säkrare bedömning om betydelsen för svenskt vidkommande kan dock knappast ske förrän finansieringsmetoderna utvecklats ytterligare. I utlandet har dock leasing fått en stor betydelse. Det bör framhållas att dessa finansieringsformer icke ökar den totala kreditvolymen utan endast omfördelar densamma och närmast utgör ett alternativ till företagsinteckning.

Hösten 1966 har ett antal företagare bildat en ny ekonomisk förening, *Svenska företagarkassan*, vilken i samverkan med jordbrukskasserörelsen efter bankmässiga grunder skall bereda kredit åt medlemmarna. Kasserörelsens 700 kontor skall ge bankmässig service och ta emot inlåning; krediterna organiseras genom Jordbrukets bank i Stockholm.

Genom 1966 års lag om *företagsinteckning* (SFS 1966:454) har det tidigare förlagsinteckningsinstitutet reformerats, vilket kan förväntas ge mindre och medelstora företag inom hantverk och industri bättre möjligheter att ställa inteckning i lös egendom såsom säkerhet för krediter.

Möjlighet att enligt de nya bestämmelserna uttaga företagsinteckning står i princip öppen för alla företag, under förutsättning att bokföringsplikt föreligger. De tidigare begränsningarna i fråga om rörelsens art och omfattning har således avskaffats. Vidare gäller att inteckning meddelas för all verksamhet som ett företag bedriver inom ett visst län eller en eller flera kommuner inom länet. För aktiebolag kan dock inteckning medges för all verksamhet i hela landet, d. v. s. även omfatta flera län.

Förutom inventarier kan företagsinteckning omfatta också bl. a. byggnad å annans mark, hyresrätt, bostadsrätt, arrenderätt, immateriella förmögenhetsrätter såsom patent och upphovsrätt — allt under förutsättning att ifrågavarande rättigheter kan utmätas — samt fordran på vederlag för arbete.

Samtidigt har skett en viss begränsning av den inteckningsbara egendomen genom att s. k. industritillbehör — d. v. s. maskinutrustning och vissa andra inventarier — enligt 1966 års lag om vad som är fast egendom utgör tillbehör till fastigheten. Detta gäller givetvis endast i fall där maskinutrustning och fastighet tillhör samma ägare, men ej där verksamheten bedrives i förhyrda lokaler, och maskiner och inventarier således tillförts fastigheten av annan än fastighetsägaren.

Norrlandsfonden inrättades efter beslut av 1961 års riksdag med syfte

att disponera en del av vinsten från de norrländska malmfälten för att bygga upp ersättningsnäringsgarantier till malmhanteringen. Norrlandsfondens uppgift är sålunda att främja näringslivets utveckling i Norrland och särskilt i Norrbottens län. Finansieringsstöd kan utgå i form av lån, bidrag eller förlustgarantier. I första hand är verksamheten inriktad på sådana företag, som icke eller i otillräcklig grad kan finansieras på annat sätt. Fonden utgör sålunda ett komplement till de ordinarie kreditinstituten. Lån i form av toppkredit beviljas för industriell utbyggnad, utvidgning av befintliga företag eller nyetablering.

Ett villkor för kreditgivningen är att projekten bedömes vara dels ekonomiskt försvarbara, dels av betydelse för utveckling och differentiering av det norrländska näringslivet. Lånen kan vara medellånga eller långfristiga och räntan är samma som för industrigarantilånen. Amorterings- och/eller räntefrihet kan medges. Hittills har 106 mkr utdelats och ytterligare 15 mkr beviljats. Under år 1966 utlämnades 14,6 mkr som lån, 2,2 mkr som bidrag och 3,4 mkr som bidrag med återbetalningsskyldighet. Sistnämnda bidragsform utnyttjas huvudsakligen i samband med stöd till forskning, inventeringar, marknadsanalyser etc. i regi av kommersiella företag och institutioner.

Verksamheten bedrivs i samarbete med företagareföreningarna, vilka främst tjänstgör som utredningsorgan. Framför allt för Norrbottens företagareförening har arbetet varit av betydande omfattning. Under 1964 handlades sålunda ett 30-tal dylika ärenden av föreningen motsvarande ett sammanlagt lånebelopp av ca 4 mkr. Under åren 1965 och 1966 var motsvarande siffror 33 resp. 40 ärenden och 12 resp. 7 mkr.

I detta sammanhang kan det även vara befogat att erinra om att en ny stödform, *statligt lokaliseringsstöd* (SFS 1965:101) införts fr. o. m. den 1 juli 1965. Stödet, som i första hand avser en femårig försöksperiod, skall främja en samhällsekonomiskt och i övrigt lämplig lokalisering av näringslivet och utgår i form av lokaliseringslån och lokaliseringsbidrag till industrin och turistnäringen främst i det s. k. norra stödområdet. Lokaliseringsstöd utgår endast till verksamhet, som bedömes medföra varaktig sysselsättning för arbetskraften och få tillfredsställande lönsamhet, i ort där goda förutsättningar finns för verksamheten.

För lokaliseringslån skall finnas den säkerhet som kan fordras med hänsyn till låntagarnas ekonomiska ställning och behov av rimlig ekonomisk rörelsefrihet samt till omständigheterna i övrigt. På lånen, som i regel skall amorteras inom tio år, utgår ränta efter samma räntesats som i allmänhet tillämpas för industrigarantilånen.

Ärende rörande lokaliseringsstöd avgöres av arbetsmarknadsstyrelsen eller — om stödet är avsett för verksamhet utanför norra stödområdet eller om stödet uppgår till eller överstiger tre miljoner kronor — av Kungl. Maj:t. Utredningar avseende de företagsekonomiska förutsättning-

arna för sådana ärenden ombesörjes i betydande utsträckning av länets företagareförening.

För tiden 1 juli 1965—31 december 1966 har beviljats statligt lokaliseringsstöd med 348 mkr, varav 85 mkr i direkta bidrag och 264 mkr i lån. Stödet har fördelats på 246 arbetsställen och den sammanlagda investeringskostnaden beräknas uppgå till ca 650 mkr. Stödets fördelning på län framgår av nedanstående sammanställning.

Län	Antal arbetsställen	Beviljat stöd, mkr			Beräknad investeringskostnad, mkr	
		lån	bidrag	s:a	totalt	därav byggnadskostnad
BD	39	19	14	32	50	39
AC	37	44	20	64	118	68
Z	23	11	4	15	24	15
Y	31	29	12	41	118	67
X	21	27	10	37	56	39
W	31	17	7	25	45	31
S	28	20	7	27	40	26
P	15	13	6	19	33	26
O	9	9	3	12	18	11
S:a för stöd- området	234	190	83	272	503	323
Utanför stöd- området	12	74	2	76	147	65
Totalt	246	264	85	348	650	388

KAPITEL 6

Företagareföreningarnas långivande och låneförmedlande verksamhet m. m.

6.1. Historik

Den kungörelse (SFS 1960:372) som reglerar formerna för den statliga långivningen till hantverket och den mindre industrin trädde i kraft den 1 juli 1960, sedan Kungl. Maj:t i 1960 års statsverksproposition framlagt förslag till omläggning av de dittills gällande låneformerna och riksdagen fattat beslut i enlighet med propositionen. Denna grundade sig huvudsakligen på ett av en särskild utredningsman framlagt betänkande angående statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. (SOU 1959:7) och innebar i huvudsak att ett antal fonder, nämligen statens hantverkslånefond, fonden för hantverks- och småindustri kredit, fonden för lån till företagareföreningar m. fl., industrilånefonden, hemslöjdslånefonden och sågverkslånefonden fr. o. m. den 1 juli 1960 skulle ombildas till en ny fond, benämnd *statens hantverks- och industrilånefond*. Ur denna skulle medel utlånas till företagareföreningarna och kommerskollegium (avseende långivning inom Stockholms stad) för att användas vid deras låneverksamhet. Däremot skulle manufakturförslagslånefonden kvarstå på grund av sin speciella karaktär. Utlåningsverksamheten från sistnämnda fond har dock varit obetydlig.

Då det kan vara av intresse att följa förändringarna i det statliga kreditstödet åt hantverket och småindustrin under senare tid, bl. a. för att belysa i vad mån statsmakternas motivering för denna verksamhet undergått någon förändring, lämnas här en kort översikt över de lånefonder, vilka fanns före den 1 juli 1960.

Statens hantverkslånefond tillkom år 1936 genom sammanslagning av två äldre lånefonder. Den hade till syfte att allmänt stödja hantverk och småindustri. I första hand skulle kreditstöd ur denna fond användas för verktygs- och maskinanskaffning. Långivningen, som handhades av kommerskollegium, hade i huvudsak kommit att omfatta hantverksföretag med högst 5 anställda. Några bestämda krav på säkerheter fanns inte angivna, utan dessa fick bedömas av kollegium i varje enskilt fall. Som allmän regel gällde dock att man skulle ställa liberalare krav än som tillämpades av kreditinstitutet och i första hand taga hänsyn till låntagarens egen kreditvärdighet. I regel gällde att återbetalning skulle ske inom 6 år, men i vissa fall kunde kollegium utsträcka amorteringstiden till 10 år.

Fonden för hantverks- och småindustrikredit bildades år 1941 och hade till syfte att tillgodose hantverkets och småindustrins behov av sådan långfristig kredit som enligt banklagstiftningen icke föll inom ramen för affärsbankernas verksamhet. Fonden förvaltades av riksbanken och låneärendena avgjordes av bankens avdelningskontor. Lån kunde beviljas för anskaffning av maskiner eller andra arbetsredskap samt för ny- eller ombyggnad av verkstadslokaler liksom för förlagskapital. En förutsättning för att lån skulle kunna beviljas var, att en s. k. garantiförening var verksam inom distriktet. Denna fick påtaga sig visst betalningsansvar vid eventuella förluster och skulle även godkänna alla lån inom sitt distrikt.

Fonden för lån till företagareföreningar m. fl. tillkom år 1954 efter att ett längre antal år medel avsatts till företagareföreningarnas utlåningsverksamhet genom reservationsanslag å driftbudgeten. Medan den låneverksamhet som baserade sig på de bägge ovan nämnda fonderna hade till syfte att mera allmänt stödja hantverk och småindustri, lades vid företagareföreningarnas låneverksamhet huvudvikten vid de lokaliserings- och sysselsättningspolitiska aspekterna. Liksom vid de andra lånefonderna gällde dock att lån ej beviljades då sådant kunde erhållas på den allmänna kreditmarknaden. Företagareföreningarnas lån avsåg toppkrediter för vilka fullt bankmässiga säkerheter ej kunde ställas. Amorteringstiden uppgick i regel till 10 år. I vissa fall kunde den vara längre, dock sällan mer än 20 år. Föreningarnas lån var maximerade till 40.000 kronor. Om låneansökan avsåg ett högre belopp, måste ärendet underställas kommerskollegium. Kollegium behandlade även lån till företagare inom Stockholms stad. Räntefoten varierade föreningarna emellan från 3,5 till 6,5 %. Vad beträffar de medel, som ställdes till företagareföreningarnas förfogande av staten, gällde att de var räntefria under 2 år varefter de debiterades 3,5 % ränta.

Medan ovan nämnda lånefonder var avsedda för hantverk och småindustri i allmänhet, hade nedanstående en mera speciell karaktär.

Manufakturförlagslånefonden tillkom 1818 och hade till syfte att främja ett industriellt eller därmed likartat utnyttjande av uppfinningar i fabriks- eller slöjdväg. Långivningen handhades av kommerskollegium.

Industrilånefonden tillkom 1927 genom ombildning av fonden för torvindustrins befrämjande. Liksom för manufakturförlagslånen gällde att lånen närmast avsåg finansiering av företag, som ämnade igångsätta för landet nya tillverkningar. Ett av motiven att bilda denna fond var för övrigt att manufakturförlagslånefonden icke var tillräcklig för att tillgodose industrins lånebehov. Samma villkor gällde även för lån ur bägge lånefonderna.

Hemslöjdslånefonden tillkom 1924 genom ombildning av linberedningsfonden med syfte att främja hemslöjden. Låneverksamheten handhades av kommerskollegium och lantbruksstyrelsen gemensamt.

Sågverkslånefonden inrättades 1954 och hade till syfte att främja ny- och tillbyggnad av samt maskinanskaffning till sågverk. Lånen beviljades direkt av Kungl. Maj:t efter förberedning och yttrande av kommerskollegium.

Summan av kapitaltillgångarna i ovan berörda fonder var den 30 juni 1960 ca 80 mkr, varav fonden för lån till företagareföreningar m. fl. svarade för i det närmaste 65 mkr.

Såsom framgår av det ovanstående är det statliga kreditstödet till hantverk och småindustri av gammalt ursprung. Bakgrunden härtill har varit att denna sektor ansetts ha haft större svårigheter än industrin i

övrigt att erhålla lån från reguljära kreditinstitut på grund av dessas krav på bankmässiga säkerheter. När *hantverkslånefonden* bildades, överlämnades därför till kommerskollegium (prop. 1936:177) att själv bedöma i varje enskilt låneärende, vilken säkerhet som skulle krävas av låntagaren. Lån kunde erhållas dels för anskaffning av maskiner m. m. (maskinanskaffningslån), dels för betalning av gäld eller till rörelsekapital (förlagslån). Motiveringen för *fonden för hantverks- och småindustrikredit* (prop. 1941:306) var i stort densamma som vid den föregående fondens inrättande. Fonden skulle tillgodose hantverkets och småindustrins behov av sådan långfristig kredit, som enligt banklagstiftningen icke föll inom ramen för affärsbankernas verksamhet. Vissa speciella villkor var uppställda. Lån kunde sålunda bl. a. endast beviljas i distrikt där s. k. garantiförening fanns. Vid omläggningen år 1960 av den statliga långivningen fanns dylika föreningar i fem län, nämligen Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Älvsborgs och Västmanlands län, varjämte kreditkassan i sistnämnda län (Västmanland-Dala kreditkassa) även täckte hantverks- och småindustriföretagen i Dalarna. En förutsättning för låneverksamhet var vidare att respektive garantiförening iklädde sig betalningsansvar för hälften av alla förluster på utlämnade lån intill ett sammanlagt belopp på lägst 10.000 kr. Den nya formen för kreditstöd innebar dock en viss liberalisering av lånevillkoren i förhållande till hantverkslånefonden, därigenom att det direkt utsades att låntagarens personliga kreditvärdighet skulle tillmätas särskild betydelse och att ingen ovillkorlig fordran på särskild säkerhet borde uppställas.

Vad beträffar *företagareföreningarnas* låneverksamhet framhölls i statsverkspropositionen år 1954 under tionde huvudtiteln, att föreningarnas huvuduppgift var att främja enskild företagsamhet företrädesvis på landsbygden och eljest inom områden, där en utbyggnad och differentiering av näringslivet ansågs önskvärd ur samhällliga synpunkter. Vid sidan av nämnda, delvis lokaliseringsanknutna huvudmotiv har därjämte förekommit andra motiv, som direkt eller indirekt förbundits med verksamheten. Sålunda tillfördes fonden för lån till företagareföreningar m. fl. år 1956 en förstärkning på 30 mkr, vilken medelsanvisning även motive- rades med behovet att lindra dåvarande kreditrestriktioners inverkan på hantverkets och småindustrins kapitalförsörjning. Dessa näringsgrenar ansågs särskilt hårt drabbade av restriktionerna.

Vid ombildningen år 1960 av de lånefonder, vilka tidigare använts för kreditstöd till hantverket och småindustrin till en fond — *statens hantverks- och industrilånefond* — framhöll föredragande departementschefen i proposition 1960:1 bil. 12, att stödverksamheten skulle utgöra ett komplement till den verksamhet som bedrevs av vanliga kreditinstitut och att stödet därför i princip inte borde lämnas då lån från dessa kunde erhållas. Stödverksamhetens syfte angavs vara att allmänt stödja hant-

verk och småindustri och därmed jämförlig verksamhet samt att med beaktande av företagsekonomiska krav tillgodose lokaliserings- och sysselsättningspolitiska intressen. Det framhölls att även andra företagare än de som hörde hemma under hantverks- och småindustrisektorn kunde komma i åtnjutande av kreditstöd om verksamheten framstod som angelägen ur sysselsättnings- och lokaliseringssynpunkt. Vidare kunde kreditstöd till större företag indirekt komma småindustrin till godo i dess egenskap av underleverantör. Företag inom anläggningsbranschen, jordbrukets binäringar samt trädgårdsodlingen, livsmedelsindustrin, fjäderfä- och pälsdjursaveln samt företag som bedriver plantodling kunde ifrågakomma för kreditstöd under förutsättning att någon annan form av statligt stöd inte fanns. Vidare inkluderades de företagsformer, vilka förut erhållit kreditstöd ur industrilånefonden, hemslöjdslånefonden och sågverkslånefonden. Däremot omfattade låneverksamheten icke företag inom den egentliga byggnadsindustrin — vilka ansågs ha andra möjligheter till ekonomiskt stöd — eller företag inom distributionsledet, såsom detaljhandeln.

6.2. Gällande bestämmelser om statligt kreditstöd åt hemslöjd, hantverk och småindustri

Syftet med stödverksamheten har i nu gällande författning SFS 1960:372 med ändringar i SFS 1964:573, 1965:102 och 1967:251, formulerats sålunda (bestämmelserna gäller både direktlån och garantilån):

Statligt kreditstöd må — i den ordning och på de villkor, som i författningen sägs — lämnas för att främja hemslöjd, hantverk och småindustri samt därmed jämförlig verksamhet. Om särskilda skäl föreligger må kreditstöd lämnas även i fråga om annan industriell verksamhet samt i fråga om anläggningsverksamhet och verksamhet hänförlig till jordbrukets binäringar.

Kreditstöd må lämnas utövare av sådan verksamhet för nybyggnad, tillbyggnad, ombyggnad eller inredning av lokaler eller anläggningar som är nödvändiga för verksamheten, för anskaffning av maskiner, arbetsredskap eller verktyg, samt, om särskilda skäl föreligger, för anskaffning av omsättningstillgångar. Kreditstöd må jämväl, om särskilda skäl föreligger, lämnas sammanslutning av utövare av sådan verksamhet som inledningsvis angivits i syfte att främja avsättningen av deras produkter eller för att möjliggöra tillkomsten av kollektiva verkstadsanläggningar.

Vid prövningen av ärendet skall beaktas bl. a. dels i vad mån kreditstödet är ägnat att skapa ökade möjligheter för rationell drift av verksamheten eller att eljest främja dess lönsamhet, dels låntagarens yrkesmässiga egenskaper och personliga förutsättningar i övrigt, dels ock i vilken utsträckning eget kapital insatts i rörelsen.

Om den lånesökande kan ställa sådan säkerhet att han normalt kan erhålla lån på den ordinarie kreditmarknaden, bör statligt kreditstöd inte beviljas om ej synnerliga skäl föreligger. Vidare förutsattes att den som erhåller kreditstöd »skall ställa den säkerhet som med hänsyn till hans ekonomiska ställning och behov av rimlig ekonomisk rörelsefrihet samt till omständigheterna i övrigt kan påfordras».

Vid prövning av låneärenden skulle dessa enligt den ursprungligen gällande lydelsen av 1960 års författning särskilt bedömas med hänsyn till sysselsättnings- och lokaliseringssynpunkter. Efter ikraftträdandet den 1/7 1965 av SFS 1965:101 ang. statligt lokaliseringssöd borttogs denna bestämmelse. I stället skulle samråd ske med vederbörande arbetsmarknadsorgan, om det var påkallat från sysselsättningspunkt (SFS 1965:102). Vidare föreskrevs att »kreditstödet må icke beviljas näringsidkare till verksamhet, för vilken han erhållit lokaliseringssöd» enligt SFS 1965:101. Fr. o. m. den 19 juni 1967 har författningen ändrats så att samråd skall ske med vederbörande arbetsmarknadsorgan samt att kreditstöd icke må beviljas näringsidkare till *investering* för vilken han erhållit lokaliseringssöd (SFS 1967:251).

I lokaliseringspropositionen (1964:185) framhölls att hantverks- och industrilånen icke längre primärt skall tjäna något lokaliseringssyfte utan mer renodlat vara en företagsekonomiskt betingad hjälp åt sådana framför allt mindre företag som saknar tillräckliga förutsättningar att i erforderlig utsträckning kunna anlita den allmänna kreditmarknaden.

6.3. Hantverks- och industrilån

6.3.1. Lånebestämmelser

Enligt nu gällande bestämmelser i SFS 1960:372 kan företagareföreningarna bevilja lån ur statens hantverks- och industrilånefond till ett belopp av högst 50 000 kr eller, i fråga om lån för maskinanskaffning, högst 75 000 kr. Överstiger lånebeloppet denna gräns, måste medgivande inhämtas från kommerskollegium. För företagare i Stockholms stad gällde tidigare att kommerskollegium handhade samtliga låneärenden. Genom beslut av Kungl. Maj:t överfördes dock fr. o. m. 1/7 1964 handläggningen av direktlånen från kommerskollegium till Företagareföreningen i Stockholms stad, varför numera samtliga direktlån beviljas av företagareföreningar under förutsättning att lånen ej överstiger ovan angivna maximigränser.

Lånen skall i allmänhet återbetalas inom tio år. Om särskilda skäl föreligger kan dock kommerskollegium medge längre avbetalningstid, högst tjugo år, samt anstånd med avbetalningarna under viss tid, högst tre år.

Vad beträffar räntesättningen är föreskrivet att räntan skall utgå efter en rörlig räntefot som bör anpassas efter den för industrigarantilån i allmänhet tillämpade räntan. Därest till betalning förfallet kapital eller räntebelopp icke erlagts inom åtta dagar efter förfallodagen skall å förfallet belopp erläggas en procent högre ränta än den som eljest utgår för lånet.

6.3.2. Företagareföreningarnas direkta utlåningsverksamhet

Företagareföreningarnas låneverksamhet baserar sig i huvudsak på lån ur statens hantverks- och industrilånefond, som sedan tillkomsten utvecklats på följande sätt:

	Fondkapital (brutto) mkr	Utestående lån mkr	Därav till före- tagareförening- arna mkr	Av Kungl. Maj:t beviljade men av föreningarna ännu ej lyftade belopp mkr
1/7 1960	83,4	74,2	63,3	—
30/6 1961	85,4	85,2	74,9	2,0
1962	93,5	92,7	83,8	6,7
1963	104,0	102,8	95,0	10,2
1964	126,0	124,5	117,5	8,1
1965	150,0	146,0	139,8	7,9
1966	170,5	168,2	162,3	3,5
31/12 1966	178,3	176,1	171,6	12,9

Av relativt ringa betydelse är sådana lånemedel, som ställts till förfogande från i första hand landsting. Sålunda utgjorde landstingslånen och övriga icke-statliga lån ej mer än knappt två procent av föreningarnas redovisade låneskulder vid slutet av 1965. Per den 31 december åren 1954, 1960, 1964 och 1965 uppgick dylika lån till resp. 0,7, 3,5, 2,6 och 2,7 mkr.

Landstingslån förekommer huvudsakligen i vissa norrlandslän samt i Stockholms län. Vid slutet av 1965 disponerade företagareföreningen i Stockholms län ca 1,1 mkr som lånemedel från landstinget, medan föreningarna i Norrbottens (0,7), Västerbottens (0,2) och Jämtlands län (0,4) tillsammans redovisade dylika lån på ca 1,3 mkr. Som regel tillämpar föreningarna samma lånevillkor vid utlåning av medel som ställts till förfogande från landsting m. fl. som gäller vid lån från den statliga hantverks- och industrilånefonden. I vissa fall har dock lånebeloppsgränsen satts högre för landstingslånen, som dessutom använts för att i vissa fall utöka den beviljade lånesumman utöver den statliga maximigränsen för direktlån.

Av företagareföreningarna beviljade direktlån uppgick under perioden 1954—1965 till totalt 302 mkr. Antalet beviljade lån var ca 11.500, vilket innebär ett genomsnittligt lånebelopp på 26.000 kr. Det genomsnittliga beloppet låg vid periodens början på 14.000 kr och har sedan successivt stigit till 37.800 kr år 1965. Av nedanstående tablå framgår utvecklingen av det totala antalet beviljade lån samt beviljat lånebelopp under ifrågasvarande tidsperiod. Beträffande fördelningen mellan länen se tablå i avsnitt 6.4.2.

Beviljade direktlån av stats- och landstingsmedel etc. under åren 1954—1965

År	Antal	Beviljat belopp tkr	Genomsnittlig lånesumma
1954	387	5 422	14 000
1955	460	6 683	14 600
1956	515	7 301	14 200
1957	1 222	25 048	20 400
1958	925	18 243	19 700
1959	817	16 791	20 600
1960	1 097	25 415	23 200
1961	1 042	27 263	26 200
1962	1 065	29 196	27 400
1963	1 221	38 797	31 800
1964	1 419	50 783	35 800
1965	1 357	51 261	37 800
S:a 1954—1965	11 527	302 199	26 200

Under samma tolvårsperiod hade 18 300 ansökningar om lån inkommit till landets företagareföreningar uppgående till ett sammanlagt belopp av 500 mkr. Drygt en tredjedel av ansökningarna hade följaktligen avslagits av föreningarna, motsvarande 40 % av det ansökta beloppet. Här har på de senare åren skett en påtaglig förskjutning, så att exempelvis åren 1964 och 1965 endast ca 25 % — både ifråga om antal och belopp — avslagits.

Vad beträffar den *branschvisa fördelningen* av lånen — enligt industristatistikens branschklassificering — kan konstateras att variationerna under de fem år som närmare undersökts, nämligen 1961—1965, varit förhållandevis obetydliga, såsom av nedanstående tablå framgår. Hantverks- och småindustriföretag inom metall- och verkstadsindustrin har erhållit 35—40 procent av lånebeloppen och dominerar därmed branschmässigt. Därefter kommer träindustrins företag, som svarar för en femtedel av direktlånen.

Flertalet föreningslån avser givetvis krediter till småindustrin och hantverket. Under tiden 1954—1965 utgick sålunda ca 97 % av de beviljade krediterna till företag med högst 50 anställda. De större och medelstora industriföretagens andel har dock under perioden vuxit något på be-

1960 gällande nya bestämmelserna om lånens löptid. Om i stället lånevolymer beaktas, blir skillnaden än mer markant, 16 resp. 2 %. Mer än hälften av alla lån löper numera på 9—10 år och medellöptiden håller sig kring 8 år.

Utlåningsrätten har i allmänhet legat på samma nivå inom samtliga föreningar och i stort följt de av Företagareföreningarnas förbund utfärdade rekommendationerna (se diagram nr 1 i kap. 10).

I Norrbottens län har föreningen emellertid konsekvent tillämpat en lägre räntesättning, motiverad av styrelsens uppfattning att det föreligger ett speciellt behov att stödja länets småföretagare och att detta delvis bör ske genom låga låneräntor och fri rådgivningsservice. Även i andra län har tidvis avvikelser förekommit.

Säkerheterna. Vid föreningarnas direktlångivning torde praktiskt taget alla lån få anses som förtroendekrediter. Visserligen uttages för huvudparten av lånen någon form av säkerhet, men i princip endast sådan som ej godtages av bank. Vid åtstramad kreditmarknadslägen förekommer även att lån ges mot bättre säkerheter. I fråga om realsäkerheter tages inteckningar med bästa läge *efter* de inteckningar, som är belåningsbara i annat kreditinstitut. Överhypotek i framförliggande inteckningar tages numera nästan alltid där sådant kan erhållas. Förutom inteckningar i industrifastighet och förlag tages kompletterande inteckningar i företagsägarens privata fastighet om sådan finnes. Föreningen klargör för låntagaren att de av föreningen tagna inteckningarna kan frigivas om företaget i framtiden behöver och kan erhålla lån på dem i annat kreditinstitut. Sådant frigörande av inteckningar sker hos föreningen efter prövning av ärendet. Speciell hänsyn tages i dessa sammanhang till kravet på rimlig ekonomisk rörelsefrihet för låntagaren, bl. a. vad avser behovet av säkerheter för upptagande av erforderliga rörelsekrediter. Om tillgängliga inteckningar bedömes alltför svaga, begäres borgen av vanligen två utomstående personer. Hustruborgen begäres som regel. I de fall där lånets återbetalning till avgörande del är beroende av företagsägarens egen arbetsinsats kan föreningen begära pantförskrivning av livförsäkring på denne. Även hyreskontrakt kan i vissa fall tagas som säkerhet.

En allt oftare använd form att erhålla säkerhet består i att utnyttja avbetalningsförfarandet. I sådana fall lämnades kreditstödet tidigare i den formen att föreningen köpte de maskiner eller andra lösörens för vilkas anskaffande lånet söktes. Maskinerna försålde därefter av föreningen till företagaren mot avbetalningskontrakt. Genom avbetalningar erlade denne så småningom den avtalade köpeskillingen och blev därefter ägare av den inköpta maskinen.

Av juridiska skäl tecknas numera avbetalningskontraktet mellan maskinfirman och företaget. Företagareföreningen köper sedan avbetalningskon-

traktet av maskinfirmen enligt särskild överlåtelseklausul. Lånet lämnas därefter till företagaren utan att i lånekontraktet hänvisas till avbetalningskontraktet (säkerhet = borgen e. dyl.). Enligt gällande lagregler blir då föreningen ägare av maskinen tills dess avbetalningskontraktet slutbetalats och maskinen kommer därför vid en eventuell konkurs icke att ingå i konkursboet.

6.3.3. Nödlidande lån och deras avveckling

Av material som sammanställts från enkäterna kan utläsas att under tioårsperioden 1954—1963 lånesäkerheterna har behövt tagas i anspråk i sammanlagt 267 fall (varav 49 = 18 % i Norrbottens län). Här bör då beaktas att åtta föreningar började sin utlåningsverksamhet först 1956—1957. För treårsperioden 1961—1963 redovisas 119 fall då förluster uppstått på grund av konkurs, ackord eller annan betalningsinställelse. Genomsnittet för denna period blir 40 fall per år eller 1 2/3 per år och län. Norrbottens läns andel är 15 %. Det samlade fordringsbeloppet vid tillfället för konkursen etc. utgjorde 5,75 mkr för tioårsperioden och 3,1 mkr för treårsperioden, varav 1,43 mkr (= 24 %) resp. 0,54 mkr (= 17 %) avsåg Norrbottens län. Årsgenomsnittet har sålunda ökat från 575.000 till 1.033.000 kr. Härav representeras 143.000 resp. 180.000 kr av Norrbottens län.

Att Norrbottens läns andel i ifrågavarande »nödlidande» ärenden minskat vid jämförelse mellan de olika perioderna förklaras delvis av att länets procentuella andel av det totalt beviljade lånebeloppet minskat i takt med att nya föreningar tillkommit. Detta läns andel i dessa ärenden är emellertid så stor att man för att få en allmän bild av läget i övriga delar av landet vid jämförelser bör betrakta de erhållna siffrorna med bortseende från Norrbottens län. De nödlidande lånen blir då under åren 1954—1963 218 st. av totalt beviljade 8 270 = 2,6 % och fordringsbeloppen vid konkurstillfället 4,3 mkr av beviljade 186,6 mkr = 2,3 %. Anmärkas bör att de beviljade lånen i stor utsträckning fortfarande var utelöpande vid uppgiftstillfället, varför antalet förlustbringande lån kan komma att öka ganska väsentligt innan samtliga dessa lån slutreglerats.

Av fordringsbeloppen vid konkurstillfället har föreningarna genom ianspråktagande av säkerheterna lyckats nedbringa förlusterna avsevärt. Av det ovan angivna fordringsbeloppet å 5,75 mkr (enligt redovisningen för åren 1954—1963) hade t. o. m. den 30 juni 1964 2,64 mkr eller 46 % kunnat återvinnas. Samtliga konkurser var då ännu ej avslutade varför en ytterligare minskning av förlusten beträffande dessa lån var att motse. Exklusive Norrbottens län var motsvarande siffror 4,3 mkr och 2,1 mkr eller 49 %.

För åren 1961—1963 omfattar undersökningen såväl definitiva (den 30/6 1964) som beräknade senare inkomster på grund av ianspråktagna säkerheter. Av konkursfordringar å 3,10 mkr (exkl. Norrbotten 2,56 mkr) beräknades totalt 1,73 mkr (1,43 mkr) eller 55 % (56 %) kunna återvinnas. För mer än hälften av länen är antalet nödlidande lån under den redovisade treårsperioden mindre än fem varför andelen återvunnet belopp här ofta är beroende av rena tillfälligheter. För de län som redovisar fler förlustärenden synes emellertid överensstämmande resultat uppvisas. Hittills har sålunda omkring hälften av fordringsbeloppen i dessa förlustärenden kunnat täckas genom säkerheternas realiserande trots att dessa i flertalet fall varit icke bankmässiga och många gånger mycket svaga, särskilt i de fall då tveksamma låneärenden godkänts mot bakgrund av rent lokaliseringspolitiska motiv.

I detta sammanhang bör ihåggkommas att man på flera håll (exempelvis i Göteborgs och Bohus län) kunnat hålla förlustsiffrorna nere genom att nedlägga ett ganska omfattande och därigenom givetvis kostsamt arbete på att rekonstruera och under viss tid själva driva konkursföretag.

6. 3. 4. Förluster å föreningarnas direktlån

Företagareföreningarnas kreditgivande och kreditförmedlande verksamhet skall i princip endast avse sådana projekt för vilka bankmässig säkerhet icke kan ställas. Långivningen innebär sålunda ett speciellt mått av risktagande. För att utröna de hittillsvarande förlusternas omfattning har utredningen från föreningarna inhämtat uppgifter angående t. o. m. år 1965 bokförda och troliga förluster. Med troliga förluster avses i detta sammanhang sådana förluster som kan förväntas uppkomma beroende på redan inträffade konkurser eller betalningsinställelser o. dyl., men vilkas storlek ännu ej kunnat slutgiltigt fastställas. Någon erfarenhetsmässig uppskattning av eventuella andra framtida förluster har däremot icke gjorts.

Enligt föreningarnas uppgifter beräknades per den 31 december 1965 förlusterna på de direktlån, som utlämnats under åren 1954—1965, komma att uppgå till 5,9 mkr, fördelade på 312 lån. Härav var 190 lån å tillsammans 3,7 mkr bokförda som konstaterade förluster.

De redovisade uppgifterna har sammanställts med uppgifter angående under åren 1954—1965 beviljade lån¹ och däremot svarande utelöpande lånebelopp per 31/12 1965. En redovisning ges även av motsvarande uppgifter exkl. Norrbottens län, vars förluster tidvis varit av betydligt större omfattning än de övriga (se tabell 6:1).

¹ Av praktiska skäl har här, som flerstädes i betänkanudet, upptagits beviljade lån. Det bör observeras att ej alla beviljade lån blir utbetalda och att länen i sådana fall ej ingår i »utelöpande lånebelopp». Detta förhållande är dock ej av någon nämnbar betydelse i sammanhanget.

Tabell 6:1. Per den 31/12 1965 bokförda och troliga förluster på företagareföreningarnas direktlån
(belopp i tusental kronor)

	Lån beviljade år											Summa	
	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964		1965
Totalt													
Beviljade lånebelopp	5 422	6 683	7 301	25 048	18 243	16 791	25 415	27 263	29 196	38 797	50 783	51 261	302 203
Härav utestående 31/12 1965	455	395	716	3 110	3 166	3 539	6 150	10 695	14 060	24 171	39 379	36 153 ¹	141 985
Antalet förlustfall	15	10	18	38	45	33	29	29	32	24	31	8	312
Beräknad förlust	663	456	227	448	750	526	518	473	655	375	575	212	5 872
= % av beviljat lånebelopp	12,2%	6,8%	3,1%	1,8%	4,1%	3,1%	2,0%	1,7%	2,2%	1,0%	1,1%	0,4%	1,9%
Exkl. Norrbottens län													
Beviljade lånebelopp	4 530	5 428	6 296	23 570	16 528	15 950	24 175	25 538	27 291	37 249	47 899	47 850	282 304
Härav utestående 31/12 1965	155	237	523	2 491	2 584	3 333	5 818	9 881	12 887	23 003	36 900	33 170 ¹	130 978
Antalet förlustfall	9	5	12	33	37	30	27	23	27	20	26	8	257
Beräknad förlust	37	29	103	328	417	487	497	386	478	297	512	212	3 783
= % av beviljat lånebelopp	0,8%	0,5%	1,6%	1,4%	2,5%	3,1%	2,1%	1,5%	1,8%	0,8%	1,1%	0,4%	1,3%

¹ Vissa beviljade lån hade den 31/12 1965 ännu ej utbetalats.

Den i tabell 6:1 redovisade successiva sänkningen av den årliga förlustkvoten sammanhänger säkerligen med att några nämnvärda förluster för de senare årens utlåning ännu ej registrerats. De senare årens siffror kan därför icke ge mera än en viss vägledning. För de lån, som beviljats 1960 eller tidigare och vilka sålunda vid enkätsvarens lämnande varit utelöpande i mer än fem år och då återbetalats till minst 75 %, synes emellertid de slutliga förlusterna i stort sett ha kunnat överblickas vid tidpunkten för bedömningen. Undersökningsmaterialet i denna del torde därför kunna användas för en analys av förlustutfallet.

Län	Under åren 1954—1960 beviljade lån		Härå konstaterade och beräknade förluster per 31/12 -65		Förlust procent (belopp) %
	antal	belopp tkr	antal	belopp tkr	
A	—	—	—	—	—
B	211	3 532	2	14	0,4
C	109	1 862	12	131	7,0
D	152	3 475	—	—	—
E	201	3 983	6	92	2,3
F	132	3 316	4	127	3,8
G	255	4 727	4	58	1,2
H	245	4 235	23	302	7,1
I	215	3 736	4	51	1,4
K	221	5 064	13	206	4,1
L	191	4 113	3	39	0,9
M	99	2 568	15	151	5,9
N	263	3 459	6	72	2,1
O	215	4 846	7	40	0,8
P	129	2 615	—	—	—
R	158	3 352	—	—	—
S	247	3 941	1	9	0,2
T	141	2 466	8	59	2,4
U	76	1 919	1	3	0,2
W	163	3 311	6	72	2,2
X	329	5 524	8	118	2,1
Y	352	6 184	9	107	1,7
Z	446	7 959	16	117	1,5
AC	568	10 294	5	49	0,5
trpt A—AC	=5 118	=96 477	=153	=1 817	=1,9
BD	305	8 426	35	1 684	20,0
Summa	5 423	104 903	188	3 501	3,3

Under åren 1954—1960 beviljades lån på 104,9 mkr (exkl. Norrbottens län 96,5 mkr). Härav var den 31/12 1965 utelöpande 17,5 mkr (15,1 mkr). Den per 31/12 1965 beräknade förlusten på utlåningen uppgår till 3,5 mkr eller 3,3 %. Motsvarande förlust exkl. Norrbottens län är 1,8 mkr eller 1,9 %.

Eftersom en stor del av låneförlusterna på lån beviljade vid mitten av 1950-talet kan hänföras till vissa av speciella lokaliseringsskäl beviljade lån i Norrbottens län, synes den sistnämnda förlustprocenten 1,9 %

vara den i sammanhanget mest intressanta. Här bör också konstateras att norrbottensföreningens förlustsiffror för utlåningen under 1959 och senare år icke i nämnvärd grad avviker från genomsnittet för övriga föreningar.

Även bortsett från Norrbottens län förekommer — såsom framgår av tablån ovan — ganska kraftiga differenser mellan de olika länen. De högsta förlusterna avseende utlåningen under den ifrågavarande perioden 1954—1960 redovisas för Uppsala län 7,0 %, Kalmar län 7,1 % och Malmöhus län 5,9 %. I sammanhanget bör påpekas att jämförelsen försvåras av att vissa föreningar icke haft utlåning under hela perioden.

En jämförelse har även gjorts med den förlustberäkning som gjordes av 1960 års företagskreditutredning (SOU 1961:64). Härvid har långivningen under åren 1956 och 1957 varit föremål för en specialundersökning. Företagskreditutredningens förlustuppgifter är baserade på uppgifter per 31/12 1960. Dessa har jämförts med enkätvis inhämtade uppgifter per 30/6 1964 och 31/12 1965.

Förluster å direktlån beviljade åren 1956—1957

Samtliga föreningar	Enligt SOU 1961:64	Enligt senare enkäter	
	31/12 1960	30/6 1964	31/12 1965
Beviljade lån	1 737 lån å 32 350 000 kr	1 737 lån å 32 350 000 kr	1 737 lån å 32 350 000 kr
Beräknad förlust	29 lån å 373 000 kr = 1,1 %	68 lån å 741 000 kr = 2,3 %	56 lån å 665 000 kr = 2,1 %
<i>D:o exkl. Norrbottens län</i>			
Beviljade lån	1 656 lån å 29 866 000 kr	1 656 lån å 29 866 000 kr	1 656 lån å 29 866 000 kr
Beräknad förlust	21 lån å 183 000 kr = 0,6 %	56 lån å 465 000 kr = 1,6 %	45 lån å 421 000 kr = 1,4 %

Den förlustprocent, som per 31/12 1960 beräknades för lån som då varit utelöpande i ca 4 år, hade sålunda fem år senare, då omkring 90 % av länen inlösts, ökats med ca 1 % eller i det närmaste fördubblats. Den minskning av förlusten som redovisas från 30/6 1964 till den 31/12 1965 torde delvis bero på att utdelningar i konkurser m. m. erhållits i större utsträckning än som väntades vid den tidigare tidpunkten.

Av de i tabell 6:1 redovisade förlustberäkningarna synes en viss stegring av förlustprocenten kunna utläsas. Den per 31/12 1965 beräknade förlusten av i genomsnitt 1,6 % för utlåningen under åren 1961—1962, vilka lån då — liksom fallet var i ovanstående jämförelse — varit utelöpande i ca 4 år, torde med ledning av de gjorda erfarenheterna kunna

beräknas stiga till ca 3 %. Denna siffra får då ses mot bakgrunden av *dels* att lånen till stor del löpt under en period av synnerligen goda konjunkturer, *dels* att lånen enligt författningen beviljats med särskilt hänsyn till sysselsättnings- och lokaliseringssynpunkter och inte sällan till företagsekonomiskt sett mindre stabila företag.

6. 4. Statlig kreditgarantivning

6. 4. 1. Lånebestämmelser m. m.

Utöver genom att avsätta medel till särskilda lånefonder, i första hand hantverks- och industrilånefonden, lämnar staten kreditstöd åt hantverk och småindustri genom att ställa garantier för lån i affärsbank, sparbank, jordbrukskassa eller annan kreditinrättning, s. k. *industrigarantilån*. Staten ansvarar därvid för lånet såsom för egen skuld. Gällande bestämmelser för kreditstödet återfinnes i SFS 1960:372 med ändringar i SFS 1964:573, 1965:102 och 1967:251.

Industrigarantilånen tillkom per 1/7 1954 efter beslut av 1954 års riksdag. Syftet med garantivinningen är detsamma som för hantverks- och industrilånen. Genom att den generella maximigräns som gäller för direktlånen — d. v. s. 50 000 kr, vid lån för större maskinanskaffningar dock 75 000 kr — även utgör minimigräns för lånegarantierna, utgör dessa ett komplement till företagareföreningarnas direktlån. Vidare föreligger i praktiken viss kategoriskillnad mellan de företag som erhåller kreditgarantier och de som erhåller direktlån i det att de senare oftast är att hänföra till hantverk och utpräglad småindustri, de förra däremot till något större företag.

Ansökan om lånegaranti tillställs länets företagareförening vilken efter en förberedande utredning, med tillstyrkande eller avstyrkande, överlämnar ärendet till kommerskollegium för beslut. Liksom för hantverks- och industrilånen gäller att löptiden som regel är begränsad till högst tio år. Om särskilda skäl föreligger kan den dock utsträckas till tjugo år. Några bestämmelser i fråga om räntesättningen finnes icke angivna i författningen. Enligt 1960 års riksdags beslut skall räntan på lånen i princip vara rörlig och ansluta till räntan på den öppna låne marknaden.

I fråga om *gränsdragningen mellan direkt långivning och garantilån* anförde föredragande departementschefen i proposition 1960:1 bil. 12 att kreditgarantierna å ena sidan utgjorde en ur såväl statens som företagareföreningarnas synpunkter ändamålsenlig form för ekonomiskt stöd åt hantverks- och industriföretag. Å andra sidan ansåg han att föreningarnas möjligheter att ge direktlån utgjorde en förutsättning för en effektiv rådgivningsverksamhet från deras sida, varför behov av båda stödfor-

merna ansågs föreligga även i framtiden. Något maximibelopp för industrigarantilånen angavs ej, men departementschefen ansåg att de normalt icke torde komma att avse större belopp än 200 000 à 300 000 kronor. I särskilda fall, exempelvis då samhällseliga synpunkter, såsom arbetsmarknadspolitiska skäl, talar härför, ansågs dock högre belopp kunna ifrågakomma. Kommerskollegium kan i sådana fall hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:ts prövning.

6. 4. 2. Företagareföreningarnas låneförmedlande verksamhet

Uppgifterna i det följande bygger i huvudsak på den enkät till föreningarna, som verkställdes hösten 1964 och senare kompletterats. Siffermaterialet kan i vissa avseenden skilja sig från annat, främst från kommerskollegium inhämtat material. Differenserna hänför sig bl. a. till tidsförskjutningar mellan de olika budgetåren, exempelvis i de fall då kommerskollegium beviljat ansökan vid periodens slut men företagareföreningen utfärdat garantin under nästkommande period. Likaså kan i vissa fall statistikfel ha uppstått på grund av att beviljade garantibelopp icke helt utnyttjats. Dessa skillnader har dock ingen större betydelse i sammanhanget.

Under perioden 1/7 1954—31/12 1965 inkom till föreningarna 2.638 registrerade ansökningar om industrigarantier å sammanlagt ca 626 mkr. Efter prövning av ärendena har i genomsnitt ca 70 % av ansökningarna (antals- och beloppsmässigt) tillstyrkts av föreningarna eller 1.861 ärenden om 431 mkr. Detta procenttal har i stort sett varit gällande genom hela perioden. En tendens till höjning upp till 75 % kan dock märkas från 1960-talets början.

I princip går samtliga ansökningar vidare till kommerskollegium, men — eftersom det ytterst sällan förekommer att ett av resp. förening avstyrkt ärende bifalles av kollegiet — har det i praktiken visat sig att garantiansökningen ofta återtages om föreningen avstyrkt. Några exakta uppgifter härom har dock icke kunnat anskaffas.

Prövningen i kommerskollegium har medfört en ytterligare gallring. Av de ursprungligen 2.638 ansökningarna om 626 mkr hade den 31/12 1965 1.401 st. om 288 mkr bifallits, medan 40 st. om 28,7 mkr ännu ej slutbehandlats hos föreningarna och 23 st. om 8,5 mkr ännu ej avgjorts i kommerskollegium. De avslagna och återtagna ansökningarna uppgick till 1.174 st. om sammanlagt 301 mkr eller i procent 45 % resp. 48 %.

Kommerskollegiets gallring av de tillstyrkta ansökningarna har alltså medfört avslag av 437 lån (= 23 % av de av föreningarna tillstyrkta). Det avslagna beloppet, inkl. reduktioner, uppgår till 135 mkr (= 31 % av det tillstyrkta). Det större procenttalet för beloppen kan möjligen bero på att de avslagna och reducerade lånegarantierna storleksmässigt

1/7 1954—31/12 1965	antal	%	belopp (mkr)	%
Registrerade ansökningar	2 638	100	626	100
Av föreningarna tillstyrkta ansökningar ...	1 861	71	431	69
Av kommerskollegium beviljade ansökningar ¹	1 401	53	288	46
Avslagna och återtagna ansökningar	1 174	45	301	48
Den 31/12 1965 ej behandlade ansökningar (hos föreningarna och kommerskollegium)	63	2	37	6

¹ I antalet ingår även ansökningar, som avgjorts av Kungl. Maj:t antingen direkt eller efter överklagande.

ligger över medeltalet (något belägg härför har dock ej kunnat erhållas), men torde till stor del vara att hänföra till kollegiets strävan att i möj-

Tabell 6:2. Industrigarantilån 1/7 1954—31/12 1965 med fördelning på län
(belopp i mkr)

Län	Av föreningarna tillstyrkta an- sökningar		Beviljade (i vissa fall med reducerade belopp) samt ännu ej av kom- merskollegium av- gjorda ansökningar		Av kommerskollegium			
					avslagna ansök- ningar		avslaget belopp (inkl. reduktioner)	
	Antal ¹	Belopp ¹	Antal ²	Belopp ²	Antal	I % av till- styrkta	Belopp	I % av till- styrkta
A	—	—	—	—	—	—	—	—
B	27	3,3	15	1,4	12	44	1,9	58
C	36	5,6	28	3,5	8	22	2,1	38
D	43	7,9	25	4,5	18	42	3,4	43
E	165	34,9	118	20,0	47	28	14,9	43
F	162	29,4	145	20,5	17	10	8,9	30
G	114	17,4	84	12,3	30	26	5,1	29
H	140	34,4	102	23,5	38	27	10,9	32
I	20	16,3	19	13,2	1	5	3,1	19
K	90	25,0	68	16,1	22	24	8,9	36
L	214	36,4	164	22,1	50	23	14,3	39
M	47	8,2	39	5,3	8	17	2,9	35
N	33	7,4	27	4,3	6	18	3,1	42
O	12	4,1	8	2,0	4	33	2,1	51
P	55	7,3	50	6,2	5	9	1,1	15
R	151	29,2	129	21,4	22	15	7,8	27
S	26	8,3	19	5,5	7	27	2,8	34
T	30	5,9	24	3,5	6	20	2,4	41
U	31	6,3	29	4,2	2	6	2,1	33
W	47	11,6	36	8,7	11	23	2,9	25
X	42	14,3	24	6,8	18	43	7,5	52
Y	81	34,3	50	25,1	31	38	9,2	27
Z	48	19,0	36	10,6	12	25	8,4	44
AC	189	46,6	134	39,4	55	29	7,2	15
BD	58	18,6	51	16,1	7	12	2,5	13
S:a	1 861	431,4	1 424	296,4	437	23	135,0	31

¹ Inkl. i vissa fall ansökningar tillstyrkta av annan instans än föreningen (= före dennas bildande).

² Varav 23 st. å 8,5 mkr ännu ej avgjorda av kommerskollegium.

ligaste mån reducera garantibeloppen genom att förmå vederbörande kreditinrättning att gå högre upp med de underliggande lånen.

Den i det föregående nämnda procentandelen avseende av föreningarna tillstyrkta ansökningar, 70 %, är icke genomgående, tvärtom företer föreningarna inbördes mycket stora olikheter. Till en del är dessa olikheter emellertid att hänföra till skiftande registreringsprinciper mellan de skilda föreningarna.

Även beträffande den ytterligare gallring, som vidtas genom kommerskollegiets granskning, föreligger relativt stora skillnader mellan föreningarna. De av kommerskollegium avslagna beloppen varierar mellan ytterligheterna ca 13 % (Norrbottens län) och ca 58 % (Stockholms län).

I tabell 6:2 visas i sammandrag i vilken omfattning gallringen bland låneansökningarna skett hos kommerskollegium. Tabellen har uppgjorts med utgångspunkten att de av föreningarna avstyrkta ansökningarna i ytterst få fall beviljas; bortfallet genom kommerskollegium avser alltså den *ytterligare* gallring som kollegium vidtagit.

I genomsnitt har alltså 30 % av de ansökta beloppen fallit bort genom föreningarnas granskning och av resten har ytterligare 30 % gallrats bort i kommerskollegium. Omkring hälften av ansökningarnas belopp blir därigenom slutligt beviljade.

Medelbeloppet för de beviljade garantierna har under perioden kraftigt ökat såsom framgår av nedanstående sammanställning. Antalet garantier har däremot icke ökat i samma takt och har under tiden från budgetåret 1958/59 fram till lokaliseringsslånens införande 1/7 1965 varit relativt oförändrat. Såsom tidigare framhållits skiljer sig sifferuppgifterna, som bygger på uppgifter från kommerskollegium, något från föreningarnas uppgifter.

Budgetår	Garantilåne- ram mkr	Antal beviljade garantilån	Lånebelopp ² tkr	Medelbelopp avrundat kr
1954/55	10	106	7 926	75 000
1955/56	10	108	7 543	70 000
1956/57	10	104	10 000	96 000
1957/58	15	104	12 819	123 000
1958/59	25	127	25 000	197 000
1959/60	30	152	26 309	173 000
1960/61	35	139	22 694	163 000
1961/62	45	149	23 824	160 000
1962/63	45	172	39 902	232 000
1963/64	45	135	37 075	275 000
1964/65	85 ¹	127	69 095	544 000
1965/66	55	114	41 613	365 000
		=1 537	323 801	211 000

¹ Härav 30 mkr på tilläggsstat under motivering att det lokaliseringsbetingade stödet innebar betydande anspråk på lånegarantierna. För det följande budgetåret (1965/66) beslöts åter en garantilåneram på 55 mkr, då tillgången till de nya direktlånen för lokaliseringsstödet förutsattes medföra en minskning av anspråken på lånegarantier.

² Exkl. hotellgarantilån.

Ökningen av medelbeloppen har som synes varit relativt betydande mot periodens slut. Om jämförelse göres mellan exempelvis budgetåren 1957/58, 1960/61, 1963/64 och 1965/66 finner man att en kraftig ökning skett av garantilånen överstigande 300.000 kr, både antalsmässigt och procentuellt.

Garantilånebelopp	1957/58			1960/61			1963/64			1965/66		
	Antal	Be- lopp tkr	%	Antal	Be- lopp tkr	%	Antal	Be- lopp tkr	%	Antal	Be- lopp tkr	%
25 001— 40 000	2	52	0	3	103	0	1	40	0	—	—	—
40 001—100 000	60	4 420	34	60	4 929	22	35	2 958	8	16	1 450	3
100 001—200 000	29	4 372	34	50	7 485	33	55	8 240	22	37	5 839	14
200 001—300 000	8	2 075	16	20	5 362	24	14	3 675	10	26	7 224	17
>300 000	5	1 900	15	6	4 815	21	30	22 162	60	35	27 100	65
Medeltal	104	12 819 123	100	139	22 694 163	100	135	37 075 275	100	114	41 613 365	100

För de senaste budgetåren har mera detaljerade uppgifter inhämtats betr. garantilånens storleksfördelning.

Garantilånebelopp	1963/64			1964/65			1965/66		
	Antal	Be- lopp tkr	%	Antal	Be- lopp tkr	%	Antal	Be- lopp tkr	%
25 001— 40 000	1	40	0	1	30	0	—	—	—
40 001— 100 000	35	2 958	8	22	2 001	3	16	1 450	3
100 001— 150 000	37	4 860	13	30	4 358	6	23	3 114	7
150 001— 200 000	18	3 380	9	17	3 225	5	14	2 725	7
200 001— 300 000	14	3 675	10	20	5 176	7	26	7 224	17
300 001— 500 000	20	8 137	22	17	6 925	10	21	9 165	22
500 001—1 000 000	6	4 275	12	8	6 010	9	10	8 490	20
>1 000 000	4	9 750	26	12	41 370	60	4	9 445	23
=	135	37 075	100	127	69 095	100	114	41 613	100

Av uppgifterna framgår att de mindre garantilånen, mellan 40.000 och 150.000 kr, visar en sjunkande tendens i fråga om både antal och belopp. Detta är av intresse mot bakgrunden av utredningens senare överväganden om att till föreningarna delegera garantigivningen upp till visst maximibelopp (se kap. 10.3.1.).

De redovisade lånegarantierna bör även ses i relation till direktlåneverksamheten under motsvarande tidsperiod (för de län som ej verkat under hela perioden har begynnelseåret för långivningen angivits):

Län	Direktlån beviljade 1954—1965		Lånegarantier beviljade 1/7 1954— 31/12 1965		Summa	
	Antal	Belopp i tkr	Antal	Belopp i tkr	Antal	Belopp i tkr
A 1964	35	934	—	—	35	934
B	535	13 768	15	1 429	550	15 197
C 1957	260	7 113	28	3 513	288	10 626
D	326	10 690	23	4 060	349	14 750
E 1956	447	11 680	114	19 056	561	30 736
F 1957	340	12 511	143	19 963	483	32 474
G	556	14 324	83	12 216	639	26 540
H	458	10 868	102	23 475	560	34 343
I	345	8 105	19	13 226	364	21 331
K	460	13 527	68	16 109	528	29 636
L 1956	449	13 715	162	21 746	611	35 461
M 1957	256	9 340	39	5 312	295	14 652
N	591	9 725	27	4 275	618	14 000
O	437	13 094	8	1 990	445	15 084
P 1956	357	8 754	50	6 174	407	14 928
R 1955	346	10 432	125	20 382	471	30 814
S	456	10 465	19	5 491	475	15 956
T 1955	308	7 373	24	3 497	332	10 870
U 1957	261	7 372	28	4 032	289	11 404
W 1956	398	11 991	35	7 248	433	19 239
X	612	13 591	24	6 828	636	20 419
Y	619	15 865	48	23 569	667	39 434
Z	860	18 421	34	9 605	894	28 026
AC	1 151	28 642	132	38 631	1 283	67 273
BD	664	19 899	51	16 069	715	35 968
Summa	11 527	302 199	1 401	287 896	12 928	590 095

Av tablån framgår bl. a. att norrlandslänen (X — BD) under perioden fått ca 1/3 av det totala lånestödet eller 191,1 mkr av totalt 590,1 mkr. Härav faller 96,4 mkr på direktlån och 94,7 mkr på lånegarantier.

På senare år har — såsom framgår av följande tablå — norrlandslänens andel av direktlånedelen minskat, medan däremot andelen lånegarantier kraftigt ökat. Förskjutningen får betraktas mot bakgrunden av att tio nya föreningar tillkommit under åren 1955—1957. I tablån återspeglas det mot periodens slut alltmer ökade lokaliseringsstödet till Norrland i form av lånegarantier.

Norrlandslänen	Direktlån		Garantier	
	mkr	%-andel	mkr	%-andel
1954—1960	31,5	39,6	17,0	20,0
1961—1963	35,6	29,5	41,4	33,9
1964—1965	29,3	28,7	36,3	44,9
1954—1965	96,4	31,9	94,7	32,9

Den helt övervägande delen av industrigarantilånen är placerad i affärsbankerna. Såsom av tabell 6:3 framgår fanns den 30/6 1966 813 lån utelöpande till ett sammanlagt belopp av 148,2 mkr. Härav innehade affärsbankerna totalt 85 % eller 126 mkr och sparbankerna 8 % eller

Tabell 6:3. Utestående industrigarantilån per 30/6 1966 fördelade på olika kreditinstitut

Län	Utestående lånebelopp		Därav											
			affärsbanker			sparbanker			försäkringsbolag			övriga		
	Antal	Belopp tkr	Antal	Belopp tkr	%	Antal	Belopp tkr	%	Antal	Belopp tkr	%	Antal	Belopp tkr	%
B	7	396	6	301	76	1	95	24						
C	14	1 457	14	1 457	100									
D	16	2 063	15	1 977	96	1	86	4						
E	83	12 033	62	9 688	80	20	2 285	19				1	60	1
F	95	12 052	69	9 321	77	26	2 731	23						
G	49	5 343	36	4 382	82	10	730	14				3	231	4
H	54	12 988	45	12 455	96	9	533	4						
I	9	4 019	7	2 988	74							2	1 031	20
K	32	7 057	25	6 441	91	6	524	7	1	92	2			
L	90	9 862	61	7 575	77	23	1 213	12	1	400	4	5	674	7
M	16	1 442	10	978	68	5	293	20	1	171	12			
N	14	1 798	13	1 559	87	1	238	13						
O	6	726	5	647	89				1	79	11			
P	18	2 074	18	2 074	100									
R	53	8 456	46	7 819	92	7	637	8						
S	13	2 822	13	2 822	100									
T	14	1 889	13	1 749	93	1	140	7						
U	17	2 132	9	1 662	78	7	456	21				1	15	1
W	22	4 223	22	4 223	100									
X	16	7 083	15	6 958	98	1	125	2						
Y	33	10 325	26	9 567	94	5	377	3				2	381	3
Z	20	5 880	17	4 961	84	3	919	16						
AC	91	21 986	78	14 335	65	4	404	2	5	6 876	31	4	370	2
BD	31	10 088	31	10 088	100									
S:a	813	148 194	656	126 028	85	130	11 786	8	9	7 618	5	18	2 762	1

11,8 mkr. I vissa delar av landet uppgick dock sparbankernas andel till 20—25 %.

6.4.3. Förluster å industrigarantilån

Utredningen har inhämtat uppgifter från föreningarna om per den 31/12 1965 bokförda och beräknade förluster på garantilånen efter samma principer, som tidigare redovisats i avsnitt 6.3.4. Förlusternas antal och belopp fördelade länsvis framgår av tabell 6:4, där dessa uppgifter även ställts i relation till under resp. budgetår beviljade garantilån samt den 31/12 1965 utestående skuld.

Av de lånebelopp, som mot kreditgaranti beviljats t. o. m. 30/6 1959, hade den 31/12 1965 mer än 80 % återbetalats, och resultatet av denna utlåning torde därför då med ganska stor säkerhet ha kunnat överblickas. För garantigivningen under tiden 1/7 1954—30/6 1959 å tillsammans 60,3 mkr, varav 7,9 mkr utestod 31/12 1965, redovisas förluster å till-

sammans 5,2 mkr, vilket motsvarar 8,7 %. Härav svarar ett lån till ett företag på Gotland för 2,2 mkr (= 3,6 %).

Med hänsyn till det relativt ringa antalet lån och till att enstaka större låneförluster därigenom kraftigt påverkar förluststatistiken, har inom utredningen gjorts en genomgång av de under 1960-talet inträffade förlusterna överstigande 100.000 kr, för att utröna i vilken utsträckning dessa förluster kan klassificeras som av kommerskollegium eller Kungl. Maj:t lämnat lokaliseringsstöd, där den företagsekonomiska prövningen sannolikt i viss mån fått stå tillbaka för rent lokaliseringspolitiska synpunkter. Såsom av tabell 6:5 framgår kan praktiskt taget alla större förluster hänföras till denna kategori.

De hittills inträffade och troliga förlusterna per 31/12 1965 redovisas i tabell 6:4 med 9,6 mkr, motsvarande 3,3 % av beviljade 287,9 mkr. Eftersom närmare hälften av lånebeloppet då fortfarande var utelöpande, torde dock förlusterna och därmed procenttalet, när alla utlämnade lån avvecklats, komma att avsevärt ökas¹. Uppgifterna om beräknade förluster kan därför svårigen användas som underlag för en bedömning av hur utvecklingen av förlusterna å hittills beviljade lån kommer att gestalta sig, ej heller hur stora de skulle ha blivit om uteslutande rent företagsekonomiska bedömningsgrunder tillämpats eller vilken inverkan de efter den 1 juli 1965 gällande nya riktlinjerna för denna verksamhet kan få på förlusterna i fortsättningen. Med hänsyn till den ingående prövningen både inom föreningarna och kommerskollegium av dessa ärenden finnes dock anledning förmoda att förlusterna i vad avser nya garantilån i varje fall icke kommer att bli större än för direktlånen, speciellt då säkerhetskraven beträffande dessa större lån enligt redovisade uppgifter är betydligt mera omfattande än för direktlånen. I mer än hälften av alla studerade ärenden utgöres säkerheten av en kombination av fastighetsinteckning, förlagsinteckning samt borgen. I nästan alla övriga fall består säkerheten av antingen förlagsinteckning jämte borgen eller fastighetsinteckning jämte borgen. De större kraven på säkerhet synes främst bero på att utlåningsbeloppen är större och att de rena förtroendekrediterna därigenom automatiskt blir mera sällsynta.

6.5. *Handläggning av låneärenden*

Det har för utredningen varit av intresse i flera hänseenden att erhålla en bild av föreningarnas och kommerskollegiets sätt att handlägga låneärendena samt tidsåtgången och kostnaderna härför etc. Vidare har utredningen av Kungl. Maj:t erhållit ett tilläggsuppdrag med liknande målsättning.

I motioner till 1963 års riksdag (I:314 och II:370) hemställdes nämligen att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att ut-

¹ Statens förluster på grund av infriade garantier hade den 30 juni 1966 stigit till ca 11,4 mkr.

Tabell 6:4. Per den 31/12 1965 bokförda och troliga

Av lån beviljade under budgetåret

Län	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
A						
B			1/100			
C	2/56				1/239	1/80
D						
E			1/57			
F						
G						1/93
H		1/22	2/59		2/100	
I					2/2914	
K	1/150					
L					1/125	
M						
N						
O						
P			1/142		1/80	1/52
R		2/34		1/107		1/77
S						
T						1/175
U			1/17			
W	1/45				1/80	
X	1/115			1/96		
Y					1/22	
Z						
AC			1/48			1/35
BD	3/487		1/150			2/331
Summa förluster	8/853	3/56	8/573	2/203	9/3560	8/843
Beviljade lån	92/7417	99/7148	106/10139	88/11155	122/24471	147/24666
Därav utestående 31/12 1965	11/293	11/159	44/1122	38/1641	50/4721	79/7465
Förlust i % av beviljade lån (belopp)	11,5%	0,8%	5,7%	1,8%	14,5%	3,4%

* Uppgifterna avser 30/6 1965

redningen måtte erhålla i uppdrag att skyndsamt pröva möjligheten att minska eller undanröja de olägenheter som den tidskrävande behandlingen av ärenden rörande statlig kreditgaranti innebar.

Statsutskottet anförde i utlåtande 1963:10:

Enligt motionärerna bör i sådant syfte undersökas, huruvida man icke intill ett visst belopp bör kunna delegera garantigivningen till företagareföreningarna eller ge föreningarna möjligheter att förskottera medel. Utskottet vill erinra om att förstnämnda fråga var föremål för prövning av 1960 års riksdag vid behandlingen av då redovisat betänkande angående statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m.m. Vissa remissmyndigheter hade i ämnet uttalat, att det icke kunde anses riktigt att på enskilda sammanslutningar överföra befogenheten att ingå för staten bindande avtal med ekonomiska förpliktelser av väsentlig omfattning utan att de själva iklädde sig något ansvar. Riksdagen

Örluster å industrigarantilån (Antal/belopp i tkr)

1960/61	1961/1962	1962/63	1963/64	1964/65	1/7—31/12 1965	Summa	Härav defi- nitivt bok- förda
						—	—
						1/100	1/100
						4/375	4/375
						— *	—
1/111						2/168	2/168
1/34			1/308	1/150		3/492	1/34
	1/109					2/202	2/202
	1/48	1/25				7/254	3/81
						2/2914	2/2914
1/99		1/66	1/45			4/360	4/360
1/200						2/325 *	2/325
						—	—
						—	—
						3/274	3/274
						4/218 *	4/218
1/100				1/275		1/275	1/275
						2/275	2/275
				1/300		2/317	1/17
			1/650			3/775	2/695
						2/211	2/211
		1/200				2/222	2/222
1/61		1/225	1/322			3/608	1/322
				1/225		3/308 *	2/83
						6/968	5/958
6/605	2/157	4/613	4/1228	4/950	—	58/9641	46/8109
148/24904	145/22245	165/39108	127/35802	121/66102	41/14739	1401/287896	
82/10009	115/12662	128/18985	119/22426	108/47431	26/8074	811/134988	
2,4%							

liksom departementschefen anslöt sig härtill. Utskottet anser, att riksdagen bör vidhålla denna sin uppfattning. Vad motionerna i övrigt beträffar anser utskottet att det icke gärna bör ifrågakomma att i ett garantilåneärende förskotttera medel, innan ärendet är slutligt avgjort. I motionerna har uttalats att det ofta uppstår lång väntetid, innan lånegaranti beviljas och lån utbetalas. Utskottet vill i anledning härav framhålla, att då det gäller krediter å större belopp grundliga utredningar och överväganden självfallet kräves för de ofta långsiktiga investeringar, om vilka här är fråga. Huruvida det för mindre lån är möjligt att påskynda det administrativa förfarandet och att med bibehållande av rimliga krav på säkerhet vinna större snabbhet undandraget sig utskottets bedömning. Utskottet anser emellertid, att frågan är värd att närmare undersökas och vill därför i anslutning till det motionsvis gjorda yrkandet föreslå, att Kungl. Maj:t uppdrager åt den förenämnda utredningen om företagareföreningarnas organisation att närmare undersöka detta spörsmål.

Tabell 6:5. Förluster t.o.m. 30/6 1965 på industrigarantilån, där inlöst kapitalbelopp överstigit 100 000 kr.

Beviljat belopp tkr	Beviljat av		Dag för lånebeslut	I anspråk tagen garanti tkr	Dag för beslut om inlösen	Län	Industri-grupp	Tillstyrkt av			Av handlingarna framgår att sysselsättnings-skäl föreläggat
	Kungl. Maj:t	Kommerskollegium						Företagareförening	Kommerskollegium	AMS	
500	×		10/9 -54	415	30/6 -60	BD	trä	ja	ja	ja	ja
335		×	23/2 -57	200	4/11 -60	L	jord- och sten	ja	—	ja	ja
300		×	18/4 -59	300	16/6 -61	BD	verkstad	ja	—	ja	ja
400	×		13/8 -59	300	17/2 -61	M	varv	nej	ja	ja	ja
580	×		29/8 -58	200	16/9 -61	C	textil	ja	nej	ja	ja
150		×	8/6 -60	150	21/9 -62	AC	trä	ja	—	ja	ja
4 000	×		30/6 -59 15/9 -61	2 200	30/12 -64	I	trä	ja	ja	ja	ja
650		×	19/6 -63	650	11/5 -65	W	verkstad	ja	—	(ej yttrat sig)	ja
225	×		14/5 -64	275	30/12 -64	S	papper	ja	nej	ja	ja
				4 690							

Anm. Undersökningen avsåg att kartlägga de industrigarantilån, där statens infriande i varje enskilt fall överstigit 100 000 kr, vad gäller kapitalbeloppet. Hänsyn har icke tagits till i vilken mån staten efter infriandet erhållit någon täckning för sitt engagemang genom indrivningsåtgärder mot borgensmän o. dyl. Någon täckning av betydelse torde dock ej ha förekommit. Undersökningen avser tiden från garantilånesystemets införande 1954 t.o.m. 30/6 1965. Infriande av ifrågavarande storlek har förekommit i 9 fall å sammanlagt 4,7 mkr. Som jämförelse kan nämnas att statsverkets sammanlagda kostnader t. o. m. 30/6 1965 för infriande av industrilånegarantier uppgått till ca 8,5 mkr. Av undersökningen framgår vidare att samtliga dessa lån varit sysselsättningspolitiskt motiverade samt att ifrågavarande remissorgan (företagareförening, arbetsmarknadsstyrelsen och kommerskollegium) i nästan samtliga fall tillstyrkt bifall. I fyra fall har kommerskollegium beviljat lånet och i fem fall hänskjutit avgörandet till Kungl. Maj:t.

Riksdagen beslöt i enlighet härmed (rskr 18/4 1963 nr 10) och Kungl. Maj:t uppdrog i skrivelse den 19 december 1963 till 1962 års företagareföreningsutredning att vid fullgörandet av sitt utredningsuppdrag jämväl verkställa den av riksdagen begärda undersökningen.

Utredningen har med anledning härav inhämtat uppgifter från föreningarna om vilka arbetsinsatser, som åtgår vid föreningarnas handläggning av låneansökningar. Vidare har från kommerskollegium inhämtats uppgifter om utvecklingen av arbetsbalansen i fråga om ej avgjorda garantilåneärenden samt om arbetsrutinerna och tidsåtgången vid kollegiets handläggning av ärendena.

6. 5. 1. Företagareföreningarnas handläggning av låneärenden

Utredningen har genom en speciell enkät hösten 1964 undersökt den arbetsinsats som under tiden den 1 september—30 november 1964 åtgått vid företagareföreningarnas handläggning av ansökningar om dels hantverks- och industrilån (direktlån) och dels industrigarantilån. Resultatet av det inhämtade materialet sammanfattas i följande tablå, som anger den arbetstid i timmar som enligt enkätsvaren i genomsnitt använts inom föreningarna vid handläggning av låneärenden.

	Direktlåneärenden				Garantilåneärenden			
	Chefs- tjänste- män	Kon- sulen- ter	Övrig perso- nal	Sum- ma	Chefs- tjänste- män	Kon- sulen- ter	Övrig perso- nal	Sum- ma
Förberedande handläggning ...	1,0	0,8	0,2	2,0	2,8	2,2	0,2	5,2
Utredningsarbete	3,1	3,9	0,5	7,5	8,7	14,5	1,1	24,3
Sammanfattning	0,7	1,1	0,9	2,7	1,6	3,7	3,1	8,4
Övrigt arbete	0,4	0,3	0,9	1,6	0,9	0,4	1,1	2,4
Totalt	5,2	6,1	2,5	13,8	14,0	20,8	5,5	40,3

Föreningarna fick själva klassificera låneärendena som lätta, normala eller svåra på så sätt att »lätt» resp. »svårt» motsvarat den lättaste resp. den svåraste fjärdedelen enligt föreningarnas erfarenhetsmässiga bedömning av hur arbetskrävande de senaste årens samtliga låneärenden varit. Som framgår av nedanstående tablå, som visar handläggningstiden för direktlån, skiljde sig den genomsnittliga tidsåtgången och lånebeloppet i de olika klasserna avsevärt. De »lätta» ärendena krävde sålunda totalt 9 handläggningstimmar och avsåg lån på i genomsnitt 21.000 kr. Motsvarande data för de »normala» ärendena var 14 timmar respektive 36.000 kr och för de »svåra» 25 timmar resp. 55.000 kr.

	Lätta ärenden	Normala ärenden	Svåra ärenden
Chefstjänstemän	3,8	4,7	11,6
Konsulenter	3,2	6,8	9,3
Övrig personal	2,1	2,5	3,6
S:a timmar	9,1	14,0	24,5
Genomsnittligt lånebelopp (ca kr) ...	21 000	36 000	55 000

I nedanstående översikt redovisas den uppgivna genomsnittliga handläggningstiden inom olika föreningar. Uppgifterna avser enbart föreningarnas direktlån; under den ifrågavarande tidsperioden har antalet garantilåneärenden inom flertalet föreningar uppgått till mindre än fem,

Län	Antalet behandlade låneärenden	Timmar i genomsnitt per direktlåneärende		
		Direktör och konsulenter	Biträden	Summa
H	15	23,3	6,0	29,3
C	22	17,6	5,0	22,6
E	15	16,1	4,2	20,3
S	21	14,2	5,2	19,4
Y	20	16,5	2,7	19,2
T	16	14,3	4,3	18,6
W	44	16,7	1,3	18,0
R	29	13,0	4,6	17,6
U	10	14,4	3,1	17,5
BD	29	14,6	1,2	15,8
F	15	10,6	3,6	14,2
P	29	11,0	1,6	12,6
L	26	8,1	4,1	12,2
X	23	11,0	1,1	12,1
K	18	8,4	1,9	10,3
D	17	7,0	2,1	9,1
G	18	7,1	2,0	9,1
B	12	8,3	0,7	9,0
M	17	7,0	0,9	7,9
Z	30=426	2,6	1,1	3,7
Vägt genomsnitt		11,3	2,5	13,8

Anm.: Föreningarna i I, N och AC län har icke lämnat uppgifter. O-föreningen har gjort en specialundersökning för utredningens räkning. Uppgifterna i denna undersökning är dock icke direkt jämförbara med de övrigas, varför de här ej medtagits.

varför uppgifter avseende den enskilda föreningen saknar intresse. Tidsuppgifterna har fördelats på arbetstid för föreningens chefstjänsteman (direktör) och konsulenter, samt biträdestid.

Den redovisade tidsåtgången är som synes mycket starkt varierande. Den sammanlagda kvalificerade arbetstid, som ägnats direktlånen, varierar från ca 2½ timmar till 23½ timmar per ärende. 85 % av föreningarna använde dock mellan 7 och 17 timmar, och 50 % låg inom intervallet 11—17 timmar. Även bortsett från vissa ytterlighetssiffror, som kan förklaras av speciella förhållanden och ärendenas olika svårighetsgrad, tyder undersökningen på att det bör vara möjligt och angeläget att skapa mera enhetliga rutiner för lånehandläggningen.

6. 5. 2. Kommerskollegiets handläggning av lånegarantiärenden

Ansökan om statsgaranti för industrigarantilån inlämnas till länets företagareförening, som har att efter utredning överlämna ärendet till kommerskollegium för beslut.

Beredningen inom kollegium består företrädesvis i att införskaffa tillräckligt sakunderlag för en företagsekonomisk bedömning samt att analysera detta material. Bedömningen verkställes ur såväl allmän ekonomisk

synvinkel som med beaktande av de i varje enskilt fall föreliggande ekonomiska förhållandena. I särskilda fall har även andra omständigheter ingått i kollegiets bedömning, såsom försvarspolitiska, socialpolitiska, näringspolitiska m. fl. synpunkter. Vidare har i ett flertal fall verkställts en granskning i tekniskt hänseende av produktionsförutsättningarna i resp. ärenden. En sådan granskning har gällt utformningen av lokaler, maskinuppsättning, arbetsmetoder m. m. I dylika fall har yttranden eller uppgifter inhämtats från myndigheter och organisationer, som representerat sakkunskap inom berörda områden. I övervägande antalet ärenden inhämtas vederbörande kreditinstituts uppfattning. För att erhålla en enhetlig bedömning av låneärendena från lokaliseringspolitiska synpunkter begäres dessutom yttrande från arbetsmarknadsstyrelsen. Sådant yttrande inhämtades före lokaliseringkungörelsens ikraftträdande den 1 juli 1965 i flertalet fall; efter nämnda datum huvudsakligen i de ärenden, som berör det s. k. norra stödområdet.

Den företagsekonomiska analysen omfattar huvudsakligen balans- och resultatsbedömning, granskning av kalkyler, kontroll av kredituppläggning, säkerhetsvärdering etc.

Ursprungligen knöts samtliga ärenden rörande kreditstöd i form av statlig garanti till hantverk och småindustri samt gällande företagareföreningarna och deras verksamhet till en sektionschef, vilken föredrog ärendena för generaldirektören eller dennes ställföreträdare. Sedermera har sektionsorganisationen frångåtts och verksamheten inlemmats i industribyrån. Ärendena där fördelades under en övergångstid på två föredraganden, av vilka — i allt väsentligt — den ene med hjälp av vissa medarbetare ansvarade för garantilåneärenden intill viss storlek och den andre, likaså med vissa medhjälpare, ansvarade för ärenden gällande belopp utöver gränsen i fråga. Gränsen har varierat från 100.000 kr upp till 350.000 kr. Ärenden gällande de lägre beloppen föredrogs för och beslutades av chefen för industribyrån. Ärenden gällande högre belopp föredrogs för och beslutades av generaldirektörens ställföreträdare, tillika chef för allmänna byrån. Sistnämnda föredragningar skedde vanligen i närvaro av chefen för industribyrån, som deltog i besluten.

Det sålunda tillämpade systemet var emellertid förenat med vissa olägenheter. Sålunda är ej alltid lånebeloppet utslagsgivande för ärendets svårighetsgrad eller principiella betydelse; önskvärd kontinuitet och konformitet i bedömningen är svårare att upprätthålla och ansvaret kan i vissa fall bli svårbedömbart, då en och samma lånsökande kan få ansökningar bedömda enligt den ena eller andra ordningen. Genom att chefen för industribyrån alltid deltog i besluten torde dock dessa olägenheter icke få tillmätas någon större betydelse.

Sedan år 1965 tillämpas ett något ändrat system. Samtliga ärenden föredras i princip av avdelningsdirektören på industribyrån för general-

direktören, som beslutar i ärendet. För närvarande är dock beslutanderätten då det gäller bifall till ansökningar understigande 350.000 kr delegerade till chefen för industribyrån. Beslut om bifall över detta belopp eller om avslag fattas i samtliga fall av generaldirektören.

En genomgång av de under kalenderåret 1964 av kollegiet behandlade garantilåneärendena utvisar en genomsnittlig handläggningstid av 24 dagar. Här avses då antalet dagar mellan ärendets registrering i kommerskollegium och kollegiets beslut. Enklare ärenden av expeditionskaraktär har icke medtagits. Genomgången visar, att kollegium i 67 % av samtliga ärenden funnit skäl att i beslutet avvika från det av företagareföreningen avgivna förslaget. Motsvarande andel gällande enbart nya ansökningar var 84 %. I sammanhanget må framhållas att i praktiskt taget samtliga fall, i vilka kollegium funnit anledning reducera det belopp för vilket garanti beviljats, har de totalt erforderliga krediterna icke därigenom reducerats, enär efter förhandlingar kreditbehovet kunnat tillgodoses i annan ordning.

I avsikt att belysa handläggningstiderna för industrigarantiärendena har utförts vissa undersökningar genom utredningens försorg.

Bakgrunden till den bl. a. inom riksdagen framförda kritiken framgår delvis av utvecklingen av arbetsbalansen inom kommerskollegium i fråga om ej avgjorda låneärenden. Sålunda utgjorde arbetsbalansen vid slutet av 1959 30 låneärenden, motsvarande då hos kollegium ineliggande, ej slutligt avgjorda ansökningar. Motsvarande balans var 1960 45 ärenden (+ 15), 1961 75 ärenden (+ 30) och 1962 60 ärenden (— 15). Om motsvarande jämförelse göres beträffande arbetsbalansen vid slutet av varje kalendermånad, blir medeltalet för åren 1960—1962 resp. 40, 52 och 61 ärenden.

Den kraftiga ökningen berodde enligt kollegiet huvudsakligen på personalbrist. Av vidstående sammanställning framgår personaluppsättningen under åren 1960—1966 för den avdelning inom kommerskollegium, vilken handlägger industrigarantilånen. Organisationsplanen omfattar fr. o. m. 1/7 1960 tre kvalificerade tjänstemän: 1 byrådirektör (numera avdelningsdirektör) och 2 förste byråsekreterare. Fr. o. m. 1/7 1965 har tillkommit ytterligare en byrådirektör.

Sammanställningen utvisar det antal *månader*, nominell resp. effektiv tjänstgöringstid, som tjänstemän av olika kategorier tjänstgjort under året (ex.vis 36 månader motsvarar sålunda att i medeltal tre personer tjänstgjort under året; härav kan dock vissa tjänstemän ha arbetat deltid såsom framgår av tablån).

Den personalförstärkning, främst av ekonomiskt utbildad personal, som tillförts avdelningen, har medfört en väsentlig minskning av arbetsbalansen. Genomsnittet (låneärenden + ändringsärenden), som låg på 61 ärenden år 1962, sjönk under 1963 till 40 och under 1964 till 37.

	Ekono- miskt ut- bildad arbets- kraft	Härv med par- tiell tjänstgö- ring på grund av studier etc.	Arbets- kraft med an- nan ut- bildning, företrä- desvis juridisk	Härv med par- tiell tjänstgö- ring på grund av studier etc.	Antal avgjorda			Arbetsbalans vid årets slut:		Medel- tal ¹ låne- ärenden
					låne- ärenden	ändrings- ärenden	S:a	låne- ärenden	ändrings- ärenden	
1960 nom. eff.	24	12	14	3	201	63	264	26	19	23
1961 nom. eff.	20	11	13	3	198	116	314	46	29	31
1962 nom. eff.	22	10	24	12	262	129	391	43	17	45
1963 nom. eff.	17	8	20	10	214	141	355	29	4	29
1964 nom. eff.	28	5	21	12	180	129	309	31	15	31
1965 nom. eff.	24	5	17	10	147	164	311	26	14	22
1966 nom. eff.	37	12	14	12	170	195	365	19	5	21
1964 nom. eff.	31	10	12	10						
1965 nom. eff.	41	6	5	1						
1965 nom. eff.	36	6	4	1						
1965 nom. eff.	47	—	12	—						
1965 nom. eff.	42	—	10	—						
1966 nom. eff.	48	—	3	—						
1966 nom. eff.	44	—	3	—						

¹ Medeltalet av vid varje kalendermånads slut ännu ej avslutade ärenden.

Under 1965 och 1966 minskade antalet ytterligare till 30 resp. 26. Det bör emellertid framhållas att det totala antalet avgjorda låneärenden från 1962 till 1965 årligen sjunkit. År 1966 vände kurvan åter uppåt.

Utredningen har vidare från kommerskollegium införskaffat uppgifter avseende handläggningen av samtliga garantilåneärenden avgjorda hos kollegiet under andra halvåret 1964. Redovisningen omfattar 83 låneärenden samt 77 ändringsärenden, d. v. s. ärenden avseende förändringar i olika hänseenden (främst säkerheter och amorteringstider) rörande tidigare beviljade garantilån.

Uppgifterna har bearbetats för att utröna den tidsmässiga gången av ifrågavarande låneärenden. Den totala handläggningstiden har därvid uppspaltats i fyra delar med utgångspunkt från

a) dagen för låneansökans dagtecknande

Detta datum kan emellertid ofta vara mycket missvisande eftersom ansökningen i många fall inlämnas på ett ganska sent stadium, då en stor del av föreningens förberedande undersökningar redan gjorts. Detta gäller i huvudsak nya låneärenden och icke i samma grad ändringsärendena.

b) dagen för företagareföreningens beslut

c) dagen för ansökans ingivande till kommerskollegium

d) dagen då kompletta handlingar förelåg hos kommerskollegium

e) dagen för kommerskollegiets beslut.

Handläggningstiden mellan resp. a och b, b och c etc. har därefter inprickats i olika grupper: 0 dagar, 1—10, 11—20, 21—30, 31—60, 61—90, etc.

Dessa uppgifter har därefter överförts till kurvor, utvisande tidsåtgången från resp. datum enligt ovanstående indelning och fram till kollegiets beslutsdatum. Av kurvorna kan approximativt avläsas tidsåtgången innan viss del av ärendena avgjorts hos kollegiet.

Tid till kommerskollegiets beslut	Låneärenden			Ändringsärenden		
	50 %	75 %	90 %	50 %	75 %	90 %
dagar						
(från ansökans dagtecknande)	(90)	(155)	(215)	(45)	(115)	(190)
från föreningens beslut	65	125	165	20	40	120
från ansökans ingivande till kommerskollegium	40	80	155	10	35	85
från den tidpunkt då kompletta handlingar förelåg hos kommerskollegium	10	30	65	5	20	60

Av uppställningen kan t. ex. utläsas att av garantilåneansökningarna hade hälften avgjorts inom 40 dagar från ansökans ingivande till kollegium och 75 % inom 80 dagar.

Av materialet framgår att en stor del av tidsåtgången beträffande *låneärendena* åtgått för att komplettera de till kollegiet ingivna lånehandling-

arna. Orsaken härtill anges från kollegiets sida efter genomgång av ifrågavarande ärenden främst vara följande:

Närmare hälften (43 %) av de undersökta ärendena hade remitterats till arbetsmarknadsstyrelsen för yttrande (efter 1/7 1965 remitteras till AMS endast ärenden avseende företag inom norra stödområdet; en kraftig minskning av denna fördröjningsfaktor har därför numera skett).

I 17 % av ärendena hade kollegium infordrat bokslut och revisionsberättelse för senaste året. Detta beror i flertalet fall på att mellan föreningens och kollegiets handläggning har förflutit så lång tid att ett senare bokslut föreligger.

I 13 % fattades kreditmedgivande.

I 12 % fattades säkerhetskontroll från föreningens sida.

I 9 % begärdes ytterligare utredning från föreningen på av kollegium specificerade punkter.

I några fall fattades formell låneansökan.

Vad beträffar *ändringsärendena* synes den väsentligaste tidsåtgången kunna hänföras till föreningarnas handläggande, medan de övriga handläggningstiderna är relativt korta.

Internationella jämförelser

7.1. Inledning

För att få belyst hur de små och medelstora företagens ställning och problem bedömts i andra länder har utredningen under hösten 1965 genomfört en undersökning rörande statliga och statsunderstödda stödåtgärder till förmån för dessa företagskategorier i vissa andra länder, nämligen Danmark, Norge, Finland, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Västtyskland och USA. Undersökningen redovisas i bilaga C. I detta kapitel lämnas en sammanfattande redogörelse för de avsnitt av den internationella undersökningen som bedömts ha särskilt intresse för svenska förhållanden.

Beträffande den allmänna bakgrunden till förekommande stödåtgärder kan sammanfattningsvis nämnas att dessa genomgående framgått som resultat av ett tvåstegsresonemang. Först har konstaterats att de mindre och medelstora företagen inom industri och hantverk spelar en betydelsefull roll i den samhällsekonomiska utvecklingen samt att dessa företag i jämförelse med storföretagen har särskilda svårigheter inom olika områden. Från flertalet länder har härvid samma problem betonats, främst småföretagens svårigheter att utnyttja den reguljära kapitalmarknaden, svårigheter att anpassa produktion och organisation till ändrade marknadsförutsättningar och bristande möjligheter att utnyttja olika slag av specialister inom småföretagen, vilket utgör orsaken till svårigheterna att organisera en effektiv administration. Sedan dessa svårigheter konstaterats har fastslagits att stödåtgärder till ifrågavarande företag måste betraktas som ett angeläget samhällsintresse i syfte att främja den allmänna ekonomiska utvecklingen. Genomgående har understrukits att stödåtgärderna inte har karaktären av subventioner till småföretagens verksamhet. Åtgärderna betraktas i stället närmast som en kompensation för småföretagsamhetens institutionella svårigheter.

I den i bilaga C redovisade undersökningen samt i den här följande översikten har förutom kreditstöd och rådgivning i olika former också medtagits statliga och statsunderstödda insatser i fråga om forskning rörande mindre och medelstora företag samt ekonomisk vidareutbildning av företagsledare. Detta innebär en viss utvidgning av undersökningsområdet i förhållande till företagareföreningarnas nuvarande verksamhet. Denna ut-

vidgning har emellertid tätt sig naturlig mot bakgrund av att åtgärder i fråga om rådgivning, forskning och utredningsverksamhet samt företagsledarutbildning i många länder uppfattas som ett enhetligt problemområde. Särskilt forskning och rådgivningsverksamhet har i flera länder uppdragits åt samma organ.

7.2. Översikt

Förekomsten av olika statliga eller statsunderstödda stödåtgärder i de av undersökningen omfattade länderna framgår av nedanstående schematiska översikt. Såsom jämförelse redovisas också motsvarande förhållande i Sverige. I sammanställningen har endast medtagits mera generella åtgärder. Speciella stödformer för vissa branscher har ansetts falla utanför undersökningen.

Såsom framgår av sammanställningen har i samtliga av undersökningen omfattade länder — med undantag för Schweiz — genomförts någon form av både direkta och indirekta stödåtgärder. Med undantag för Schweiz och Nederländerna förekommer i samtliga länder statliga krediter, vanligen förmedlade av något kreditinstitut, samt statligt stöd till rådgivningsverksamhet. Statsunderstödd forskning om småföretagen förekommer i flertalet länder. Nedan lämnas under särskilda rubriker några kortfattade kommentarer rörande dels kreditstöd i olika former, dels åtgärder ifråga om forskning, rådgivning och ekonomisk vidareutbildning.

	Danmark	Norge	Finland	Frankrike	Nederländerna	Schweiz	Storbritannien	Västtyskland	USA	Sverige
A Kreditförsörjning										
1. Statliga krediter	×	×	×	×			×	×	×	×
2. Statliga kreditgarantier	×		×		×			×	×	×
B Indirekta stödåtgärder										
Statligt stöd till										
1. Forskning		×		×	×	×		×	×	
2. Rådgivning	×	×	×	×	×		×	×	×	×
3. Ekonomisk vidareutbildning	×			×			×			

7.3. Kreditförsörjning

7.3.1. Allmänt

De mindre och medelstora företagens kreditproblem har likartad karaktär i flertalet länder. Särskilt behovet av långfristiga medel har varit svårt att tillgodose i ett läge med ökade krav på rationalisering och mekanisering inom småföretagen samt tilltagande konkurrens om kreditmarknadens resurser. Problemet kan sägas vara koncentrerat till småföretagens svårigheter att anskaffa bankmässiga säkerheter. Dessa svårigheter är särskilt påtagliga under perioder av kraftig expansion. Frågan har uppmärksamats i flertalet länder och härvid medfört kreditstödsåtgärder. Den engelska s.k. Radcliffe-kommitténs synpunkter är belysande för detta betraktelsesätt. I sammandrag anförde kommittén bl a följande:

Det är främst för de snabbt expanderande småföretagen, som kreditproblemet är brännande. Det är också utmärkande för denna företagsgrupp att den har svårt att prestera erforderliga säkerheter, samtidigt som den i allmänhet behöver en viss amorteringsfri period i början av lånens löptid. Dessa företag kan ha lättare att erhålla kortfristiga krediter, men sådana är dyrbara och en riskabel utväg för att finansiera en långfristig expansion. Dilemmat för de expanderande mindre företagen är därför, att medan de är beredda att betala en relativt hög ränta för att få långfristigt kapital, så kräver kreditinstituten främst goda säkerheter, varvid en i motsvarande grad lägre ränta i stället tillämpas.

I åtskilliga länder har från företagarkåll framförts, att de reguljära kreditinstituten även allmänt sett skulle föra en för småföretagen diskriminerande kreditpolitik, främst genom att föredra ett fåtal stora investeringsprojekt framför ett stort antal mindre lån. Man har också understrukit att småföretagen, i förhållande till sin andel av nationalprodukten, inte erhåller en rättvis andel av det nationella sparandet för sina investeringsbehov.

Kreditstöd till småföretagen kan lämnas på två vägar; antingen genom att underlätta kreditanskaffningen eller genom att bidra med riskvilligt kapital, d.v.s. medel som formellt tillförs företagets eget kapital. Principiellt kan också skiljas mellan stödåtgärder inordnade i den reguljära kreditmarknaden — såsom exempelvis kreditgarantiföreningar samt olika initiativ av kreditinstituten — och kreditstöd vid sidan av den existerande kreditmarknaden — genom t.ex. upprättande av specialinstitut för långfristig kreditgivning, förmedling av riskvilligt kapital etc. Förekomsten av olika kreditstödsåtgärder framgår av följande schematiska sammanställning, vari dock inte exportkreditgarantier upptagits. Såsom jämförelse har även motsvarande förhållanden i Sverige medtagits.

Sammanställningen visar att det i samtliga länder genomförts åtminstone någon form av kreditstöd till småföretagen. Trots detta har affärsbankerna

i alla länder den ojämförligt största betydelsen för småföretagens kreditförsörjning.

	Danmark	Norge	Finland	Frankrike	Nederländerna	Schweiz	Storbritannien	Västtyskland	USA	Sverige
1. Speciella kreditinstitut	×	×	×	×	×		×	×	×	×
2. Statliga krediter	×	×	×	×			×	×	×	×
3. Kreditgarantiföreningar			×	×		×		×	×	
4. Statliga kreditgarantier	×		×		×	×		×	×	×
5. Förmedling av riskvilligt kapital			×		×		×		×	

7.3.2. Särskilda kreditinstitut

Beträffande kreditstödets utformning bör först framhållas skillnaden mellan kort-, medel- och långfristig långgivning. Gränsdragningen varierar något mellan olika länder, men i stort sett gäller att kortfristiga krediter avser tillskott till rörelsekapitalet, medelfristiga krediter inköp av verktygs- och maskinutrustning och långfristiga krediter investeringar i byggnader samt mera omfattande företagsrationaliseringar. Långfristig långgivning avser genomgående krediter med en löptid överstigande tio år.

Kortfristiga krediter tillhandahålles i flertalet länder uteslutande av bankinrättningarna. Med undantag för räntesatserna företer tillämpade lånevillkor endast obetydliga variationer mellan de skilda länderna. Särskilda åtgärder för att underlätta denna kreditförsörjning har inte redovisats i något land. Det kan dock nämnas att »Nederlandsche Middenstandsbank N.V.» bland andra uppgifter ålagts att tillhandahålla kortfristiga krediter till mindre företag med likviditetssvårigheter.

I vissa länder har bankväsendets möjligheter att tillhandahålla medel- och långfristiga krediter begränsats genom lagstiftning. Endast de schweiziska bankerna har i detta avseende obegränsade möjligheter. Mot denna bakgrund är det föga förvånande att det i övriga länder skapats särskilda kreditformer för de mindre och medelstora företagen. Från principiell synpunkt kan skiljas mellan speciella kreditinstitut för mindre och medelstora företag och statliga fonder med motsvarande ändamål, vilkas medel fördelas av de reguljära kreditinstituten. I vissa länder, bl. a. Frankrike, förekommer båda formerna samtidigt. Särskilda krediter för produktutveckling och viss teknisk forskning m. m. förekommer i Nederländerna, Storbritannien och USA.

De särskilda kreditinstituten för småföretag tillhandahåller huvudsakligen medel- och långfristiga krediter och har genomgående bildats under statlig medverkan. Egentliga räntesubventioner synes förkomma endast i undantagsfall. I vissa fall disponerar vederbörande institut statliga medel för kreditgivning, i andra fall anskaffas erforderliga medel genom upplåning på kapitalmarknaden. Vanligen utnyttjas dock båda metoderna samtidigt vid kapitalanskaffningen.

7.3.3. Speciella kreditformer

I de av undersökningen omfattade länderna förekommer i viss utsträckning speciella låneformer, inriktade på särskilda ekonomiska och sociala problem med anknytning till småföretagsamheten. Här kan nämnas etableringslån till unga hantverkare, olika former av lokaliseringslån, exportlån, lån till krigsskadade, lån till särskilda branscher, vissa räntesubventionerade lån etc. Dessa låneformer har genomgående en så speciell bakgrund att de ej infogats i undersökningen. Dessutom torde dessa kreditformer — med undantag för lokaliseringslånen — sakna större ekonomisk betydelse.

7.3.4. Kreditgarantiföreningar

Genom kreditgarantiföreningarna har det för småföretagen traditionellt besvärande säkerhetsproblemet kunnat reduceras. Föreningarnas stora praktiska betydelse har understrukits från de berörda länderna. Kreditgarantiföreningarna bedöms ha en s.k. katalysatorisk effekt; direkta lån lämnas ej, men genom kreditgarantierna underlättas småföretagens upplåning på den reguljära kreditmarknaden. Föreningarna har normalt tillkommit i samverkan mellan ett antal företagare på det lokala eller regionala planet. Efter hand har branschorganisationerna fått en allt större roll vid kreditgarantiföreningarnas tillkomst.

I jämförelse med ett system med statliga kreditgarantier synes föreningarna ha fördelen av ett relativt smidigt administrativt förfarande. I både Frankrike, Schweiz och Västtyskland förekommer dock en samordning genom att staten i sin tur lämnar garantier för föreningarnas förpliktelser. I Nederländerna har staten direkt engagerat sig genom att i samarbete med branschorganisationerna skapa ett antal regionala kreditgarantiföreningar.

En ytterligare fördel med garantisystemet är att verksamheten kräver en förhållandevis begränsad kapitalinsats. Å andra sidan ökar kreditkostnaden. Denna faktor torde emellertid vara mindre väsentlig för företag som har stora kreditbehov men samtidigt små möjligheter att erbjuda bankmässiga säkerheter. Ett omfattande system av kreditgarantiföreningar har växt upp i Frankrike, Schweiz, Västtyskland och USA. I sistnämnda land har föreningarna fått en i jämförelse med sina europeiska motsvarigheter något avvikande utformning. Kreditgarantiföreningar förekommer i

viss utsträckning också i Finland och Nederländerna. I flertalet fall torde föreningarna ha väsentligt större betydelse för hantverkssektorn än för småindustrin. I Finland, Nederländerna och Schweiz har kreditgaranti-föreningarna kompletterats med statliga kreditgarantier.

7. 3. 5. Tillhandahållande av riskvilligt kapital

Skillnaden mellan krediter och riskvilligt kapital är väsentlig ur företagets synvinkel. I samband med en snabb expansion kan företagets soliditet — trots god räntabilitet — undergå en allvarlig försämring om finansieringen väsentligen måste ske lånevägen. Behovet av stabilitet kan nödvändiggöra tillskott av riskvilligt kapital i betydligt större utsträckning än självfinansieringen medger. Problemet avser väsentligen mindre och medelstora företag, vilka regelmässigt saknar möjligheter att utnyttja aktiemarknaden. I ett fåtal länder har dessa svårigheter reducerats genom att riskvilligt kapital i olika former tillhandahålles för de mindre företagen.

Den mest lättillgängliga och därför kanske vanligaste metoden innebär att kreditinstituten, såsom ett alternativ till normala krediter, beretts möjligheter att förvärva aktier och andelar i kapitalbehövande företag. Detta förekommer i större eller mindre utsträckning i flertalet länder; i vissa fall förhindras dock sådana kapitaltillskott genom kreditmarknadslagstiftningen. I redogörelserna för de enskilda länderna har redovisning härav endast skett i den mån som bidrag av riskvilligt kapital utgör ett viktigt inslag i vederbörande kreditinstituts verksamhet. Detta är fallet i fråga om industrialiseringsfonden i Finland samt investeringsbankerna Sociétés de Développement Régional i Frankrike. Andra institut har till huvuduppgift att tillhandahålla riskvilligt kapital. Detta gäller både den holländska Stichting Industrieel Garantiefonds — en statlig fond — och Estate Duties Investment Trust Ltd i England. Sistnämnda bolag har tillkommit i syfte att främst lämna kapitalstöd till familjeföretag som hotas av splittring till följd av arvsbeskattningen.

Det bör framhållas att i samtliga fall stor vikt synbarligen lagts vid garantier för att vederbörande företagare inte frånhänds bestämmanderätten över sitt företag. Det delägande kreditinstitutet förbehåller sig således enbart rätten att utöva en viss kontroll över den ekonomiska förvaltningen. Dessa garantier torde vara av stor betydelse, inte minst därför att småföretagarna ofta är ytterligt måna om att bevara sin självständighet. Denna inställning har för övrigt visat sig vara ett förhållandevis svårbemästrat problem i samband med tillhandahållande av riskvilligt kapital.

I sammanhanget kan vidare nämnas stödåtgärder som syftar till att reducera mindre och medelstora företags behov av eget kapital, främst genom uthyrning av erforderliga verkstadslokaler, byggnader och mark. Sådana stödåtgärder har på privata initiativ skapats i bl.a. Nederländerna,

Storbritannien och Västtyskland. I Nederländerna har vissa kreditinstitut och branschsammanlutningar bildat ett särskilt bolag som bygger industrifastigheter och s.k. kollektiva verkstadshus och därefter säljer eller uthyr lokaler till olika företag.

7.4. *Forskning*

Termen »forskning» är ett praktiskt användbart och enhetligt begrepp, som dock i förevarande sammanhang har en alltför pretentiös prägel med hänsyn till arten och omfattningen av det utredningsarbete som avses.

Den inom undersökningens ram redovisade småföretagsforskningen kan ur principiella synpunkter uppdelas i forskning *om* småföretagen — närmast avsedd att utvidga samhällsorganens, branschorganisationernas m.fl. kunskaper om aktuella förhållanden inom företagen och om småföretagens kvantitativa och kvalitativa betydelse i samhällsekonomi etc. — samt forskning *för* småföretagen, d.v.s. beträffande möjligheterna att tillämpa modern teknik och moderna administrativa metoder i de mindre och medelstora företagen.

Den förstnämnda verksamheten kan sägas vara av deskriptiv karaktär; det gäller här främst att få fram olika statistiska uppgifter om den samlade småföretagsamheten, exempelvis beträffande antal företag, antal sysselsatta, företagsformer och äganderättsförhållanden, företagsorganisation och administration, investeringar och investeringsbehov, kreditefterfrågan och olika vägar för att få detta tillgodosett, strukturen inom olika branscher, förekomsten av samarbete mellan småföretag, försäljningsfrågor, eventuell exportförsäljning, framtidsutsikter etc. Forskning inom dessa områden har i flertalet länder ansetts vara ett angeläget samhällsintresse, särskilt mot bakgrunden av efterkrigstidens snabba ekonomiska utveckling och de anpassningssvårigheter denna medfört för de mindre företagen.

Det ligger i sakens natur att goda kunskaper om småföretagen utgör en närmast oundgänglig förutsättning för utveckling av effektiva stödåtgärder och även för forskningsinsatser med inriktning på att underlätta småföretagens verksamhet. Till följd härav har i flertalet av de av undersökningen omfattade länderna forskning om och för småföretagen förlagts till samma institutioner. I vissa fall har också forsknings- och rådgivningsverksamheten sammankopplats. Detta är fallet i Frankrike (CNETEA), Västtyskland (Deutsche Handwerksinstitut) och USA (SBA). Härutöver har särskilda utredningsorgan för småföretagsfrågor upprättats i Nederländerna (Economisch Institut voor der Middenstand) och Schweiz (Institut für Gewerbliche Wirtschaft). I andra länder förekommer mera allmänt inriktade forskningsorgan, vilka ofta i betydande utsträckning sysslar med problem med anknytning till de mindre och medelstora företagen. Detta gäller Norge (Norsk Produktivitetsinstitut), Frankrike (Centre Français de Producti-

vité) och Tyskland (Rationaliseringskuratorium der Deutschen Wirtschaft). Med undantag för sistnämnda tre organ, som bedriver både teknisk och ekonomisk forskning, har forskningsorganens verksamhet inriktats på ekonomiska och administrativa frågor. Även här spelar dock tekniska problem en viss roll, främst i fråga om möjligheterna att sprida teknisk information till småföretagen.

Från samtliga berörda länder har forskningens betydelse för en effektiv rådgivningstjänst starkt understrukits. Genomgående kan också uppmärksammas att ett omfattande samarbete mellan utredande och rådgivande organ äger rum. Detta sammanhänger med att utnyttjandet i småföretagen av modern teknik och moderna administrativa metoder i väsentlig utsträckning är ett informationsproblem. Statsunderstödd forsknings- och rådgivningsverksamhet i flertalet länder har också uppbyggts i intimt samarbete med branschorganisationer och företagsammanslutningar, vilka har goda kontakter med företagen och även erfarenheter av förekommande problem och svårigheter.

7.5. Rådgivning

Inrättandet av en rådgivningstjänst för de mindre och medelstora företagen har överallt befunnits vara ett verksamt hjälpmedel i syfte att förbättra näringslivets effektivitet. Med undantag för Schweiz utgår i samtliga länder statsbidrag till viss sådan verksamhet. I vissa fall har rådgivningsverksamheten omhändertagits av staten. Detta är fallet i Finland (Statens småindustribyrå), Frankrike (Centre Français de Productivité), Nederländerna (Rijksinverheidsdienst) och Storbritannien (Department of Scientific and Industrial Research) beträffande teknisk rådgivning samt Finland (Statens småindustribyrå) och i viss mån Nederländerna (Ekonomiministeriet) i fråga om ekonomisk rådgivning. I övriga länder utgår statsbidrag till vissa av privata institutioner — främst branschorganisationer och företagsammanslutningar — upprättade rådgivningsbyråer.

Trots ett påtagligt och under senare år ökat intresse från statens sida att engagera sig i rådgivning för småföretagen, torde ännu i samtliga länder huvudparten av sådan verksamhet bedrivas utan statsunderstöd.

I flertalet länder bedriver de statsunderstödda organen både teknisk och ekonomisk rådgivning; i andra förekommer skiftande system. I t.ex. Storbritannien omhänderhas den tekniska rådgivningen av ett statligt organ, medan företagen ifråga om ekonomisk rådgivning har möjligheter att erhålla statsbidrag för att anlita privata företagskonsulter. I Nederländerna svarar staten för kostnadsfri teknisk rådgivning, medan vägledning i ekonomiska och administrativa frågor huvudsakligen betraktas som en uppgift för näringslivets organisationer.

I flera länder har vid sidan av ett antal regionala rådgivningskontor

upprättats ett centralt organ som tilldelats vissa gemensamma uppgifter. Detta är fallet i bl.a. Frankrike, där CNETEA handhar grundläggande utbildning av konsulenter. Även i Västtyskland har Deutsche Handwerksinstitut tilldelats likartade funktioner, men institutet organiserar också vidareutbildningskurser för konsulenter samt lämnar regelbundna informationer i aktuella frågor och problem. Likartade system förekommer i fråga om icke statsunderstödd rådgivningsverksamhet i Nederländerna och Schweiz. I både Frankrike och Västtyskland bedriver det centrala organet också ekonomisk forskning.

I ovan angivna fall, där det centrala organet mera har karaktär av serviceorgan än av kontrollerande och centraldirigerande institution, har från vederbörande länder starkt framhållits värdet av en centralisering av vissa funktioner inom verksamheten. Härigenom möjliggörs bl.a. förenkling av vissa administrativa rutiner samtidigt som erfarenheter från olika områden kan bearbetas och sedan spridas till och utnyttjas av andra konsulenter. I sammanhanget kan nämnas att åtskilliga länder med flera rådgivningsorgan vidtagit åtgärder i syfte att få till stånd ökat samarbete och som slutligt mål en fullständig samordning av både statliga och privata insatser på området.

7.6. Företagsledarutbildning

I redogörelserna för de enskilda länderna har statliga bidrag till ekonomisk vidareutbildning av företagsledare redovisats endast i fråga om Danmark (konsulentverksamheten), Finland (Anstalten för yrkenas främjande) samt Storbritannien (Industrial Enterprise Fund). I Danmark har konsulenternas kursverksamhet nått en betydande omfattning. I Danmark, Norge, Finland och Västtyskland förekommer dessutom statsunderstödd teknisk vidareutbildning.

Redovisningen inom detta område torde dock vara ofullständig. Av allt att döma förekommer nämligen statligt stöd till företagsledarutbildning även i åtskilliga andra länder. Närmare uppgifter härom har emellertid inte kunnat uppbibras.

7.7. Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att flertalet länder genom en rad skilda åtgärder från både stat och privata institutioner lämnar bistånd till de mindre och medelstora företagen inom industri och hantverk. Statens engagemang inom detta område kan huvudsakligen hänföras till tiden efter andra världskriget. Beträffande arten av olika initiativ kan iaktas att kreditstödsåtgärder regelmässigt prövats i första hand, medan olika indirekta stödåtgärder väsentligen tillkommit under senare år. Orsaken härtill torde vara att småföretagens i alla länder uppmärksammade kreditsvårigheter i betydande utsträckning visat sig kunna återföras till brister i småföretagarnas ekonomiska och administrativa kunskaper.

AVDELNING II

KAPITEL 8

Allmänna synpunkter på företagareföreningarnas uppgifter samt sammanfattning av utredningens förslag

De statliga insatserna till stöd åt småindustri och hantverk har, såsom framgår av redogörelsen i de föregående kapitlen, följt olika linjer. Som ett led i den allmänna näringspolitiken har de bl.a. avsett att stimulera en rationell användning av arbetskraft, investeringsmedel och kunskapskapital. Paralleller kan hittas inom de flesta andra sektorer av näringslivet. Ett uttryck härför utgör stödet till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete. För att främja effektivisering och teknisk utveckling inom småindustri och hantverk har bidrag i växande utsträckning bl. a. lämnats till den institution som år 1922 bildades inom dåvarande Sveriges hantverksorganisation och som år 1940 förstatligades under namnet statens hantverksinstitut (numera statens institut för hantverk och industri). Genom detta institut bedrivs, delvis med statligt stöd men också med betydande insatser av icke-statliga medel, en omfattande utbildnings- och försöksverksamhet.

Andra åtgärder från statens sida har haft sysselsättnings- och lokaliseringspolitisk karaktär. Dessa överväganden kom in i bilden i samband med 1930-talets sysselsättningssvårigheter, då bl. a. de första företagareföreningarna tillkom. Föreningarnas verksamhet bedrevs således ursprungligen med beaktande huvudsakligen av sociala synpunkter. Föreningarna erhöll redan från början vissa statsbidrag, som sedan successivt utvecklats till finansiellt stöd till föreningarnas allmänt näringsfrämjande, rådgivande verksamhet och till ett så småningom relativt omfattande kreditstöd. Under loppet av denna utveckling tillkom ytterligare föreningar, så att dessa nu täcker hela landet. Det direkta kreditstödet ges numera från statens hantverks- och industrilånefond. Denna fond bildades år 1960 genom sammanslagning av ett flertal äldre fonder, som tillkommit vid olika tillfällen för utlåning inom speciella områden av näringslivet. De direkta krediterna kompletterades år 1954 med statliga kreditgarantier. Under 1950-talet och första hälften av 1960-talet har föreningarna givits ökade resurser, icke minst för att medverka i de sysselsättnings- och lokaliseringpolitiska uppgifterna.

När det gäller målsättningen för företagareföreningarnas verksamhet, och därvid i första hand kreditstödet, innebär riksdagsbeslutet hösten 1964 i

fråga om lokaliseringsspolitiken en betydelsefull förändring. Det statliga kreditstödet till småindustri och hantverk har genom tillkomsten av det särskilda lokaliseringssstödet i princip fått en ny inriktning. Nämda kreditstöd skall, som i den av riksdagen i dessa stycken godtagna lokaliseringsspropositionen framhålles, icke längre primärt tjäna något lokaliseringssyfte utan mer renodlat vara en företagsekonomiskt betingad hjälp åt sådana framför allt mindre företag, som saknar tillräckliga förutsättningar att i erforderlig utsträckning anlita den allmänna kreditmarknaden. Genom statsmakternas beslut har möjligheterna starkt beskurits att anlita denna kreditform som ett medel att av lokaliseringsspolitiska skäl stödja företag med ekonomiskt tveksamma framtidsutsikter.

Ovannämnda riksdagsbeslut måste enligt utredningens mening bl. a. få betydelsefulla återverkningar i fråga om dels omfattningen och fördelningen mellan olika delar av landet av kreditstödet, dels företagareföreningarnas länepolitik. Vidare motiverar det vissa ändringar i kreditvillkoren. Den förändrade syn på företagareföreningarnas uppgifter som 1964 års beslut innebär kan emellertid icke begränsas enbart till kreditstödet utan bör präglade även verksamheten i övrigt och inte minst den rådgivande delen. Även allmänna samhällsekonomiska överväganden talar för att föreningarnas verksamhet inriktas på lönsamma och utvecklingsbara företag. Det gemensamma syftet för både kreditstöd och rådgivning måste således enligt utredningens uppfattning vara att stödja företag med ur ekonomisk synpunkt goda framtidsutsikter och verksamhetens närmare utformning bör ske med utgångspunkt härifrån.

En grundläggande utgångspunkt vid bedömningen av företagareföreningarnas uppgifter och verksamhetsformer bör vidare vara att föreningarna ses som ett komplement till andra institutioner och serviceanordningar, som med eller utan offentligt stöd finns tillgängliga för småindustrin och hantverket. Föreningarnas verksamhet måste alltså insättas i sitt sammanhang. Det statliga stöd som kan finnas önskvärt måste också vägas med beaktande av mera långsiktiga behov hos lönsamma mindre företag. Det gäller här bl. a. en avvägning mellan insatser i form av finansieringshjälp, individuell rådgivning, teknisk och ekonomisk vidareutbildning, forskning och försöksverksamhet osv. liksom även en bedömning av vilka olika institutioner som bör tilldelas arbetsuppgifter inom dessa områden.

Vad gäller bakgrunden till föreningarnas verksamhet har följande allmänna bedömning lagts till grund för utredningens överväganden. Såväl den snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen och de omfattande strukturförändringarna inom näringslivet som bristen på arbetskraft gör det nödvändigt för företagen att rationalisera och följa med utvecklingen i fråga om nya produkter och produktionsmetoder, nya inköps- och försäljningsmarknader etc. Planerings- och organisationsfrågor har fått allt större betydelse. Dessa förhållanden medför starkt ökade krav på företagarnas kunskaper och för-

måga att anpassa sig till förändrade förutsättningar för verksamheten. Även bland mindre företag har insikten om dessa frågors vikt blivit alltmer utbredd.

Denna utveckling samt förändrade konkurrensförhållanden har även för mindre företag nödvändiggjort investeringar av en helt annan storlek än tidigare, vilket medfört ett kraftigt ökat kapitalbehov som dessa företag endast i begränsad utsträckning kunnat klara med egna vinstmedel. Småföretagens självfinansieringsgrad synes ha försämrats successivt. Härigenom har kreditbehovet ökat. Finansieringsfrågorna är speciellt svårlösta för snabbt expanderande företag, samtidigt som det ur samhällsekonomisk synpunkt får anses vara angeläget att underlätta dessa företags utveckling.

Åsikterna om hur utvecklingen för mindre industri och hantverk kommer att gestalta sig kan visserligen variera. Under den tidsperiod som utredningen har anledning att överblicka kommer emellertid med all säkerhet en väsentlig del av produktionen att ske inom mindre företag. Det måste vara ett allmänt intresse att uppnå bästa möjliga produktionsresultat även inom dessa företagsgrupper. Insatser för att främja dessa företags rationalisering och utveckling bör därför allmänt sett kunna betraktas som en ur samhälls- synpunkt god investering.

Vissa åtgärder har redan vidtagits för att begränsa de svårigheter som ansetts vara förenade med verksamhet inom mindre industri- och hantverksföretag. Stödet till rådgivnings- och upplysningsverksamhet m. m. för mindre företag har efter hand utvidgats genom ökade statliga anslag till främst SHI, företagareföreningarna och Småindustrins exportbyrå. Också statens bidrag till branschforskningsinstitut o. dyl. bör delvis innefattas i detta sammanhang. I fråga om kreditförsörjningen har det särskilda kreditstödet till mindre företag genom företagareföreningarna gradvis utbyggt samtidigt som staten medverkat till att lösa bl. a. långfristiga kreditbehov genom AB Industrikredit och AB Företagskredit. Tillkomsten av den statliga investeringsbanken bör också, liksom en fortsatt kontinuerlig anpassning av kreditmarknaden i övrigt till förändrade behov inom olika samhällssektorer, medföra att kreditförsörjningen för lönsamma mindre företag ytterligare underlättas.

Såsom utredningen närmare utvecklar i det följande kvarstår emellertid enligt dess uppfattning behovet av statliga åtgärder i fråga om såväl rådgivnings- och upplysningsverksamhet, forskning m. m. som kreditförsörjning. Företagareföreningarna bör, i samarbete med andra institutioner som arbetar inom ifrågavarande områden, alltjämt ha betydelsefulla uppgifter för att främja småindustri och hantverk. De statliga finansiella insatserna bör emellertid få en ändrad inriktning genom ökat stöd till ekonomisk och teknisk vidareutbildning av företagare samt central provnings- och forskningsverksamhet m. m., medan däremot den individuella rådgivningen och kreditstödet i princip bör självfinansieras genom avgiftsdebitering och mark-

nadsmässig räntesättning. Sistnämnda förändringar ingår som ett led i den anpassning av bl. a. företagareföreningarnas verksamhet till de riktlinjer för ett förstärkt stöd till lönsamma och utvecklingsbara företag som an- givits i det föregående.

I de följande kapitlen tar utredningen mot den allmänna bakgrund som tecknats i det föregående upp frågan om kursverksamhet och rådgivning, om låneverksamhetens inriktning och uppläggning i övrigt, om föreningarnas framtida organisation och arbetsformer, etc. Vidare framlägges förslag till statligt bidragssystem och förslag om föreningarnas behandling i skatte- hänseende. Sammanfattningsvis anför utredningen följande.

I *kap. 9* konstateras att de mindre företagen har förhållandevis begrän- sade möjligheter att anställa egna specialister. Genom att även de mindre företagens problem efter hand blir alltmer komplicerade och påverkar rö- relsens omfattning och inriktning för lång tid, kommer dessa företags ef- terfrågan på teknisk och ekonomisk rådgivning att stiga. För att fylla denna efterfrågan pågår för närvarande en utbyggnad av dels de kommersiella konsultföretagen och dels den konsultverksamhet som bedrivs inom arbets- givarförbund och branschsammanlutningar. Resultatet av en kartläggning av denna del av konsultmarknaden, som gjorts genom utredningens försorg, har sammanfattats i *kap. 4*.

Enligt utredningens iakttagelser synes för närvarande endast en begrän- sad del av de mindre företagen utnyttja utomstående experthjälp. Åtgärder för att bl. a. stimulera företagen att i ökad utsträckning utnyttja till- gänglig service i fråga om både kursverksamhet och rådgivning kan anses välmotiverade. I samband med överväganden om fortsatta statliga insatser på detta område framhåller utredningen att rådgivningsverksamheten på fältet behöver ett effektivt stöd av centralt bedriven försöksverksamhet, forskning och utredningsverksamhet samt utbildning av personal inom råd- givningsverksamheten. I detta sammanhang uppmärksammas också det ökade behovet av specialiserad rådgivning och kursverksamhet inom olika branscher och ämnesområden. Ett regelbundet erfarenhetsutbyte mellan främst branschorganisationer, SHI och företagareföreningarna med avse- ende på de erfarenheter som samlas i samband med rådgivningsverksamhet av olika slag är enligt utredningens bedömning i hög grad önskvärt.

Utredningen anser att staten även fortsättningsvis bör bidra till central verksamhet av det slag som för närvarande främst SHI bedriver, dvs. prov- nings- och försöksverksamhet, teknisk information och vidareutbildning. SHI bör i samverkan med företagareföreningarna sörja för tillgång på bransch- och ämnesspecialiserade konsulenter inom de områden detta på- fordras och vidare för en fortsatt utbyggnad av företagsledarutbildningen i fråga om bl. a. ekonomi och administration. Ett nära samarbete med branschforskningsinstitut, andra forskningsorgan, branschorganisationer osv. bör eftersträvas.

Vid sidan av centrala institutioner erfordras regionala organ med uppgift bl. a. att på fältet nyttiggöra centralorganens rön och erfarenheter samt att väcka småföretagaren till insikt om behovet av rationalisering och ge vägledning om vilka möjligheter till hjälp som står till buds. Utredningen anser att staten även fortsättningsvis bör anförtro denna regionala del av verksamheten åt det redan uppbyggda nätet av företagareföreningar. Därvid bör beaktas möjligheterna att åstadkomma en närmare samordning med SHI och dess regionalkontor. Föreningarna bör enligt utredningens mening svara för huvudsakligen allmän teknisk och ekonomisk rådgivning samt vid behov kunna hänvisa klientföretagen till specialister inom olika områden.

Benägenheten att vid behov anlita utomstående experthjälp samt också insikten att kostnaderna för detta utgör en lönsam investering kan enligt utredningens bedömning anses vara kännetecknen på progressiva företagare. Staten bör inte genom särskilda bidrag subventionera dessa tjänster. Utredningen utgår från att den under senare år snabbt ökade avgiftsbeläggningen av föreningarnas rådgivningstjänster kommer att utvecklas ytterligare. Utredningen anser att självfinansieringsprincipen bör gälla oberoende av om rådgivningen sker med eller utan samband med låneverksamheten. Även om enligt utredningens bedömning föreningarnas rådgivningstjänster i princip bör finansieras genom avgifter föreslås inte några centralt fastställda bestämmelser på denna punkt. Statens insatser bör begränsa sig till att genom årliga administrationsbidrag tillhandahålla den organisatoriska basen för verksamheten. I den mån vissa föreningar har möjligheter att bibehålla och upparbeta en självfinansierad rådgivning av större omfattning, bör detta ur statens synpunkt inte möta några hinder. I detta sammanhang föreslår utredningen att föreningarnas arbetsinsatser för olika offentliga organ i samband med bl. a. utredningar rörande lokaliseringsstöd, bidrag till handikappade etc. ersätts av berörda myndigheter.

De principiella överväganden, som leder fram till önskemål om en avgiftsbeläggning av föreningarnas rådgivningstjänster, gäller inte utbildningsverksamheten. På samma sätt som staten stöder teknisk kurverksamhet genom anslag till SHI bör den ekonomiska företagsledarutbildningen befrämjas. Utredningen förordar också en viss forskning och utredningsverksamhet för att öka de faktiska kunskaperna om den mindre företagsamheten. Såsom framgår av den internationella översikten i kap. 7 och bil. C har sådan forskning bedrivits med statligt stöd i andra länder och erfarenheterna från utlandet bör kunna utnyttjas även i Sverige.

I kap. 10 behandlas det statliga kreditstödet till mindre företag. Mot bakgrund av en genomgång av de mindre företagens kapitalbehov och deras ställning på kreditmarknaden gör utredningen en bedömning av behovet och ändamålsenligheten av de nuvarande kreditstödsformerna, dvs. direktlån och industrilånegarantier. Utredningen kommer till slutsatsen att ett

statligt kreditstöd alltså är befogat, i första hand som ett sätt att underlätta finansieringen för expanderande mindre företag med lovande prognoser. Anledning saknas emellertid att låta det statliga kreditstödet innehålla något subventionsinslag. Föreningarnas kreditgivning bör liksom rådgivningen inriktas på lönsamma och utvecklingsbara företag med förmåga att betala marknadsmässiga räntor och avgifter.

De kreditsvårigheter för mindre företag, vilka kan konstateras även under perioder som ej kännetecknas av stark allmän kreditåtstramning, gäller främst bristande tillgång på belåningsbara säkerheter. Statens åtgärder bör därför i första hand inriktas på att avhjälpa denna brist. Utredningen anser att kreditgarantigivningen i princip utgör den lämpligaste stödformen, men finner att en kombination mellan denna och direkt långivning från en statlig lånefond av olika skäl bör bibehållas tills vidare. För att en smidigare handläggning av industrigarantilånen skall kunna åstadkommas föreslår utredningen en delegering av garantigivningen till företagareföreningarna. Dessa bör således ges rätt att å statens vägnar besluta om lånegaranti intill viss beloppsgräns. Förutsättningen härför är bl. a. ett risktagande från föreningarnas sida av samma omfattning som föreslås beträffande direktlånen.

I fråga om lånebeloppen förordar utredningen en höjning av lånetaket för hantverks- och industrilån till 100.000 kr. För den delegerade garantigivningen föreslås en maximigräns av 200.000 kr per lån. Garantier överstigande detta belopp bör i likhet med vad som nu gäller beviljas av tillsynsmyndigheten eller Kungl. Maj:t. Bestämmelsen om en nedre gräns för garantigivningen slopas.

I fråga om lånens löptid föreslås inga väsentliga förändringar, däremot viss utvidgning av föreningarnas rätt att självständigt fastställa lånevillkoren utan tillsynsmyndighetens hörande. Även säkerhetsbestämmelserna bibehålles oförändrade. Utredningen betonar dock att syftet med det statliga lånestödet är att staten skall ge toppkrediter som de ordinarie kreditinstituten icke anser sig kunna ge. Riskerna bör emellertid väsentligt kunna begränsas genom uppföljning av låneärendena, bl. a. genom systematisk bokslutsgranskning och besök hos företagen.

Beträffande utlåningsräntan för föreningarnas direktlån och för industrigarantilånen konstaterar utredningen att låntagarna oftast kunnat få en lägre ränta för de toplån som erhållits genom statligt kreditstöd än för de lån som placerats mot botten säkerheter i olika banker, trots att toplånen måste anses innebära icke oväsentligt större risktagande från kreditgivarens sida. Denna risk har sålunda i praktiken burits av staten. Inte heller innefattar låneräntan någon ersättning för de ofta besvärliga låneutredningarna. Enligt utredningens mening bör låntagarna för både direktlån och garantilån erlægga dels en avgift motsvarande den genomsnittliga förlustrisken, i normalfallet beräknad till 3 %, dels en avgift för att täcka kostnaderna för

låneutredningar och uppföljningsarbete. Dessa avgifter föreslås uttagna som ett engångsavgdrag vid lånens utlämnande. Förlusttäckningsavgiften avses bli bindande för föreningarna, däremot inte utredningsavgiften. Denna beräknas normalt till $1\frac{1}{2}$ % på lånebeloppet, men föreningarna ges här valfrihet.

Engångsavgiften bör således normalt uppgå till $4\frac{1}{2}$ %, vilket motsvarar ett genomsnittligt årligt räntetillägg på ca 1 %. Genom att till den grundränta, som enligt utredningen kan anses skälig för lån mot bästa säkerhet och med låneformens administrationskostnader, lägga avgifterna för förlusttäckning och utredningsarbete, uppnås en marknadsmässig räntesättning för dessa lån. Utredningen konstaterar att den av bankerna tillämpade garantilåneräntan för närvarande överstiger räntan för lån mot bästa säkerhet. Den utgår emellertid från att en anpassning bör kunna ske, i första hand genom förhandlingar med kreditinstituten.

Mot bakgrund av erfarenheterna anser utredningen att det hittills tillämpade systemet med räntemarginal (skillnaden mellan in- och utlåningsräntan på föreningarnas direktlån) som det primära statliga administrationsbidraget icke är tillfredsställande och bör avskaffas. Föreningarna bör till statsverket vidarebefordra inflytande låneräntor. Kompensation för räntebortfallet erhålles på andra av utredningen anvisade vägar.

Enligt utredningens mening är det låntagarna som i princip bör svara för förlusterna i långivningen genom att erlægga den nämnda förlusttäckningsavgiften. Huvudparten av dessa avgifter för direktlån och delegerade garantilån föreslås tillfalla vederbörande företagareförening mot att i första hand föreningen svarar för förlusterna på dessa lån. Vidare föreslås ett visst solidariskt ansvar för större låneförluster genom en för föreningarna gemensam förlusttäckningsfond. För centralt beviljade garantilån svarar staten för förlusterna och uppbär också avgiften.

I fråga om lånestödets inriktning och avgränsning föreslås inga förändringar. Utredningen anser att den handlingsfrihet som hittills lämnats låneorganen bör bibehållas.

Slutligen behandlas i kap. 10 frågan om kreditstödet omfattning i fortsättningen. Behovet av kapitaltillförsel till småindustrin och hantverket synes öka och konkurrensen om kapitalmedlen skärpas. Utredningen anser dock att bedömningen av vad som är en rimlig kreditandel till denna sektor och i vilken mån tilldelningen av lånemedel skall tillgodoses genom ett speciellt statligt kreditstöd icke kan göras isolerat. Dessa frågor måste ses mot bakgrunden av en samhällsekonomisk och statsfinansiell helhetsbedömning. Av dessa skäl anser sig utredningen icke kunna framlägga några konkreta förslag om tillskott till den statliga lånefonden eller om industrigaranti-ramarnas storlek under framförliggande år.

I kap. 11 behandlar utredningen de fördelar och nackdelar som kan anses vara förenade med föreningarnas nuvarande status som ekonomiska

föreningar. Utredningen har också undersökt olika alternativa organisationsformer. En hel- eller halvstatlig organisationsform synes av olika skäl ligga närmast till hands. Mot bakgrunden av utredningens förslag att låne-stödet utan subventionsmoment skall inriktas på företagsekonomiskt väl-motiverade projekt, förslagen om avgift för förlusttäckningen och förening-arnas eget risktagande samt om självfinansierande rådgivningsverksamhet anser utredningen emellertid att det främst av praktiska skäl torde vara ändamålsenligt att den nuvarande organisationsformen bibehålls. Utred-ningens förslag beträffande delegerad garantigivning och statligt admini-strationsbidrag samt gynnsam behandling i skattehänseende för förening-arna förutsätter dock att det statliga inflytandet i verksamheten förstärks. Utredningen föreslår att staten och landstingen vardera tillsätter två leda-möter i en föreslagen normalstyrelse på sju ledamöter. I bil. A framlägges ett stadgeförslag, avsett att läggas till grund för erforderliga stadgeändringar inom föreningarna. Ett antagande av stadgar grundade på utredningens förslag förutsattes för att en förening skall erhålla statsbidrag och låne-medel. Föreningarnas stadgar skall godkännas av Kungl. Maj:t.

I fråga om kommerskollegiets verksamhet som tillsynsmyndighet har ut-redningen inte funnit anledning att föreslå någon ändring.

I kap. 11 beröres vidare frågan om den administrativa lånehanteringen och kassatjänsten inom föreningarna. Företagareföreningarnas förbunds uppgifter som en sammanhållande länk främst i samarbetet mellan för-eningarna och SHI framhålles också.

De i kap. 9 och 10 framlagda förslagen och rekommendationerna innebär att föreningarnas kostnader för verksamheten väsentligen bör kunna täckas genom debitering av konsultavgifter och särskilda avgifter för förlusttäck-ning, låneutredningar o. dyl. I *kap. 12* föreslår utredningen att till varje förening dessutom skall utgå ett fast statligt administrationsbidrag om 150 000 kr per år, främst i syfte att ge föreningarna erforderlig ekonomisk stadga och möjliggöra kontinuitet i verksamheten. Detta bidrag tillsammans med de nämnda avgifterna föreslås ersätta det nuvarande systemet med kombination av administrationsbidrag, räntemarginalsintäkter och särskilda subventionsmedel. Som villkor för det statliga bidraget bör gälla att för-eningarna bedriver verksamheten efter de av statsmakterna uppdragna riktlinjerna.

Företagareföreningarna har hittills erhållit bidrag även från andra håll, huvudsakligen landstingen. Utredningen föreslår icke någon förändring på denna punkt och finner sannolikt att sådana bidrag även i fortsättningen kan komma att utgå i icke obetydlig utsträckning.

På grund av ett flertal ovissa faktorer anser utredningen sig icke kunna framlägga några exakta beräkningar beträffande de ekonomiska konsekven-serna av utredningens förslag. Enligt de kalkyler som — med gjorda reser-vationer — framlägges synes man dock kunna räkna med att föreningarnas

ekonomiska situation kommer att avsevärt förbättras. För staten torde, i varje fall på sikt, en icke oväsentlig besparing kunna ernås, främst som följd av höjningen av utlåningsräntan till marknadsmässig nivå.

I *kap. 13* framlägges förslag om viss skattebefrielse för företagareföreningarna. I *kap. 14* behandlas frågan om hur skall förfaras med förluster på äldre direktlån. Vidare beröres här översiktligt de budgetmässiga konsekvenserna av utredningens olika förslag. I detta sammanhang påtalar utredningen att de anslag, som berör statligt stöd till småindustrin och hantverket, är uppförda under flera olika huvudtitlar. Utredningen anser — mot bakgrunden av det förutsatta intima samarbetet de olika institutionerna emellan — denna ordning mindre lämplig och ifrågasätter en omprövning av dispositionerna, närmast med utgångspunkt ifrån att samtliga dessa verksamheter är av allmänt näringspolitisk art.

Rådgivnings- och kursverksamhet i fortsättningen

9.1. Inledning

Företagarna inom småindustri och hantverk saknar normalt de möjligheter större företag har att anställa tekniska och ekonomiska specialister. De måste därför själva taga ställning till mycket skiftande problem av både teknisk och ekonomisk karaktär, t.ex. rörande produktionsmetoder, maskinutrustning, verkstadsplanering, finansiering, försäljning, affärsjuridik, arbetsledning, kontorsorganisation, bokföring, kalkylation, ekonomisk planering etc. Dessa uppgifter har efter hand blivit alltmer komplicerade. Samtidigt begränsas den ekonomiska handlingsfriheten genom minskande vinstmarginaler. Felaktiga dispositioner kan få långtgående konsekvenser. Företagsledarna måste genom kontinuerlig vidareutbildning vidga sina tekniska och ekonomiska kunskaper. Samtidigt blir de i högre grad hänvisade till att anlita experter utanför företagen.

Sedan lång tid har som framgår av kap. 4 näringslivets organisationer bedrivit kursverksamhet i olika former. Under senare år har verksamheten — vid sidan av teknisk utbildning — i ökad utsträckning kommit att omfatta kurser i ekonomi och administration. Även SHI bedriver en omfattande kursverksamhet, främst av teknisk karaktär. Både SHI och näringslivets organisationer genomför kurser på ett flertal orter över hela landet. I viss omfattning har också s. k. organisationskonsulter lagt upp speciella kurser för i första hand mindre och medelstora industriföretag.

Den ökade efterfrågan på teknisk och ekonomisk rådgivning fylls delvis genom en pågående utbyggnad av de kommersiella konsultföretagen. Antalet konsultföretag inom olika sektorer har under de senaste åren ökat samtidigt som dessa företag blivit genomsnittligt större. Efter hand torde den ökande efterfrågan på rådgivning också från mindre företag leda till att konsultföretagen mer kommer att inrikta sig på att tillgodose dessas speciella behov, bl. a. genom utveckling av förenklade analysmetoder.

Också näringslivets organisationer — i första hand olika branschsammanlutningar — har i ökad utsträckning skapat resurser för rådgivning till medlemsföretagen. Vissa organisationer har byggt upp egna konsultavdelningar som lämnar medlemsföretagen och i vissa fall även utomstående företag rådgivning i främst tekniska frågor. Också SHI bedriver rådgivningsverksamhet. Denna är i princip självfinansierande.

Både de privata konsultföretagen och de av näringslivets organisationer inrättade rådgivningsavdelningarna är huvudsakligen förlagda till de större städerna, samtidigt som de med hänsyn till efterfrågan huvudsakligen inriktas på service till medelstora och större företag. I bl.a. Norrland är tillgången på privata konsulter begränsad. Detta har under senare år föranlett företagareföreningarna — med hjälp av bidrag från stat och landsting men även genom viss självfinansiering — att utöka sin rådgivning till mindre företag.

Av den lämnade redogörelsen framgår att mindre företag inom industri och hantverk fått förbättrad tillgång till kurser och rådgivningstjänster inom olika områden. Endast en förhållandevis begränsad del av de mindre företagen synes dock hittills ha utnyttjat de tillgängliga möjligheterna bortsett från tjänster av bokföringsbyråer o.dyl. Produktionsmetoder och produktionsutrustning förändras mycket snabbt i åtskilliga branscher. Några år gamla teoretiska och praktiska kunskaper är ofta otillräckliga som underlag för en konkurrenskraftig produktion. Även om småföretagarna ofta är skickliga yrkesmän kan företagets brist på specialister inom olika områden medföra en teknisk eftersläpning. I samband med de skärpta konkurrensförhållandena förefaller det sannolikt att allt flera företagare kommer att inse att vidareutbildning och expertrådgivning utgör en förutsättning för att företaget skall kunna bibehålla eller förbättra lönsamheten.

9.2. Sambandet mellan centrala och regionala insatser

En grundval för teknisk information är försöks- och provningsverksamhet huvudsakligen inriktad på praktiska problem. Det är väsentligt att nya vetenskapliga rön transformeras till en lättförståelig och praktiskt användbar nivå. Kunskaperna kan därefter överföras direkt till företagen — genom kursverksamhet — eller indirekt till dessa genom information till de institutioner som bedriver rådgivningsverksamhet. Motsvarande synpunkter kan läggas på information och rådgivning om ekonomi, organisation och administration.

Den utnyttjade expertisen måste ha en överblick över aktuella nyheter inom vissa branscher och forskningsområden. Utvecklingen kommer sannolikt att medföra krav på »specialisternas specialisering». Särskilt i fråga om tekniska problem ökar svårigheterna för institutioner med en eller ett fåtal experter att besitta aktuell sakkunskap rörande utvecklingen inom en rad olika branscher. De mindre företagens behov av att utnyttja sina resurser optimalt bör leda till ökad efterfrågan på specialiserad rådgivning; detsamma gäller kursverksamheten.

Utredningen vill vidare framhålla angelägenheten av att de erfarenheter och exempel på praktiska problemlösningar, som samlas i samband med rådgivningsverksamhet av olika slag, utnyttjas även av andra institutioner

engagerade inom området. Till följd av att rådgivnings- och kursverksamhet för mindre företag bedrivs av ett stort antal institutioner utan inbördes samordning, sker inte någon systematisering, bearbetning och spridning av det erfarenhetsmaterial som konsulter och rådgivare besitter efter att under lång tid ha sysslat med problemen. Ett regelbundet erfarenhetsutbyte mellan branschorganisationer, SHI och företagareföreningar för att ge lösningar på praktiska problem ter sig i hög grad önskvärt. Härigenom bör en effektivisering kunna ske i fråga om rådgivningen till mindre företag, samtidigt som erfarenhetsutbytet torde främja användningen av rationella problemlösningar.

Staten bör, enligt utredningens mening, även fortsättningsvis bidra till central verksamhet av det slag som för närvarande främst SHI bedriver, d. v. s. provnings- och försöksverksamhet, teknisk information och vidareutbildning. SHI bör i samverkan med företagareföreningarna sörja för tillgång på bransch- och ämnesspecialiserade konsulenter inom de områden detta påfordras och vidare för en fortsatt utbyggnad av företagsledareutbildningen i fråga om bl. a. ekonomi och administration.

SHI:s tekniska utvecklings- och informationsarbete bör bedrivas i samarbete med branschforskningsinstitut och andra forskningsinstitutioner, branschförbund etc. Härigenom bör det, enligt utredningens mening, vara möjligt att skapa ett effektivt system för rådgivning och kursverksamhet, innefattande samtliga institutioner med huvudintressen inom sektorn hantverk och mindre industri.

Vid sidan av centrala institutioner erfordras regionala organ med uppgift bl. a. att på fältet nyttiggöra centralorganens rön och erfarenheter samt att väcka småföretagarna till insikt om behovet av rationalisering och ge vägledning om vilka möjligheter till hjälp som står till buds. Enligt utredningens uppfattning bör staten även fortsättningsvis anförtro denna regionala del av verksamheten åt det redan uppbyggda nätet av företagareföreningar. Därvid bör enligt utredningens mening beaktas möjligheterna att åstadkomma en närmare samordning med SHI och dess regionalkontor.

Som utrednings- och serviceorgan vid behandlingen i länen av frågor rörande bl. a. företagsetablering synes föreningarna även i fortsättningen kunna spela en betydelsefull roll. Det må framhållas att den statliga lokaliseringpolitiken skapar behov av nya serviceföretag, underleverantörer etc., för att betjäna de större industrier som etableras med lokaliseringstöd. Detta torde medföra speciella krav på företagareföreningarna inom i första hand norrlandslänen.

Utredningen vill i detta sammanhang konstatera det anmärkningsvärda i att något mera utvecklat samarbete mellan företagareföreningarna och SHI för närvarande inte förekommer. Den tekniska sakkunskap som SHI besitter på olika områden kan betraktas som en värdefull bakgrund till företagareföreningarnas rådgivningsverksamhet. Av SHI anställd expertis —

i första hand branschspecialiserade tekniker — bör utnyttjas av föreningarna såsom komplement till den egna rådgivningspersonalen. Institutet i sin tur bör kunna utnyttja föreningarnas personal och deras kännedom om lokala förhållanden. Åtgärder i syfte att åstadkomma ett närmare samarbete mellan SHI och föreningarna är därför enligt utredningens uppfattning starkt motiverade. Eftersom både SHI och föreningarna uppbär statsbidrag för verksamheten, kan statsmakterna ställa krav på ett sådant samarbete.

Företagareföreningarnas förbund synes kunna fylla en viktig funktion i samband med en utveckling av föreningarnas verksamhet enligt enhetliga riktlinjer samt vid överenskommelser mellan föreningarna och SHI m.fl. rörande gemensam och samordnad verksamhet.

9.3. Kursverksamhet och rådgivning

Åtgärder för att främja de mindre företagens rationalisering och utveckling bör bygga på både kursverksamhet och direkt rådgivning. Visserligen kan information om problem och problemlösningar spridas genom tidskriftsartiklar, handböcker etc. men den personliga kontakten med företagarna torde ofta vara en förutsättning för att informationen skall kunna omsättas i praktiska åtgärder.

Den långsiktiga målsättningen för företagareföreningarnas rådgivnings- och informationsverksamhet bör enligt utredningens mening — i likhet med vad som gäller beträffande föreningarnas kreditgivning — vara att verksamheten skall komplettera insatser från andra institutioner. Föreningarna bör således inrikta sig på i huvudsak allmän rådgivning — teknisk och ekonomisk — samt vid behov tillkalla eller hänvisa klientföretagen till utomstående specialister.

Enligt utredningens mening är det angeläget att föreningarnas verksamhet — både i fråga om kreditstöd och rådgivning — koncentreras på utvecklingsbara mindre företag. Benägenheten att vid behov anlita utomstående experthjälp — samt också insikten att kostnaden härför utgör en lönsam investering — får anses vara kännetecknen på progressiva företagare. Någon anledning att från det allmännas sida subventionera dessa tjänster föreligger i princip inte. Avgiftsbelagd rådgivning bör ha bättre effekt då det gäller att fördela de knappa resurserna. Utredningen utgår från att den under senare år snabbt ökade avgiftsbeläggningen av föreningarnas rådgivningstjänster kommer att utvecklas ytterligare.

Kostnaderna för föreningarnas rådgivningstjänster bör således i princip täckas genom avgiftsdebitering. I den mån föreningarna har möjligheter att bibehålla och uppjobba en självfinansierad rådgivningsverksamhet av större omfattning bör detta inte möta några hinder. Statsmakterna synes emellertid inte ha anledning att ekonomiskt bidra till en sådan utbyggnad. Statens insatser för att genom företagareföreningarna främja

rådgivning till mindre företag bör enligt utredningens mening begränsa sig till att tillhandahålla den organisatoriska grunden för verksamheten, samtidigt som resurserna för övrigt koncentreras på centrala insatser av olika slag som stöd för den regionala rådgivningen.

Principen att föreningarnas rådgivningsverksamhet skall finansieras genom avgifter bör gälla oberoende av om rådgivningen sker med eller utan samband med föreningarnas låneverksamhet. Föreningarnas arbetsinsatser för olika offentliga organ i samband med bl.a. utredningar rörande lokaliseringssstöd, bidrag till handikappade etc. bör ersättas av berörda myndigheter.

Kursverksamheten har — i förhållande till individuell rådgivning — den fördelen att ett större antal företagare kan nås med begränsade insatser. Dessutom tar kursverksamheten närmast sikte på att förebygga svårigheter inom företagen, medan den individuella rådgivningen normalt sätts in först sedan problem uppkommit. Å andra sidan kan kursverksamhet inte åstadkomma en mera inträngande analys av ett företags speciella problem. Den måste inriktas på frågor av allmän karaktär. Kursverksamheten syftar till att fästa uppmärksamheten på vissa problem, att informera företagarna om lämpliga arbetsmetoder och rationaliseringsåtgärder, snarare än att direkt lära ut den praktiska användningen. Kursverksamheten kan ge företagsledarna en allmän bild av svagheter inom det egna företaget och väcka intresse för att anlita konsulttjänster för olika rationaliseringsåtgärder.

Enligt utredningens mening synes rationellt att den ekonomiska företagsledarutbildningen — i likhet med den tekniska vidareutbildningen — koncentreras till centrala organ. Olika företagareföreningar bör inte utarbeta och genomföra egna kurser. De bör i stället utnyttja sina kontakter med länens företagare för att sprida information om kursarrangemang och medverka i rekrytering av kursdeltagare. Föreningarnas tjänstemän bör även kunna medverka vid upplägget av kurserna och eventuellt som föreläsare.

De principiella överväganden som fört fram till önskemål om avgiftsbeläggning av rådgivningstjänster, gäller inte utbildningsverksamheten. De motiv som ligger till grund för den pågående utbyggnaden av vuxenutbildningen kan i stor utsträckning tillämpas även på företagsledarutbildningen. Under åtskilliga år har bidrag till teknisk kursverksamhet utgått i form av anslag till SHI, medan företagsledarutbildningen — d.v.s. kurser i ekonomi och administration — inte fått motsvarande stöd. Eftersom de ekonomiska och administrativa problemen för åtskilliga företag har samma betydelse som möjligheten att utnyttja moderna produktionsmetoder osv. bör här ske en omprövning.

Utredningen vill slutligen understryka att dess överväganden i flera

sammanhang försvårats av bristen på faktiska kunskaper om den mindre företagsamhetens struktur och särskilda problem i tekniska och ekonomiska avseenden. Enligt utredningens uppfattning bör en ökad forskning och utredningsverksamhet komma till stånd. Detta är motiverat inte minst av det stora antalet sysselsatta inom småföretagen. Dessas effektivitet får därigenom väsentlig betydelse för produktionsutvecklingen i stort inom landet. Av den internationella översikten i kap. 7 och bil. C framgår att i andra länder utgått statsanslag till sådan forskning. Av allt att döma bör vissa erfarenheter och praktiska resultat från utlandet kunna utnyttjas även i Sverige för att styra inriktningen av rådgivning och kursverksamhet för mindre företag.

KAPITEL 10

Låneverksamheten i fortsättningen

10.1. Inledning

Frågan om småindustri- och hantverksföretagens kapitalanskaffning har varit föremål för flera utredningar, som bl. a. resulterat i att statsmakterna förstärkt utlåningskapaciteten hos olika kreditinstitut i syfte att underlätta företagets försörjning med långfristiga krediter. En utvidgning har skett av utlåningen från företagareföreningarna och AB Industrikredit. Vidare har tillkommit AB Företagskredit. Den nyinrättade Sveriges investeringsbank AB skall enligt förutsättningarna även kunna medverka till att lösa finansieringsproblem för mindre och medelstora företag.

De mindre företagens upplåning sker till övervägande delen hos affärs- och sparbänkerna. Dessa kreditinstituts långivning är i princip kortfristig. På senare tid har dock genomförts ett flertal ändringar i banklagstiftningen i syfte att underlätta för kreditinstituten att ge bundna lån. Även det reformerade företagsinteckningsinstitutet ger bankerna bättre möjligheter att lämna krediter till företagare. Genom leasing och factoring har vidare tillkommit nya finansieringsformer. I kapitel 5 har utredningen redogjort för gällande bestämmelser liksom för fördelningen av kreditgivningen på olika storleksgrupper av företag.

Ställningstagandet till det primära föremålet för utredningens intresse i detta sammanhang, nämligen företagareföreningarnas framtida kreditgivning och kreditförmedlande verksamhet, måste i första hand bero på om det från allmänt näringspolitiska synpunkter kan anses föreligga tillräckligt behov av statliga eller statligt initierade insatser för att underlätta kreditförsörjningen för småindustri och hantverk. Angelägenheten av dylika insatser liksom den omfattning de bör få avhänger till stor del av hur kreditmarknadens ordinarie institutioner fungerar i olika lägen. Utredningen har genom överläggningar med representanter för kreditväsende och näringsliv sökt skapa sig en bild av förhållandena på kreditmarknaden av betydelse för småindustrin. Vidare har utredningen tagit del av föreliggande statistiskt material och undersökningar i syfte att få belyst kreditströmmarnas fördelning på skilda kategorier av företag under olika konjunkturförhållanden. Härvidlag kan emellertid konstateras en påtaglig brist på vägledande fakta.

Utredningen har diskuterat olika möjligheter att utan eller med endast be-

gränsade statliga ingripanden underlätta kapitaltillflödet till småindustrin. Affärsbankerna med sin i princip kortfristiga kreditgivning har vissa svårigheter att fylla småindustrins mera långfristiga kreditbehov. Av tillgänglig statistik framgår att omfattningen av affärsbankernas långgivning till småindustrin varierat. Ökningen under de senaste åren har varit tämligen långsam. Den övervägande delen av lånen till småindustrin har dock alltid lämnats från affärsbankerna. Vidtagna ändringar i banklagstiftningen bör i fortsättningen underlätta för bankerna att lämna även långfristiga lån.

Sparbankerna lämnar för närvarande ej lån i någon större omfattning till hantverk och småindustri. Tendenser till en ökning föreligger dock. En omstrukturering av sparbankernas kreditgivning pågår, med bl. a. överföring av långfristiga bostadskrediter till hypoteksinstitutet. Detta ger sparbankerna möjlighet att övergå till en mera differentierad utlåning.

De möjligheter som nyligen skapats att genom Svenska företagarkassan utlåna medel till småindustrin, bör ävenledes i någon mån komma att bidra till att underlätta småföretagens finansieringsproblem. Det är här främst fråga om kortfristiga krediter.

Marknaden för långa krediter synes i många lägen alltjämt otillräcklig men torde dock befinna sig i tillväxt. Enligt bedömningen i SOU 1967: 6 »Finansiella långtidsperspektiv» pågår en strukturell förändring, som skulle innebära en betydande ökning av denna del av kreditmarknaden. En sådan utveckling skulle vara av stor betydelse också för småindustrin och hantverket och aktualiserar kravet på effektiva medel att göra den långa kapitalmarknaden tillgänglig för denna sektor av näringslivet.

En utveckling av här karaktäriserat slag parallellt med en möjlig ytterligare försämring av näringslivets självfinansiering synes bl. a. ställa i blickpunkten den utlåning som bedrivs av AB Industrikredit och AB Företagskredit. För den snabba utvecklingen under senare år av utlåningen från dessa bolag, vilka tillkommit i avsikt att bereda mindre och medelstora företag förbättrade möjligheter att erhålla långfristiga krediter i bunden form, har redogjorts i kap. 5. Såsom av där redovisade siffror framgår har bolagens utlåning till en betydande del inriktat sig på den medelstora industrin, medan endast en mindre del kommit småindustrin till godo. Denna utveckling står såvitt utredningen kan finna icke i överensstämmelse med intentionerna vid bolagens bildande.

Den förhållandevis begränsade efterfrågan från småindustrins sida på lån från AB Industrikredit och AB Företagskredit och den övervikt för den medelstora industrin, som härigenom blivit följd, synes bl. a. sammanhånga med dessa instituts krav på säkerheter. Vetskapen härom tillsammans med de relativt långa väntetiderna torde ha medverkat till att många småföretag underlätit att inge låneansökan. Om en förändring härvidlag kunde åstadkommas, skulle detta förmodligen resultera i en ökning av

lånens antal. Detta skulle ställa ökade krav på bolagens utredningskapacitet och medföra ökade administrationskostnader.

För att lösa säkerhetsfrågorna och underlätta låneutredningsarbetet bör enligt utredningens uppfattning företagareföreningarna oftare än nu träda in som ett mellanled. Det synes utredningen lämpligt att företagareföreningarna gör erforderliga låneutredningar¹ och, om dessa utfaller positivt, vidarebefordrar låneärendet till Industri- eller Företagskredit med angivande att föreningen vid behov kan medverka till statlig lånegaranti för lånet. Även om ärendena slutgiltigt skall bedömas inom bolagen enligt dessas normer, förenklar den angivna ordningen insamlandet av underlag för bedömningen. Genom det system med till företagareföreningarna delegerad statlig kreditgarantigivning, som utredningen föreslår senare i detta kapitel, skulle samarbetet underlättas ytterligare.

Debatten angående småindustrins och hantverkets kapitalfrågor har till stor del inriktat sig på svårigheterna för mindre företag att erhålla långfristiga krediter. Detta torde dock utgöra endast en del av problemet. Ofta är det en fråga om bristande eget kapital. Småföretagens förmåga till självfinansiering har successivt avtagit bl. a. som följd av stegrade kapitalbehov för olika rationaliseringsåtgärder. Företagen har tidigare arbetat med obetydligt kapital och haft ett litet avskrivningsunderlag. De har därför haft svårt att bygga upp några reserver för att möta kravet på ökade kapitalinsatser. Det risktagande som ansetts berättigat vid de statliga hantverks- och industrilånen och industrilånegarantierna består till väsentlig del i att staten tillhandahåller eller garanterar medel, som traditionellt ansetts bära satsas av företagaren själv i form av eget riskbärande kapital. Detta förhållande är av vikt då det gäller att bedöma småindustrins finansieringsproblem och fastställa villkoren för ett eventuellt statligt kreditstöd.

I detta sammanhang bör framhållas, att den nya statliga investeringsbankens verksamhet i första hand skall inriktas på investeringsprojekt som inte kan tillgodoses av existerande kreditinstitut, trots att projekten framstår som lönsamma. Det blir här till stor del fråga om långsiktiga och mera riskbetonade investeringar. Huvuddelen av bankens insatser kommer av allt att döma att inriktas på större projekt. Enligt förutsättningarna skall banken dock även medverka vid lösningen av utvecklings- och omställningsproblem för expansiva och lovande mindre företag. I vilken mån banken kan ersätta andra statliga åtgärder är det icke möjligt att nu yttra sig om.

Småindustrins och hantverkets kapitalanskaffningsproblem synes i första hand vara koncentrerade till de expanderande företagen, som trots hög avkastning eller i varje fall goda prognoser har stora finansieringssvårigheter. I fråga om problem vid kapitalanskaffningen torde skiljelinjen icke i första

¹ Det bör nämnas att i utredningsförslaget angående skapandet av AB Företagskredit (SOU 1961:64 s. 30) förutsattes att företagareföreningarna skulle förmedla låneansökningar och dessutom när så befanns lämpligt biträda vid låneutredningar.

hand kunna dragas mellan stora och små företag. Vid samma expansionstakt och samma självfinansieringsgrad bör alla företag oavsett storlek relativt sett ha samma behov av kapitaltillskott. Olika undersökningar tyder dock på att de mindre industriföretagen har en lägre självfinansieringsgrad än de medelstora och större. De lär också ha svårare att anskaffa kapital. Det ligger vidare i sakens natur att de procentuellt sett snabbast expanderande företagen är att finna inom kategorin småföretag.

Det allmänna intresset att överbrygga dylika företags svårigheter synes enligt utredningens åsikt vara det primära motivet för ett statligt stöd.

Även andra skäl för ett statligt kreditstöd i varje fall tills vidare kan emellertid anföras. Oavsett takten av strukturförändringen inom näringslivet kommer att finnas ett stort antal hantverks- och mindre industriföretag med inriktning huvudsakligen på en lokal marknad och utan behov av eller intresse för snabb expansion. Det är angeläget också för samhället att sådana företag blir så effektiva som omständigheterna medger. Härför erfordras olika rationaliseringsåtgärder. Dessa underlättas om företagareföreningarna har möjlighet att kombinera sin rådgivningsverksamhet med kreditanskaffning.

Sammanfattningsvis finner utredningen möjligt att det ordinarie kreditväsendet genom anpassningar av lagstiftning och institutioner så småningom kommer att fungera i stort sett tillfredsställande utan speciella statliga åtgärder till förmån för småindustrin. Detta bör enligt utredningens mening vara det eftersträfvade målet. Betydande steg har redan tagits i denna riktning. Tills vidare är av de skäl utredningen åberopat vissa stödåtgärder påkallade. Dessa bör emellertid inriktas på att utan subventionsinslag stödja företag med från ekonomisk synpunkt goda framtidsprognoser.

Utredningen har funnit att företagareföreningarna även i fortsättningen bör fungera som regionalorgan för det statliga kreditstödet. Kommerskollegiets ställning som central tillsynsmyndighet för företagareföreningarna bör kvarstå. Med utgångspunkt härifrån upptages i det följande olika med kreditstödet åt småföretagen sammanhängande spörsmål, i första hand lånestödets form och de allmänna lånevillkoren.

10.2. Lånestödets form

Den för närvarande använda formen för det statliga lånestödet till hantverk och småindustri, d. v. s. en kombination av direktlån och lånegarantier, har tillämpats sedan år 1954. I tekniskt hänseende har de nu gällande bestämmelserna varit oförändrade sedan år 1960.

Vid skilda tillfällen har lånestödets form tagits upp av olika utredningar och remissinstanser. Frågan har då närmast gällt huruvida direkta lån eller lånegarantier är att föredraga eller om en kombination av bådadera ger den ur olika synpunkter bästa effekten. Även företagareföreningens utred-

ningen har ansett sig böra närmare belysa och taga ställning till detta problem. Därvid upptages även frågan om en decentralisering av kreditgarantivningen.

10. 2. 1. Tidigare överväganden och ställningstaganden samt på senare tid aktualiserade synpunkter

I betänkandet SOU 1959:7 angående statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. prövades utformningen av långivningen till hantverk och småindustri ingående.

Jämförelser gjordes i olika avseenden mellan direkt långivning via statliga utlåningsfonder och lånegarantier. Den senare formen var enligt betänkandet i de flesta hänseenden överlägsen direktlånen, framför allt genom att den tillgodosåg kreditbehoven utan att onödigtvis ingripa i de befintliga kreditinstitutens normala verksamhet. Stödverksamheten borde endast utgöra ett komplement till denna verksamhet och icke konkurrera med den. En annan fördel med lånegarantisystemet ansågs vara att anspråken på statsmedel begränsades till att täcka de förluster som kunde uppkomma på de garanterade lånen. Även ur administrativ synpunkt syntes garantilånen vara att föredraga.

Garantilånens fördelar bedömdes sålunda vara betydande både från statsfinansiell synpunkt och för låntagaren, som själv kunde välja kreditinrättning och samla sina krediter hos ordinarie kreditgivare. Låneformen ansågs emellertid från låntagarens synpunkt ha den svagheten att vara avhängig av läget på kreditmarknaden. Valfriheten för låntagaren vid statsgarantiförfarandet var av tämligen ringa betydelse, om kreditinstitutet icke kunde ställa krediter till förfogande. Vid ett ansträngt kreditläge framstod det för den creditsökande som det väsentliga att han över huvud taget kunde förmå något kreditinstitut att bevilja lån. I ett sådant läge torde därför låntagarna finna den direkta långivningen avsevärt förmånligare än garantigivning. Direktlånen gav staten möjligheter att inrikta kreditstödet efter de linjer som staten fann önskvärda, även vid ett skärpt kreditläge.

Dessutom skulle kreditgarantisystemet utsluta ett utnyttjande av avbetalningsförfarandet. Enligt detta köpte långivaren (företagareföreningen) de maskiner etc. för vilkas anskaffande lånet söktes. Maskinerna såldes därefter genom avbetalningskontrakt till företagaren. Detta förfaringssätt ansågs endast kunna ske om medel fanns tillgängliga hos företagareföreningarna i form av statliga låne-medel.

Utredningsmannen ansåg att kreditgarantier ej borde förekomma för lån understigande 10 000 kronor.

Garantilånens fördelar uppvägdes också, ansåg utredningsmannen, till en del av att de låneförmedlande organen ofta miste den direkta kontakten med låntagaren och därigenom fick vissa svårigheter att kontinuerligt följa låntagarnas affärställning. Dessa svårigheter ansågs dock kunna övervinnas genom ett snabbt och konsekvent genomfört rapportsystem mellan kreditinstitutet och det lånegaranterande organet.

Genom att direktlånen gav låneorganen (företagareföreningarna) möjlighet att snabbt och på egen hand träffa avgöranden, ansågs dessa ge föreningarna en självständigare ställning samt stärka deras auktoritet bland företagarna och verksamt

bidraga till att stödja den av föreningarna bedrivna upplysnings- och rådgivningsverksamheten.

Utredningsmannen angav som sin slutsats att de båda stödformerna borde finnas sida vid sida. Tyngdpunkten i det statliga kreditstödet borde ligga på garantilåneformen, men härjämte skulle finnas möjlighet att lämna direkta lån åt hantverks- och industriföretag.

Enligt vissa remissinstanser borde dock ett enhetligare system införas.

Statskontoret pläderade för garantilånesystemet och anförde bl. a. att möjlighet borde finnas för företagareföreningarna att från kreditmarknaden mot statsgaranti upplåna de medel som ansågs erforderliga för direkt långivning i samband med den informativa och rådgivande verksamheten. Även avbetalningsförfarandet skulle kunna ordnas på samma sätt. Genom ett konsekvent användande av garantisystemet skulle de nu genom de statliga utlåningsfonderna investerade medlen successivt kunna frigöras och återföras till budgeten.

Vidare skulle de statliga organens arbete med förevarande stödverksamhet kunna nedbringas. Över huvud taget skulle man vinna de fördelar som i utredningen anförts till stöd för ett kreditgarantisystem och likväl kunna tillgodose de önskemål, som ansetts tala för direktlånesystemets bibehållande. Den skillnadsränta, som föreningarna tillgodogjort sig, skulle kunna i mån av behov ersättas i annan ordning. Härigenom skulle finansieringen av föreningarnas verksamhet renodlas, vilket syntes vara eftersträfvansvärt.

Fullmäktige i riksbanken var inne på en liknande linje och menade,

att vinsten av utredningens förslag till koncentration av stödformerna var rätt begränsad i jämförelse med de nya problem, som en påbörjad utbyggnad av företagareföreningarna till nya kreditinstitut i enlighet med förslaget skulle medföra. Såsom framgick av utredningen, var en väsentlig fördel med garantilåneformen bl. a., att tillhandahållandet och skötseln av lånen kunde överlastas på de privata kreditinstituten och den statliga administrationen i motsvarande mån befrias från samma verksamhet. Det var uppenbart att dessa fördelar väsentligen upphävdes om den direkta utlåningen bibehölls och till och med utökades. En annan sida av problemet som fullmäktige för sin del hade anledning att lägga stor vikt vid var att vid garantilåneformen verksamhetens omfattning och villkor kunde anpassas till utvecklingen på kreditmarknaden. Dessa synpunkter talade för att kreditstödet, om inte en kombination med direkt utlåning av särskilda skäl var önskvärd och ur kostnadssynpunkt försvarbar, helt borde få formen av lånegarantier.

Kungl. Maj:t (statsverkspropositionen 1960, bil. 12) och senare riksdagen anslöt sig emellertid till uppfattningen att företagareföreningarnas direktlånegivning är av största betydelse för föreningarnas verksamhet och ansåg i vart fall icke någon minskning i föreningarnas direktutlåningsverksamhet vara motiverad.

Det ansågs dock enligt propositionen principiellt och praktiskt otillfredsställande att använda de båda låneformerna parallellt, eftersom det — vilket flera remissinstanser påtalat — icke kunde anses rationellt att handläggningen av låneärenden gällande lika stora belopp skulle vara väsentligt olika, beroende på vilken låneform som kom till användning. Frågan upp-

stod då efter vilka grunder den ena eller den andra låneformen i sådant fall skulle väljas och vilka intressen som kom att beaktas vid valet mellan de enklare och snabbare tillgängliga direktlånen och de mera omständliga garantilånen. Någon mera ingående diskussion i frågan redovisades dock ej i propositionen 1960, men det kan förtjäna påpekas att ställningstagandet var baserat på att den centrala handläggningen av garantilånen skulle bibehållas.

Den generella maximigränsen för direktlånen borde, enligt riksdagens beslut, även vara minimigränsen för lånegarantigivningen. Det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att fastställa gränsdragningen. Skiljelinjen mellan direkt statlig långivning via statens hantverks- och industrilånefond och industrigarantilånen drages alltså nu beroende på lånebeloppets storlek. Den gräns som föreslogs i 1960 års statsverksproposition, nämligen 50.000 kr eller vid lån för större maskininvesteringar undantagsvis 75.000 kr, gäller fortfarande. Lån under dessa belopp beviljas av företagareföreningarna som direktlån och däröver lämnas lånestödet i form av statlig kreditgaranti, ställd genom företagareföreningen i länet på uppdrag av kommerskollegium.

De redovisade synpunkterna beträffande för- och nackdelar hos de bägge formerna av lånestöd torde i stort få anses gälla även i dagens läge. Det kan konstateras att många av de argument som i olika sammanhang anförts mot garantilån gäller snarare centraliseringen av besluten än stödformen som sådan.

Utvecklingen har på senare år accentuerat vissa frågeställningar och fört med sig vissa nya. Från vissa håll har önskemål framförts om en omläggning eller modifiering av systemet.

Statsutskottet har sålunda i utlåtanden både 1961 och 1962 uttalat att det vore önskvärt att gällande riktlinjer för garanti- och lånegivningen tid efter annan omprövades ur synpunkten att ge det samlade lånestödet en så ändamålsenlig inriktning som möjligt. Bl. a. har det synts utskottet böra övervägas om icke med hänsyn till garantiutrymmets storlek en sänkning av den nedre gränsen för utställande av lånegarantier borde ske. Det vore också önskvärt att lämpliga åtgärder vidtogs för att åstadkomma en snabbare och rationellare behandling av föreliggande garantiärenden.

Departementschefen anförde emellertid i statsverkspropositionen 1963 att en sänkning av garantigränsen borde anstå i avvaktan på närmare erfarenheter av 1960 års regler angående avvägningen mellan direktlån och garantilån. Till grund för dessa regler låg bl. a. den tidigare redovisade uppfattningen att det är principiellt och praktiskt otillfredsställande att använda båda låneformerna parallellt.

Möjligheterna att åstadkomma en snabbare och mera rationell behandling av garantiärendena liksom huruvida det för mindre lån är möjligt

att påskynda det administrativa förfarandet och att med bibehållande av rimliga krav på säkerhet vinna större snabbhet behandlades av 1963 års riksdag. Kungl. Maj:t har i enlighet med riksdagens beslut uppdragit åt utredningen att vid verkställandet av utredningsuppdraget jämväl undersöka det administrativa förfarandet vid handläggning av ärenden rörande statlig kreditgaranti (se kap. 6:5).

Utvecklingen under de senaste åren karaktäriseras av att garantilånen till följd av det strama kreditmarknadsläget under långa perioder varit svåråtkomliga. Härigenom synes efterfrågan på direktlånemedel hos företagareföreningarna ha ökat. Företagen torde ha reducerat anspråken på lånebeloppen för att nå ner till gränsen för direktlån. Detta synes vara en orsak till att lånens medelbelopp stigit. Sålunda har antalet låneärenden, där maximibeloppet 50 000 kr beviljats, ökat från ca 100 lån år 1961 till ca 200 lån år 1963 och ca 300 år 1965. Motsvarande siffror för maskinlån å maximibeloppet 75 000 kr var resp. 40, 100 och 225 lån. Önskemålen om ytterligare direktlånemedel har också understrukits från föreningarnas sida.

Vid skilda tillfällen har framförts förslag om en delegering av garantigivningen, så att företagareföreningarna skulle erhålla ett generellt bemyndigande att å statens vägnar teckna borgen för i kreditinrättning upptaget industrigarantilån. Härvid skulle tillsynsmyndighetens funktion kunna begränsas till att vara inspekterande, vägledande och rådgivande samt eventuellt att fatta beslut i låneärenden överstigande visst belopp. Tillsynsmyndigheten skulle även tjäna som besvärinstans. Motivet för en delegering skulle främst ligga i möjligheterna att därigenom få en snabbare och smidigare handläggning.

Frågan om en mer eller mindre långt driven delegering av garantigivningen är i praktiken av stor betydelse för valet mellan lånegarantier och direktlån. Den diskuterades bl. a. i SOU 1959:7. Där anfördes som skäl för en decentralisering att endast lokala organ kan anses ha den tillförlitliga person- och ortskännedom, som vid en verksamhet av förevarande slag är ett viktigt moment vid bedömning av kreditvärdigheten och vid den uppföljning i form av tillsyn och kontroll, som allmänt anses vara oundgänglig för denna kreditgivning. Vidare framhölls lånesökandens behov av personlig kontakt med kreditorganet och att småföretagare ogärna vill ordna sina låneaffärer genom en mer eller mindre vidlyftig korrespondens. De flesta önskar helst få tillfälle till personliga samtal om sina bekymmer, få hjälp med lånehandlingar, inteckningar etc. Dessutom anknöts till de allmänna decentraliseringssträvandena inom statsförvaltningen.

Som skäl för en central handläggning anfördes att ett lokalt organ i allmänhet icke kan förutsättas ha den översikt över marknaden för olika branscher som erfordras för att på ett tillfredsställande sätt bedöma, om utrymme finns för nya företag (eller investeringar) inom branschen.

Risk ansågs finnas även för att de lokala intressena överdimensioneras när det gäller att nyetablera eller utvidga en lokal industri. Det var vidare önskvärt att ernå en enhetlig central tillämpning och handläggning av långivningen, varigenom även möjliggjordes för företagareföreningarna att ägna sig åt sin huvudsakliga uppgift, nämligen rådgivning i tekniska och ekonomiska angelägenheter.

Frågan om en delegering av garantigivningen behandlades även av 1960 års företagskreditutredning (SOU 1961:64), som anförde att vissa betänkligheter naturligen måste inställa sig mot att låta ett enskilt organ utan eget risktagande i växande omfattning förvalta statliga låne-medel. Dessa betänkligheter skulle dock starkt minska i betydelse redan vid ganska begränsade insatser av eget kapital från företagareföreningarna.

Med ett inslag av eget risktagande vore det vidare naturligt — enligt nämnda betänkande — att företagareföreningarnas utlåningsverksamhet ännu mera än hittills bestämdes av företagsekonomiska överväganden. Lokaliserings- och sysselsättningspolitiska motiv för det statliga kreditstödet åt mindre och medelstora företag borde främst vara förbehållna industrigarantilånen.

Företagskreditutredningen berörde också tanken att företagareföreningarna skulle få bevilja statsgaranti som säkerhet för lån från det av utredningen förordade institutet (det senare bildade AB Företagskredit). Frågan om att medge företagareföreningarna rätt att bevilja kreditgarantier hade tidigare avvisats. Skälet var bl. a. av principiell natur, nämligen att helt enskilda organ icke borde äga rätt att ådraga statsverket ekonomiska förpliktelser. Utredningen anförde i detta sammanhang att förutsättningen för en mera väsentligt utvidgad utlånings- och garantiverksamhet borde vara ett visst eget risktagande från föreningarnas sida, och att, om ett sådant komme till stånd, föreningarnas roll som supplerande institut på den svenska kreditmarknaden skulle kunna växa väsentligt.

Frågan om delegering av garantigivningen till företagareföreningarna behandlades också av 1963 års riksdag. I statsutskottets utlåtande 1963:10 s. 16—17, uttalades att det icke kunde anses riktigt att på enskilda sammanslutningar överföra befogenheter att ingå för staten bindande avtal med ekonomiska förpliktelser av väsentlig omfattning, utan att de själva iklädde sig något ansvar.

10.2.2. Utredningen

För närvarande kan företagareföreningarna tillhandahålla statligt kreditstöd dels i form av direkta lån av medel från statens hantverks- och industrilånefond, dels genom förmedling av statliga kreditgarantier. Sistnämnda stödform har i olika sammanhang ansetts kunna få ökad betydelse om be-

slutanderätten kunde delegeras till föreningarna. Innan utredningen ingår på en bedömning av de nuvarande stödformerna och möjligheterna att modifiera dessa, bör i någon mån belysas vilka alternativ som föreligger i fråga om den kreditgivande och kreditförmedlande verksamhet, som nu bedrivs av företagareföreningarna på statligt uppdrag.

● Ett sådant alternativ vore att låta föreningarna mot statlig garanti inom vissa ramar upplåna medel på den allmänna kreditmarknaden, vilka medel därefter skulle användas för direkt utlåning. Då det torde vara uteslutet att varje förening på egen hand bedrev en dylik upplåningsverksamhet, synes en förutsättning för ett sådant arrangemang vara att det inrättades något centralorgan, som ombesörjde upplåningen och fördelade medlen mellan föreningarna. Att tillskapa ett nytt organ för denna förhållandevis begränsade uppgift förefaller utredningen vara en orationell lösning. Företagareföreningarnas förbund skulle möjligen kunna ges dylika befogenheter men en sådan lösning måste möta den invändningen att uppgiften starkt avvek från förbundets nuvarande uppgifter. Av befintliga helt eller delvis statsanknutna organ skulle möjligen AB Industri-kredit/Företagskredit kunna åtaga sig uppgiften, varvid skulle krävas en förändring av bolagens stadgar och en utvidgning av deras lånerätt.

● En marknadsupplåning av angivet slag skulle innebära att företagareföreningarnas inlåning bleve bunden till fast ränta, varierande allt efter ränteläget vid tidpunkten för upplåningen. Detta skulle i sin tur kräva motsvarande fasta räntor för utlåningen till företagen. Detta i andra sammanhang vanliga förhållande är givetvis icke i och för sig något hinder mot det skisserade alternativet.

● En variant vore att ge företagareföreningarna möjlighet att med statlig garanti som ytterligare säkerhet återbelåna de av dem utgivna lånen i bank eller i AB Industri-kredit eller AB Företagskredit. Detta förfaringsätt skulle kräva att föreningarna direkt eller successivt gavs tillgång till ett relativt stort eget kapital, som skulle möjliggöra för dem att påbörja långivningen till företagen och utbetala de lån, som sedan skulle återbelånas.

● De uppgifter, som enligt ovan skulle kunna tilldelas AB Industri-kredit, kan möjligen också fyllas av den nya statliga investeringsbanken.

Utredningen har efter att ha övervägt de ovan angivna alternativen funnit att de dels förutsätter samma principiella ställningstaganden beträffande rätten för enskilda organ att ådraga statsverket ekonomiska förpliktelser som en delegering av kreditgarantivningen, dels icke medför några så avgörande fördelar att de överväger de praktiska svårigheterna. Något väsentligt synes ej vara att vinna med en omläggning. Utredningen kommer därför i det följande att behandla frågan om kreditstödet med utgångspunkt från de huvudformer detta för närvarande har.

● Vid överväganden angående den lämpligaste formen för det statliga

kreditstödet bör frågan ställas om det inte skulle vara eftersträfvansvärt att låta stödet utgå efter enhetliga linjer, d. v. s. att välja ett av alternativen direkta statliga lån eller statliga lånegarantier.

Alternativet enbart *direkta statliga lån* i analogi med vad som beslutats i fråga om de statliga lokaliseringsslånen torde — därest man ej skulle begränsa det samlade lånestödet till ungefär den nuvarande lånefondens nivå — knappast kunna komma i fråga eftersom de prioriteringsmotiv, som åberopats beträffande lokaliseringsslånen, ej torde kunna åberopas för ett kreditstöd till småföretagsamheten. En sådan omläggning skulle vid oförändrat totalt kreditstöd erfordra en mot garantilånegivningen svarande ökning av lånefonden och innebära en belastning på statsbudgeten. Utredningen vill icke förorda detta alternativ.

Däremot förtjänar alternativet enbart *lånegarantier* att närmare övervägas och då närmast under förutsättning att beviljandet av garanti i viss utsträckning delegerades till företagareföreningarna på så sätt att dessa gavs rätt att å statens vägnar teckna kreditgarantier inom vissa årliga rambelopp. De företag och projekt, för vilka kreditstöd begärdes, kom att få konkurrera med övriga creditsökande hos bankerna i fråga om räntabilitet och framtidsprognoser. Statsgarantins funktion blev närmast att fylla bristen på bankmässiga säkerheter. Staten skulle genom att välja en sådan linje kunna tillgodogöra sig de fördelar ur administrativa och statsfinansiella synpunkter, som denna låneform onekligen erbjuder.

Mot ett sådant system har invänts, att småföretagen i en ansträngd kreditmarknadssituation i stor utsträckning skulle bli utestängda från möjligheterna att få garantilån. Det är mycket svårt att fastställa realismen i dylika farhågor. Klart är dock att kreditgarantier i och för sig inte är någon garanti för att lånededel står till förfogande. Det torde vidare vara odiskutabelt att kreditknappheten i ett sådant läge också måste få drabba småindustrin och hantverket, ehuru den lämpliga graden härav kan vara föremål för olika uppfattningar. För att undvika alltför kraftiga inskränkningar av kreditgivningen till småindustrin kunde som komplement tänkas ett system, enligt vilket riksbanken hade att bedöma när en sådan situation hotade att inträda och då tillhandahöll lån mot utställda garantier. En annan möjlighet vore att i särskild ordning anvisa anslag på budgeten. Ett sådant steg från centralbankens resp. statsmakternas sida torde emellertid — bl. a. med hänsyn till att det i ett sådant läge också föreligger ett starkt tryck från andra sektorer med önskemål om prioritering — knappast komma att tagas förrän snedvridningen redan vore ett faktum.

Som ett särskilt skäl för att bibehålla möjligheterna till direktlån för denna gren av näringslivet har anförts följande. En av företagareföreningarnas huvuduppgifter är att genom rådgivning och rationaliseringsundersökningar ge småföretagare, som eljest saknar möjlighet därtill, hjälp att rationalisera sina företag och att i övrigt inrikta sin verksamhet

på ett ekonomiskt riktigt sätt. Föreningarnas direktlånegivning underlättar förverkligandet av rationaliseringsuppslagen, och utan möjligheter till dylik långivning i en smidig och formellt mindre krävande form skulle utbytet av föreningarnas rådgivningsverksamhet försämrast. Utredningen tillmäter dessa argument en viss betydelse men anser att det som framför allt talar för att direktlånen bör bibehållas jämsides med garantilånen är det förhållandet att kreditmarknaden för närvarande icke kan anses fungera på ett helt tillfredsställande sätt för här ifrågavarande sektor av näringslivet och att det därför icke kan uteslutas att ett totalt slopande av direktlånen för närvarande skulle få negativa verkningar.

Utredningen har sammanfattningsvis kommit till den uppfattningen att kreditgarantigivningen normalt är den bästa stödformen. Även om viss tvekan kan råda om den verkar med rimlig effektivitet under lägen med stark kreditåttstramning, kan den i de flesta lägen väntas ge ett fullt acceptabelt resultat. Nuvarande stödsystem, med en uppdelning i dels långivning från en statlig lånefond och dels statlig garantigivning, bör dock i sina grunddrag bibehållas tills vidare. Att låta stödformerna kvarstå sida vid sida torde för närvarande erbjuda statsmakterna den bästa möjligheten att avpassa stödet på det vid varje tillfälle mest lämpliga sättet. Detta utesluter icke modifieringar på skilda punkter i nuvarande system. Utredningen tar upp dessa frågor i det följande.

Den i det föregående återgivna ståndpunkten att föreningarna såsom icke-statliga organisationer ej bör ges rätt att ingå för staten bindande avtal med ekonomiska förpliktelser av väsentlig omfattning — och särskilt då kreditgarantier — utan att själva ikläda sig något ansvar, torde i detta sammanhang få tagas upp till prövning. Det synes då först kunna fastslås att en garantigivning å statens vägnar i och för sig, d. v. s. om samma grad av ansvarstagande föreligger, inte kan anses vara mera ansvarsfull än en direkt utlåning av statliga lånemedel. Vad beträffar de nuvarande direktlånemedlen har visserligen aldrig direkt utsagts att staten skall täcka de förluster som föreningarna kan komma att vidkännas. Föreningarna har emellertid i praktiken kunnat räkna med att få täckning av statsmedel även för denna del av sina kostnader, om än i vissa fall med reducering beroende på föreningens ekonomiska ställning. Särskilda subventionsmedel har avsatts genom årliga anslag på riksstaten, och genom utnyttjande av räntemarginalen har föreningarna kunnat avsätta ytterligare medel för förlusttäckning. Föreningarnas direktlånegivning har alltså i hög grad medfört ekonomiska förpliktelser för staten. Den angivna förutsättningen för en delegering av garantigivningen, nämligen ett visst eget risktagande från föreningarnas sida, gäller därför i samma utsträckning för direktlån.

Utredningen finner sålunda att staten inom givna beloppsgränser inte

ikläder sig större förpliktelser i form av förlusttäckning vid garantigivning än vid direktlånegivning. De förluster som uppstår bör av föreningarna bäras på samma sätt i båda fallen.

En annan förutsättning för delegering av garantigivning till företagareföreningarna anser utredningen vara att de båda kreditformerna blir likvärdiga för föreningarna. Det bör alltså inte finnas motiv för företagareföreningarna att favorisera direktlånen framför garantilån. För närvarande ger direktlånen ränteinkomster åt föreningarna medan däremot garantilånen ger enbart arbete utan motsvarande inkomsttillflöde. En ändring härvidlag synes lämpligast kunna ske på det sättet att ränteinkomsterna i sin helhet överföres till statsverket samt att kostnaderna täckes i annan ordning. Till denna fråga återkommer utredningen senare.

Då sålunda principiella hinder enligt utredningens uppfattning icke finnes mot att föreningarna under vissa förutsättningar ges rätt att utfärda kreditgarantier på statens vägnar, talar praktiska skäl för att föreningarna tilldelas sådan rätt.

I detta sammanhang har utredningen även övervägt lämpligheten av att låta företagareföreningarna överta garantigivningen för samtliga industrigarantilån. De av kommerskollegium och Kungl. Maj:t hittills lämnade större lånegarantierna har till övervägande del lämnats utanför den egentliga småindustrisektorn och huvudsakligen varit motiverade av lokaliseringspolitiska skäl eller avsett stödjande av speciella utvecklingsprojekt. Genom införandet fr. o. m. den 1 juli 1965 av de statliga lokaliseringsslånen och inrättandet år 1967 av Sveriges investeringsbank AB synes andra vägar ha öppnats för dylik kreditgivning. Om lånegränsen för den till företagareföreningarna delegerade garantigivningen sattes relativt högt skulle detta kunna innebära ett sätt för staten att utan central medverkan tillhandahålla ett kreditstöd tillräckligt för att komplettera det övriga nätet av kreditmöjligheter för småindustrin.

En dylik maximigräns för industrigarantilånen synes dock innebära vissa nackdelar. Att redan från början dra gränsen så högt beträffande föreningarnas garantigivning på statens vägnar torde vara olämpligt; en viss prövotid för den nya verksamheten kan vara befogad. Vidare ger det nuvarande systemet staten (kommerskollegium och i sista hand Kungl. Maj:t och riksdagen) möjligheter att på ett smidigt sätt utfylla existerande brister på kreditmarknaden. Eftersom utredningen dessutom förutsätter att kommerskollegium även i fortsättningen måste hålla en viss personal för uppdraget som tillsynsmyndighet för föreningarnas verksamhet, synes det olämpligt att — i varje fall utan en övergångsperiod — helt övergå till delegerad garantigivning.

Utredningen förordar sålunda att rätten att på statens vägnar besluta om lånegaranti intill viss övre lånegräns delegeras till företagareföreningarna. Till frågan om lämplig lånegräns återkommer utredningen i av-

snittet 10.3. Någon minimigräns för lånegarantierna torde icke behöva fastställas. Valet av låneform bör i stället vara beroende på vad som är lämpligast i det enskilda fallet. Beträffande frågan om föreningarnas eget risktagande hänvisas till senare avsnitt.

Garantier över gränsen bör som hittills beslutas av den centrala myndigheten eller av Kungl. Maj:t.

Utredningen har — med utgångspunkt från sin allmänna inställning att garantigivning bör vara den normala stödformen — undersökt möjligheterna att skapa ett system, enligt vilket föreningarna visserligen förfogar över både direktlån och lånegarantier för kreditstödet men ändå i flertalet fall skulle föredra att använda garantiformen. Efter prövning av olika alternativ — såsom en högre ränta för direktlånen eller att direktlån skall belasta föreningens kvot hårdare än garantilån — har utredningen emellertid funnit att, ehuru vissa tekniskt möjliga lösningar kan konstrueras, dessa skulle innebära ett så komplicerat administrativt arbete, att fördelarna ej står i rimlig proportion till insatsen. Fördelningen mellan garantier och direktlån bör i stället regleras av Kungl. Maj:t och riksdagen genom anpassning av garantiramar och lånemedelstildelning.

10.3. Lånebeloppsgräns

10.3.1. Nuläge och önskemål

Den övre gränsen för lån från statens hantverks- och industrilånefond har sedan 1960 varit oförändrad 50.000 kr eller, i fråga om lån för anskaffning av maskiner, 75.000 kr. Om särskilda förhållanden föranleder därtill, må lån — efter medgivande av kommerskollegium — beviljas till högre belopp.

Ett allmänt önskemål föreligger från föreningarnas sida om höjning av gränsen för direktlånen. Dessutom anses att skillnaden mellan lån avsedda för maskinköp och för andra ändamål är omotiverad samt att den fasta beloppsgränsen mellan direkt- och garantilån många gånger kan vara direkt olämplig; lånegarantier bör kunna beviljas även under gränsen för direktlån.

Dessa önskemål har av Företagareföreningarnas förbund utformats sålunda i skrivelse till Kungl. Maj:t den 27 november 1965, vilken överlämnats till utredningen:

Den försämring av penningvärdet, som ägt rum sedan 1960, har medfört att hantverks- och industrilånens reala värde minskat med 22 procent. Därjämte har genom den tekniska utvecklingen maskinanskaffningen blivit alltmera kostnadskrävande. De expanderande företagen kännetecknas av en allt längre gående automation med stark ökning av investeringsbehovet per anställd. Företagareföreningarnas möjligheter att genom direktlån bidra till arbeidskraftsbesparande investeringar behöver därför ökas i takt med utvecklingen.

Med anledning av vad som ovan anförts får Företagareföreningarnas förbund hemställa, att gränsen för hantverks- och industrilån, som må beviljas av företagareförening, höjes till 150 000 kronor och att i samband härmed de för närvarande olika maximigränserna för lån till maskinanskaffning och andra investeringar slopas.

10.3.2. Utredningen

Vid bedömningen av frågan om höjd gräns för direktlånen liksom även den lämpliga maximigränsen för av förening utställd lånegaranti har utredningen sökt bilda sig en uppfattning om föreningarnas förutsättningar att självständigt avgöra större och mer komplicerade låneärenden. Härvid har utredningen haft hjälp av en av Bohlins Revisionsbyrå AB på utredningens uppdrag verkställd undersökning.

Undersökningen, för vilken redogöres i Bilaga D, hade bl. a. till syfte att belysa den företagsekonomiska prövning, som ansökningar om hantverks- och industrilån underkastas inom företagareföreningarna. Den utmynnar i ett uttalande att inget talar för att det sätt på vilket den företagsekonomiska bedömningen gjorts lett till en från företagsekonomisk synpunkt felaktigt inriktad långivning. Enligt byrån synes dock vissa brister föreligga dels i fråga om dokumentationen i de undersökta föreningarnas låneakter och systematiken i uppgiftsinsamlandet, dels i fråga om analysen av den lånesökandes bokslut samt dennes likviditetsförhållanden.

Det kan visserligen sägas att föreningarnas långivning i stor utsträckning består av relativt små lån till låntagare, vilka i många fall är väl kända för föreningens styrelse och tjänstemän, samt att det hittills redovisade förlustutfallet knappast pekar på att långivningen baserats på otillräckliga utredningar. De förhållandevis ringa förlusterna kan dock bero på att långivningen skett under en period med speciellt goda konjunkturer för näringslivet; ett sämre konjunkturläge kunde ha medfört väsentligt större förluster. Den av revisionsbyrån gjorda undersökningen omfattar lån överstigande 30 000 kronor, d. v. s. den i fråga om lånebelopp översta tredjedelen av samtliga lån. Eftersom föreningslånen oftast utgör ett komplement till annan upplåning, torde de investeringar som berörts av dessa lån i många fall ha uppgått till 100 000 kr och däröver, vilket borde ha varit ett tillräckligt motiv för relativt ingående låneutredningar och god dokumentation. Detta skulle vara än mer betydelsefullt vid en eventuell höjning av beloppsgränsen.

När utredningen i det följande förordar en viss höjning av lånegränsen för direktlånen och dessutom i vad avser delegerad garantigivning förordar en högre beloppsgräns än för direktlånen, har utredningen förutsatt att åtgärder vidtas för att eliminera bristerna i fråga om dokumentation, syste-

matik och analys. Detta synes böra ske genom en ökad utbildningsverksamhet för föreningarnas tjänstemän och genom att en systematik utbildas i fråga om anskaffning, bedömning och redovisning av olika för lånebesluten väsentliga data. Sådan utbildning och systemuppläggning bör snarast ordnas genom samarbete mellan Företagareföreningarnas förbund, kommerskollegium, SHI och näringslivets organisationer.

Utredningen, som anser att det alltjämt bör ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma vilket högsta belopp som må utlämnas till en och samma låntagare, har under angivna förutsättningar för sin del ansett sig böra förorda en höjning av lånetaket för hantverks- och industrilån till för närvarande 100 000 kr. Något skäl att bibehålla den hittillsvarande differentieringen mellan lån avsedda för maskininvesteringar och för övriga ändamål har utredningen icke funnit.

Beloppsgränsen för den till företagareföreningarna delegerade garantigivningen synes kunna sättas högre. Skälen härför är dels den kompletterande granskning av låneärendet som kreditinrättningen förutsättes göra och dels angelägenheten att ge garantilånen en viss prioritet. Utredningen anser att gränsen, som i likhet med gränsen för direktlånen bör fastställas av Kungl. Maj:t, för närvarande bör sättas vid 200 000 kr. Denna gräns, liksom ovannämnda direktlånegräns av 100 000 kr, bör tid efter annan omprövas.

Det kan i vissa fall vara lämpligt eller nödvändigt att föreningen kompletterar en av den själv beviljad kreditgaranti med ett direktlån eller vice versa, exempelvis för att tillfälligt skaffa rörelsekapital åt en låntagare. Den sammanlagda lånesumman bör dock i sådant fall ej utan tillsynsmyndighetens medgivande få överstiga högstbeloppet för den delegerade garantigivningen, d. v. s. enligt utredningens förslag 200.000 kr, varav i direktlån högst 100.000 kr.

En delegering till föreningarna av garantigivningen skulle, om gränsen sättes vid 200 000 kr, mot bakgrunden av de senaste årens låneomslutning, innebära att beslut om i genomsnitt endast två lån per förening och år skulle överflyttas från kommerskollegium till föreningarna. Vissa av dessa lån kan förutsättas bli utlämnade som direktlån om lånegränsen för dessa lån höjes, men å andra sidan skulle — om direktlånetilldelningen icke kraftigt ökades — föreningarna ha anledning att i stället söka placera andra lån på kreditmarknaden som garantilån. Genom att föreningarna alltid skulle ha behov av att hålla vissa direktlånemedel disponibla för utlåning, torde föreningarnas benägenhet att välja garantiformen automatiskt öka. Genom att taga bort lånebeloppets storlek som en faktor vid valet av låneform ges möjlighet att välja det för det enskilda ärendet lämpligaste tillvägagångssättet. Lånegarantier på 25 000—50 000 kr som komplement till vanliga bankkrediter borde alltså kunna bli relativt vanliga.

10.4. Lånens löptid

10.4.1. Nuläge och önskemål

Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen (kap. 6.2.) är löptiden för såväl industrigarantilån som hantverks- och industrilån bestämd till i princip högst tio år. Enligt SFS 1960:372 må lånegaranti beviljas allenast för lån som är avsett att genom regelbundna avbetalningar gäldas inom viss tid, högst tio år från första lyftningsdagen. Om särskilda skäl därtill är, må lånegaranti beviljas för lån med längre avbetalningstid, högst tjugo år, samt för lån, i fråga om vilket avbetalningarna avses skola anstå under viss tid, högst tre år. För hantverks- och industrilån får kommerskollegium, om särskilda skäl föreligger, medgiva avbetalningstid av högst tjugo år samt anstånd med avbetalningarna under högst tre år.

I praktiken tillämpas författningens bestämmelser så att lån för investering i industrifastighet oftast löper på tio år, medan lån till maskininvesteringar ges med löptider varierande mellan fem och tio år. Rörelsekrediter beviljas ofta med relativt korta löptider. Lån med uppskjuten amortering förekommer rätt sällan.

Den genomsnittliga löptiden för företagareföreningarnas direktlån ligger sedan ett flertal år vid ca åtta år. Genom amorteringar blir den effektiva genomsnittliga löptiden ca 4½ år.

Utredningen har tagit del av bl. a. företagareföreningarnas erfarenheter av nuvarande bestämmelser. Flertalet föreningar önskar förändringar i författningen. I första hand bör föreningarnas styrelser få rätt att själva bevilja lån med uppskjuten amortering liksom lån med längre löptid än tio år. Avbetalningstiden för lån för byggande av verkstads- och andra industrifastigheter bör kunna förlängas. Önskemålen varierar mellan femton och tjugo år.

En företagareförening anför exempelvis: Lån med uppskjuten amortering beviljas i begränsad omfattning och gäller därvid vanligen amorteringsfrihet under första året och därefter lika årlig amortering. Det senare tillämpas normalt endast för nyetablerade företag i avsikt att icke försämra företagets likviditet under inkörningsperioden. I fråga om uppskov med amorteringarnas erläggande förekommer detta i relativt stor omfattning. Sålunda torde ca 40 % av samtliga låntagare ha erhållit anstånd under kortare tidsperiod med erläggande av en eller flera amorteringar. För ett begränsat antal låntagare tvingas föreningen att mera kontinuerligt medge uppskov med amorteringarnas erläggande. Det senare är orsakat av att en alltför hård press på företagen i detta avseende bedömes medföra risk för större förluster än om föreningen beviljar angivna uppskov med amorteringarna. I enstaka fall medgives efter ansökan en förlängning av lånens löptid om en prövning av ärendet ger vid handen att detta är befogat. Ca 15 % av antalet låntagare bereder föreningens kansli omfattande arbete i fråga om uppföljning och kravåtgärder. Skulle detta arbete icke utföras, kunde föreningen icke påräkna inbetalning av vare sig amorteringar och räntor. En uppsägning av ifrågavarande lån skulle vanligen

medföra betalningsinställelse och omedelbara förluster å lånen. I fråga om nuvarande bestämmelser angående löptidens längd har föreningen ingen erinran. Den av föreningen bedrivna låneverksamheten avser, såväl i fråga om direktlån som garantilån, en toppfinansiering med relativt stort risktagande. En utsträckning av amorteringstidens längd skulle medföra en utökning av risktagandet. Föreningen finner det naturligt att lån med större risktagande bör amorteras snabbare än lån med mindre risktagande. Nuvarande bestämmelse för amortering av underliggande banklån gör det dock nödvändigt att nuvarande lånetid om 10 år för statliga lån icke begränsas med hänsyn till flertalet företags begränsade möjligheter att inom ramen för oförändrad likviditet klara amorteringar av såväl statliga som underliggande lån. Å andra sidan föreligger otvivelaktigt ett behov av att förlänga amorteringstiden för lån till industribyggnader, vilket behov numera delvis uppfylles genom AB Industrikredit.

Ovanstående synes i stort sett gälla även för övriga föreningar, även om de angivna procenttalen kan variera.

10.4.2. Utredningen

Utredningen har vid sitt ställningstagande utgått ifrån att subventionsmomentet skall borttagas för här ifrågavarande kreditstöd (jfr kap. 8 samt avsnitt 10.6.). I och med detta föreligger enligt utredningens mening ej längre lika starka skäl som tidigare att begränsa löptidens längd. För snabbt expanderande företag är det också betydelsefullt att kunna disponera en del av sitt lånekapital relativt långfristigt. Å andra sidan kan med fog hävdas att det allt snabbare tempot i näringslivets omdaning kräver att löptiderna om möjligt kortas ner. Svårigheterna att överblicka den kommande tekniska och ekonomiska utvecklingen gör att både långivare och låntagare har intresse att så snabbt som möjligt avveckla låneengagemangen. Detta gäller då främst i fråga om lån upptagna för finansiering av maskiner och annan teknisk utrustning. Vad avser direktlån är det för föreningarna med deras oftast knappt tilltagna lånekapital dessutom av värde att genom en förkortning av löptiderna åstadkomma ett snabbare omlopp av lånemedlen och därigenom ernå en större omslutning. Motsvarande gäller med all säkerhet också de kreditinstitut som finansierar garantilånen.

Några större förändringar i nu gällande regler synes icke vara erforderliga. För lånegarantier beviljade av kommerskollegium eller av Kungl. Maj:t bör enligt utredningens mening de hittills gällande författningsbestämmelserna förbli oförändrade. För direktlånen bör likaledes gälla oförändrade regler i avseende på längsta löptider och möjlighet till anstånd med amortering, dock med vissa modifikationer avseende underställningsskyldigheten. Utredningen vill här föreslå en viss utvidgning av föreningsstyrelsernas rätt att självständigt fastställa lånevillkoren i fråga om direktlånets löptid och amorteringssätt. Sålunda bör föreningarna ges rätt att utan hörande av tillsynsmyndigheten bevilja lån med upp till ett års anstånd med avbetalningarna samt i undantags-

fall medgiva löptider på upp till femton år i vad avser lån för att uppföra fabriks- och verkstadsbyggnader och därmed jämförliga investeringar. Sådana lån förutsättes dock bli relativt sällsynta även av det skälet att ifrågavarande investeringar normalt bör kunna finansieras — förutom med eget kapital — genom upptagande av lån på den allmänna kreditmarknaden.

För lån mot av företagareföreningarna beviljade lånegarantier bör gälla samma bestämmelser som för direktlånen.

Det omfattande arbete som föreningarnas kanslier har med indrivning av amorteringar och räntor från försumliga låntagare torde till vissa delar vara oundvikligt för denna verksamhet. En minskning av antalet lån, motiverade av huvudsakligen lokaliseringsspolitiska skäl, liksom en strängare företagsekonomisk prövning bör dock medföra att antalet sådana fall minskas. I den mån de direkta lånen ersättes av garantilån, begränsas föreningarnas eget handläggningsarbete. Härvidlag kräves emellertid ett intimt samarbete mellan föreningen och det långgivande kreditinstitutet för att avgöra hur i det enskilda fallet skall förfaras med en försumlig garanti-låntagare.

10.5. Säkerheter

10.5.1. Nuläge och önskemål

I kap. 6 har redogjorts för gällande regler och praxis beträffande de krav på säkerheter av olika slag som gäller för de statliga industrigarantilånen och lånen från statens hantverks- och industrilånefond.

Då en lånesökande, som kan ställa bankmässiga säkerheter, endast i undantagsfall beviljas statligt kreditstöd, utgår lånestödet vanligen som ren förtroendekredit, varvid den lånesökandes personliga förutsättningar spelar en avgörande roll.

Låntagaren får dock som regel lämna någon form av säkerhet och då främst högt placerade fastighetsinteckningar, förlagsinteckningar samt borgen. Härigenom har vid inträffade konkursfall i genomsnitt hälften av utestående fordringsbelopp kunnat återvinnas.

Med vissa undantag kan sägas att företagareföreningarna i allmänhet ställer krav att erhålla de inteckningssäkerheter som i förmånshänseende ligger omedelbart ovanför dem som övriga kreditinrättningar tagit. Genom att utnyttja överhypotek på underliggande panter, vilket blivit alltmer vanligt på senare tid, kan föreningarna också förbättra sina säkerheter. Detta är givetvis till fördel för föreningen vid en betalningsinställelse men begränsar samtidigt låntagarens rörelsefrihet. Föreningarna medger oftast att erhållna inteckningar får frigöras om låntagaren kan erhålla lån på dessa i annat kreditinstitut. Då detta förfaringsätt innebär besvär både för förening och låntagare ges på vissa håll låntagaren regelmässigt ett visst

utrymme i fråga om inteckningssäkerheter på så sätt att visst inteckningsbelopp ovanför det som tagits i anspråk av övriga kreditinrättningar står till låntagarens disposition. Ett sådant arrangemang kräver dock att föreningen hålles kontinuerligt underrättad om låntagarens övriga lånearrangemang.

10. 5. 2. Utredningen

Ett stort antal av de till kommerskollegium överlämnade ändringsärendena liksom även många på styrelse- och chefsplanet inom föreningarna avgjorda ärenden avser säkerhetsändringar. En viss uppmjukning i fråga om säkerhetskravet skulle ge möjlighet att utnyttja handläggnings-tid för ett till synes mera produktivt arbete. En mera intensiv uppföljning av låneärendena i form av bokslutsgranskning, kontrollbesök hos företagen etc. skulle troligen ge bättre effekt än det nu tillämpade förfarings-sättet. Företagaren skulle i tid kunna uppmärksammas på att rörelsen icke ger tillfredsställande resultat. Härigenom skulle risken för kreditförluster minska.

Å andra sidan ger själva förekomsten av dylika ändringsärenden föreningarna anledning och möjlighet att följa upp tidigare låneärenden. Dessutom har kravet på panter ofta mera funktionen att förhindra att desamma utnyttjas för andra kreditsyften än att tjäna som säkerhet vid betalningsinställelse.

Utredningen anser icke tillräckliga skäl föreligga att föreslå några större förändringar i föreningarnas hittillsvarande praxis i fråga om säkerheter för lån.

Utredningen vill understryka att syftet med den här ifrågavarande stöd-verksamheten dock medför att risker tas som inte faller inom ramen för de ordinarie kreditinstitutens verksamhet. Förluster är därför icke i och för sig ett tecken på ett oriktigt handlande från kreditgivarens sida. Å andra sidan bör givetvis förlustriskerna om möjligt begränsas. Dessa båda synpunkter måste vägas mot varandra.

Det är av vikt att företagareföreningarna följer upp låneärendena bl. a. genom systematisk bokslutsgranskning och besök hos företagen. Detta sammanhänger inte enbart med intresset att begränsa förlusterna i långivningen utan bör enligt utredningens uppfattning vara en naturlig konsekvens av syftet med den speciella form av kreditgivning varom här är fråga. De angivna uppgifterna för föreningarna accentuerar behovet av ekonomikonsulenter inom ramen för föreningarnas personalkadror liksom av en intensifierad utbildning i ekonomiska frågor av föreningarnas personal i övrigt.

I detta sammanhang bör beröras den arbetsinsats vissa föreningar ned-lägger på att genom rekonstruktion eller övertagande av förlustföretag mins-

ka låneförlusterna. En dylik åtgärd kan visserligen i många fall innebära en verklig kapitalbesparing eller vara av värde för en viss bygd och därigenom vara välmotiverad. I den mån åtgärderna huvudsakligen har till syfte att nedbringa de bokförda låneförlusterna, innebär de emellertid inte med säkerhet någon reell vinst, eftersom förlusten i stället i större eller mindre grad överflyttas till föreningens lönekonto. Innan beslut inom föreningarna fattas om vilket alternativ som skall väljas, bör den samlade effekten av åtgärderna granskas.

10. 6. Utlåningsränta

10. 6. 1. Inledning

Utgångspunkten för utredningens förslag i frågan om utlåningsräntan är de i kap. 8 redovisade och i inledningen av detta kapitel ytterligare utvecklade synpunkterna på statens medverkan i den för småindustrin och hantverket avsedda kreditgivningen i form av direktlån och garantilån. Kreditstödet bör ha till syfte att för denna del av näringslivet i viss mån kompensera en brist på lämpliga kreditmöjligheter och riskvilligt kapital. Däremot saknas sedan lokaliseringsmotiven kommit bort skäl att tillhandahålla en för låntagaren speciellt billig låneform. Utredningens grundinställning är att småindustrin och hantverket bör få tillgång till krediter, anpassade till företagarnas behov och förutsättningar, dock på marknadsmässiga villkor. Utredningen anser att låntagaren i princip skall bära hela kostnaden för föreliggande kreditrisker och för speciella låneutredningar. Syftet är ju att till låntagarens ekonomiska fördel medverka till en förbättrad lönsamhet hos företaget.

Långgivningen har hittills omfattat ett mycket brett register av olika företagskategorier, från expansiva företag med goda utvecklingsmöjligheter och de bästa prognoser i fråga om lönsamhet etc. men med brist på bankmässiga säkerheter, till företag med ganska tveksamma förutsättningar, vilka närmast av lokala eller sociala skäl givits en möjlighet att starta eller fortsätta en rörelse. I lägen med hårt åtstramad kreditmarknad har dessutom tillkommit lånekunder med tillgång på normalt bankmässiga säkerheter. Redan i och med ikraftträdandet den 1 juli 1965 av de nya bestämmelserna för den statliga utlåningsverksamheten med en skärpning av de företagsekonomiska kraven bör den svagare delen av låntagarklientelet i minskad utsträckning komma i fråga för lån från föreningarna. Det av utredningen företrädda synsättet innebär att förändringen i kreditstödet syfte och inriktning understrykes ytterligare.

Genom att fordringarna på formella säkerheter vid föreningarnas långivning och låneförmedling icke kan och bör vara så stränga måste i stället den företagsekonomiska prövningen vara den avgörande faktorn. Verksamheten blir på detta sätt inriktad i enlighet med den nyare syn

på kreditgivning, som synes vara på väg att tränga igenom på banksidan. De företag och projekt som skall stödjas bör alltså i princip vara av den arten att risktagandet trots avsaknaden av bankmässiga säkerheter i realiteten blir relativt litet. Det är dock givet att även vid en sorgfällig företagsekonomisk prövning ett till synes lovande företag av olika skäl kan misslyckas och åstadkomma förluster. De förlustrisker, som föreningarna med öppna ögon tidigare tagit främst av lokaliseringspolitiska skäl, bör däremot bortfalla i fortsättningen. Inriktningen av kreditstödet bör innebära att en marknadsmässig räntesättning icke behöver leda till en särskilt hög räntenivå.

10. 6. 2. Nuläge

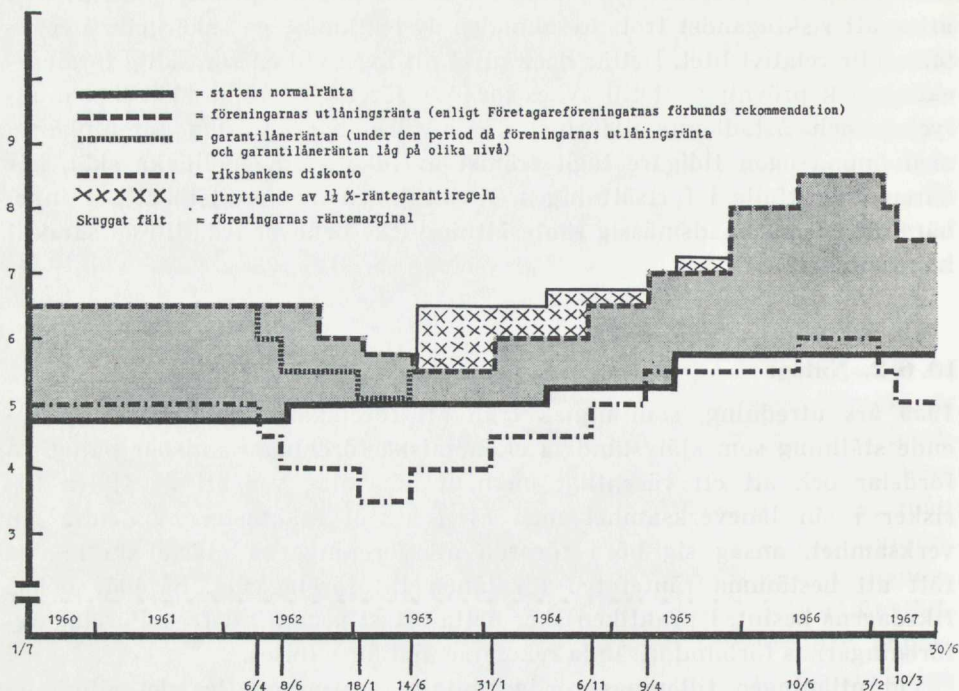
1959 års utredning, som utgick från att företagareföreningarnas fristående ställning som självständiga ekonomiska föreningar innebar påtagliga fördelar och att ett väsentligt moment härvidlag var att de själva tog risker i sin låneverksamhet men även åtnjöt inkomster av denna sin verksamhet, ansåg sig böra förorda att föreningarna själva skulle äga rätt att bestämma räntefoten för lånen till företagarna. Så blev också riksdagens beslut. I praktiken sker detta oftast genom att från Företagareföreningarnas förbund utsända rekommendationer följes.

Vid utlåningen tillämpas rörlig räntefot anpassad efter det allmänna ränteläget. I praktiken följer föreningarna den av affärsbankerna tillämpade garantilåneräntan. Principen att gentemot företagen tillämpa samma räntesättning för direktlån som för garantilån baseras på att bägge stödformerna har väsentligen samma syfte och att de av låntagaren lämnade säkerheterna i stort sett är av samma slag. Valet mellan direktlån och garantilån är ju för närvarande beroende endast av lånets storlek.

Räntesättningen på direktlånen och garantilånen har sålunda i stort sett varit lika, med undantag för en period under 1962—1963, då vissa förhållanden sammanhängande med konstruktionen av föreningarnas räntemarginal (se avsnittet om föreningarnas inlåningsränta) medförde att föreningarna ej ansåg sig kunna följa med vid den då vidtagna sänkningen av garantilåneräntan. Ränteutvecklingen under 1960-talet framgår av diagram 10:1.

Av diagrammet framgår att garantilåneräntan och därmed också direktlåneräntan under senare år varit föremål för ett flertal förändringar i olika riktningar, i huvudsak i takt med diskontoförändringarna. I november 1965 höjdes emellertid utan samband med diskontoförändring räntan på industrigarantilånen från 7 % till 8 %. Höjningen skedde i enlighet med en av bankföreningen utfärdad rekommendation, under motivering att risk fanns att garantilånen vid en lägre räntesättning skulle trängas åt sidan i konkurrensen med andra i praktiken lika säkra industrilån. För kommerskollegium, som tillstyrkt höjningen, var avgörande att det med fog kunde hävdas att det vore oriktigt att den som icke själv erbjöd bankmässiga säkerheter för ett lån, i räntehänseende skulle bli förmånligare ställd än den som tillhandahöll dylika säkerheter.

Diagram 10:1. Vissa räntesatser samt företagareföreningarnas räntemarginal under 1960-talet.

Den skrivelse från bankföreningen, som låg till grund för den vidtagna räntehöjningen för industrigarantilånen och vilken medförde motsvarande höjning såväl för föreningarnas direktlån som för lokaliseringslånen, vilkas ränta enligt författningen 1965:101 är anknuten till räntan för industrigarantilånen, var tillsammans med kommerskollegiets yttrande föremål för remissbehandling. Utöver kommerskollegium tillstyrkte endast bostadsstyrelsen höjningen. Riksbanken, arbetsmarknadsstyrelsen, Företagareföreningarnas förbund, SHIO, Svensk industriförening, Svenska turisthotellens riksförbund liksom även denna utredning avstyrkte höjningen. En återgång till tidigare tillämpad princip med en räntefot som med $\frac{1}{4}$ % överstiger bottenlåneräntan för bostadsfastighetslån ansågs dock av flertalet vara acceptabel, d. v. s. $7\frac{1}{4}$ % i dåvarande ränteläge. AMS ifrågasatte dessutom om icke § 9 i lokaliseringskungörelsen borde ändras därhän att räntesatsen för lokaliseringslån skulle bindas vid den ränta som allmänt tillämpas för lån mot botteninteckning i stället för vid garantilåneräntan.

10. 6. 3. Utredningen

10. 6. 3. 1. Marknadsmässig ränta för låntagare och långgivare

Räntesättningen för industrigarantilån och därmed även hantverks- och industrilån har — särskilt fram till november 1965 men även därefter, ehuru i mindre grad — varit sådan att en låntagare i många fall fått

erlägga en lägre ränta för sina topplån än för de lån han och övriga låntagare haft placerade mot botten-säkerheter, detta trots att givetvis topplånet måste bedömas vara förenat med större förlustrisk. Hela denna risk har burits av föreningarna och staten — i praktiken nästan uteslutande staten. Ej heller inkluderar räntan någon speciell ersättning för de ofta besvärliga låneutredningar — ofta med starkt inslag av rådgivningsarbete — som föreningarna gjort eller för det administrativa merarbete som dessa låneformer medför.

Utredningen finner goda skäl tala för att den låntagare som erbjuder en sämre säkerhet skall erlägga ränta efter en räntesats som snarare är högre än den som erlägges av en låntagare med bättre säkerhet, i stället för tvärtom som hittills varit fallet. En sådan ordning är väl förenlig med utredningens inledningsvis uttalade uppfattning att tillämpningen av marknadsmässig räntesättning är både rimlig och lämplig.

Utredningen vill vidare peka på att räntestrukturen på kreditmarknaden traditionellt är uppbyggd efter huvudregeln att en högre räntesats utgör ersättning för den större kreditrisk som en sämre säkerhet representerar samt för eventuella merkostnader för lånehanteringen o. dyl. I stort sett återspeglar sålunda räntesatsen säkerhetsaspekten för lån av given längd. Beträffande räntesättningen för statsgaranterade lån torde man ha anledning utgå från att den i enlighet med denna princip för långgivaren återspeglar »bästa säkerhet». Institutet löper icke någon förlustrisk. Företagareföreningen och kommerskollegium presterar vidare merparten av utredningsarbetet.

En följd av de båda synpunkterna blir att vid statsgaranterad långgivning låntagaren bör betala en ränta som är högre än den långgivaren har anledning uttaga. Den därigenom uppkommande räntedifferensen bör tillföras den som ikläder sig risken och utför utredningsarbetet. Denna uppfattning har lagts till grund för utredningens förslag i det följande.

Utredningen anser sålunda att låntagaren skall erlägga marknadsmässig ränta för industrigarantilån och för direkta föreningslån, att kreditinstitutet vid garantilån bör tillgodoräkna sig endast en ränta baserad på bästa säkerhet och låneformens övriga kostnader samt att mellanskillnaden av banken etc. skall erläggas till den som ikläder sig risken och utför utredningen.

Det bör erinras om att detta i realiteten innebär införandet av en garantiavgift av det slag som bankföreningen synes ha åsyftat i sitt yttrande över utredningen angående statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. (SOU 1959:7). Bankföreningen föreslog då en garantiavgift av en procent på garantilånen samt att räntan på hantverks- och industrilån skulle anpassas så att den i huvudsak motsvarade normal garantilåneränta jämte garantiavgift. Även kommerskollegium tog i nämnda sammanhang upp tanken på en garantiavgift.

Departementschefen angav i 1960 års statsverksproposition att han icke då var beredd att tillstyrka tanken på en särskild garantiavgift men ansåg att frågan borde ytterligare övervägas.

Utredningen har närmare övervägt vad som i detta sammanhang kan anses vara en marknadsmässig räntesättning sett ur låntagarens synpunkt.

För lån till företag med lovande prognos, där — trots att bankmässiga säkerheter i traditionell bemärkelse saknas — förlustriskerna reellt måste bedömas vara ringa, bör räntan ligga nära den räntesats som industrilån med bankmässiga säkerheter betingar på lånemarknaden. I flertalet låneärenden måste dock prognosen te sig mera svårbedömd och förlustriskerna måste i avsaknad av bankmässiga säkerheter antas vara beaktansvärda. En marknadsmässig ränta blir därmed rimligen högre än i förra fallet.

Då någon klar gräns mellan låntagare av olika slag näppeligen kan och för denna låneverksamhet kanske icke heller bör dragas, torde räntan i praktiken få fastställas som ett »vägt» medeltal, täckande samtliga risker. En marknadsmässig utlåningsränta av avsett slag skall givetvis innefatta även de speciella utredningskostnader och extra administrationskostnader, som bl. a. betingas av den i annat sammanhang av utredningen rekommenderade uppföljningen av här ifrågavarande låneärenden.

10. 6. 3. 2. Storleken av marknadsmässig ränta

För bedömningen av hur stor ränteskillnaden mellan garantilåneräntan och den ränta som uttages av låntagaren bör vara, har utredningen införskaffat uppgifter om inträffade och troliga förluster samt om låneutredningarnas omfattning.

Såsom av kap. 6 framgår synes den genomsnittliga förlustprocenten på t. o. m. år 1960 utlämnade direktlån ej överskrida 2 %, dock med betydande olikheter föreningarna emellan. En tendens till ökning kan konstateras för de därefter utlämnade lånen. Förlustutfallet torde få ses mot bakgrunden av det under den gångna perioden rådande goda konjunkturläget. Samtidigt har det medvetna risktagandet av främst lokaliseringpolitiska skäl verkat höjande på förlusterna. Hur dessa kan komma att utveckla sig i fortsättningen med åtstramande konjunkturer men utan lokaliseringshänsyn är givetvis ytterst svårt att förutsäga. Utredningen har dock ansett sig icke böra räkna med högre förluster än 3 % som ett riksgenomsnitt.

Av det material som utredningen inhämtat beträffande omfattningen av och tidsåtgången för föreningarnas direktlåneutredningar framgår att — ehuru en kraftig spridning kan konstateras i fråga om handläggnings-tiderna — utredningskostnaderna för ett normalärende (lånebelopp vid

undersökningstidpunkten 1964 ca 36.000 kronor, löptid nominellt 8 år och effektivt $4\frac{1}{2}$ år om hänsyn tages till amorteringarna) genomsnittligt uppgått till 500 à 600 kronor. Kostnaderna kan komma att öka bl. a. som en följd av ökade krav på företagsekonomiska utredningar och ökade lönekostnader, men å andra sidan bör även lånebeloppen komma att öka genom höjda lånegränser. En normal utredningskostnad (inkl. kostnader för låneuppföljning) motsvarande $1\frac{1}{2}$ % av lånebeloppet har utredningen funnit rimlig. Härvid har utredningen tagit hänsyn till att vissa kostnadsbesparingar bör kunna erhållas genom standardisering av låneutredningarna och lånehanteringen. I dessa hänseenden torde de erfarenheter, som gjorts i samband med den av Bohlins revisionsbyrå utförda undersökningen, böra utnyttjas.

För att täcka förluster och utredningskostnader m. m. skulle sålunda för en förening med normalt stora förluster behöva avsättas ($3 + 1\frac{1}{2} =$) $4\frac{1}{2}$ % av lånebeloppen, vilket för ett 8-årigt genomsnittslån skulle motsvara ett sammanlagt årligt räntetillägg av 1 %, varav $\frac{2}{3}$ % skulle motsvara risktillägg och $\frac{1}{3}$ % utredningstillägg.

Utredningen finner sålunda att till den grundränta, som kan anses skälig för lån med bästa säkerhet och låneformens administrationskostnader, bör läggas ett speciellt risktäcknings- och utredningspålägg av den storlek som ovan angivits.

Grundräntan i vad avser lån med rörlig ränta bör motsvara en garantilåneränta av den relativa höjd som förekom före höjningen i november 1965 eller rättare — eftersom den obundna bottenlåneräntan och garantilåneräntan då under en period legat lika vid 7 % — enligt den tidigare tillämpade principen (se SOU 1959:7 s. 88 ff) med en garantilåneränta liggande $\frac{1}{4}$ % över gällande ränta för obundna bottenlån. Den uppjustering av garantilåneräntan som skedde hösten 1965 torde få anses vara resultatet av en exceptionell situation på kreditmarknaden som knappast representerar ett mera normalt läge.

Räntefoten för obundna lån mot botteninteckning i bostadsfastighet, här benämnd »bottenlåneräntan», ligger för närvarande (juni 1967) vid $6\frac{1}{2}$ %, och en »normal» garantilåneränta skulle sålunda motsvara $6\frac{3}{4}$ %.

Enligt utredningens ovan angivna beräkningar skulle alltså låntagaren både för industrigarantilån och för direktlån ur hantverks- och industrilånefonden ha att erlægga ränta efter $7\frac{3}{4}$ %, d. v. s. garantilåneräntan $6\frac{3}{4}$ % + 1 % statligt tillägg. Tillägget är närmast att betrakta som en årlig garantiavgift, även om den som ovan sagts dessutom innefattar visst utredningspålägg.

För jämförelse har utredningen sammanställt uppgifter om för närvarande tillämpade räntesatser för affärsbankernas utlåning mot olika säkerheter och av olika svårighetsgrad beträffande utredningsarbete och administrativ handläggning (*obundna lån*). Några allmänt gällande räntesatser kan för närvarande icke sägas existera men i stort sett torde nedanstående räntor tillämpas.

Lån mot botteninteckning (upp till 50 %) i	
bostadsfastighet	$6\frac{1}{2}$ %
industrifastighet	$7\frac{3}{4}$ à $8\frac{1}{4}$ %
Lån mot sekundärsäkerhet i industrifastighet	$8\frac{1}{4}$ %

Lån mot byggnadskreditiv (industrifastighet)	6½ % + 1 % å beviljat belopp
Kredit i checkräkning	6½ % à 7 % + 1 % å beviljat belopp
Lån mot kreditförsäkring i svenskt försäkringsbolag	7¾ %

För *bundna* lån uttager för närvarande AB Industrikredit (primärsäkerhet) 6,6 % ränta och AB Företagskredit (sekundärsäkerhet) 6,85 %. För försäkringsbolagen rekommenderas av bolagens räntedelegerade för inteckningslån i stora förstklassiga industrifastigheter inom 50 % av taxeringsvärdet 6,35 % ränta och för lån i övrig industri inom 50 % av taxeringsvärdet 6,65 %.

En räntesats för företagareföreningarnas direktlån och för industrigarantilånen, som fastställes att utgå enligt de i det föregående angivna principerna, skulle som synes komma att relativt sett ligga något lågt. Några avgörande invändningar häremot synes emellertid inte behöva resas. Möjligen kan sammanställningen visa att det kunde vara befogat att i dagens läge räkna med en något högre »normal» garantilåneränta för obundna lån än vad utredningen ovan gjort, dock icke så hög som den för närvarande faktiskt tillämpade, 7 1/2 %.

Utredningen utgår ifrån att en anpassning av garantilåneräntan till en mera »normal» nivå skall ske, eventuellt efter förhandlingar med kreditinstituten. Kungl. Maj:t bör emellertid, för det fall en skälig räntenivå ej skulle kunna nås, ha rätt att i författning fastställa den räntefot som vid varje tidpunkt högst får utgå för industrigarantilån. I sista hand står givetvis öppet att genom utökning av direktlånegivningen täcka eventuella brister i garantilånesystemet.

10. 6. 3. 3. Årligt räntepålägg eller engångsavgift

Utredningens förslag om en ränta beräknad efter marknadsmässiga grunder innebär icke att risktäckningstillägget m. m. måste uttagas genom ett tillägg till räntan. Tillägget kan också täckas genom en engångsavgift, d. v. s. en form av diskonto som avdrages vid lånets utlämnande. Dessa två alternativ kan också kombineras. Räntan och avgiften kan avpassas så att totalkostnaden (den reella räntekostnaden) för låntagaren blir densamma, vilket alternativ eller vilken kombination som än väljes.

Ett system med ett årligt påslag på räntan har bl. a. den fördelen att den därigenom erhållna räntefoten för såväl direktlån som garantilån skulle komma att ungefär motsvara marknadsräntan för lån med jämförbara säkerheter. Därigenom skulle för bl. a. låntagarna klarare framgå att kreditformen icke innehåller något subventionsmoment utan i första hand är ett sätt att kompensera bristen på belåningsbara säkerheter.

Ett årligt räntepåslag har emellertid vissa mindre önskvärda konsekvenser som skulle kunna undvikas genom en engångsavgift. Här kommer bl. a. frågan om räntesättningen för äldre lån in i bilden. Som tidigare sagts ut-

går för närvarande räntan på direktlånen efter en rörlig räntefot som anpassas efter den för industrigarantilån i allmänhet tillämpade räntan. Räntevillkoren för garantilånen är oftast utformade så att räntan för varje tid utgår efter den räntesats som av banken fastställes för lån av denna art. Att låta det av utredningen förordade räntetillägget gälla även för de äldre lånen skulle innebära en ändring av den förutsättning enligt vilken dessa sökts och lämnats. Utredningen kan därför icke förorda att en i efterhand införd avgift skall utgå även på äldre lån. Ett system med ett årligt räntetillägg skulle därmed innebära att gamla och nya direktlån och garantilån under en relativt lång övergångstid skulle löpa med två olika räntesatser.

De problem av administrativ och praktisk art, som skulle behöva lösas vid införande av en årlig garantiavgift bör — enligt utredningens uppfattning — om möjligt undvikas. Ett system som ger en enhetlig räntesättning bör i stället eftersträvas. Engångsavgiften erbjuder denna möjlighet. Vidare ger engångsavgiften väsentligt större möjligheter att beträffande garantilånen åstadkomma ett för banker m. fl. enkelt och lätt-administrerat avgiftssystem.

Såsom framhålles i följande avsnitt 10.8. om förlusttäckningsfonder vållar systemet med årliga avgifter dessutom vissa svårigheter då det gäller att snabbt bygga upp tillräckliga fonder för förlusttäckning. Även ur denna synpunkt är en engångsavgift att föredraga.

Ur skattesynpunkt kan däremot en årlig avgift för låntagaren vara att föredra framför en engångsavgift. Båda kostnaderna är visserligen avdragsgilla vid deklaration, men i vissa situationer, t. ex. under ett företags uppbyggnadsskede, kan vinstunderlaget vara otillräckligt för att företaget skall kunna utnyttja kostnadsavdraget för engångsavgiften.

Med hänsyn framför allt till angelägenheten att erhålla en gemensam räntefot, som kan gälla för såväl äldre som nya lån, och till de praktiska hänsyn, för vilka närmare redogöres i avsnitt 10.8., har utredningen stannat för att föreslå att vid utlämnandet av hantverks- och industri-lån och av industrigarantilån skall i fortsättningen erläggas risktillägg och utredningstillägg i form av en *engångsavgift*.

10.6.3.4. Fast eller rörlig ränta

Avgörande för hittills gällande bestämmelse att räntefoten på hantverks- och industrilån skall vara rörlig har — såsom i SOU 1959:7 framhålles — varit önskemålet att erhålla en enhetlig räntesats som vid ett och samma tillfälle gäller för samtliga lån till företagareföreningarna. Fasta räntesatser skulle leda till att ett flertal olika räntesatser skulle gälla för de olika lånen till en och samma förening. Ränteberäkningen skulle härigenom bli invecklad. Vidare skulle fasta räntesatser för föreningarnas

lån ur fonden försvåra för föreningarna att vid sin utlåning tillämpa rörliga räntesatser, anpassade efter det växlande ränteläget på den enskilda lånemarknaden.

Det av utredningen föreslagna systemet, som innebär att Kungl. Maj:t skall fastställa räntesatsen för de lån som genom företagareföreningarna utlämnas till företagen och att — som i följande avsnitt föreslås — föreningarna skall ha att till statsverket vidarebefordra influtna räntebelopp, undanröjer i varje fall det sistnämnda skälet mot en fast ränta gentemot låntagarna (företagen).

En fast ränta behöver icke vara förbunden med en låst amorteringsplan. Såsom gäller för övriga lån från statens utlåningsfonder, bör även för dessa lån alltid gälla att låntagaren äger förtidsbetala lånet eller del därav. En låntagare, som fått ett lån mot en fast ränta vid ett högt ränteläge, bör alltså ha rätt att vid lättande kreditmarknad och sjunkande ränta öka amorteringarna eller lösa lånet, t. ex. om möjlighet ges att omplacera lånet i bank. Detta bör vara förenligt med både låntagarens och statens intresse. En låntagare, som icke tilltror sig ha möjligheter att avbetala eller omplacera sitt lån, kan dock tveka att binda sig för en hög fast ränta. Om en fast ränta erhållits i ett lågt ränteläge, har däremot låntagaren allt intresse att behålla lånet och endast fullgöra de avtalade amorteringarna.

En fast ränta kombinerad med återbetalningsrätt kan på detta sätt ge låntagarna vissa fördelar. Däremot kan den orsaka vissa olägenheter för staten. Efterfrågan på lån kommer att bli större vid lågränta, samtidigt som skälet för statligt stöd då avtager i styrka.

Vid bedömandet av denna fråga måste hänsyn tagas till att föreningarnas direkta långivning endast bör vara ett komplement till garantigivningen. Garantilånen har hittills — som en följd av den tidigare hävdade uppfattningen att räntan på dessa lån bör vara rörlig — praktiskt taget uteslutande placerats hos affärs- och sparbanker medan kapitalmarknadsinstitutionerna med sina bundna lån endast i ytterst ringa omfattning ansetts kunna godtagas som långgivare. En uppmjukning av denna inställning har dock skett. Från exempelvis AB Industrikredit har framhållits att bolaget mycket väl kan lämna garantilån om bolagets lånevillkor accepteras.

Utredningen vill för sin del framhålla, att med det av utredningen i fortsättningen förordade systemet något hinder icke synes föreligga för att placera garantilån även mot bunden ränta, ifall låntagaren anser sig vara betjänt därav.

Även om möjlighet sålunda föreligger att placera garantilån till bunden ränta (och därmed också fast amorteringsplan) och att detta, exempelvis vid en ökning av AB Industrikredits utlåning denna väg, kan få ökad betydelse i fortsättningen, torde dock flertalet industrigarantilån också

framdeles komma att placeras i affärs- och sparbanker mot rörlig ränta.

Önskvärdheten av att få villkoren för de direkta föreningslånen direkt anpassade efter det stora flertalet industrigarantilån talar enligt utredningens mening för att systemet med rörlig ränta även i fortsättningen tillämpas för hantverks- och industrilånen.

10. 6. 3. 5. Sammanfattning

I avsnittet 10.6.3. föreslår utredningen sålunda:

att risktillägg och utredningstillägg i form av en engångsavgift uttages på i fortsättningen utlämnade hantverks- och industrilån samt på industrigarantilån;

att överläggningar vid behov upptages med kreditinstituten om den lämpliga nivån för räntan på industrigarantilån; detta bör gälla såväl bundna som obundna lån;

att Kungl. Maj:t ges rätt att i författning fastställa den räntefot som högst får gälla för dessa lån; samt

att räntefoten för såväl äldre som nya direkta föreningslån (hantverks- och industrilån) fastställs av Kungl. Maj:t till ett procenttal, som motsvarar den av kreditinstituten i allmänhet tillämpade räntefoten på obundna industrigarantilån eller den enligt ovan i författning angivna garanti-låneräntan för obundna lån.

Beträffande den praktiska utformningen av förslaget återkommer utredningen i avsnittet 10.11.

Engångsavgiften, som av lämplighetsskäl hör uttagas i form av ett avdrag på det beviljade lånebeloppet, bör — för att direkt motsvara en årlig avgift av 1 % — enligt utredningens beräkningar uppgå till 4 à 5 % av lånebeloppet för ett lån med normal löptid. Av tilldelat lånebelopp skulle alltså 95 à 96 % utlämnas vid lånetillfället, vilket i praktiken ofta skulle betyda att lånesumman bleve uppräknad med ett motsvarande belopp. Ett sådant system ger en lägre årlig räntekostnad än ett årligt räntepåslag, men innebär i princip (d. v. s. vid lika stora nettolånebelopp) en motsvarande ökning av amorteringarna.

10. 7. *Inlåningsränta och räntemarginal*

10. 7. 1. *Nuvarande system och dess verkningar*

De lån, som staten före den 1 juli 1960 via fonden för lån till företagareföreningar m. fl. utlämnade till föreningarna, åtnjöt räntefrihet i två år; därefter löpte lånen med 3 1/2 % ränta. De flesta föreningarna tillämpade å sin sida en mera »marknadsmässig» ränta vid sin utlåning till

företagen. Räntedifferensen tillföll föreningarna, som använde medlen till att täcka administrationskostnader och förluster i samband med utlåningsverksamheten samt — i vissa fall — för direkt bidragsgivning.

Enligt 1959 års utredning angående statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. (SOU 1959:7) borde som en allmän riktlinje för räntesättningen gälla att räntan för lånen till företagareföreningarna skulle ge täckning för statens förvaltningskostnader för låneverksamheten samt dessutom för »normal» kreditrisk. Den ränta, som föreningarna skulle erlägga för lånen från den nyinrättade statens hantverks- och industrilånefond, borde därför utgå enligt den s. k. normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Låneräntan skulle dock ej vara fast utan variera efter den för varje budgetår fastställda normalräntan. Härigenom vanns att en enhetlig räntesats vid ett och samma tillfälle gäller för samtliga lån till föreningarna.

I remissyttrandena häröver anfördes en avvikande uppfattning från bl. a. riksbanken, som påpekade att normalräntan enligt sin konstruktion i praktiken är rätt trögrörlig medan det allmänna ränteläget, till vilket föreningarna måste anpassa räntan på sin egen utlåning, undergår snabbare och större förändringar. Marginalen mellan föreningarnas in- och utlåningsräntor kommer därigenom att starkt variera. Riksbanken förordade därför att räntesättningen för statens utlåning till föreningarna skulle vara rörlig och fastställas i särskild ordning av Kungl. Maj:t varje gång en förändring i det allmänna ränteläget inträder.

Utredningens uppfattning delades dock av flertalet remissinstanser och av Kungl. Maj:t. Riksdagen beslöt också i enlighet härmed.

De nya räntevillkoren infördes fr. o. m. den 1 juli 1960. Samtidigt slopades den tvååriga räntefriheten.

De problem, som sammanhänger med att föreningarna för att täcka en betydande del av sina löpande kostnader är beroende av en starkt skiftande räntemarginal, har under de gångna åren tagit sig många olika uttryck. De av riksbanken påtalade olägenheterna med systemet blev snart påtagliga. Utvecklingen av räntemarginalen kan avläsas i diagram 10:1.

Räntemarginalen, d. v. s. skillnaden mellan föreningarnas in- och utlåningsränta, vilken av bl. a. kommerskollegium i remissvaret över 1959 års utredning förmodats komma att uppgå till åtminstone 2 %, har genom de senare årens ränteförändringar kommit att variera kraftigt, från 1/2 % (år 1963) till 2 3/4 % (andra halvåret 1966). Efter diskontosänkningen i januari 1963 låg normalräntan och räntan för lån mot statlig garanti under januari—juni 1963 på samma nivå, 5 %. För budgetåren 1965/66 och 1966/67 har normalräntan fastställts till 5 3/4 % medan garantilåneräntan tidvis legat på 8 1/2 %.

När marginalen mellan föreningarnas in- och utlåningsränta år 1963 krympte starkt, fann sig Företagareföreningarnas förbund nödsakat att rekommendera en 3/4 % högre ränta för direktlånen än den gällande ga-

rantilåneräntan. I det uppkomna läget med minskade ränteinkomster för föreningarna och med olika räntesatser för direktlån och garantilån införde staten en speciell garantiregel. I 1963 års statsverksproposition (bil. 12) anförde departementschefen att det framstod som otillfredsställande att föreningarnas räntemarginaler skulle vara underkastade sådana växlingar, som blev resultatet av det gällande systemet. Föreningarna saknade möjlighet att med någon större grad av säkerhet bedöma inkomstsidan för kommande verksamhetsår vilket i sin tur försvårade statsmakternas årliga anslagsprövningar. Fr. o. m. budgetåret 1963/64 infördes därför en garanterad räntemarginal motsvarande 1,5 % av vid budgetårets mitt utestående lånededel. I den mån föreningarnas ränteinkomster icke uppgår till det enligt garantibestämmelsen framräknade beloppet täckes skillnaden från anslaget Bidrag till företagareföreningar: Ränteggaranti.

Hösten 1965 hade räntemarginalen åter stigit till $1\frac{1}{4}$ % (7 % — $5\frac{3}{4}$ %), varför statens ränteggaranti begränsades till $\frac{1}{4}$ %. Administrationsbidragen för budgetåret 1965/66 fastställdes med hänsyn härtill.

Från 20/11 1965 höjde affärsbankerna garantilåneräntan till 8 %, medan däremot i varje fall vissa sparbanker ännu i april 1966 förklarade sig beredda att lämna garantilån till 7 % ränta. I samband med affärsbankernas höjning av räntan meddelade kommerskollegium via Företagareföreningarnas förbund att föreningarna fr. o. m. år 1966 ej kunde påräkna någon statlig utfyllnad av räntemarginalen. Flertalet föreningar höjde därför utlåningsräntan för direktlånen till 8 %.

Räntemarginalen var sålunda under större delen av första halvåret 1966 $2\frac{1}{4}$ %, vilket gav föreningarna en opåräknad ränteinkomst för denna del av budgetåret 1965/66 (motsvarande ca $\frac{1}{2}$ mkr).

Genom diskontohöjningen i juni 1966 ökade räntemarginalen ytterligare till $2\frac{3}{4}$ %. Föreningarnas nettoinkomst av räntor för budgetåret 1966/67 tenderade härigenom att i det närmaste fördubblas i jämförelse med de kalkyler som förelåg när förslag till statsbidrag (administrationsbidrag och subventionsmedel) utarbetades till statsverkspropositionen. Den på kort tid inträffade räntehöjningen från 7 % (med ränteggarantin = $7\frac{1}{4}$ %) till $8\frac{1}{2}$ % motsvarar för helt år en inkomstförbättring för föreningarna av $1\frac{1}{4}$ % på 150 mkr eller närmare 2 mkr, d. v. s. mera än hela det av riksdagen anvisade administrationsbidraget för 1966/67 1 525 000 kr. Av detta belopp har Kungl. Maj:t tilldelat föreningarna 834 000 kr. Om ränteläget bibehållits oförändrat skulle föreningarna ha erhållit en opåräknad merinkomst överstigande 1 milj. kronor. Genom diskontosänkningarna i början av 1967 minskade dock denna merinkomst.

10.7.2. Utredningen

Av det anförda synes framgå olämpligheten av den nu tillämpade ordningen. Utredningen vill här även erinra om den i samband med behandlingen av frågan om delegerad lånegarantigivning anförda motiveringen för att alla ränteinkomster av direktlån bör tillföras statsverket (se avsnitt 10.2.2.).

Här kan dessutom påpekas att det i vissa räntelägen t. o. m. kan vara fördelaktigt för föreningarna att från statskontoret lyfta alla tillgängliga lånemedel och insätta dessa på bankräkning till högre ränta. Detta är givetvis ej avsett eller rimligt.

Utredningen anser en förändring av det hittillsvarande systemet ofrånkomlig och utgår i det följande från att samtliga räntor på föreningarnas av statsmedel utlämnade lån skall inlevereras till statsverket. Det tekniska tillvägagångssättet m. m. beskrives i de följande avsnitten 10.7.3. och 10.11. Till frågan om hur det inkomstbortfall, som härigenom blir följden för föreningarna, skall kompenseras, återkommer utredningen under kap. 12 Statligt administrationsbidrag.

10. 7. 3. Praktiska följdverkningar av utredningens förslag om räntebestämmelserna

Den av utredningen föreslagna omläggningen av räntebestämmelserna i samband med föreningarnas direktlåneverksamhet innebär att föreningarna icke längre skall äga att tillgodogöra sig några inkomster i form av räntemarginal mellan in- och utlåningsränta. De till föreningarna inlevererade räntebeloppen bör bokföras på ett särskilt räntekonto, som kvartalsvis tömmas och inlevereras till den fondförvaltande myndigheten.

Föreningarna förutsättes dock även i fortsättningen stå som låntagare gentemot statens hantverks- och industrilånefond. Den föreslagna ordningen kräver därför en ändring av de av Kungl. Maj:t fastställda räntevillkoren för denna utlåningsfond i så måtto att föreningarna för sina lån från fonden icke längre skall erlägga ränta enligt statens normalränta. Den närmast tillhands liggande konstruktionen kan synas vara att låta föreningarna erlägga ränta på sina lån ur fonden efter samma räntefot som av Kungl. Maj:t bestämts för föreningarnas direktutlåning. Vid ett sådant system uppstår emellertid problem beträffande räntan på de medel, som föreningarna lyft från fonden men som de av olika skäl icke i sin tur utlånat.

Utredningen förordar i stället att föreningarna för sin inlåning från fonden skall erlägga en ränta som motsvarar den uppdebiterade räntan på föreningarnas av statsmedel utlämnade hantverks- och industrilån. För att förhindra att föreningarna — för att få extra ränteinkomster — lyfter tilldelade, räntefria lånemedel från statsverket utan att direkt behov därav föreligger eller har alltför stora belopp liggande outlånade kan vidare föreskrivas att influten bankränta på den eller de bankräkningar e. dyl. över vilka de statliga lånemedlen samt amorteringarna och räntorna passerar skall inlevereras till statsverket och öka ränteinkomsterna för fonden.

Varje företagareförening förutsättes i vanlig ordning debitera låntagarna ränta och ev. överränta efter den av Kungl. Maj:t bestämda räntesatsen. Beloppen bokföres som fordran på låntagarna och skuld till staten. Allt eftersom räntorna inflyter, utjämnas eller minskas föreningens fordran på låntagarna. Skulden till staten avräknas kvartalsvis genom att influtna räntor inlevereras till statskontoret. För nödlidande lån uppstår en differens mellan uppdebiterade räntor och inbetalade belopp. Eventuellt uppkommande låneförluster, som sålunda består av oguldet kapital plus ogulda räntor, täckes av föreningen/förlusttäckningsfonden på sätt som beskrives i 10.11.

Med en enhetlig uppläggning av bokföringssystemet torde det föreslagna systemet vara lätt att administrera och kontrollera.

Det bör i sammanhanget framhållas att delbetalningar från låntagare liksom även ev. utdelningar i konkurser etc. på sedvanligt sätt skall användas för att i första hand täcka räntefordringarna. Detta innebär att föreningarna även enligt det nya systemet liksom hittills har anledning att i eget intresse bevaka att räntorna flyter in, eftersom föreningarna först därefter kan få amorteringsmedel att använda för nytulning. Ränteförluster kommer vidare att direkt belasta föreningarnas förlusttäckningsfonder.

10.8. Förlusttäckning

10.8.1. Av företagareföreningar framförda synpunkter på förlusttäckningsproblemet

Ett kapitalunderskott för föreningarna kan orsakas av förluster i långivningen och förluster på annan verksamhet. Från föreningshåll har framförts att föreningarna borde få bygga upp ett eget kapital som står i rimlig proportion till verksamhetens omfattning och risker. Härvid åberopas att föreningarnas status medför ansvar enligt lagen om ekonomiska föreningar.

Med föreningslagen följer skyldighet att vid värdering av tillgångar iakttaga lägsta värdesprincipen enligt bokföringslagen. I fråga om lånefordringarna måste, menar föreningarna, beaktas dels dessas långfristiga karaktär, vilken medför särskild osäkerhet vid värderingen, och dels att ställda säkerheter vanligen inte ger full täckning för lånefordran. Föreningarna anser ett eget kapital om minst 10 % av balansomslutningen erforderligt.

Eftersom förlustriskerna väsentligen är att hänföra till den av föreningarna bedrivna utlåningen av statliga medel bör — enligt flertalet föreningars uppfattning — kapitalet tillskjutas av staten. Hittillsvarande system med i efterhand beviljade statliga förlusttäckningsmedel anses otillfredsställande. Den enskilda föreningen bör få möjlighet att snabbt bygga upp en förlusttäckningsfond, till storleken anpassad efter de av

staten beviljade lånemedlen och med beaktande av den riskmarginal som erfarenheterna av denna långivning visat vara erforderlig.

Förlusttäckningsfonder skulle — likaledes enligt föreningarna — även kunna uppbyggas på andra sätt, exempelvis genom ökade ränteinkomster baserade på lägre inlåningsräntor eller högre utlåningsräntor eller en kombination härav.

Ett alternativ till förlusttäckningsfonder skulle vara att en viss del av statens lånefordran hos föreningen engångsnedskrevs och att vid beviljandet av nya lånemedel samma andel skulle erhållas utan återbetalningsskyldighet. Ifrågavarande procenttal skulle kunna fastställas till varierande storlek beroende på olika grad av risktagande inom skilda län.

10. 8. 2. Utredningen

Utredningen har vid behandlingen av förlusttäckningsproblemet bl. a. haft att beakta förutom erfarenheterna från den hittillsvarande långivningen dels de problem som aktualiseras vid en delegering till föreningarna av en del av garantilånegivningen och en höjning av lånegränsen för direktlånen, dels — och framför allt — frågan hur bestämmelser av olika slag kan tänkas påverka föreningarnas förmåga och vilja att fullfölja det med det statliga kreditstödet förenade syftet. Eftersom föreningarnas status som ekonomiska föreningar icke framstått som given, har övervägandena inte i alltför hög grad kunnat göras beroende av vad som krävs enligt lagen om ekonomiska föreningar.

Kraven på fonder, uppbyggda inom föreningarna genom statliga bidrag i form av särskilt anvisade förlusttäckningsmedel, lägre inlåningsränta eller avskrivning av viss del av lånemedlen, skulle ställa krav på statskassan av relativt betydande storlek. Vid nuvarande låneomfattning skulle exempelvis vid procenttalet 10 erfordras fonder på sammanlagt närmare 20 mkr, d. v. s. en ökning av det nuvarande fondkapitalet med ca 15 mkr. Detta kapital skulle successivt behöva kompletteras allt eftersom förluster uppstår.

Behovet av förlusttäckningsfonder får ses mot bakgrund av hur föreningarnas skuldsida är sammansatt. Den helt övervägande delen består av skuld till staten på grund av lån från statens hantverks- och industri-lånefond. Eftersom staten praktiskt taget är föreningarnas enda borgenär måste det enligt utredningens uppfattning anses onödigt att staten för att skydda sina egna lånefordringar bygger upp särskilda fonder hos föreningarna.

Utredningen vill här emellertid anknyta till de tidigare redovisade synpunkterna på frågan under vilka förutsättningar delegering till föreningarna av viss del av lånegarantigivningen och en höjning av direktlånegränsen kan tänkas ske. I likhet med 1960 års företagskreditred-

ning (SOU 1961:64) anser utredningen att betänkligheterna mot att låta ett enskilt organ utan eget risktagande förvalta statliga lånemedel och bevilja statsgarantier skulle minska starkt redan vid ett begränsat risktagande från företagareföreningarnas sida.

För att ett sådant eget risktagande verkligen skall föreligga, måste förutsättas ett riskkapital satsat av annan än staten. Att med statliga medel bygga upp och vidmakthålla fonder, ställda till föreningarnas disposition för att täcka förluster, låter sig icke förenas med tanken på ett föreningarnas eget risktagande. Det skulle också strida mot utredningens tidigare redovisade uppfattning att lånestödet framdeles icke skall vara suventionerat. Möjligheten att skapa ett riskbärande kapital inom föreningarna genom att höja andelskapitalet kan endast till en ringa del fylla behovet av förlusttäckningsmedel, om den över huvud är praktiskt realiserbar.

Den lösning utredningen förordar är att låta låntagarna själva svara för det kapital som skall ingå i föreningarnas förlusttäckningsfonder. Utredningen får hänvisa till sitt i avsnittet om utlåningsräntan (10.6.) framlagda förslag om ett särskilt räntepåslag i form av en avgift. Större delen av avgiften har motiverats såsom ersättning för risktagandet. Låntagarkollektivet bör genom avgifter stå för förlusterna.

Om föreningarna skall bära viss del av förlustrisken, bör de tillföras motsvarande del av avgifterna. Bildandet och vidmakthållandet av förlusttäckningsfonder hos föreningarna skulle alltså lämpligen ske genom att en större eller mindre del av avgifterna överfördes till föreningarna. Återstoden av avgifterna förutsätter utredningen förvaltade centralt för att täcka den del av uppkommande förluster som inte skulle omfattas av föreningarnas ansvar.

Behovet av fondbildning hos föreningarna och den praktiska utformningen av förlusttäckningssystemet blir beroende främst av hur stor andel av förlusterna som direkt skall täckas av föreningarna. Vid bedömningen av denna fråga kan möjligen sägas att, om förlusttäckningsavgiften är rätt avpassad i förhållande till uppkommande förluster, det i längden är likgiltigt om förlusterna bestrides av, resp. avgifterna tillfaller föreningarna eller en central fond. Ett sådant resonemang tar emellertid endast sikte på reglering av förluster av given omfattning. Förlusterna får dock antas stå i relation till långivningens inriktning och denna i sin tur bl. a. bero på hur förlustriskerna bedöms av långivaren. Som en följd av vad utredningen tidigare anfört angående delegerad garantigivning och med hänsyn till att den i kap. 11 föreslår ett bibehållande av föreningarnas självständiga ställning som ekonomiska föreningar har utredningen ansett sig böra utgå ifrån att föreningarna själva skall svara för i varje fall en del av risktagandet.

Som skäl för att föreningarna skall svara för samtliga förluster kan anföras att detta skulle accentuera föreningarnas självständighet och deras

ansvar för långivningen. Mot detta alternativ kan tala de svårigheter som skulle uppstå för en förening, vars förluster översteg det avsatta fondkapitalet. Eftersom det emellertid får förutsättas att förlusttäckningsavgifterna komme att tillföras föreningarna i proportion till deras andel av risktagandet uppstår dock nämnda svårigheter vid varje alternativ som innebär risktagande för föreningarna. Olika möjligheter att lösa detta problem har övervägts och det system som föreslås i det följande synes ge det enklaste administrativa förfarandet.

Vid övervägandena inom utredningen om fördelningen av riskerna mellan de skilda föreningarna och en central fond har framhållits vikten av att fördelningen göres så, att den får den dubbla effekten att inrikta föreningarnas låneverksamhet på ekonomiskt väl motiverade projekt och samtidigt icke göra föreningarna alltför försiktiga och säkerhetskrävande, vilket skulle strida mot den allmänna avsikten med ifrågavarande kreditstöd. En lika fördelning mellan den centrala fonden och de skilda föreningarna har i och för sig ansetts ligga nära till hands. Fonden och föreningen skulle bära hälften av varje bokförd förlust. Den reella effekten av en dylik riskfördelning är dock svårbedömd. Emot den talar även det relativt komplicerade system som skulle behöva konstrueras för förlusternas täckande och för riskavgifternas fördelning och fondering.

Efter att ha vägt de olika alternativens fördelar och nackdelar har utredningen stannat för att förorda att *föreningarna inom ramen för befintliga förlusttäckningsmedel skall svara för samtliga förluster i vad avser nya direktlån och delegerade lånegarantier*. Härvid bör en möjlighet skapas för föreningarna att kollektivt täcka vissa större förluster. Denna fråga behandlas i det följande. Möjlighet att i undantagsfall få lån eller bidrag från staten för förlusttäckning bör även finnas. Beträffande centralt beviljade lånegarantier återkommer utredningen senare i detta avsnitt.

Då det gäller att bedöma den erforderliga omfattningen av fondavsättningarna hos föreningarna är flera alternativ tänkbara.

Med hänsyn till de i varje fall hittills starkt växlande förlustsiffrorna i de olika föreningarna skulle vid en för samtliga föreningar enhetlig avgift från låntagarna valet vid beräkningen av förlusttäckningsbehovet stå mellan förlustsiffrorna i föreningar med låga förluster, genomsnittet för hela landet eller till resultatet av de »sämsta» föreningarnas utlåning.

Vid de två första alternativen skulle ett större eller mindre antal föreningar på sikt visa sig komma att göra otillräckliga avsättningar, vilket erfordrar kompletterande möjligheter för förlusttäckningen. Det tredje alternativet skulle medföra totalt sett oskäligt höga riskmarginaler.

Om utfallet i en förening varaktigt bleve sämre än vad som motsvarar fondavsättningen, tvingades man, om inte andra möjligheter stod till buds, att i efterhand på något sätt uttaxera medel för att täcka brister i fonderna. Detta måste då belasta de kvarstående och de nya låntagarna,

däremot icke de låntagare som åsamkat föreningen förlusterna. Detta torde vara ett olämpligt förfaringsätt.

Om tillförseln av medel till fonderna skedde efter en kalkyl även innefattande vissa säkerhetsmarginaler för förlustutfall utöver riksgenomsnittet, vilket system torde vara allmänt tillämpat när det gäller räntesättning inom andra områden, borde flertalet föreningar — men icke nödvändigtvis alla — komma i den situationen att tillskotten till förlusttäckningsfonderna i längden översteg förlusterna.

Alternativt kan avgiften anpassas till förlustriskerna i varje län. Avgiftens storlek skulle alltså variera mellan föreningarna. Vid en kalkylering enligt det för varje förening väntade genomsnittliga förlustutfallet kunde visserligen kraftiga förluster tära hårt på en förenings fonder (och eventuellt kräva något slags skydd mot enstaka kraftiga avvikelser från genomsnittet). Ett sådant system borde dock kunna fungera. Utredningen vill emellertid inte förordad det, främst beroende på den administrativa omgång det skulle innebära.

Ett speciellt problem är hur man skall åstadkomma en tillräckligt snabb uppbyggnad av fonderna för att därigenom så snart som möjligt skapa en buffert mot enstaka kraftiga avvikelser från förlustgenomsnittet. Vid ett system med en årlig avgift av med hänsyn till sannolika förluster betryggande storlek skulle erhållas en fondavsättning som visserligen i längden vore tillfredsställande för i varje fall flertalet föreningar, men där fonduppbyggnaden sker relativt långsamt. Detta skulle vid ett kraftigt och på ett tidigt stadium inträffande fallisemang vålla problem.

En engångsavgift är ur denna synpunkt avgjort att föredraga. Den möjliggör en relativt snabb fonduppbyggnad. Genom att förluster mera sällan uppträder under de första åren av ett låns löptid ernås vidare den fördelen att fondavsättningarna hela tiden ligger några år före förlusterna, vilket skapar en ytterligare säkerhet för att fonderna skall räcka till, eventuellt efter erfarenhetsmässiga justeringar antingen av avgiftsuttagets storlek eller av utlåningspolitiken. Såsom framgår av 10.6. har utredningen, bl. a. med beaktande av nu framförda synpunkter, förordat att garantiavgiften uttas som en engångsavgift vid lånets utgivande.

Med utgångspunkt i huvudsak från hittillsvarande erfarenheter har utredningen bedömt att förlusterna genomsnittligt icke bör överstiga 3 % och att en engångsavgift av samma storlek är motiverad i vad avser riskmomentet. Till den del avgiften motiverats som ersättning för låneutredningar etc. återkommer utredningen i det följande.

Givetvis kan uppstå förhållanden, som kan kullkasta kalkylerna och exempelvis motivera en förhöjning av förlusttäckningsavgiften. Engångsavgiften har då den fördelen att den lättare än en årlig garantiavgift kan ändras.

Skulle den situationen uppstå att förlusterna avsevärt visar sig under-

stiga kalkylerna och fonderna sålunda tenderade att bli uppenbart för stora, skulle förlusttäckningsavgiften kunna sänkas. Vid en sådan situation, som enligt sakens natur måste ligga ganska långt fram i tiden, kan dock även andra lösningar bli aktuella, t. ex. en omprövning av lånepolitiken eller ett lösgörande av viss del av en förenings förlusttäckningsfonder för stöd på olika sätt till småindustrin och hantverket inom länet.

Den av utredningen angivna förlustrisken av 3 % torde snarast få anses ligga något över det förväntade genomsnittet och den förordade förlusttäckningsavgiften, baserad på detta procenttal, sålunda för flertalet föreningar innefatta en viss säkerhetsmarginal. Detta är enligt utredningens uppfattning önskvärt. Konstruktionen med engångsavgift bidrar dessutom till att öka marginalen.

Inom ramen för detta avgiftsuttag bör emellertid skapas ytterligare en buffert. Detta kan lämpligen ske genom att viss del av de inflytande avgifterna tillföres en för föreningarna gemensam fond, som skall stå till förfogande i de fall en förenings egen förlusttäckningsfond icke räcker till. Från den gemensamma fonden skall en förening, vars egen fond helt tömts, äga rekvirera ytterligare medel för att täcka bokförda förluster. Fonden bildar sålunda en för samtliga föreningar gemensam reserv och innebär en form av solidariskt ansvar för uppkommande förluster. Motivet för denna gemensamma fond är att det synes angeläget både ur statens och föreningarnas synpunkt att i möjligaste mån undvika att dessa skall behöva vända sig till Kungl. Maj:t för att erhålla avskrivningsmedel. Om föreningarna skulle erhålla hela riskavgiften, bleve antalet dylika hänvändelser säkerligen fler, eftersom då någon för samtliga föreningar gemensam utjämningsfaktor icke funnes, som kunde för den enskilda föreningen minska effekten av stora och/eller tidigt inträffande förluster.

Vid den praktiska utformningen av förslaget, vartill återkommes i 10.11., har utredningen ansett sig böra förorda att 75 % av förlusttäckningsavgifterna avseende direkta föreningslån och delegerade lånegarantier avsättes till en av resp. förening förvaltd förlusttäckningsfond. Resterande 25 % tillföres den gemensamma fonden.

Beträffande *avgiftsuttaget*, som enligt vad ovan anförts genomsnittligt skulle motsvara 3 % av lånebeloppet, anser utredningen — då det icke synes rimligt att ett mycket kort lån skall belastas med samma engångsavgift för risktäckningen som ett långt lån — att en differentiering bör ske sålunda:

≤ 2 år = 1 %	> 7—9 år = 3 %
> 2—3 år = 1½ %	> 9—11 år = 3½ %
> 3—5 år = 2 %	> 11—13 år = 4 %
> 5—7 år = 2½ %	> 13—15 år = 4½ %

Dessa uttag bör gälla för samtliga *direktlån och delegerade garanti-lån* och bestämmelsen härom bör vara bindande för föreningarna. Därest den ursprungliga löptiden skulle väsentligt avkortas genom att lånet förtidsinlöses, bör enligt utredningens mening föreningarna ha möjlighet att restituera viss del av avgiften.

Beträffande de *lånegarantier som beviljas av den centrala myndigheten eller av Kungl. Maj:t* bör enligt utredningens mening inträffade förluster regleras centralt enligt hittills tillämpat förfarande. Förlusttäckningsavgifterna avseende dylika lån bör tillföras statskassan och bokföras som inkomst på budgeten. Någon fondbildning härför synes icke erforderlig; förlusterna täckes från ett speciellt driftbudgetanslag liksom nu är fallet.

För av tillsynsmyndigheten behandlade garantilåneärenden bör denna äga bestämma förlusttäckningsavgiftens storlek; de ovannämnda för direktlånen och de delegerade garantilånen angivna procenttalen bör dock normalt tillämpas. Likaledes bör samma möjlighet till restitution vid avkortad löptid finnas.

10.9. Täckande av utredningskostnader

Ersättning för de av föreningarna utförda låneutredningarna kan uttagas från låntagarna på två sätt, antingen genom att låntagarna direkt debiteras en utredningsavgift, beräknad generellt eller efter särskilda debiteringsgrunder, eller genom ett generellt påslag på räntan.

En särskild utredningsavgift kan i och för sig vara väl motiverad. Företagareföreningarnas låneutredningar omfattar i många fall ett betydande och kostsamt arbete, för vilket i huvudsak någon kostnads-täckning för närvarande icke erhålles från de lånsökande.

Detta gäller i första hand garantilåneutredningarna men även i fråga om sådana direktlåneansökningar, som ej resulterar i något beviljat lån och därigenom i ränteintäkter. En utredningsavgift skulle kunna dels bidra till att täcka föreningarnas kostnader för dylika utredningar, dels åstadkomma en viss gallring i fråga om låneansökningar. En enhetlig avgift för varje utredning skulle ur administrativ synpunkt förmodligen vara mest tilltalande, men torde, eftersom föreningarnas låneverksamhet är så ytterst växlande till lånestorlek och utredningsbehov, knappast kunna fixeras så högt att den täckte någon större del av de mera kostnadskrävande utredningarna. Ett avgiftsuttag grundat på en lämplig timtaxa vore ur denna synpunkt lämpligare.

Det torde emellertid uppstå problem när det gäller att avgöra hur, när och efter vilka grunder en sådan timtaxa skulle tillämpas. Föreningarnas utredningsarbete synes också böra ske utan alltför stort hänsynstagande till hur stora kostnader det enskilda ärendet kan bära. För den ifrågasvarande låneverksamheten tillkommer utöver kraven på noggranna före-

tagsekonomiska utredningar även ett speciellt behov av uppföljning från föreningarnas sida, motiverad av de svaga säkerheterna och av det allmänna intresset att se till att det genom företagareföreningarnas medverkan insatta rationaliseringsstödet får tillräcklig effekt.

Nu senast anförda omständigheter talar för att utredningskostnaderna täckes genom ett generellt påslag på räntan. Som framgår av det tidigare avsnittet om storleken av en eventuell årlig garantiavgift har utredningen beräknat att ett årligt pålägg på låneräntan av $\frac{1}{3}$ % skulle ge en lämpligt avvägd ersättning för föreningarnas utredningsarbete. Vid en engångsavgift skulle detta motsvara ca $1\frac{1}{2}$ % på beviljat lånebelopp.

De låneärenden föreningarna har att handlägga är emellertid av synnerligen varierande art, från enkla, snabbt handlagda smålån till omfattande utredningar om garantilån på mycket stora belopp. Lånens löptid kan också vara mycket olika och utredningens svårighetsgrad står ofta ej i relation till löptiden. Ett generellt påslag på räntan, beräknat efter ett uppskattat genomsnitt för utredningskostnaderna, kan därför i vissa fall komma att betraktas som oberättigat och i andra fall innebära en subvention. Vid ett engångsuttag av $1\frac{1}{2}$ % skulle utredningsavgiften för ett lån på 40.000 kr (ungefärliga medelbeloppet för direktlån för närvarande) bli 600 kr. Vid samma procentsats skulle motsvarande belopp för ett lån på 100.000—200.000 kr bli 1.500—3.000 kr. Nämnda förhållanden talar för att möjligheter bör ges att i speciella fall frångå den för normalärendet tillämpade procentsatsen.

Utredningen föreslår alltså uttagande av en utredningsavgift, avsedd att tillfalla i första hand föreningarna som ett rörligt administrationsbidrag. Med hänsyn till de olikheter som föreligger beträffande utredningarnas omfattning och svårighetsgrad anser utredningen berättigat att ge föreningarna en viss valfrihet i fråga om täckande av utredningskostnaderna. Utredningen inskränker sig alltså till att för normalfallet rekommendera en utredningsavgift motsvarande $1\frac{1}{2}$ % på tilldelat lånebelopp. Skulle en förening beträffande direkt lån eller delegerad lånegaranti av något skäl — exempelvis påtagligt höga eller låga kostnader eller på grund av att kostnadstäckning erhålles genom landstingsmedel — vilja ändra avgiftens storlek, bör detta stå föreningen fritt. Den föreslagna procentsatsen $1\frac{1}{2}$ % bör emellertid vara ett riktmärke. Den bör även tillämpas då det gäller att bedöma den samlade effekten av det av utredningen föreslagna finansierings-systemet för föreningarna.

För centralt beviljade garantilåneärenden bör tillsynsmyndigheten äga att efter förslag av föreningen bestämma utredningsavgiftens storlek med hänsyn till vad som i det enskilda fallet kan anses skäligt samt besluta hur stor del av avgiften som skall tillfalla föreningen och hur mycket som skall levereras till statsverket.

En särskild fråga gäller sättet att täcka kostnaderna för de utredningar som icke resulterar i lån. Omfattningen av avslagna låneansökningar är ytterst varierande föreningarna emellan. Eftersom även beträffande en avslagen låneansökan den gjorda utredningen bör representera ett värde för den lånesökande i varje fall till de delar utredningen ställes till hans förfo-gande, bör föreningarna äga att för såväl direktlån som delegerade och centrala garantilån uttaga en ansökningsavgift. Om lånet beviljas avräknas beloppet mot utredningsavgiften. Som regel torde emellertid avgiftsuttaget för beviljade lån och garantier böra avvägas så att det även innefattar en marginal motsvarande kostnader för icke beviljade lån och garantier.

Slutligen kan framhållas att vissa föreningar sedan någon tid tillämpar avgiftsuttag enligt särskild taxa för t. ex. avisering om räntor och amorteringar. Enligt utredningens åsikt bör några hinder att fortsätta härmed icke föreligga. Utredningen anser vidare rimligt att föreningarna uttager viss avgift från låntagare i samband med förändringar — i varje fall mera arbetskrävande sådana — i fråga om säkerheter o. dyl.

10. 10. *Lånestödets inriktning*

I enlighet med 1960 års riksdags beslut (SU 10) är målsättningen för det statliga lånestödet att allmänt stödja hantverk och småindustri och därmed jämförlig verksamhet. Gränsen mellan å ena sidan hantverk och småindustri och å andra sidan annan industri är givetvis ofta svår att dra men det har ansetts böra ankomma på låneorganen att från fall till fall bedöma vilken företagsamhet som med hänsyn till kreditstödet syften omfattas av detta. Även i fråga om gränsen gentemot andra näringsgrenar har möjligheter lämnats för en relativt fri tolkning. Sålunda må — om särskilda skäl föreligger — kreditstöd lämnas till annan industriell verksamhet samt anläggningsverksamhet och verksamhet hänförlig till jordbrukets binäringar.

Tolkningen av de angivna bestämmelserna synes icke ha vållat några problem. Utredningen vill betona angelägenheten av att den betydande handlingsfrihet som lämnats låneorganen även i fortsättningen bibehålles. Under förutsättning att subventionsmomentet i kreditstödet toges bort anser utredningen snarare att skälen för restriktivitet i gränsdragningsfrågorna försvagas och att en viss ytterligare liberalisering kan vara lämplig. Här avses bl. a. vissa gränsfall inom jordbruks- och trädgårdsnäringarna som hittills icke ansetts falla inom ramen för lånestödet, t. ex. broilerproduktion och viss plantodling.

Utredningen har dock icke funnit anledning föreslå någon förändring i de gällande avgränsningsbestämmelserna i annan mån än som kan föranledas av de skärpta kraven på företagsekonomiska skäl för kreditstödet.

Vad beträffar kreditstödet till *hemslöjden* kan konstateras att företagareföreningarnas långivande och låneförmedlande verksamhet endast i ringa utsträckning avsett hemslöjdsföretag och då i de flesta fall haft samband med lokaliseringsverksamhet. Då en särskild utredning tillsatts (hemslöjdsutredningen) med direktiv att bl. a. göra en allsidig undersökning av den svenska hemslöjdens nuvarande läge, vill företagareföreningens utredningen i detta sammanhang endast uttala att även hemslöjdsföretag givetvis bör kunna erhålla stöd genom företagareföreningarna under förutsättning att tillräckliga företagsekonomiska skäl härför föreligger.

Av den ram för statlig garanti åt hantverks- och småindustriföretag, som årligen anvisas, är en mindre del avsedd för turismhotellnärings. Ansökan om lånegaranti för *hotellgarantilån* ställes till Konungen och ingives till riksbankens kontor, som efter vederbörlig utredning med eget yttrande överlämnar handlingarna i ärendet till Kungl. Maj:t.

För dessa ärenden inträder alltså riksbanken som utredande instans i stället för företagareföreningarna och kommerskollegium, och ärendena avgöres av Kungl. Maj:t.

Utredningen har ansett denna del av garantigivningen ligga utanför uppdraget.

10.11. *Den tekniska utformningen av vissa delar av utredningens förslag i kapitel 10*

Vissa tekniska detaljer i utredningens förslag i detta kapitel synes behöva närmare belysas. Enligt de förutsättningar för vilka tidigare redogjorts föreslår utredningen för såväl *direktlån* som *delegerade garantilån* en engångsavgift som normalt skulle uppgå till 4½ % av lånebeloppet. Härav motsvarar 3 % ersättning för risktagande och 1½ % ersättning för utrednings- och uppföljningsarbete. Den del av engångsavgiften som utgör ersättning för risktagande (*förlusttäckningsavgiften*) fonderas på sätt närmare framgår av nedanstående beskrivning. *Utredningsavgiften* tillfaller föreningen som administrationsbidrag.

För *centralt behandlade garantilåneärenden* äger tillsynsmyndigheten bestämman både förlusttäckningsavgift och utredningsavgift. Den sistnämnda avgiften fördelas mellan föreningen och statsverket.

Det av utredningen föreslagna systemet skulle fungera på följande sätt.

A. *Engångsavgiften* för *direktlån* avdrages vid utbetalningstillfället av resp. företagareförening. Vid såväl delegerade som centralt beviljade *industrigarantilån* avdrages avgiften — efter anvisning från föreningen — av den långivande kreditinrättningen, som omgående inlevererar beloppet

till föreningen. Föreningen tillgodogör sig sin del av utredningsavgiften och inbetalar i förekommande fall den övriga delen till statsverket.

Förlusttäckningsavgifterna fördelas på följande sätt:

Direktlån och delegerade garantilån:

- 1) Tre fjärdedelar (alltså i genomsnittsfallet $\frac{3}{4}$ av 3 % = $2\frac{1}{4}$ %) behålles av föreningen och bokföres på ett speciellt förlusttäckningskonto, som enbart får tagas i anspråk för att täcka konstaterade förluster i långivningen. Fondmedlen bör föreningen placera på sådant sätt att de snabbt kan disponeras. Ränteinkomster avseende de sålunda fonderade medlen bör få disponeras fritt av föreningen.
- 2) Den resterande fjärdedelen ($\frac{1}{4}$ %) inbetalas av föreningen till den myndighet, som förvaltar statens hantverks- och industrilånefond (statskontoret) att tillföras den för föreningarna gemensamma centrala förlusttäckningsfonden. Fonden förräntas enligt överenskommelse med statskontoret. Skulle en förening drabbas av så stora låneförluster att dess egen förlusttäckningsfond icke räcker till, skall föreningen äga att rekquirera ytterligare erforderliga förlusttäckningsmedel från den gemensamma fonden.

Skulle den situationen inträffa att ovan nämnda möjligheter att täcka inträffade förluster icke skulle vara tillräckliga, vilket bedömes bli mycket ovanligt, bör Kungl. Maj:t ha befogenhet att efter särskild prövning ge ifrågavarande förening ett lån eller bidrag för att avskrika förlusten. Medel härför erhålles från det anslag på budgeten som är avsett i första hand för att täcka förluster på centralt beviljade garantilån.

Centralt beviljade garantilån:

Hela förlusttäckningsavgiften inbetalas till den fondförvaltande myndigheten och tillföres budgeten.

B. Reglering av förluster. Vid en konstaterad förlust på ett *direktlån* förfäres på så sätt att föreningen bokföringsmässigt inlöser lånet genom att fordringsbeloppet belastas det av föreningen förda förlusttäckningskontot eller — om brist uppstått på detta konto — rekquireras från den gemensamma fonden.

En förlust på ett av föreningen beviljat (*delegerat*) *garantilån* reglerar föreningen genom att med anlitan av tillgängliga medel lösa lånet i kreditinrättningen samt därefter täcka förlusten från förlusttäckningskontot eller den gemensamma fonden på samma sätt som en direktlåneförlust.

De förluster som kan komma att uppstå på *garantilån som beviljats av centralmyndigheten eller Kungl. Maj:t* bör täckas enligt hittillsvarande förfaringsätt, varvid utbetalningen i samband med den statliga lånegarantins infriande helt belastar ett särskilt driftbudgetanslag, förslagsvis benämnt »Täckande av förluster på industrigarantilån m. m.».

C. *Räntorna* på direktlånen inbetalas till föreningarna liksom tidigare och bokföres där på ett särskilt konto för senare inleverans till statsverket.

Föreningarnas inbetalning till statsverket av räntorna och de delar av engångsavgifterna, som skall tillfalla statsverket resp. den gemensamma fonden, bör lämpligen ske kvartalsvis per ultimo januari, april, juli och oktober.

10. 12. *Behovet av kreditstöd i fortsättningen*

I det följande lämnas först vissa data avseende utvecklingen under 1960-talet av det statliga lånestödet från statens hantverks och industrilånefond och i form av industrigarantilån.

I nedanstående tablå anges dels de statliga kapitaltillskotten till *lånefonden* och dels utlåningens omfattning (i mkr). Vidare skisseras i form av räkneexempel vissa utvecklingsmöjligheter för en femårsperiod. Under A visas hur fonduppbyggnaden behöver ske för att bibehålla den nuvarande årliga utlåningskapaciteten av ca 55 mkr. I B visas hur utlåningskapaciteten skulle ökas om den nuvarande fonduppbyggnadstakten av 18 mkr per år bibehålles.

Av sammanställningen kan bl. a. utläsas
att föreningarnas nyutlåning under de två senaste budgetåren 1964/65 och 1965/66 uppgått till ca 45 mkr per budgetår;
att amorteringarna — till följd av de senaste årens fondtillskott och därigenom möjliggjord utlåning — inom något år kommer att ligga mellan 40 och 50 mkr;
att om det av riksdagen beviljade anslaget å 18 mkr för budgetåret 1967/68 helt disponeras fonden kommer att uppgå till ca 213 mkr per 30/6 1968.

Vid en oförändrad omloppstid av 4 1/2 år bör ett stillastående fondkapital på ca 215 mkr ge en årlig utlåningskapacitet av ca 48 mkr (250 mkr ger 56 mkr). En minskning av omloppstiden till ca 4 år ökar den årliga utlåningskapaciteten från 48 till 54 mkr vid 215 mkr's fondkapital (250 mkr ger 63 mkr), medan en 5-årig omloppstid minskar kapaciteten till 43 mkr (50 mkr).

Budgetår	Reservation från föreg. budgetår	Anvisat för budgetåret	Redovisad anslagsbelastning ¹	Fondens bruttokapital vid bå:s slut	Av statskontoret utbetalt till företagareföreningarna ²	Till föreningarna influtna amort.	S:a disponibelt för föreningarna ³	Av föreningarna utbetalda lån
1960/61	2,9	4,0	2,0	88,2	12,3	10,1	22,4	23,4
1961/62	4,9	10,0	8,4	96,7	9,1	12,9	22,0	23,2
1962/63	6,5	15,0	10,5	107,6	11,3	16,8	28,1	26,3
1963/64	11,0	21,0	22,0	129,7	22,7	19,5	42,2	39,8
1964/65	10,0	18,0	24,0	154,8	22,3	22,5	44,8	44,9
1965/66	4,0	18,0	20,5	175,3	22,6	26,6	49,2	44,8
1966/67	2,5	18,0	(19)	(195)	(19)	(34)	(53)	
A. 1967/68		(18)		(213)	(18)	(37)	(55)	
1968/69		(13)		(226)	(13)	(42)	(55)	
1969/70		(9)		(235)	(9)	(46)	(55)	
1970/71		(5)		(240)	(5)	(50)	(55)	
B. 1967/68		(18)		(213)	(18)	(38)	(56)	
1968/69		(18)		(231)	(18)	(43)	(61)	
1969/70		(18)		(249)	(18)	(48)	(66)	
1970/71		(18)		(267)	(18)	(52)	(70)	

¹ = Statskontorets uttag från investeringsbemyndigandet (motsvarar ungefärlig nettobelastning efter avdrag av influtna amorteringar å äldre fonder).

² Genom disposition av anslagsmedel samt influtna amorteringar å äldre fonder.

³ Härtill kommer ev. kassabehållningar.

Anm. Å lån, som ursprungligen utlämnats ur fonder, som sammanförts med den tidigare fonden för lån till företagareföreningar m. fl. till den nuvarande statens hantverks- och industrilånefond, utestod den 30/6 1966 4,7 mkr. Amorteringarna å dessa lån beräknas f. n. till ca 0,6 mkr per år.

Beträffande utvecklingen av *industrigarantilånen* anges i nedanstående tablå garantiramarna och beviljade lånegarantier. Härav framgår bl. a. att av den låneram å 310 mkr som anvisats för sexårsperioden 1/7 1960—30/6 1966 har ca tre fjärdedelar utnyttjats. De senaste fyra budgetåren har utnyttjandet ökats till i genomsnitt 82 % (188 mkr av beviljade 230 mkr).

Av tablå framgår också den ganska jämna stegringen av de genomsnittliga lånebeloppen, bortsett från den tillfälliga ökningen under budgetåret 1964/65 av lokaliseringsskäl.

Om de lämnade uppgifterna sammanställs fås en totalbild över det statliga lånestödet till småföretagen under 1960-talet (se tablå).

Det statliga stödet möjliggör för närvarande att ca 100 mkr årligen tillföres småindustrin och hantverket i form av direkta lån och lånegarantier, med ungefär lika fördelning dessa stödformer emellan. Allmänt kan sägas att direktlånemedlen icke täckt efterfrågan medan däremot garantiramarna icke helt utnyttjats. Detta gäller också efter det att

Budgetår	Av riksdagen beviljad lånegarantieram mkr	Beviljade lånegarantier ¹		Medelbelopp tkr	Beviljade lånegarantier i % av låneram
		Antal	mkr		
1960/61	35	139	22,7	163	65
1961/62	45	149	23,8	160	53
1962/63	45	172	39,9	232	89
1963/64	45	135	37,1	275	82
1964/65	²⁾ 85	127	69,1	544	81
1965/66	55	114	41,6	365	76
Summa	310	836	234,2	280	76
1966/67	55				
1967/68	55				

¹ Enligt kommerskollegium.

² Härav 30 mkr på tilläggsstat under motivering att det lokaliseringsbetingade stödet innebar betydande anspråk på lånegarantierna.

garantilåneräntan i november 1965 höjts för att göra industrigarantilånen mera attraktiva för bankerna.

När det gäller att bedöma det framtida behovet av statligt kreditstöd till denna sektor bör ett flertal faktorer uppmärksammas, av vilka vissa talar för ett ökat lånebehov medan andra däremot verkar i minskande riktning. Man kan peka på förhållanden som allmänt sett inverkar på småindustri- och hantverksföretagens lånebehov och vidare på omständigheter som mera omedelbart påverkar företagareföreningarnas kreditgivning och kreditförmedling. Här åsyftas — utöver den allmänna utvecklingen och investeringstakten inom samhället och då främst industrin — betydelsen av det statliga lokaliseringsstödet samt vidare den effekt som vissa av utredningens förslag kan komma att få.

Industrins stora investeringsbehov och kreditanskaffningsproblem har berörts i många sammanhang, bl. a. i SOU 1966:1 och 1967:6 liksom i prop. 1967:56, och behöver ej närmare utvecklas här. Vissa problem som påverkar inte minst småindustrin och hantverket har berörts i inledningen till detta kapitel. Där har utredningen även sökt bedöma möjligheterna att på den allmänna kreditmarknaden fylla ifrågavarande företags behov av krediter. I detta sammanhang har även berörts de på senare tid vidtagna ändringarna i banklagstiftningen och reformeringen av företagsintekningsinstitutet samt vissa nya finansieringsformer. Även om tills vidare vissa stödåtgärder är påkallade, har utredningen funnit det möjligt att finansieringsbehoven på sikt kommer att tillgodoses på ett i stort sett tillfredsställande sätt på den ordinarie kreditmarknaden genom de förbättrade möjligheter som redan åstadkommit och som kan emotes.

När det gäller det år 1965 beslutade statliga lokaliseringsstödet synes

Budgetår	För föreningarna tillgängliga direktlå-nemedel (inkl. amorteringar) mkr	Härav utlämnade lån mkr	Maximal garanti-lånegivning (garantiram) mkr	Beviljade lånegarantier mkr	Maximalt möjligt statligt kreditstöd mkr	Därav utnyttjat mkr	I % av max.
1960/61	23	23	35	23	58	46	80
1961/62	23	23	45	24	68	47	70
1962/63	28	26	45	40	73	66	91
1963/64	42	40	45	37	87	77	88
1964/65	45	45	85	69	130	114	89
1965/66	49	45	55	42	104	87	83
1966/67	53	..	55	..	108

effekten därav bli att anspråken på industrigarantilån minskar. Detta gäller framför allt de relativt stora garantilån som tidigare beviljats vissa större företag och som i hög grad belastat garantiramarna. Den nya statliga investeringsbanken kan likaledes väntas överta en del av just de större industrigarantilånen.

Vad gäller mera speciella förhållanden, som kan påverka efterfrågan på statligt kreditstöd, kan erinras om att utredningen tidigare i detta kapitel framlagt förslag om att höja gränsen för företagareföreningarnas direktlån till 100.000 kr och införa rätt för föreningarna att teckna statlig garanti för lån upp till 200.000 kr. Dessa förslag — som i och för sig inte innebär någon ökning av det samlade kreditstödet — kan dock i praktiken bl. a. genom enklare och snabbare handläggning av speciellt de mindre garantilånen komma att öka anspråken på företagareföreningarnas låneverksamhet. Å andra sidan kan tänkas att de skärpta kraven på företagsekonomiskt goda förutsättningar hos lånsökande företag samt införandet av marknadsmässig räntesättning (engångsavgiften) minskar efterfrågan på ifrågavarande krediter.

Utredningen vill uttala som sin åsikt att — om den förordade övergången till icke-subsventionerad ränta och noggrann företagsekonomisk prövning av låneärendena genomföres — motiven för restriktivitet vid fastställandet av garantilåneramarna försvagas. I detta sammanhang vill utredningen erinra som sitt i kap. 10.2.2 givna principiella förord för garantisystemet.

Sammanfattningsvis kan sägas att behovet av kapitaltillförsel till småindustrin och hantverket med all sannolikhet kommer att öka samt att konkurrensen om kapitalmedlen snarast kommer att skärpas. Vad som är en rimlig kreditandel till denna begränsade sektor kan dock inte bedömas isolerat liksom inte heller i vilken mån lånebehoven skall tillgodoses genom ett speciellt statligt kreditstöd. Ett sådant kan icke förut-

sättas bli någon huvudfinansieringskälla utan endast ett komplement till annan kreditgivning. Av nämnda skäl har utredningen icke velat framlägga några konkreta förslag om hur stora tillskott till statens hantverks- och industrilånefond resp. hur stora industrigarantiramar som bör beslutas under framförliggande år. Dessa frågor måste avgöras mot bakgrunden av en samhällsekonomisk och statsfinansiell helhetsbedömning.

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
.....	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
.....	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
.....	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
.....	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
.....	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
.....	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
.....	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
.....	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
.....	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Företagareföreningarnas organisation och arbetsformer m. m.

11.1. Organisationsform

I fråga om verksamhetsinriktning påminner företagareföreningarna om statliga länsorgan såsom lantbruksnämnderna och vissa andra länsorgan som skogsvårdsstyrelserna och tidigare hushållningssällskapen. I likhet med dessa är föreningarnas verksamhet inriktad på näringsbefrämjande åtgärder inom länet. Skillnad föreligger dock så till vida att föreningarna ur formell synpunkt är privaträttsliga organ. Samtliga företagareföreningar har vunnit registrering som ekonomiska föreningar, varigenom de är underkastade bestämmelserna i lagen den 1 juni 1951 om ekonomiska föreningar. Statens inflytande i formellt hänseende över föreningarnas verksamhet inskränker sig till att kommerskollegium jämlikt beslut av Kungl. Maj:t¹ dels erhållit uppdrag att följa föreningarnas verksamhet samt att hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder som i anledning därav finns påkallade, dels bemyndigats tillsätta revisorer att delta i granskningen av förvaltningen och räkenskaperna hos föreningarna. Sistnämnda befogenhet har kollegiet dock endast utnyttjat i mycket begränsad omfattning.

Vidare är föreningarna i sin låneverksamhet i vad gäller statliga medel underkastade förordningen den 3 juni 1960 ang. statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri. I denna anges formerna och förutsättningarna för hantverks- och industrilån från föreningarna liksom för industrigarantier från kommerskollegium. Ett visst statligt inflytande förekommer även genom att i samtliga föreningar en eller flera styrelseledamöter enligt föreningarnas stadgar skall utses av länsstyrelsen. Slutligen uppkommer ett påtagligt statligt inflytande över föreningarna — främst vad gäller verksamhetens omfattning — genom statsmakternas årliga behandling av föreningarnas petita angående bidrag och lånemedel samt Kungl. Maj:ts årliga fördelning härav.

Förutom genom statligt stöd finansieras föreningarnas verksamhet i stor utsträckning med landstingsbidrag. Landstingens insyn i föreningarna sker genom att i samtliga föreningar minst en av styrelseledamöterna utses av landstinget.

1) Kungl. brev den 28 december 1956 ang. uppdrag åt kommerskollegium att utöva tillsyn av företagareföreningarnas verksamhet m. m.

Företagareföreningsutredningen har prövat frågan om den framtida formen för verksamheten samt undersökt för- och nackdelar med den nuvarande organisationsformen och de alternativ till denna som kan vara aktuella.

Såsom näraliggande sådana alternativ har utredningen bedömt vara en helt statlig organisation, närmast länsvis organiserade nämnder med stor självständig beslutanderätt, eller en organisationsform med offentligrättslig ställning, dock utan karaktär av myndighet (typ hushållningssällskap). Vidare har organisationsformerna stiftelse, aktiebolag och ideell förening behandlats liksom även frågan huruvida huvudmannaskapet för verksamheten borde övertagas av landstingen.

Vid prövningen av de olika argument, som kan anföras beträffande föreningarnas organisationsform och då främst när det gäller valet mellan statlig och icke-statlig organisation, har utredningen haft att dels väga de principiella argumentens värde och dels beakta den praktiska situation som föreligger genom att föreningarna i sin nuvarande form verkat under en lång följd av år.

För bibehållande av formen ekonomisk förening har bl.a. följande anförts. Under den tid verksamheten pågått har föreningarna upparbetat en good-will såväl hos berörda företagare som hos de statliga och privata organ med vilka föreningarna samarbetar. En ändring av organisationsformen kunde medföra risk för att denna good-will försvagades. Föreningsformen medger en differentiering av verksamheten efter skiftande lokala behov samt är en smidig förvaltningsform särskilt vad gäller handläggningen av låneärenden. En upplösning av föreningarna i samband med organisationsändring skulle medföra betydande administrativt arbete. Slutligen förtjänar påpekas att en anpassning av föreningarnas storlek efter en eventuellt ändrad länsindelning lämpligen kan åstadkommas jämlikt bestämmelserna om fusion i lagen om ekonomiska föreningar.

Å andra sidan bör framhållas att föreningarna hittills varit i det närmaste helt beroende av statens och landstingens ekonomiska stöd för sin verksamhet. Staten bör, som en förutsättning för att statligt kredit- och rationaliseringsstöd skall bibehållas, kunna kräva att få ett bestämmande inflytande på föreningarnas verksamhet. Detta gäller med särskild tyngd om staten även i fortsättningen skulle till någon del ikläda sig ansvaret för täckande av förluster vid kreditgivningen. Även föreningarnas nära anknytning till lokaliseringsverksamheten i vissa län kan motivera en närmare statlig anknytning. En hel- eller halvstatlig organisationsform synes av dessa skäl ligga närmast till hands. Vid sådana organisationsformer skulle gälla bestämmelserna om ämbetsmannans ansvar och viss offentlig insyn. Önskemål härom skulle emellertid kunna tillgodoses även vid andra organisationsformer, exempelvis ekonomisk förening, genom av Kungl. Maj:t i särskild ordning utfärdade bestämmelser.

Som av kapitlen 9 och 10 framgår har utredningen — med utgångspunkt ifrån bedömningen att några behov av speciella subventioner icke föreligger för småindustrin och hantverket — bl. a. ansett *att* lånestödet utan inslag av statlig subvention skall inriktas på företagsekonomiskt välmotiverade företag och projekt, *att* förlustriskerna vid långivningen och garantigivningen i princip skall täckas genom avgifter från låntagarna samt *att* rationaliseringsrådgivningen i stort sett skall vara självfinansierande. Utredningen har kommit till uppfattningen att det under dessa förutsättningar främst av praktiska skäl torde vara ändamålsenligt att bibehålla föreningarnas status som ekonomiska föreningar.

Utredningens förslag om delegerad garantigivning, statligt administrationsbidrag samt viss skattefrihet motiverar dock att den statliga insynen i föreningarnas verksamhet förstärkes. Något hinder att åstadkomma en sådan insyn även vid bibehållande av föreningsformen torde icke finnas. Vid beviljande av statligt stöd till enskilda organ, som bedriver allmännyttig verksamhet, brukar staten regelmässigt i mån av behov fastställa stadgar samt tillsätta styrelseledamöter och revisorer. Enligt utredningens mening syns detta även här vara en lämplig lösning.

11.2. Styrelse, stadgar m. m.

Antalet styrelseledamöter varierar f. n. avsevärt hos olika föreningar. Högsta förekommande antal är tretton och lägsta sex. Av ledamöterna utses i så gott som samtliga föreningar majoriteten genom bundna mandat av länsstyrelse, landsting, hantverksdistrikt, hushållningssällskap m. fl. (se tabell 2:2).

Med hänsyn till föreningarnas uppgifter beträffande kreditstödet samt finansieringen av verksamheten anser utredningen att stat och landsting skall ha gemensam majoritet i föreningarnas styrelser. Ehuru proportionerna mellan statens och landstingens bidrag även i fortsättningen kan väntas variera mellan olika föreningar, finner utredningen främst under hänvisning till praxis beträffande andra länsorgan lämpligt att stat och landsting väljer lika många styrelseledamöter. Därvid har utredningen beaktat å ena sidan att föreningarnas direktutlåning bedrivs nästan uteslutande med statliga medel samtidigt som föreningarna av utredningen föreslås få en självständig beslutanderätt i fråga om vissa lånegarantier och å andra sidan att lokalkännedom och regionala intressen bör bli tillräckligt representerade i styrelserna.

Som ovan nämnts varierar antalet ledamöter avsevärt mellan olika föreningar. Utredningen finner betydelsefullt att antalet ledamöter icke blir så stort att styrelsens arbete i onödan betungas. En styrelse bestående av sju ledamöter synes utredningen vara väl avpassad. Härigenom kan nås både en tillfredsställande statlig insyn och en erforderlig lokal förankring och sakkunskap. För närvarande finns i föreningar med större styrelse

särskilda arbetsutskott för behandling i första hand av lånefrågor. Om antalet ledamöter i fortsättningen icke överstiger sju, torde något behov av arbetsutskott ej föreligga. För att icke stat och landsting skall kunna undandras det inflytande som tillkommer dem genom tillsättande av styrelseledamöter bör styrelsen i princip icke få avhända sig de befogenheter som tillkommer den enligt lagen om ekonomiska föreningar.

I en styrelse med sju ledamöter, där stat och landsting skall utse lika många ledamöter med gemensam majoritet, bör stat och landsting utse två ledamöter var. Utredningens förslag innebär därför att företagareföreningarnas styrelser skall bestå av sju ledamöter, varav två utses av staten och två av landstinget. Övriga tre ledamöter bör i enlighet med huvudregeln i lagen om ekonomiska föreningar utses av ordinarie föreningsstämma. För att icke göra nomineringsförfarandet onödigt tyngande bör representanter från stat och landsting ej förordnas varje år utan förslagsvis för samma period som gäller för landstingsmannaval, f. n. fyra år. Av föreningsstämman utsedda ledamöter kan lämpligen utses för två år i sänder. För styrelseledamöterna skall finnas personliga suppleanter utsedda i samma ordning som de ordinarie ledamöterna. Stämman utser bland styrelsens ledamöter en ordförande och en vice ordförande.

Beträffande styrelsens beslutförhet samt rösträtt på föreningsstämman anser utredningen att stadgarna bör ansluta sig till huvudreglerna i lagen om ekonomiska föreningar.

I likhet med vad nu är fallet bör finnas två revisorer i varje förening. Av dessa bör en väljas på vanligt sätt av ordinarie föreningsstämma, medan den andra utses av landstinget. Med hänsyn till storleken av föreningarnas låneverksamhet bör minst en av revisorerna vara auktoriserad. Kommerskollegiets rätt att vid behov tillsätta ytterligare revisorer bör bibehållas.

Enligt lagen om ekonomiska föreningar skall i stadgarna finnas bestämmelser om hur med behållna tillgångar skall förfaras vid upplösning av föreningen. Vanligen är i företagareföreningarnas stadgar bestämt att tillgångarna skall tillfalla landstinget att användas för jämförbara ändamål. I vissa fall är föreskrivet att tillgångarna skall tillfalla hantverksdistriktet eller hushållningssällskapet. Med hänsyn till den skattefrihet föreningarna enligt utredningens förslag erhåller, föreslår utredningen att föreningarnas behållna tillgångar vid upplösning skall tillfalla staten att användas för jämförbart ändamål. Av samma skäl anser utredningen att utdelning av vinst eller återbäring till medlemmarna icke bör ske. Eventuellt uppkommen vinst, som ej fonderas, skall i stället användas för att främja produktiviteten inom småindustri och hantverk. Frågan om förfogande över föreningarnas nuvarande fonder i samband med övergång till föreslagna bestämmelser för täckning av förluster i långivningen behandlas i kap. 14.

Som tidigare nämnts var föreningarnas ändamål ursprungligen att tjäna sociala och sysselsättningspolitiska syften. Då numera andra former skapats

för lokaliseringsstödet och då föreningarna icke längre vid långivningen primärt skall beakta lokaliseringspolitiska motiv, synes lämpligt att föreningarnas huvudsakliga syfte att befrämja produktiviten inom småindustri och hantverk klart kommer till synes i föreningarnas stadgar.

Utredningen har övervägt frågan om att införa gemensamma stadgar för alla företagareföreningar. Med hänsyn till de ökade befogenheter föreningarna enligt förslaget skall få vad gäller garantigivningen samt att föreningarna enligt utredningens förslag skall befrias från skattskyldighet, kan detta synas befogat. Enär föreningarnas verksamhetsinriktning och omfattning även i fortsättningen kan väntas förete skillnader på grund av skilda lokala behov, vill utredningen dock icke föreslå införande av generellt gällande stadgar.

Vissa mera grundläggande bestämmelser såsom rörande verksamhetsinriktning, val av styrelse och revisorer, styrelsens sammansättning och befogenheter, bokföringsår, rösträtt på föreningsstämma, disposition av uppkommande vinst och fördelning av behållna tillgångar vid upplösning bör dock vara desamma för samtliga föreningar. Utredningen har därför i stället valt att framlägga förslag till stadgar för företagareföreningarna avsett att läggas till grund för erforderliga stadgeändringar. Detta förslag, redovisat som *bilaga A*, innehåller vad utredningen anser vara väsentliga förutsättningar för att kunna bibehålla föreningsformen. Även vad gäller väsentliga förutsättningar för utredningens förslag i fråga om förlusttäckning i låneverksamheten och befrielse från skattskyldighet har skett en direkt anpassning. I övrigt innehåller förslaget huvudsakligen sådana bestämmelser som jämlikt lagen om ekonomiska föreningar måste ingå i en förenings stadgar.

Föreningarnas nuvarande stadgar överensstämmer i stora delar såväl vad gäller disposition som sakligt innehåll. I dessa stadgar återfinns regelmässigt bestämmelser om formerna för in- och utträde i föreningarna, rätt att genom arv av andel inträda som medlem i föreningen, rätt för utträdande eller utesluten medlem att utfå erlagd insats, tid för avgivande av redovisning och hållande av ordinarie föreningsstämma m.m. Dessa bestämmelser torde i och för sig vara väl anpassade till företagareföreningarnas verksamhet men utredningen har icke funnit att generell reglering av sådana bestämmelser skulle vara motiverad. Därför har de ej heller medtagits i förslaget.

Av stadgeförslaget framgår vidare att utredningen ansett att beträffande medlemsavgifternas storlek motiv saknas för att införa generella bestämmelser.

Utredningen har i § 14 intagit att räkenskapsåret skall omfatta tiden 1 juli—30 juni. Föreningarna har för närvarande bokslut per kalenderår, medan statsbidragen och redovisningarna till kommerskollegium lämnas bud-

getårsvis. Det enda bidrag som fastställes för kalenderår är landstingsbidraget. Det synes därför ur de flesta synpunkter fördelaktigast att föreningarna övergår till budgetårsbokslut.

Enligt lagen om ekonomiska föreningar skall i stadgarna anges ändamålet med föreningen och verksamhetens art. Utredningens stadgeförslag baseras på de riktlinjer för föreningarnas verksamhet, som uppdragits i utredningens betänkande, nämligen att genom rådgivning samt kreditgivning och kreditförmedling verka för en ökad produktivitet inom hantverk och småindustri. Utredningen vill dock i detta sammanhang erinra om att för flera föreningar denna verksamhet även omfattar jordbrukets binärningar och hemslöjden samt att det icke torde gå att uppdra någon skarp gräns mellan de företag som är att betrakta som småindustri och sådana större företag, som normalt icke bör omfattas av föreningarnas verksamhet. Något hinder att modifiera stadgeförslaget i denna del bör ej finnas. Samma är givetvis fallet vad gäller den del av stadgeförslaget, som gäller vilka som kan antagas till medlemmar i föreningarna. Slutligen kan ej heller uteslutas att förhållandet i det enskilda fallet kan vara sådant att praktiska skäl kan betinga ytterligare avsteg från stadgeförslaget.

Antagande av stadgar grundade på utredningens stadgeförslag anser utredningen böra vara en förutsättning för att en förening skall erhålla statsbidrag och lånemedel. Detta förutsätter att stadgarna måste godkännas av statlig myndighet. Med hänsyn till vad utredningen ovan anfört angående behovet att i det enskilda fallet medge avsteg från stadgeförslaget anser utredningen att godkännande av föreningarnas stadgar bör ankomma på Kungl. Maj:t. Följaktligen bör ej heller framtida ändringar av stadgarna få ske utan godkännande av Kungl. Maj:t.

11.3. Kassatjänsten och den tekniska lånehanteringen

Inom flertalet föreningar skötes kassatjänsten och lånehanteringen helt av egen personal. I ett fåtal län, för närvarande A+B, I och M, har dock föreningen överlåtit åt en bank att ombesörja den tekniska förvaltningen av låneverksamheten liksom den därmed förbundna kassatjänsten. C- och F-föreningarna har tidigare tillämpat ett sådant system men frångått det.

Systemet innebär att en bank mot viss ersättning åtar sig bl.a. att i enlighet med skriftliga föreningsstyrelsebeslut utbetala beviljade lån. Härvid har banken att införskaffa reverser och säkerheter, tillse att dessa är i behörigt skick och i enlighet med lånebesluten samt i förekommande fall anskaffa upplysningar om borgensmäns solvens. Banken uträknar låntagarnas räntor och amorteringar, aviserar låntagarna härom samt inkasserar till betalning förfallna belopp. Vidare föres avräkning över låntagarna samt tillställs föreningen listor över aviseringar och influtna medel samt sammandrag över låntagarnas kontoställning. Banken underrättar föreningen om förfallna låneskulder eller om att banken erhållit kännedom om att

låntagare eller borgensmän avlidit eller fått väsentligt försämrad ekonomisk ställning samt föranstaltar på anmodan om lagsökning och exekutiva åtgärder gentemot försumliga låntagare.

Rutinen för detta samarbete mellan företagareföreningen och banken är i stort sett följande.

Ansökan om lån ställes i vanlig ordning till föreningen, där vederbörande tjänsteman gör erforderliga utredningar och framlägger ärendet för beslut i styrelsen. I protokollet anges belopp, ränta, amorteringstid och föreskrivna säkerheter noggrant specificerade. Utdrag av protokollet sändes dels till låntagaren med meddelande att beviljat lån kan lyftas genom bankens förmedling och dels till banken, vilken utbetalar lånet mot att låntagaren överlämnar de säkerhetshandlingar, som föreskrives i protokollet. Utan särskilt medgivande från låntagaren får banken icke taga del av föreningens utredning. Banken ansvarar för att säkerhetshandlingarna är i juridiskt riktigt skick samt meddelar i förekommande fall försäkringsbolag och utmätningsmän om pantförskrivningarna.

Under förutsättning att låntagaren helt uppfyller de förpliktelser, som han iklätt sig, behöver föreningen i fortsättningen icke befatta sig med lånet. Men skulle han däremot dröja med betalningen, meddelar banken det inträffade till föreningen, som då har att vidtaga erforderliga åtgärder. Detta meddelande sker oftast omedelbart per telefon eller på vissa håll skriftligen en å två månader efter utebliven likvid.

Då banken under hela verksamhetsåret ombesörjer fullständig bokföring över vad som inträffar på föreningens och de olika låntagarnas konton, vidtager föreningen ingen egen bokföring vid lånens utbetalning eller över inkommande amorteringar och räntor. I stället införes summan för dessa poster vid årets slut i föreningens böcker. Bankredovisningen ingår bland verifikationerna och granskas av revisorerna i vanlig ordning. Då banken i sin bokföring alltid salderar efter varje in- och utbetalning, kan föreningen per telefon omedelbart erhålla besked om de olika lånens ställning eller föreningens egna konton. Banken lämnar regelbundet, oftast varje kvartal, en rapport över samtliga utbetalda lån och inkomna amorteringar och räntebetalningar, som föreningens personal kontrollerar mot inestående bankmedel. På detta sätt erhålles en kontinuerlig kontroll under årets gång.

För detta arbete erhåller banken avtalsenligt ersättning enligt viss taxa, varjämte banken har fördelen att ha viss del av föreningens medel inestående på bankräkning.

Ersättningen till bankerna under åren fram till 1965—1966 får anses ha varit synnerligen moderat. Bankerna har därefter, på grund av erfarenheterna av den arbetsinsats som krävs för denna lånehantering, antingen helt uppsagt kontraktet eller höjt taxan väsentligt. Som motiv för höjning har anförts bl.a. att långivningens speciella karaktär ofta medfört problem

för banken, t.ex. vid utfärdande av säkerheter och lånehandlingar. Detta har bl. a. medfört oväntat stora krav på medverkan från bankens juristavdelning.

Bland argumenten för ovan skildrade system har — förutom den rent kamerala arbetsavlastningen — just möjligheten till juridisk hjälp ansetts väga tungt, eftersom föreningarnas tekniskt och ekonomiskt utbildade personal haft besvär att själva handlägga dylika frågor. Givetvis har också de hittillsvarande förhållandevis låga kostnaderna för denna bankservice varit av betydelse vid valet. Detta skäl har på grund av kostnadsökningen under senare år avsevärt minskat i betydelse.

Som främsta skäl för att kassatjänsten och den övriga delen av lånehanteringen bör skötas av föreningarnas tjänstemän har anförts att föreningarna härigenom får en värdefull personlig kontakt med låntagarna. Företagaren anses i varje fall inte gärna vilja diskutera sina problem med annan bank än företagets ordinarie.

Bland skälen mot att låta en bank sköta kassatjänsten kan vidare framhållas, att föreningarna och deras kapitalmedel härigenom anses bli alltför ensidigt bundna till denna bank, vilket skulle kunna försämra kontakten och samarbetet med övriga banker.

Dessa frågor har relativt ingående diskuterats både av småföretagsutredningen (SOU 1946:22) och i betänkandet angående statligt kreditstöd till hantverk- och småindustri m.m. (SOU 1959:7). Båda utredningarna föreslog trots en utförlig redogörelse för motskälerna att föreningarnas kassarörelse skulle överflyttas till riksbankskontoren på grund av att en sådan åtgärd innebar en påtaglig rationalisering och att den kunde bidra till att hindra en icke önskvärd ansvällning av föreningarnas kontorsorganisation. Man ansåg också att de redovisade olägenheterna, som främst var av organisatorisk art, borde kunna övervinnas genom ett smidigt och informellt samarbete mellan föreningarna och riksbankskontoren.

Utredningsförslagen mötte dock invändningar, främst från föreningshåll men också från kommerskollegium, åtskilliga länsstyrelser och Svenska bankföreningen. I 1960 års statsverksproposition (bil. 12 s. 162) förordade departementschefen — särskilt med hänsyn till det i allmänhet anförda skälet, att föreningarna, därest de ej själva svarade för medelsförvaltningen, skulle mista en stor del av de utomordentligt viktiga löpande kontakterna med låntagarna — att det liksom hittills skulle få ankomma på föreningarna själva att bestämma hur kassaverksamheten bör ordnas. Så blev även riksdagens beslut. Även ett förslag, att kassatjänsten för direktlånegivningen skulle centraliseras till statskontoret, avvisades.

Kassatjänstens uppläggning bör bedömas dels ur organisatorisk och dels ekonomisk synvinkel. Tidigare har ersättningen till bankerna för denna service varit så pass låg att det av rent kostnadsmässiga skäl varit fördel-

aktigt att anlita den. En väsentlig höjning av taxorna har dock skett och den fortsatta utvecklingen härvidlag är oviss. Vidare måste man för att få fram en kalkyl angående den kostnadsmässiga nettovinsten av denna bank-service ta hänsyn till vissa mer obestämda och svåråtgörbara faktorer, som även sammanhänger med de organisatoriska synpunkterna.

Möjligheten att utnyttja bankens specialiserade service ger onekligen vissa fördelar. För den relativt ringa omfattning som den enskilda föreningens lånerörelse har kan dock den administrativa vinsten med en bankservice vara begränsad. Det har från föreningshåll framhållits att en viss fast personalkader icke kan undvaras trots att arbetsbelastningen ofta varierar. Denna fasta personal kan bättre utnyttjas om som utfyllnadsarbete kan tillgripas t.ex. uträkning av och avisering om amorteringar och räntor samt bokföring härav m. m.; uppgifter som relativt lätt kan anpassas i tiden.

Skötseln av säkerhets- och lånehandlingar kan visserligen vara betydande för föreningens tjänstemän men det torde å andra sidan vara av ett visst värde att ha handlingarna till hands vid eventuella senare diskussioner i fråga om ändringar av lånen. Inte minst återkommande ändringsärenden och förfrågningar om att få uppskjuta erläggandet av förfallande amorteringar och räntor har medfört att bankerna varit tvungna att göra om sina kalkyler och begära högre ersättning för sin medverkan. Dessa arbetsuppgifter kräver också en intim kontakt mellan banken och föreningen. Härigenom uppstår en del dubbelarbete och extra korrespondens som icke erfordras när föreningen själv sköter kassatjänsten. Detta talar för att argumenten för föreningarnas egen lånehantering icke saknar grund. Enligt utsago från de föreningar som använt båda formerna synes det icke bli någon större extrabelastning på föreningen att på egen hand sköta lånehanteringen.

Utredningen anser, att det även i fortsättningen bör få ankomma på föreningarna själva att bestämma hur kassatjänsten skall ordnas. Föreningarna bör dock alltid ha valmöjligheten aktuell och pröva om det går att erhalla ekonomiskt fördelaktiga avtal med bank om skötseln av lånehanteringen. Härvid bör beaktas de möjligheter till EDB-behandling av lånehanteringen (ränteberäkningar, aviseringar, bokföring), som i framtiden torde yppa sig. Utredningen har vid konstruktion och avvägning av finansierings-systemet för föreningarna (kap. 12) utgått från att föreningarna tillämpar en rationell och kostnadsbesparande rutin för kassatjänst och lånehantering men i övrigt icke bundit systemet till det ena eller andra av ovan berörda alternativ.

11.4. Tillsynsmyndighet

Kungl. Maj:t har den 28 december 1956 uppdragit åt kommerskollegium att utöva tillsyn över företagareföreningarnas verksamhet (se avsnitt 11.1.). För kollegiets arbetsrutiner m.m. i samband med handläggningen av ga-

rantilåneärendena samt om utvecklingen av arbetsbalansen i fråga om ej avgjorda dylika ärenden har redogjorts i kap. 6.5.2. Där lämnas vidare uppgifter om den personaluppsättning som handlägger dessa ärenden.

Från kommerskollegium har framhållits att personalorganisationen för handläggningen av garantilåneärenden m.m. under vissa perioder av olika skäl kommit att underskrida den av riksdagen fastställda organisationsplanen, som fr.o.m. den 1/7 1960 omfattar tre och fr.o.m. 1/7 1965 fyra kvalificerade tjänstemän samt tillgång till juridisk och annan expertis.¹ Vidare har bland annat på grund av verksamhetens något ovissa karaktär relativt betydande svårigheter tidvis förelegat att erhålla tillräckligt kvalificerade befattningshavare. Förhållandena har också föranlett en stor omsättning av personal. Samtidigt har arbetsuppgifterna ständigt vuxit, dels i kvalitativt hänseende — särskilt på grund av tendensen mot allt större garantilån —, dels till följd av att frågor i samband med löpande garantilån och sådana berörande företagareföreningarnas verksamhet ständigt ökat i omfattning.

Nämnda utveckling har — enligt kollegium — icke möjliggjort utarbetande av sådana anvisningar och ett sådant blankettmaterial, som önskvärt vore. Tillfälle har icke givits till diskussioner med företagareföreningarna rörande de spörsmål av teknisk natur, som anmält sig i det praktiska handlandet. Ej heller har annat än under hand möjlighet erbjudit sig att till Kungl. Maj:t framföra förslag till sådana ändringar av gällande författning, som gjorda iakttagelser och erfarenheter kunnat föranleda. Den revision av företagareföreningarnas förvaltning och räkenskaper, som uppdragits åt kollegium att utföra, har enligt kollegium på grund av arbetsbelastningen fått eftersättas.

De handläggningstider, som i kap. 6.5.2. redovisats för andra halvåret 1964 och som sedan dess snarast förkortats, och den kraftigt minskade arbetsbalansen torde i och för sig få betecknas såsom relativt tillfredsställande och de missförhållanden, som föranlett 1963 års bankoutskotts hemställan att företagareföreningsutredningen måtte få i uppdrag att undersöka det administrativa förfarandet vid handläggningen av dessa garantilåneärenden, synes numera till större delen ha eliminerats genom av kommerskollegium själv vidtagna åtgärder. Av den gjorda undersökningen synes dock framgå av den av utredningen förordade delegeringen till föreningarna av beslutanderätten beträffande de mindre garantilåneärendena bör kunna bidra till att påskynda det administrativa förfarandet.

Vid en sådan delegering kan visserligen förmodas att föreningarnas egen handläggning och prövning i vissa fall kan bli mera ingående och därigenom mera tidskrävande än för närvarande då föreningarna endast äger att till-

¹ I april 1967 handlades garantilåneärenden av fyra tjänstemän varav en avdelningsdirektör i B 5, två byrådirektörer i A 28 resp. A 26 och en amanuens i reglerad befordringsgång. Vidare anlätades i viss omfattning en av verkets jurister i A 26.

eller avstyrka ärendet. Genom att eliminera den tidsåtgång som tidigare erfordrats för ärendets expediering till kommerskollegium och kollegiets prövning, synes dock en ganska avsevärd tidsbesparing och administrativ förenkling för en stor del av garantilåneärendena kunna ernås.

En av de väsentligaste anledningarna till att handläggningstiderna inom kommerskollegium ofta blivit onormalt långa är att de av föreningarna ingivna ansökningshandlingarna icke varit kompletta. En förbättring härvidlag synes möjlig att åstadkomma genom information och samverkan mellan kollegiet och föreningarna.

Av undersökningsmaterialet framgår vidare att föreningarna före sommarledigheterna forcerar låneärenden som därefter insändes till kollegiet i juni—juli. Dessa ärenden hinner ofta ej behandlas av kommerskollegium omedelbart. Detta förhållande, som kan vara ett av skälen till kritiken mot kommerskollegiets långa handläggningstider, skulle sannolikt kunna ändras genom en bättre planering på båda hållen.

Utredningen har mot bakgrund av de gjorda undersökningarna icke funnit anledning föreslå någon förändring beträffande kommerskollegiets funktion som tillsynsmyndighet över företagareföreningarna.

Om beslutanderätten för mindre garantiärenden delegeras till föreningarna och främst de större industrigarantilånen minskar som en följd av det statliga lokaliseringsstödet, för vilka arbetsmarknadsstyrelsen är beslutande instans, bör detta medföra en viss avlastning för den personal inom kollegiets industribyrå, som för närvarande handlägger industrigarantilånen och svarar för tillsynen över föreningarna. Härigenom bör större utrymme kunna beredas för den del av tillsynsverksamheten som enligt kollegium fått ersättas på grund av personalbrist.

11.5. Företagareföreningarnas förbund

Såsom framgår av redogörelsen i kap. 2.5. har förbundet för närvarande i huvudsak vissa samordnande och förmedlande arbetsuppgifter och dess sekretariat har mycket begränsade personella resurser. Förbundets kostnader belöper sig till ca 50.000 kr per år, varav staten bidrager med 20.000 kr.

I kap. 9 har bl.a. framlagts förslag om ett fastare samarbete mellan föreningarna och SHI beträffande rådgivnings- och kursverksamhetens uppläggning, ökad informationsverksamhet etc. Vidare har i kap. 10 förordats att för föreningarnas tjänstemän ordnas en rationellt upplagd utbildningsverksamhet främst i ekonomiska frågor och att en systematik utbildas i fråga om anskaffning, bedömning och redovisning av olika för lånebesluten väsentliga data.

Dessa uppgifter är enligt utredningens bedömande väsentliga för att det statliga stödet till småindustrin och hantverket skall ge önskat resultat. En

förutsättning för att samarbetet mellan å ena sidan SHI och dess lokalkontor och å andra sidan företagareföreningarna skall kunna fungera tillfredsställande synes vara att förbundet tilldelas funktionen att vara samordnande instans på föreningssidan. Huvudparten av utbildnings- och kursverksamheten samt insamlandet, systematiseringen och spridandet av ekonomisk och teknisk information etc. avses visserligen ske genom SHI men en viss avlastning både för institutet och föreningarna bör kunna erhållas genom att förbundet ges möjligheter att fungera som en effektiv sammanhållande länk. Utredningen har vidare i olika sammanhang påtalat de svårigheter som förelegat att åstadkomma ett såvitt möjligt användbart och jämförbart uppgiftsmaterial avseende föreningarnas verksamhet. Detta beror till en del på olika bokförings- och bokslutsprinciper. Dessa olägenheter bör till största delen elimineras genom införande av gemensam kontouppläggning och enhetliga bokslut. Detta arbete har påbörjats genom förbundets försorg och bör fullföljas.

För dessa uppgifter torde krävas en viss utbyggnad av förbundets organisation och personalresurser. Kostnaderna för kansliet bör enligt utredningens mening liksom hittills till en del bekostas genom bidrag från staten.

Statligt administrationsbidrag

12.1. Bakgrund och reformönskemål

Statsbidrag till föreningarnas verksamhet utgår, såsom framgår bl. a. av kap. 2, för närvarande enligt relativt komplicerade regler. Föreningarnas inkomster härrörande av statsmedel består främst av ränteintäkter (marginal mellan utlånings- och inlåningsränta), statlig räntegaranti, administrationsbidrag samt subventionsmedel (för låneförluster). Administrationsbidraget bestämmes, inom ramen för det av riksdagen beviljade anslaget, för varje förening huvudsakligen såsom en restpost, sedan övriga inkomster samt utgifterna beräknats. Bidraget fastställs av Kungl. Maj:t efter förslag från kommerskollegium och med ledning huvudsakligen av det av den enskilda föreningen uppgivna behovet. En viss skälighetsprövning av de från föreningshåll uppgivna inkomsterna och utgifterna företages visserligen av kommerskollegium, men någon direkt styrning av verksamhetens inriktning och omfattning sker icke. Från subventionsmedlen, vilkas fördelning i viss mån påverkas av det egna kapitalet inom föreningarna, bortses här. Denna fråga behandlas i kap. 10 om låneverksamheten.

Ett ersättande av de nuvarande statliga bidragsformerna med ett enklare och fastare finansieringssystem har i olika sammanhang bedömts vara en angelägen reform. Härigenom skulle planeringen inom föreningarna underlättas — föreningarna skulle lättare kunna uppskatta storleken av de inkomster som erhålles vid olika verksamhetsalternativ — samtidigt som det administrativa arbetet för tillsynsmyndigheten förenklades. I utredningsdirektiven har uttryckts önskemål om lämpliga fördelningsnormer för ett statligt stöd, exempelvis genom anknytning till en bestämd minimiorganisation för företagareföreningarna.

Det kan erinras om att i den utredning, som år 1961 verkställdes på uppdrag av dåvarande Företagareföreningarnas förtroenderåd, föreslogs ett bidragssystem enligt vilket bidragen i princip utgick till alla verksamheter inom föreningarna och efter en storleksgruppering av föreningarna enligt ett speciellt, på olika kriterier baserat system.

12. 2. Utredningens förslag till statligt administrationsbidrag till företagareföreningarna

Vid konstruerandet av ett finansieringssystem för företagareföreningarna med deras från län till län varierande omfattning och inriktning måste kraven på ett enkelt och lättadministrerat system vägas mot önskemålen om en medelsfördelning som på bästa sätt ger förutsättningar för att syftet med föreningarna skall uppnås.

Utredningen har i det föregående framlagt förslag i avseende på föreningarnas rådgivnings- och låneverksamhet, vilka bl. a. innebär att föreningarna kommer att tillföras vissa speciella inkomster. Sålunda har i kap. 9 föreslagits att föreningarnas rådgivningsverksamhet i princip skall finansieras genom avgifter och därigenom vara självbärande. I samband härmed har utredningen förutsatt att av länsstyrelserna begärda ekonomiska utredningar i lokaliseringsärenden samt näringshjälpsärenden jämföras med andra konsultuppdrag för föreningarna och därför i princip skall bekostas av uppdragsgivarna (länsstyrelsen, länsarbetsnämnden eller den lånsökande). Vidare har i kap. 10 föreslagits att föreningarna skall äga att från låntagarna uttaga en särskild utredningsavgift, även den avsedd att självfinansiera föreningarnas kostnader för låneutredningarna. Där har även föreslagits att förluster på långivningen skall täckas i särskild ordning.

De olika finansieringskällor för föreningarnas verksamhet som utredningen med de ovannämnda förslagen anvisat kan — enligt utredningens uppfattning — beräknas täcka huvuddelen av föreningarnas kostnader, även vid en verksamhet av betydande omfattning. Utredningen har emellertid funnit det ändamålsenligt att låta de angivna rörliga inkomsterna kompletteras med ett särskilt statligt administrationsbidrag, avsett att ge föreningarna erforderlig ekonomisk stadga och möjliggöra kontinuitet i verksamheten.

Det bör i detta sammanhang även erinras om att utredningen i kap. 10.2.2. föreslagit att räntorna på de av statliga medel utlämnade föreningslånen i fortsättningen i sin helhet överföres till statsverket samt att den härigenom slopade inkomstkällan (räntemarginalen) ersättes i annan ordning. Detta sker till största delen genom den ovannämnda utredningsavgiften. Vad gäller kostnaderna för den löpande hanteringen av föreningarnas direktlån finnes särskilt motiv för att från staten till föreningarna överföra en kostnadsersättning. I den ränta, som låntagaren erlägger och som enligt utredningens förslag skall tillföras statsverket, ligger nämligen på sedvanligt sätt inräknad en ersättning för kreditgivarens löpande lånehantering. Denna bör av staten — lämpligen inom ramen för ett administrationsbidrag — återbäras till den som utför detta arbete, d. v. s. företagareföreningen.

Utredningen har i vad avser konstruktionen av ett administrationsbidrag övertäget olika alternativ. Bl. a. har prövats lämpligheten av en utformning som i viss mån tog hänsyn till verksamhetens omfattning, mätt i antalet ärenden av olika slag eller i storleken av den personalkader som föreningarnas styrelser fastställer. Utredningen har emellertid funnit lämpligast att administrationsbidraget utgår med ett enhetligt belopp till samtliga föreningar, i princip oberoende av verksamhetens omfattning. Utredningen vill därvid understryka att den icke har sett på det statliga administrationsbidraget isolerat utan sökt bedöma den samlade effekten på föreningarnas ekonomi av de tidigare nämnda inkomsterna och ett fast bidrag. Såvitt utredningen har kunnat finna innebär det föreslagna systemet en lämpligt avvägd finansieringsform även för föreningar av relativt betydande omfattning och för föreningar med olika inriktning. Samtidigt accentuerar ett sådant system föreningarnas ställning som självständiga ekonomiska föreningar.

Utredningen föreslår sålunda att till varje förening skall utgå ett statligt administrationsbidrag och att detta bidrag — enligt kostnadsläget för år 1966 — skall uppgå till 150.000 kr per år och förening. Bidraget bör anpassas efter den allmänna kostnads- och löneutvecklingen. Kostnaden för det statliga bidraget, som — under förutsättning att föreningarna i Stockholms stad och län sammanslås — enligt 1966 års läge skulle uppgå till 3,6 mkr per år, bör täckas från särskilt anslag på rikstatsen.

Vid avvägningen av det föreslagna bidragsbeloppet har utredningen utgått ifrån att beloppet i fråga är tillräckligt för att ge föreningarna en finansiell bas, närmast motsvarande kostnaderna (löner och omkostnader) för föreningarnas administrativa ledning jämte viss del av lånehanteringen, på vilken bas kan byggas en normalorganisation finansierad även med de av utredningen förutsatta övriga inkomstkällorna.

Som villkor för det statliga administrationsbidraget bör gälla att föreningarnas styrelser bedriver verksamheten efter av statsmakterna uppdragna riktlinjer och i den omfattning som resp. förenings ekonomiska resurser möjliggör. Inte minst bör det kravet ställas på föreningarna att deras rådgivande och utredande verksamhet är av god kvalitet samt bedrivs med utnyttjande av befintliga samarbetsmöjligheter (jfr kap. 9). En uppföljning och kontroll av att dessa villkor uppfylles bör vara en av tillsynsmyndighetens viktigaste uppgifter.

Slutligen bör framhållas att landstingen och i viss mån även städer och landskommuner hittills lämnat föreningarna ekonomiska bidrag, ofta för speciella uppgifter inom länet. Utredningens förslag innebär icke någon förändring på denna punkt och utredningen finner det sannolikt att sådana bidrag även i fortsättningen kan komma att utgå i icke o betydlig utsträckning.

12.3. Konsekvenser för företagareföreningarnas ekonomi m. m. av utredningens förslag

I tabell 12:1 har för budgetåren 1963/64—1966/67 uträknats värdet av *det hittillsvarande statliga stödet* (administrationsbidrag + räntenetto) till de olika föreningarna, varvid räntenettet för de senaste två budgetåren, då föreningarna kunnat tillgodoräkna sig ovanligt stora räntemarginaler, angivits *dels* med sitt genom räntegarantin garanterade minimibelopp, d. v. s. 1½ % av det vid budgetårets mitt utestående lånebeloppet, och *dels* med belopp, baserade på den högre räntemarginal som erhållits genom de inträffade ränteförändringarna. Det samlade stödet uppgick enligt tabellen till 2,4 resp. 3,1 mkr för budgetåren 1963/64 och 1964/65 samt för 1965/66 till 3,4 mkr (minimibeloppet) resp. 4,0 mkr (erhållet). För budgetåret 1966/67 beräknas motsvarande stödbelopp till 3,4 resp. 5,0 mkr. (Föreningarna A och B har i samtliga tabeller i detta kapitel sammanslagits.) Ränteinkomsterna i tabellen är upptagna med belopp baserade på storleken av erhållna statliga lånemedel och den angivna räntesatsen, vilket bl. a. innebär att i de län, där ränta debiteras efter en räntesats som är lägre än den rekommenderade (t. ex. i Norrbotten) eller där vissa låntagare icke inbetalat förfallen ränteskuld, har föreningen i verkligheten icke tillförts hela det i tabellen angivna räntebeloppet.

Föreningarnas motsvarande *inkomster enligt utredningens förslag* kan icke exakt beräknas eftersom de, förutom av det fasta administrationsbidraget, blir beroende bl. a. av långivningens omfattning avseende såväl direktlån som delegerade och centrala lånegarantier. Med utgångspunkt från 1966 års löner och låneomslutning kan dock de olika föreningarnas inkomster i form av statligt administrationsbidrag samt utredningsersättning beräknas komma att variera mellan 175.000 och 300.000 kronor. Genomsnittet torde ligga vid 200 000 kronor. För föreningarna tillsammans skulle detta innebära ca fem mkr per år.

Jämförelser i fråga om *de samlade ekonomiska utfallet enligt det gamla och det nya systemet* är vanskliga även på grund av de variationer i fråga om räntemarginalens storlek som i det föregående beskrivits och som tidvis, t. ex. under budgetåret 1966/67, givit föreningarna stora opåräknade inkomster. Vidare föreligger svårigheter att med krav på exakthet beräkna hur stora inkomsterna för exempelvis de större låneutredningarna enligt det nya systemet med andra lånegränser etc. skulle ha varit under de gångna åren. Om man emellertid gör jämförelser under förutsättning av relativt normal räntemarginal och tar hänsyn till förslaget alla komponenter, nämligen fast administrationsbidrag, normal utredningsersättning för direktlån och delegerade garantilån, ersättning enligt beslut av tillsynsmyndigheten för utredningar om större garantilån samt förutsatt särskild ersättning till vissa föreningar för utredningar i lokaliseringsärenden etc.

synes det nya systemet ge samtliga föreningar ett bättre kontantmässigt resultat än det gamla. Lägges härtill de inkomstillskott, som kan förutsättas till följd av övergång till i princip självfinansierande konsultverksamhet samt vissa ränteinkomster på de föreslagna förlusttäckningsfonderna, finnes anledning förmoda att föreningarnas ekonomiska situation kommer att avsevärt förbättras.

I sammanhanget bör även erinras om att inkomsterna enligt det nya systemet inflyter tämligen regelbundet och utan de förskjutningar och förlustrisker som nu föreligger t. ex. i form av uppskjutna eller uteblivna räntebetalningar. Därtill kommer att eventuellt inträffade låneförluster icke kommer att påverka den övriga verksamheten (annat än genom visst räntebortfall på förlusttäckningsfonden).

I tabellerna 12:2 och 12:3 har uppskattats det samlade utfallet för föreningarna resp. staten av det föreslagna systemet, varvid jämförelser gjorts med det hittills tillämpade. Beräkningen av de låneutredningsavgifter, som för de gångna åren skulle ha tillfallit föreningarna om det föreslagna systemet då hade tillämpats, har av skäl som anförts ovan måst göras mycket schematiskt. För utlämnade direktlån har räknats med 1 1/2 % av utlånade belopp. Av garantilånen har 1/5 av lånesumman beräknats vara delegerade och 4/5 centralt beviljade. Utredningsersättningen för delegerade lån har räknats efter 1 1/2 %. För centrala lån har ersättningen uppskattningsvis beräknats efter 3/4 %.

Beträffande jämförelserna i vad avser statens inkomster och utgifter för denna verksamhet måste ihågkommas att den däri redovisade räntevinsten för staten i tabellen uppkommer som en skillnad mellan influtna räntor från låntagarna enligt de nya systemet och den hittillsvarande räntan enligt statens normalränta för lånen till företagareföreningarna. Denna ränteskillnad är, som tidigare påtalats, mycket varierande och kan vid ett sjunkande ränteläge snabbt minska. Den reella räntevinsten för staten blir beroende av skillnaden mellan utlåningsräntan vid varje tidpunkt och den genomsnittliga räntefoten för statens aktuella upplåning. För att belysa vanskligheten i beräkningarna kan påpekas t. ex. att — eftersom den statliga normalräntan är relativt trögrörlig och ej så snabbt påverkas av en diskontoförändring som utlåningsräntan — en höjning eller sänkning av diskontot (och därmed utlåningsräntan) med 1/2 % betyder att statens omedelbara »räntenetto» skulle ökas resp. minska med ca 0,9 mkr per år vid den nuvarande lånestocken på i runt tal 175 mkr.

De inkomster och utgifter som föreningarna och staten enligt det föreslagna systemet kommer att få för förlusttäckningsfonderna och förlusttäckningen har icke medtagits i tabellerna 12:2 och 12:3, eftersom dessa inkomster och utgifter är avsedda att taga ut varandra. Däremot har de statliga risktäcknings(subventions)medlen och de av staten infriade lånegarantierna medtagits i vad gäller det nuvarande systemet, då

Tabell 12:1. Statsbidrag i olika former till
 (i tusental)

	A+B	C	D	E	F	G	H	I	K	L
1963/64										
Disp. statl. lånemedel 31/12 1963	3 743	2 300	3 442	3 650	4 550	4 078	4 545	3 285	5 223	3 900
Ränteintäkt 1 1/2 %	56	35	50	55	68	61	68	49	78	59
Adm. bidrag	15	30	30	40	30	30	40	30	20	40
Summa statsbidrag	71	65	80	95	98	91	108	79	98	99
1964/65										
Disp. statl. lånemedel 31/12 1964	5 158	2 915	5 042	4 250	6 450	5 078	4 965	3 545	6 723	4 800
Ränteintäkt 1 1/2 %	77	44	76	64	97	76	74	53	101	72
Adm. bidrag	60	40	45	50	40	40	50	40	25	50
Summa statsbidrag	137	84	121	114	137	116	124	93	126	122
1965/66										
Disp. statl. lånemedel 31/12 1965	6 758	3 790	5 842	5 650	7 050	6 478	4 965	3 795	8 023	6 962
Ränteintäkt										
a) 1 1/2 %	101	57	88	85	106	97	74	57	120	104
b) 1 7/8 %	127	71	110	106	132	121	93	71	150	131
Adm. bidrag	70	40	45	50	45	35	50	35	20	50
Summa statsbidrag enligt										
a)	171	97	133	135	151	132	124	92	140	154
b)	197	111	155	156	177	156	143	106	170	181
1966/67										
Disp. statl. lånemedel 31/12 1966	8 608	4 440	6 792	6 150	7 900	7 478	5 315	4 345	8 823	6 962
Ränteintäkt										
a) 1 1/2 %	129	67	102	92	119	112	80	65	132	104
b) 2,4 %	207	107	163	148	190	179	128	104	212	167
Adm. bidrag	35	29	30	30	10	—	70	20	—	100
Summa statsbidrag enligt										
a)	164	96	132	122	129	112	150	85	132	204
b)	242	136	193	178	200	179	198	124	212	267

Anm. För budgetåren 1963/64 och 1964/65 har ränteintäkterna beräknats efter 1 1/2 %, motsvarande räntemarginalen inkl. statlig räntegaranti. För budgetåret 1965/66 har ränteintäkterna beräknats a) efter minimimarginalen 1 1/2 % samt b) dessutom efter den verkliga marginalen 1 7/8 %, motsvarande medeltalet av under budgetåret tillämpade räntesatser, 1/2 år à 7 1/4 % (7 % utlåningsränta + 1/4 % räntegaranti) och 1/2 år à 8 % = 7 5/8 %. Med avdrag för normalränta 5 3/4 % fås 1 7/8 % räntemarginal. För budgetåret 1966/67 blir motsvarande troliga nettoränta (8 1/2 à 7 1/2 %) — 5 3/4 % = ca 2,4 %.

Det har icke tagits hänsyn till att speciellt Norrbottens län icke uttager den rekommenderade räntesatsen. Värdet av denna räntefavör för låntagarna får anses ha kommit länet och dess näringsliv tillgodo. Dessutom har bortsetts ifrån att en mindre del av föreningarnas upplånade kapital icke kan helt förräntas beroende på att vissa belopp t. ex. står på checkräkning i avvaktan på låneutbetalning.

dessa utgiftsbelopp icke motsvaras av några inkomster för staten. Det kan påpekas att staten enligt utredningens förslag under en relativt lång övergångstid kommer att få täcka en del av de förluster som inträffar på äldre lån (se vidare kap. 14). Detta har dock icke kunnat beaktas i tabell 12:3.

I tabell 12:3 har inom parentes på slutraden redovisats den utgifts-

förelagareföreningarna budgetåren 1963/64—1966/67
(kronor)

M	N	O	P	R	S	T	U	W	X	Y	Z	AC	BD	Summa
2 850	3 443	4 126	2 375	4 348	2 967	2 503	2 450	4 125	4 124	7 088	6 081	10 230	7 923	103 349
43	52	62	36	65	45	38	37	62	62	106	91	153	119	1 550
10	20	55	25	25	30	30	46	35	45	50	50	50	50 ¹	826
53	72	117	61	90	75	68	83	97	107	156	141	203	169	2 376
3 650	4 092	4 926	2 975	5 548	3 517	3 503	3 100	5 125	4 924	8 088	7 181	13 931	9 923	129 409
55	61	74	45	83	53	53	47	77	74	121	108	209	149	1 941
20	20	65	35	30	50	40	55	50	55	65	65	65	70 ¹	1 125
75	81	139	80	113	103	93	102	127	129	186	173	274	219	3 066
4 650	4 943	5 226	3 525	6 056	4 867	4 203	3 400	6 575	5 674	8 838	8 031	16 131	12 223	153 655
70	74	78	53	91	73	63	51	99	85	132	120	242	183	2 305
87	92	98	66	114	91	81	64	123	106	166	151	302	229	2 881
20	20	60	35	30	50	40	55	55	55	65	65	65	70 ¹	1 125
90	94	138	88	121	123	103	106	154	140	197	185	307	253	3 430
107	112	158	101	144	141	121	119	178	161	231	216	367	299	4 006
5 650	5 093	5 626	4 425	6 947	5 067	4 802	4 400	7 225	5 824	9 488	8 256	18 831	13 623	172 070
85	76	84	66	104	76	72	66	108	87	142	124	282	204	2 581
137	122	135	106	167	122	115	106	173	140	227	198	452	327	4 132
—	—	60	—	15	30	60	60	75	55	55	50	—	50 ¹	834
85	76	144	66	119	106	132	126	183	142	197	174	282	254	3 415
137	122	195	106	182	152	175	166	248	195	282	248	452	377	4 964

¹ exkl. Tornedalsbidraget 100.000 kr.

minskning som skulle ha uppstått för staten under de ifrågavarande åren om det föreslagna systemet gällt i stället för det hittills gällande. Storleken av denna är som synes mycket beroende av hur stora förlusterna på lånegarantierna varit under året. Dessa förluster hänför sig till största delen till centralt beviljade garantilån med speciella riskmoment och kan i stor utsträckning betraktas som lokaliseringsbidrag.

De besparingar för staten, som torde bli följderna av utredningens förslag, kan sålunda icke direkt bestämmas till sin storlek. De gjorda kalkylerna visar dock att det i varje fall efter en övergångstid kan röra sig om relativt betydande belopp. Mot bakgrunden av dessa besparingar bör det enligt utredningens mening vara möjligt att tillgodose vissa i kap. 9 berörda angelägna önskemål. Utredningen har där t. ex. framhållit vikten av att företagareutbildningen bl. a. genom SHI och dess kursverksamhet intensifieras samt påvisat behovet av forskning och utredningsverksamhet av betydelse för småindustri och hantverk.

Tabell 12:2. Bidrag av statsmedel till företagareföreningarna budgetåren 1963/64—1966/67 dels enligt nuvarande regler och dels enligt utredningens förslag

	Belopp i tusental kronor (avrundat till närmaste 5-tal)									
	1963/64		1964/65		1965/66		1966/67 (beräkn.)		1963/64— 1966/67	
	Nuv. system	För- slag	Nuv. system	För- slag	Nuv. system	För- slag	Nuv. system	För- slag	Nuv. system	För- slag
Statligt adm.bidrag (exkl. Tornedalen och Företagareför:s förbund m. fl.)	825	3 025	1 125	3 095	1 125	3 270	835	3 600	3 910	12 990
Värdet av statliga låne- medel i form av ränte- intäkter enligt tabell 12:1	1 550	—	1 940	—	2 880	—	4 130	—	10 500	—
=	2 375	3 025	3 065	3 095	4 005	3 270	4 965	3 600	14 410	12 990
Utredningsersättning för utlämnade:										
direktlån å 11/2 %	—	600	—	675	—	675	—	750	—	2 700
garantilån, delegerade, å 11/2 %	—	110	—	210	—	125	—	150	—	595
garantilån, centrala, å 0,75 %	—	220	—	420	—	250	—	300	—	1 190
Summa	2 375	3 955	3 065	4 400	4 005	4 320	4 965	4 800	14 410	17 475

Tabell 12:3. Statens utgifter och inkomster för företagareföreningarnas verksamhet budgetåren 1963/64—1966/67 dels enligt nuvarande regler och dels enligt utredningens förslag.

	Belopp i tusental kronor (avrundat till närmaste 5-tal)									
	1963/64		1964/65		1965/66		1966/67 (Beräkn.)		1963/64—1966/67	
	Nuv. system	Förslag	Nuv. system	Förslag	Nuv. system	Förslag	Nuv. system	Förslag	Nuv. system	Förslag
<i>Statens inkomster (+) och utgifter (-)</i>										
Statligt adm.bidrag	-825	-3 025	-1 125	-3 095	-1 125	-3 270	-835	-3 600	-3 910	-12 990
Statlig räntegaranti	-755	—	450	—	175	—	—	—	-1 380	—
Subventionsmedel	-440	—	545	—	570	—	340	—	-1 895	—
Räntenetto på direktlån i jämförelse med nuvarande system (utlåningsrättan — normalrättan) ¹	—	+ 775	—	+ 1 615	—	+ 2 295	—	+ 3 010	—	+ 7 750
1963/64: 5 3/4 % — 5 % = 3/4 % å 103 mkr										
1964/65: 6 1/2 % — 5 1/4 % = 1 1/4 % å 129 mkr										
1965/66: 7 1/4 % — 5 3/4 % = 1 1/2 % å 153 mkr										
1966/67: 7 1/2 % — 5 3/4 % = 1 3/4 % å 172 mkr										
Av staten infriade lånegarantier ...	-2 020	-2 250	-2 120	-1 480	-1 870	975	-1 175	590	-7 185	-5 295
	950	—	3 690	—	3 600	—	1 500	—	9 740	—
Summa	-2 970	-2 250	-5 810	-1 480	-5 470	975	-2 675	590	-16 925	-5 295
Skilnad	(+ 720)	(+ 4 330)	(+ 4 495)	(+ 2 085)	(+ 11 630)					

¹ Den statliga utlåningsrättan har angivits med ett procenttal som motsvarar ett uppskattat genomsnitt av en »normal» garantilåneränta under resp. budgetår.

KAPITEL 13

Beskattningsfrågor

13.1. Gällande ordning m. m.

Ekonomiska föreningar är i princip skattskyldiga för all inkomst. Enligt 10 § 2 mom. förordningen om statlig inkomstskatt utgår sådan skatt med 32 % av den beskattningsbara inkomsten.

Vissa rättssubjekt är med hänsyn till sin mer eller mindre allmännyttiga verksamhet helt eller delvis befriade från skatt. I 53 § 1 mom. första stycket d) kommunalskattelagen uppräknas en mängd subjekt som är skattskyldiga till kommunal inkomstskatt endast för inkomst av fastighet. Till dem hör bl. a. svenska skeppshypotekskassan, skeppsfartens sekundärlånekassa, norrlandsfonden, malmfonden för forsknings- och utvecklingsarbete och allmänna försäkringskassor. Samma rättssubjekt är på grund av hänvisning i 7 § e) förordningen om statlig inkomstskatt helt frikallade från statlig inkomstskatt.

En ännu längre gående skatterättslig förmånsställning har i specialförfattningar tillerkänts vissa andra rättssubjekt, vilka helt befriats från inkomst- och förmögenhetsskatt. Till en början må nämnas de stiftelser för konjunkturutjämning och prisreglering som bildats enligt 1947—1952 års överenskommelser mellan staten samt branschföreningar och företag inom skogsindustrien (bl. a. SFS 1947:339, 1948:497, 1950:25, 1951:148 och 149, 1954:71).

Enligt förordningen den 31 maj 1963 (nr 173) om rätt att vid taxering för inkomst njuta avdrag för avgifter till stiftelsen Svenska filminstitutet, m. m. är filminstitutet inte skyldigt att erlagga skatt för inkomst eller förmögenhet i vidare mån än vad avser kommunal inkomstskatt för inkomst av fastighet. Institutet har till främsta uppgift att slussa icke-statliga medel från biografägarna till svenska filmproducenter som en blandad form av näringsbidrag och kvalitetsbidrag. Institutets officiella karaktär kommer till synes genom att halva styrelsen tillsätts av Kungl. Maj:t och att ändring av bestämmelserna om stiftelsens verksamhet kräver fastställelse av Kungl. Maj:t.

Enligt förordningen den 22 november 1963 (nr 565) om rätt att vid taxering för inkomst njuta avdrag för belopp, som tillförts stiftelsen Petroleumbranschens beredskapsfond, m. m. är stiftelsen inte skyldig

att erlægga skatt för inkomst och förmögenhet såvitt angår medel som enligt angivet avtal mellan stiftelsen och vissa oljeföretag tillgodoförts stiftelsen.

Av 6 § 1 mom. b) förordningen om statlig förmögenhetsskatt framgår att föreningar, vilkas medlemmar på grund av medlemskapet äger del i föreningens förmögenhet, t. ex. ekonomiska föreningar, inte är skattskyldiga för förmögenhet. Värdet av föreningsandelarna kommer i stället att inräknas i medlemmarnas förmögenhet och alltså att beskattas hos dessa. Om emellertid en förenings medlemmar i visst fall inte äger del i föreningens förmögenhet, är föreningen skattskyldig för denna. Vissa kreditinrättningar är enligt samma paragraf uttryckligen frikallade från skattskyldighet för förmögenhet, nämligen hypoteksföreningar, bostadskreditföreningar och jordbrukets kreditkassor. Samma frihet gäller för sparbanker.

Frågan om skattskyldighet för företagareföreningar har nyligen varit föremål för bedömning i högsta instans. Målet avsåg Bohusläns företagareförening, som vid 1959 års taxering avsatt den överskjutande vinsten 788 kr till en bidrags- och lånefond. Prövningsnämnden hade inte upptagit vinsten till beskattning, enär föreningens verksamhet inte drevs i vinstsyfte. Efter besvär av taxeringsintendenten fann kammarrätten föreningen skattskyldig för vinsten, enär föreningen fick anses ha bedrivit rörelse i den mening som avses i 27 § kommunalskattelagen. På besvär av föreningen fann regeringsrätten i utslag den 3 maj 1966 ej skäl att göra ändring i kammarrättens utslag.

Vid inkomstberäkningen gäller beträffande penningförvaltande företags placeringar av medel i lånefordringar enligt punkt 1 fjärde stycket av anvisningarna till 41 § kommunalskattelagen, att den i räkenskaperna gjorda värdesättningen av tillgångarna skall godtas, om denna värdesättning inte står i strid med det i åttonde stycket av nämnda anvisningspunkt meddelade stadgandet, att värdet på lager av sådana tillgångar skall upptas till vad som med hänsyn till risk för förlust, prisfall m. m. framstår som skäligt. Bestämmelsen har motiverats med att risken för prisfall i sådant lager är avsevärt mindre än i vanliga varulager.

I anledning av ansökan från Malmöhus läns företagareförening om förhandsbesked i taxeringsfråga har riksskattenämnden den 26 februari 1965 beslutat utfärda anvisning till ledning för taxeringsmyndigheterna i lagervärderingsfrågan. Den statliga förlustgaranti som tillförsäkras föreningarna och det statliga stödet i övrigt till dessa har riksskattenämnden ansett böra beaktas vid prövning av frågan om storleken av den nedskrivning av föreningarnas lånefordringar, som med hänsyn till risk för förlust, prisfall m. m. kan anses som skälig. På grund härav har nämnden uttalat att den i företagareförenings räkenskaper gjorda värdesättningen av ifrågavarande lånefordringar bör godtas vid inkomsttaxe-

ringen, om det bokförda värdet av nämnda tillgångar inte understiger 97 % av lånefordringarnas belopp. Ett lägre värde på företagareförenings lånefordringar än enligt nu angivna regel bör enligt nämnden godtas endast om och i den mån föreningen *visar*, att en lägre värdesättning är påkallad med hänsyn till föreliggande risk för förlust eller prisfall. Dessa anvisningar är avsedda att tillämpas fr. o. m. 1966 års taxering och tills vidare. De överensstämmer med nämndens anvisningar beträffande sparbankerna i fråga om andra lån än vissa lån mot fastighetsinteckning.

13.2. Utredningens överväganden och förslag

Tidigare har ovisshet förelegat om i vilken utsträckning företagareföreningarna varit skattskyldiga. Genom förenämnda regeringsrättsutslag har numera klarlagts att skatteplikt föreligger för samtliga dessa föreningar.

Vidare har det rått tvekan om i vilken utsträckning de statliga bidragen utgör skattepliktig intäkt för föreningarna. När det gäller administrationsbidragen från stat, landsting och kommun lär det bland taxeringsintendenterna i länen i stort sett råda enighet om att dessa bidrag är skattepliktig inkomst. Denna uppfattning kan utredningen dela, eftersom bidragen skall täcka kostnader som är klart avdragsgilla. Däremot synes frågan betydligt tveksammare beträffande de särskilda förlusttäckningsbidragen.

Även på avdragssidan råder oklarhet. Främst gäller detta frågan huruvida överskott på driften skall användas för nedskrivning av lånefordringarna direkt genom av- eller nedskrivning eller indirekt via ett delcrederekonto eller genom avsättning till dispositionsfond, bidrags- och lånefond m. m. Ansökan från en förening om förhandsbesked rörande den ur skattesympunkt lämpligaste formen för nedskrivning har riksskatte-nämnden avvisat i samband med att nämnden år 1965 utfärdat de förenämnda anvisningarna rörande värderingen av lagret av lånefordringar. Enligt utredningens mening är nedskrivning via ett delcrederekonto att föredra, eftersom man därigenom vinner en öppen resultatredovisning.

Den av riksskattenämnden medgivna procentsatsen för nedskrivning, 3 % av fordringarnas belopp, anser utredningen alltför knappt tilltagen. Eftersom procentsatsen för affärsbankerna i regel torde vara generellt 5 %, borde procentsatsen för företagareföreningarna med hänsyn till dessas onekligen väsentligt större förlustrisk ligga betydligt högre än 5 %. Här för talar även att en företagareförening är ett statsunderstött organ för att tillgodose vissa samhällsintressen. Att staten beviljar risktäckningsmedel bör knappast få påverka procentsatsen i sänkande riktning, eftersom föreningarna enligt hittills tillämpade bidragsregler icke kan vara säkra på att få sina förluster helt täckta av direkta statliga subventions-

medel. Hittills har tilldelningen av dylika risktäckningsmedel inte motsvarat mer än 1 % av beviljade lån. Det bör vidare framhållas att det även sedan riksskattenämnden meddelat ifrågavarande anvisningar uppstått skatterättsliga tvister rörande värderingen av lånefordringarna, särskilt i fråga om förlustriskerna.

I samband härmed har uppkommit fråga huruvida förlust å driften (exkl. låneförluster) kan täckas genom minskning av delcrederekontot och om ett sådant förfaringssätt kan godtas från skattesynpunkt. Även i detta hänseende har riksskattenämnden år 1965 avslagit ansökan om förhandsbesked. Utredningen finner frågan för sin del synnerligen tveksam. Å ena sidan har gjorts gällande att delcrederefonden, som ju är uppbyggd av obeskattade vinstmedel, är avsedd att täcka de förlustrisker föreningen löper och därför bör utnyttjas endast till att täcka sådana förluster. Ett utnyttjande av fonden som vinstregulator kan under sådana förhållanden inte godtas. Man kan också uttrycka det så att ett delcrederekonto från företagsekonomisk synpunkt får anses som ett skuld-konto, nämligen ett motkonto till lånefordringars konto, och således i princip inte kan anses innefatta skapandet av någon dold reserv som kan tjäna som vinstregulator. Å andra sidan kan med fog göras gällande att ett underskott på driften bör kunna täckas genom minskning av avsättningen på delcrederekontot i analogi med att man genom en ökning av avsättningen till nämnda konto kan reducera uppkommet överskott. Enligt utredningens mening torde därför — i den mån en nedsättning av delcrederefonden kan anses befogad och inte står i strid med bestämmelserna i bokföringslagen och lagen om ekonomiska föreningar — något hinder mot en sådan nedsättning inte heller kunna anses föreligga ur taxeringssynpunkt.

Det nu sagda ger vid handen att åtskilliga beskattningsproblem är förknippade med föreningarnas egentliga lånerörelse. Därtill kommer frågan om beskattningen av konsultverksamheten. Det föreligger således ett starkt behov att åstadkomma en enhetlig och rättvis behandling av föreningarna i skattehänseende. Utredningen vill därvid starkt framhålla att föreningarna i och för sig inte drivs i vinstsyfte, även om vinst uppstår i vissa fall. Enligt utredningens mening måste det anses vara ett ringa fiskaliskt intresse att beskatta företagareföreningarna, särskilt som dessa ofta visar underskott i rörelsen.

Närmast till hands ligger därför att göra en jämförelse med annan statlig utlåningsrörelse och dess ställning i beskattningshänseende. Den tidigare omnämnda Svenska skeppshypotekskassan har erhållit sin frihet från rörelsebeskattning främst därför att den utgör en form av rent statlig utlåningsrörelse. Även företagareföreningarna idkar statlig utlåningsrörelse, och detta i ännu högre grad än skeppshypotekskassan, eftersom föreningarna utlånar statliga medel, under det att kassan upplånar

pengar från allmänheten genom obligationslån. Den statliga karaktären av utlåningen från föreningarna accentueras ytterligare av att staten lämnar administrationsbidrag och — enligt nu gällande system — förlusttäckningsbidrag, samt enligt utredningens förslag skall fastställa stadgarna och vara representerad i föreningarnas styrelser. Med hänsyn till att föreningarnas verksamhet således utgör en form av statlig utlåningsrörelse, bör de enligt utredningens bestämda uppfattning åtnjuta åtminstone samma begränsning av skatteplikten som sedan länge tillkommit skeppshypotekskassan.

Även en jämförelse med Svenska filminstitutet visar att organ som har ett visst statligt inflytande och som förmedlar medel ansetts böra erhålla en långt gående skattebefrielse. Därvid bör påpekas att filminstitutets medel erhållits uteslutande från privata rättssubjekt, under det att företagareföreningarnas lånemedel är till övervägande delen statliga.

Den omständigheten att ifrågavarande låneorgan av tidigare redovisade praktiska skäl bibehålls i form av ekonomiska föreningar i stället för att omvandlas till statliga nämnder el. dyl. bör enligt utredningens mening inte utgöra hinder för skattebefrielse.

Utredningen föreslår därför sådan ändring av 53 § 1 mom. d) kommunalskattelagen, att efter skeppsfartens sekundärlånekassa införs »företagareförening vars stadgar fastställts av Konungen» (se författningsförslag i bilaga B). Ändringen kommer automatiskt att gälla även statlig inkomstskatt genom den ändrade lydelse som i prop. 1967:84 föreslagits i fråga om 7 § e) förordningen om statlig inkomstskatt.

Förslaget innebär visserligen att föreningarna alltjämt blir skattskyldiga för inkomst av fastighet. En sådan skattskyldighet torde dock bli föga betungande, eftersom föreningarnas fastighetsinnehav är ringa. I detta sammanhang må erinras om vikten av att i stadgarna införs skyldighet för förening att snarast sälja fastighet som förvärvats till säkerställande av fordran.

KAPITEL 14

Diverse frågor

14. 1. Täckande av förluster på äldre lån

Utredningens förslag i kap. 10 angående föreningarnas risktagande innebär en ny princip i fråga om täckandet av förluster på lån som utlämnas av föreningarna. Detta skapar vissa övergångsproblem beträffande äldre lån, för vilka föreningarnas förluster på utlåningen hittills i stort sett kan sägas ha täckts genom en kombination av på olika sätt uppbyggda fondmedel och direkta statliga risktäckningsmedel.

14. 1. 1. De hittillsvarande principerna för förlusttäckning

De subventionsmedel, som staten under årens lopp beviljat föreningarna, har lämnats utan speciellt fasta regler. De har beviljats oregelbundet och under ett flertal år helt uteblivit. De tilldelade medlen har i stort sett varit avsedda att täcka redan uppkomna förluster.

I 1958 års statsverksproposition framhölls att de nettoränteintäkter, som föreningarna erhöll främst genom den då gällande regeln om två års räntefrihet för lånen från staten, i första hand varit avsedda att täcka låneförluster och i andra hand rörelseunderskott. Fr. o. m. budgetåret 1958/59 gjordes den förändringen att ränteinkomsterna i första hand skulle användas för att täcka föreningarnas administrationskostnader. Härigenom skulle enligt kommerskollegiets av departementschefen i propositionen godtagna synpunkter

möjlighet beredas föreningarna till relativt långtgående självfinansiering, vilket synes kollegium väl överensstämma med organisationsformen med ekonomiska föreningar. Vidare förenklas beräkningen av medelsbehoven under anslaget Bidrag till företagareföreningar m. fl., då ränteinkomsterna såväl som administrationskostnaderna äro lättare att bestämma än de förluster som kunna uppkomma vid låneverksamheten. En avvägning av ränteinkomsterna för de två ändamålen skulle kunna undvikas.

Först i ett läge då ränteinkomsterna skulle komma att uppgå till sådan storlek att de lämnar överskott sedan utgifterna för administrationsändamål — efter avdrag av landstingsbidragen — täckts därav, böra de enligt kollegiets förmenande avsättas för mötande av förluster i låneverksamheten.

De subventionsmedel som riksdagen anvisar för risktäckningsändamål skulle enligt nämnda proposition — på grund av vanskligheten att

bedöma de framtida förlusterna och det ojämna utfallet inom olika delar av riket — »i viss utsträckning stå kvar under reservationsanslaget, intill dess de olika föreningarnas behov av medel för förlusttäckning kan med någon högre grad av säkerhet bedömas».

I enlighet härmed har föreningarna under de följande åren tilldelats subventionsmedel i sådan utsträckning att dessa i allmänhet endast möjliggjort ett mindre buffertkapital av icke förbrukade risktäckningsmedel. Kvarvarande anslagsmedel har reserverats i avvaktan på kommande förlustredovisningar.

Vid tilldelningen har Kungl. Maj:t i stor utsträckning tagit hänsyn till resp. förenings övriga tillgångar, vilka i sin tur uppkommit till stor del genom ränteintäkter på statliga lånemedel och genom överskott på de statliga administrationsbidragen och subventionsmedlen. Någon beräkning av hur mycket av överskottsmedlen som erhållits på annat sätt (genom räntor på landstingsmedel, genom landstingsbidrag och genom konsultavgifter) finnes icke, men huvuddelen av kapitalbildningen har med säkerhet uppkommit av statsmedel. Föreningarna redovisar mycket olika fondavsättningar både för förlusttäckning och för andra ändamål, och i dessa fonder göres oftast ingen åtskillnad på vad som hänför sig till statliga och icke-statliga medel. Däremot torde samtliga föreningar på förbundets rekommendation numera kunna redovisa hur mycket som efter gjorda bort- och nedskrivningar återstår av de som statliga subventionsmedel betecknade medelstildelningarna.

Även inom kommerskollegium uppgöres budgetårsvis en tabell utvisande odisponerade statliga subventionsmedel. Enligt denna hade per 30/6 1966 fem föreningar, F, G, H, K och W, negativ fondbildning i detta avseende; tillsammans 406.000 kr mer avskrivet än erhållet. AC:s och BD:s saldon var helt utjämnade, medan för andra föreningar rätt avsevärda fondbelopp redovisades. Totalt uppgick saldot till 1.273.000 kr (netto). Skillnaden föreningarna emellan beror delvis på mycket varierande utfall i fråga om förluster och delvis på olika bokföringspraxis beträffande avskrivning av osäkra fordringar. Denna kommerskollegiets beräkning anses, av skäl som nedan anges, vara föga användbar och utnyttjas ej heller i praktiken av Kungl. Maj:t vid tilldelningen av subventionsmedel.

Principerna för fördelningen av förlusttäckningsmedlen (subventionsmedlen) innebär att en ökning av en förenings egna kapital har föranlett en minskad tilldelning av subventionsmedel. De såsom förlusttäckningsmedel *direkt* betecknade statliga bidragen har på detta sätt i vissa fall icke räckt till för avskrivning av uppkomna förluster. Posten »subventionsmedel» har då i föreningens räkenskaper kommit att redovisas som negativ, d. v. s. avskrivningar har gjorts med större belopp än subventionsmedelstildelningen. Förlusttäckningen har alltså i dessa fall skett genom ianspråktagande även av andra fondmedel. Föreningens egna kapital har härigenom minskat.

Av vad ovan sagts torde framgå att icke endast de direkta subventionsmedlen utan även huvuddelen av föreningarnas övriga fondtillgångar har betraktats såsom medel som står till förfogande till förlusttäckning, uppbyggda genom direkta eller indirekta statliga insatser. Detta har haft till följd att föreningarna å sin sida icke haft något speciellt intresse att åstadkomma en kapitaluppbyggnad, t. ex. genom en långt driven taxebeläggning av konsultuppdrag, med risk att en sådan skulle medföra minskade statliga bidrag.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas att staten aldrig klart deklarerat sitt betalningsansvar för förluster i föreningarnas låneverksamhet. Föreningarna har dock haft skäl att förutsätta att staten i praktiken kommer att se till att en förening icke, på grund av uppkomna låneförluster, skall behöva gå i likvidation.

14. 1. 2. Övergångsbestämmelser: olika alternativ

Utredningens förslag i fråga om föreningarnas risktagande, d. v. s. skyldighet att från egna förlusttäckningsfonder täcka låneförluster, synes icke kunna ges retroaktiv verkan. Vid övergången till ett nytt system kommer det att dröja en relativt lång period innan alla gamla lån blivit avvecklade. På en del av dessa lån kommer förluster att uppstå, samtidigt som några nya statliga subventionsmedel icke kommer att utdelas för täckande av förlusterna. Föreningarna skulle alltså relativt snart råka i likviditetssvårigheter. Detta problem måste därför få en lösning.

I detta sammanhang blir även frågan aktuell om i vilken omfattning föreningarnas fonderade medel kan tas i anspråk för förlusttäckning. Endast ett fåtal föreningar disponerar för närvarande över så stora överskottsmedel att dessa torde täcka uppkommande förluster. Dessa medel är otvivelaktigt föreningarnas enskilda egendom, ehuru de — såsom av det föregående framgår — hittills betraktats som medel som står till förfogande för förlusttäckning. Det är icke möjligt att i efterhand konstatera hur mycket av föreningarnas överskottsmedel som i praktiken härrör från statliga medel (räntemarginal, administrationsbidrag, subventionsmedel) eller från landstings-, kommun- och andra bidrag. Det kan visserligen göras troligt att huvuddelen av föreningarnas fonder (bortsett från andelskapitalet) härrör från statsmedel, främst räntemarginalen, men det kan i vissa fall även med fog hävdas att landstings- och kommunbidragen icke helt behövt användas i föreningarnas rörelse.

Mot bakgrund av vad ovan sagts synes klart att vissa övergångsbestämmelser beträffande förlusttäckningen för äldre lån måste införas och att därvid även bör fastställas i vilken utsträckning de inom föreningarna fonderade medlen skall utnyttjas för förlusternas täckande. Olika lösningar härvidlag kan tänkas.

Alt. A: Föreningarna uppvisar sinsemellan en synnerligen ojämn förmögenhetsbild. Skäl kan anföras för att föreningarnas skulle solidariskt avstå från sina fonder och återbetala dessa direkt till statskassan mot att staten åtager sig betalningsansvaret för förlusterna på samtliga vid övergångstillfället kvarstående lån.

Då det får förutsättas att en sådan fondupplösning i form av återbetalning till statskassan icke kan ske direkt, eftersom flertalet föreningar på olika sätt har fondmedlen bundna, skulle kunna föreskrivas att inleveransen får ske i exempelvis fem årliga rater. Det belopp som skulle tillföras statskassan skulle lämpligen bokföras som en skuld till staten, som sedan successivt nedbetalades. Nämnade skuldkonto skulle i förekommande fall ökas med återvunna avskrivningsbelopp.

Ett annat tillvägagångssätt beträffande själva tekniken vid en dylik fond-avveckling vore att låta varje förening i bokföringen nedskryva de sämsta lånen i sin låneportfölj med ett sammanlagt belopp, som motsvarar hela det egna kapitalet utom andelskapitalet. Härigenom skulle sannolikt också en bättre överensstämmelse uppnås mellan de olika föreningarna i fråga om avskrivningstekniken. Skulle de av- eller nedskrivna lånen, allt eftersom dessa äldre lån avvecklas, visa en mindre förlust än beräknat, tillføres denna merinkomst statsverket. Nettoresultatet för resp. förening blir i huvudsak detsamma som enligt det ovan angivna systemet med inleverans i rater, dock med den skillnaden att leveransen till staten av fondmedlen sker först sedan inkomsterna influtit på de avskrivna lånen. För förluster på icke avskrivna lån skulle täckningen ske via anslag på budgeten.

Alt. B: Enligt detta alternativ skulle kostnaderna för förluster på de äldre lånen hos den enskilda föreningen bestridas i första hand genom ianspråktagande så långt det räcker av föreningens vid övergångstillfället fonderade överskott (med undantag för andelskapitalet) och i andra hand genom direkt utbetalning till föreningen av redovisade förlustbelopp via anslag på budgeten.

Vid en sådan lösning skulle de vid övergångstidpunkten kvarvarande fondmedlen tills vidare kvarstå hos föreningarna för att användas utslutande för reglering av låneförluster och därmed försvinna i takt med förlusterna på äldre lån. De föreningar, som icke åsamkas förluster som är lika stora som eller större än fonderna, kan då tänkas a) antingen få behålla den återstående delen av det uppbyggda kapitalet eller b) förpliktigas att inleverera överskottet till statsverket. Det sistnämnda alternativet har i realiteten samma innebörd som alt. A.

De båda ovannämnda alternativen A och B kan även modifieras på olika sätt i vad avser dispositionen av de äldre fonderna. Det uppbyggda fondkapitalet kan visserligen betraktas såsom huvudsakligen ett riskkapital avseende den »gamla» lånestocken, men kan även tjänstgöra som en buffert för att möta oförutsedda utgifter av olika slag inom den aktuella rörelsen. Det kan också fungera som ett startkapital vid uppbyggnaden av en på sikt självbärande konsultverksamhet. I den mån andelskapitalet

icke kan anses tillräckligt som ett dylikt buffertkapital, kunde man vid en fondavveckling enligt både Alt. A och Alt. B eventuellt undantaga ett visst belopp per förening, exempelvis 20.000 kr för de mindre, 30.000 kr för de medelstora och 40.000 kr för de stora föreningarna. Detta skulle motsvara ca 600.000 kr för föreningarna tillhopa, vilket kan jämföras med andelskapitalet ca 500.000 kr.

Alt. C: Man kan även tänka sig att fonderna icke alls tas i anspråk för förlusttäckning. Mot bakgrunden av utredningens förslag att samtliga räntor på föreningarnas direktlån skall inlevereras till statsverket kan sägas att staten härigenom för de äldre lånen tillföres så mycket större ränteinkomster i jämförelse med nuläget att dessa bör kunna täcka de eventuella förlusterna på den gamla låneportföljen. Det kan därför hävdas att staten icke alls behöver taga föreningarnas fondmedel i anspråk för täckande av dessa förluster utan att kostnaderna härför helt bör täckas genom anslag på budgeten. Föreningarnas fonder skulle i stället disponeras av föreningarna för att efter gottfinnande användas till stöd åt länets företagare.

14. 1. 3. Utredningen

Utredningen har ansett det skäligt att det huvudsakligen av statsmedel uppbyggda egna kapitalet (bortsett från andelskapitalet) disponeras för täckning av föreningens förluster avseende de äldre lånen. En sådan bestämmelse synes böra uppställas som ett villkor för att Kungl. Maj:t skall godkänna föreningens införlivande med det nya systemet. Däremot har utredningen icke funnit sig böra föreslå ett solidariskt risktagande. Varje förening bör alltså endast ansvara för sina egna låneförluster. De överskottsmedel, som för vissa föreningar kan uppkomma sedan förlusterna på de äldre lånen reglerats, bör enligt utredningens åsikt få behållas av vederbörande förening. Utredningen förordar sålunda en lösning enligt alternativet B. a).

I samband med övergången till det i kap. 10 föreslagna systemet bör en genomgång ske, förslagsvis per den 31 december 1966, av samtliga föreningars bokföring med avseende på nedskrivningsregler m. m. i avsikt att erhålla en på lika förutsättningar grundad beräkning av resp. föreningens kapitalställning. Det bör påpekas att vissa medel, som lämnats föreningarna från landsting och kommuner etc. för speciella uppgifter och som vid övergångstillfället icke helt disponerats för avsett ändamål, icke bör betecknas såsom eget kapital utan redovisas såsom balanserad skuld för ännu ej fullgjort uppdrag.

Det kapital, som efter en dylik genomgång fastställs som föreningens förlusttäckningskapital, skall därefter jämte eventuellt senare återvunna avskrivningsmedel disponeras för täckande av förluster på lån utlämnade

Län	30/6 1966 (belopp i tusental kronor)						
	Av staten totalt be- viljade låne- medel	För:s ka- pital (exkl. andels- kap.)	Kapital i % av låne- medel	3 % av lånemed- len i kol. 1 mot- svarar	Över- skott	4 1/2 % av låne- medlen i kol. 1 motsva- rar	Över- skott
A	1 150	10	0,9	35	—	52	—
B	7 643	76	1,0	229	—	343	—
C	4 290	156	3,6	129	27	193	—
D	5 993	186	3,1	180	6	270	—
E	6 300	156	2,5	189	—	284	—
F	7 200	54	—	216	—	324	—
G	6 878	270	3,9	206	64	309	—
H	5 316	14	—	159	—	239	—
I	3 945	277	7,0	118	159	178	100
K	8 023	175	2,2	241	—	361	—
L	7 700	166	2,2	231	—	347	—
M	4 950	224	4,5	149	75	223	1
N	5 093	342	6,7	153	189	229	112
O	5 626	143	2,5	169	—	253	—
P	4 575	218	4,8	137	80	206	12
R	6 348	201	3,2	190	10	286	—
S	5 067	325	6,4	152	173	228	97
T	4 503	147	3,3	135	12	203	—
U	4 400	125	2,8	132	—	198	—
W	7 225	246	3,4	217	30	325	—
X	6 224	301	4,8	187	114	280	20
Y	9 488	82	0,9	285	—	427	—
Z	8 256	380	4,6	248	132	372	8
AC	17 531	257	1,5	526	—	789	—
BD	12 223	—	—	367	—	550	—
Summa	165 942	4 394	2,6	4 978	1 071	7 467	350

före övergångstillfället. Dessa »äldre» fonder kommer sålunda att stå kvar tills dess att de äldre lånen avvecklats. Fondmedlen bör dock kunna frigöras — och få disponeras enligt resp. förenings eget val — i den mån kapitalet överstiger summan av utelöpande »äldre» lån. Därest förlusttäckningskapitalet helt tar slut, täckes ytterligare avskrivning av konstaterade förluster från det i kap. 10.11. angivna driftbudgetanslaget »Täckande av förluster på industrigarantilån m. m.». Av praktiska skäl bör någon åtskillnad ej göras mellan lån som utlämnats av statliga eller andra medel. Ej heller synes någon ökning av det fastställda förlusttäckningskapitalet genom förräntningskrav vara nödvändig.

För att belysa effekten av det föreslagna systemet lämnas här en uppställning över föreningarnas kapitalställning per den 30 juni 1966 enligt föreningarnas till kommerskollegium lämnade redovisningar. (Dessa är grundade på föreningarnas öppna fonderingar, varför den ovan förut-satta bokföringsgenomgången sannolikt skulle medföra vissa förändringar). I tablån redovisas även vilka belopp, som skulle erfordras vid ett

förlusttäckningsbehov av 3 resp. 4 1/2 % och vilka belopp som skulle kunna tänkas få behållas av resp. förening sedan hela den äldre lånestocken upplösts. Enligt tablån förefaller det troligt att det egna kapitalet i omkring hälften av föreningarna är så lågt att det icke kommer att lämna något nämnvärt överskott. För övriga föreningar, främst Gotlands, Hallands och Värmlands, bör ett överskott kunna uppstå.

14.2. Övertagande av befintlig industribyggnad m. m.

I SFS 1960:372 § 2 stadgas att »kreditstöd må lämnas utöware av sådan verksamhet, som avses i § 1, för nybyggnad, tillbyggnad, ombyggnad eller inredning av lokaler eller anläggningar som är nödvändiga för verksamheten».

Enligt denna bestämmelse kan för närvarande stöd icke lämnas för *övertagande* av befintlig industribyggnad, t. ex. i samband med rekonstruktion av ett företag.

Utredningen, som finner att ett övertagande av befintliga byggnader i åtskilliga fall kan vara en god lösning av ett företags lokalproblem, föreslår att ifrågavarande paragraf ändras till att »kreditstöd må lämnas . . . för *anskaffning* eller inredning av lokaler eller anläggningar, som är nödvändiga för verksamheten».

14.3. Budgetmässiga konsekvenser av utredningens förslag

Utredningens förslag i de föregående kapitlen påverkar vissa av riksstatsens inkomst- och utgiftstitlar på sätt framgår av följande sammanfattning.

Driftbudgeten: Inkomster

B. Inkomster av statens kapitalfonder: Statens utlåningsfonder: Statens hantverks- och industrilånefond.

Titeln är i riksstaten för budgetåret 1966/67 upptagen med 8.200.000 kr. Motsvarande ränteinkomst för 1967/68 har beräknats till 10,8 mkr, baserat på en genomsnittlig utlåning av ca 187 mkr efter den gällande statliga normalräntan 5 3/4 %.

Enligt utredningens förslag skall vid utlåningen från fonden tillämpas marknadsmässig räntesättning och de av de låntagande företagen inbetalda räntorna skall via företagareföreningarna inlevereras till budgeten (se kap. 10.6.). Ränteinkomsterna till fonden blir därför beroende av ränteutvecklingen i stort, vilket gör dem svåra att med någon större säkerhet beräkna på förhand. Sistnämnda ränteinkomst på 10,8 mkr skulle emellertid enligt utredningsförslaget vid en genomsnittlig utlå-

ningsränta av 6 $\frac{3}{4}$ à 7 % öka till ca 12,6—13,1 mkr eller med omkring 2 mkr.

Utöver denna inkomsttitel tillkommer enligt utredningens förslag om förlusttäcknings- och utredningsavgifter en *ny inkomsttitel*, förslagsvis benämnd

A:II Uppbörd i statens verksamhet: Avgifter i samband med statlig kreditgarantigivning

Enligt kap. 10.8 skall förlusttäckningsavgifterna för centralt beviljade industrilånegarantier tillföras statsverket. De centrala garantierna skulle vid en ungefär oförändrad omfattning av garantigivningen uppskattningsvis komma att uppgå till ca 40 mkr. Vid ett risktäckningsuttag av 3 % skulle den årliga inkomstposten i denna del uppgå till ca 1,2 mkr. Den del av utredningsavgifterna (se kap. 10.9.) för dessa lån, som skulle tillfalla statsverket, är svårare att på förhand uppskatta men torde kunna beräknas till 100 000 à 200 000 kr. Inkomsttiteln skulle sålunda komma att uppgå till ca 1,4 mkr per år.

Driftbudgeten: Utgifter

VII. Finansdepartementet: Statens institut för hantverk och industri.

Utredningens uttalanden i kap. 9 och 12 innebär förordande av en viss, ej specificerad ökning av anslagen under denna rubrik.

XI. Inrikesdepartementet:

Bidrag till företagareföreningar m. fl.: Administrationskostnader

Bidragen till företagareföreningarnas administration uppgick för budgetåret 1965/66 till 2 100 000 kr (anslag), varav 1 870 000 kr utbetalades. För 1966/67 uppgår anslaget till 2 100 000 kr. Härav torde dock — på grund av den för föreningarna gynnsamma räntenivån under budgetåret — endast ca 1,0 mkr i bidrag och 0,34 mkr i subventionsmedel disponeras för utbetalning till föreningarna. För det kommande budgetåret 1967/68 har statens utgifter beräknats till 1,9 mkr jämte 0,4 mkr i subventionsmedel eller tillsammans 2,3 mkr. Eftersom en anslagsreservation på 0,7 mkr förutses, har på anslaget anvisats 1 600 000 kr. Enligt utredningens förslag i kap. 12 skall den nuvarande formen av administrationsbidrag upphöra liksom även subventionsmedlen.

Däremot skall till varje förening utgå ett årligt bidrag om 150 000 kr (i 1966 års löneläge) eller tillsammans 3 600 000 kr. Härtill kommer bidrag till Företagareföreningarnas förbund m. fl. med ca 0,1 mkr. Dessa kostnader bör alltså täckas från ett särskilt anslag.

Vidare har utredningen förutsatt att föreningarna skall erhålla särskild ersättning för utredningar i lokaliseringsärenden och näringshjälpsärenden. Härför erfordras särskild medelsanvisning.

Bidrag till företagareföreningar: Räntegaranti

Under detta anslag har utgifterna uppgått till 0,26 mkr under budgetåret 1965/66. Under de följande åren har anslaget icke behövt utnyttjas.

Enligt utredningens förslag skall bestämmelsen om räntegaranti avskaffas och anslaget upphöra.

Täckande av förluster i anledning av statlig garanti för lån till hantverks- och industriföretag m. m.

Under budgetåren 1963/64—1965/66 infriades garantier för lån till hantverks- och industriföretag med resp. ca 950.000, 3.690.000 och 3.600.000 kr. För 1966/67 har anslagits 1.500.000 kr och för 1967/68 3.500.000 kr.

Belastningen på anslaget blir av naturliga skäl ojäm och kan på förhand endast uppskattas. Enligt utredningens förslag skall i fortsättningen staten täcka förlusterna *dels* på den äldre garantilånestocken, d. v. s. avseende lånegarantier som utgivits före ett ikraftträdande av utredningsförslaget, och dessutom i vissa fall på äldre direktlån (se 14.1.3), *dels* på senare lån, för vilka garanti utställts av centralmyndigheten. Förluster på av företagareföreningarna utfärdade garantier skall däremot normalt täckas via föreningarnas förlusttäckningsfonder. Belastningen på anslaget torde — då de äldre lånen avvecklats och det nya systemet varit i funktion under några år — vid samma antagande som under A:II komma att uppgå till omkring 1,2 mkr (3 % å centralt beviljade industrilånegarantier på uppskattningsvis ca 40 mkr), alltså samma belopp som kan beräknas inflyta i risktäckningsavgifter. Under en relativt lång övergångstid erfordras dock medel för täckande av förluster också på äldre lån.

X. Handelsdepartementet: Kommerskollegium

Utredningen har icke förutsatt några förändringar i fråga om kommerskollegiets organisation.

Kapitalbudgeten: Statens utlåningsfonder.

Statens hantverks- och industrilånefond.

Anslaget till statens hantverks- och industrilånefond har för budgetåren 1966/67 och 1967/68 upptagits till 18 mkr.

Utredningen har, såsom framgår av kap. 10.12. ansett sig icke böra framföra några konkreta förslag angående de fortsatta medelstillskotten till denna fond. Dessa måste under alla förhållanden ses mot bakgrund av en samlad samhällsekonomisk och statsfinansiell bedömning.

Detsamma gäller beträffande storleken av *garantilåneramen*, för närvarande 55 mkr. Behovet av garantilån påverkas bl. a. av i vilken mån

de större industrigarantilånen ersättes av lokaliseringslån eller av lån i den statliga investeringsbanken. Enligt utredningens mening torde en reducering av dylika garantilån kunna emotses. Å andra sidan torde den föreslagna delegeringen av garantigivningen öka anspråken på garantiutrymmet. Vidare har utredningen uttalat att motiven för restriktivitet vid beviljandet av garantiramarna synes bli försvagade vid ett genomförande av utredningens förslag om slopande av subventionsmomentet vid detta kreditstöd.

Allmänt

Såsom av det ovan anförda framgår berör dessa anslagsfrågor tre olika departement. Företagareföreningarnas verksamhet sorterar fr. o. m. den 1 mars 1967 under inrikesdepartementet. Kommerskollegiets anslag beviljas under handelsdepartementets huvudtitel; kollegium och främst dess industribyrå sorterar dock i egenskap av tillsynsmyndighet för företagareföreningarna och vid handläggningen av industrigarantilånen under inrikesdepartementet. Statens institut för hantverk och industri lyder under finansdepartementet. Utredningen finner — mot bakgrunden av det förutsatta intima samarbetet dessa olika institutioner emellan — dessa förhållanden mindre lämpliga och vill ifrågasätta en omprövning av dispositionerna, närmast med utgångspunkt ifrån att samtliga dessa verksamheter är av allmänt näringspolitisk art.

Reservation

avgiven av ledamöterna Torsten Andersson och Stig Stefanson

Vi delar i huvudsak utredningsmajoritetens uppfattning rörande de mindre industri- och hantverksföretagens problem och behov samt beträffande de principiellt önskvärda riktlinjerna för företagareföreningarnas verksamhet. I några avseenden vill vi dock med utgångspunkt från denna grundsyn dra andra slutsatser än utredningsmajoriteten. Främst gäller detta i fråga om bedömningen av föreningarnas delvis kostnadsfria rådgivning samt beträffande lämpligheten av det system för täckning av förluster i låneverksamheten som föreslagits av utredningsmajoriteten.

Rådgivningen

Enligt utredningsmajoritetens uppfattning bör företagareföreningarnas verksamhet i princip självfinansieras. Härigenom skulle åstadkommas en önskvärd koncentration av de tillgängliga resurserna på effektiva och utvecklingsbara företag. Mot denna målsättning har vi inga invändningar. I fråga om rådgivningen anser vi emellertid inte att föreningarnas verksamhet befrämjas av en strikt genomförd avgiftsbeläggning av deras tjänster.

Av utredningens material framgår att endast en begränsad andel av de mindre företagen utnyttjar de kommersiella konsultföretagens tjänster. Orsaken härtill synes huvudsakligen vara att företagen oftast inte inser det ekonomiska värdet härav. Ett stöd för de mindre företagens utveckling och rationalisering bör därför i första hand inriktas på information och upplysning om värdet av konsulthjälp. En sådan upplysningsverksamhet kan inte bedrivas på kommersiell basis. Mycket litet skulle således vinnas om staten, för att stimulera småföretagen att utnyttja konsulter, endast tillhandahöll experthjälp på i stort sett samma villkor som de kommersiella konsultföretagen. Enligt vår mening bör företagareföreningarna ges ekonomiska resurser för att bedriva upplysningsverksamhet av tillräcklig omfattning. Att i likhet med utredningsmajoriteten hävda att progressiva företagare inser värdet av utomstående experthjälp får anses innebära ett utpräglat teoretiskt resonemang. Allmänt sett bygger bedömningen av en företeelse i hög grad på tidigare praktiska erfa-

renheter. De mindre företagen saknar vanligen specialister inom företaget och har tidigare inte haft större behov av att anlita konsulter. Att företagarna ofta saknar insikter om värdet av konsulthjälp är därför föga förvånande.

En effektiv upplysningsverksamhet förutsätter enligt vår mening att föreningarna har tillgång till kvalificerad personal som kan analysera företagen, konstatera förekomsten av vissa problem och svårigheter samt ange olika möjligheter att förbättra produktionsresultatet, lönsamhet etc. En sådan företagsanalys torde ofta väcka företagarnas intresse för att anlita konsulttjänster. Genom föreningens allmänna »diagnos» på företaget får företagsledaren väsentligt bättre möjligheter att bedöma det ekonomiska värdet av de rationaliseringsåtgärder som en konsult kan föreslå — och hjälpa till att genomföra — efter en fördjupad teknisk och/eller ekonomisk genomgång av företaget. Vi anser att staten genom sina ekonomiska bidrag bör ge föreningarna möjligheter att kostnadsfritt bistå mindre företag med en allmän och översiktlig företagsanalys.

Enligt vår uppfattning bör en bedömning av föreningarnas verksamhet främst utgå från de resultat som kan uppnås på olika vägar. Mera principiella överväganden rörande önskvärdheten av självfinansiering, storleken av de statliga bidragen etc. måste komma i andra hand. Huvuduppgiften för föreningarna är att åstadkomma förbättrad effektivitet hos de mindre företagen. Enligt vår mening underlättas denna uppgift väsentligt om föreningarna har möjligheter att tillhandahålla kostnadsfria företagsanalyser. En sådan allmän beskrivning av företagets ställning är dessutom normalt inte tillräckligt underlag för konkreta rationaliseringsåtgärder. Men med denna utgångspunkt bör föreningarna ha goda förutsättningar att sälja sina eller andra konsulters avgiftsbelagda tjänster och därigenom åstadkomma en produktivetsförbättring.

Rådgivningsverksamheten för mindre företag måste också enligt vår uppfattning även fortsättningsvis huvudsakligen bygga på regionala insatser. Den geografiska närheten och kunskaper om länets företag är viktiga förutsättningar för en framgångsrik rådgivningstjänst. De resurser, som av staten ställts till förfogande för rådgivning till mindre företag, utnyttjas bäst om företagareföreningarna med sin långvariga erfarenhet av resp. läns näringsliv inriktar sin verksamhet på dels en allmän rådgivning om länets eller ortens näringsgeografiska förutsättningar och allmänna analyser av företagets ekonomiska och produktionstekniska ställning och framtidsutsikter, dels vid behov uppföljning härav genom undersökningar av speciella produktionstekniska och företagsekonomiska problem inom de områden där brister konstateras inom företaget. För sådana frågor som kräver specialkunskap, t. ex. speciella branschproblem, bör företagareföreningarna utnyttja central expertis. Här erfordras ett utvidgat samarbete med i första hand SHI.

För att förverkliga detta program behövs större statsbidrag än vad utredningsmajoriteten föreslår — även om landstingsbidragen och en gradvis ökande avgiftsbeläggning i rådgivningsverksamheten beaktas. Det statliga administrationsbidraget — i majoritetsförslaget upptaget till 150.000 kr per förening och år — bör för att möjliggöra en verksamhet enligt ovan angivna riktlinjer enligt vår uppfattning uppjusteras till 200 000 kr. Vi vill i detta sammanhang understryka att de mindre företagens behov av rådgivning och kursverksamhet växer stadigt. En nedskärning av företagareföreningarnas verksamhet — innan deras arbetsinsatser ersätts på annat sätt — kan därför få samhällsekonomiskt ogynnsamma följder. Härvid bör också framhållas att den av utredningen i Bilaga C redovisade internationella översikten visar att statsmakterna i flertalet undersökta länder konstaterat värdet av upplysnings- och rådgivningsverksamhet för de berörda företagsgrupperna och under senare år även lämnat ökade bidrag till i första hand regionala rådgivningsorgan.

Kreditgivning

Enligt utredningens mening finns motiv för fortsatt statligt kreditstöd för mindre företag inom industri och hantverk. Genom att de sysselsättningspolitiska motiven för föreningarnas utlåning bortfallit i samband med lokaliseringspolitikens tillkomst — varefter kreditgivningen skall grundas på rent företagsekonomiska bedömningar — saknas numera anledning för statsmakterna att subventionera sådana lån. Utredningen föreslår därför en höjning av räntan till marknadsmässig nivå.

Vi delar utredningens uppfattning att de tillgängliga lånemedlen bör koncentreras på effektiva och utvecklingsbara företag. En betydande del av landets mindre företag uppfyller dessa anspråk. Kreditbristen för dessa företag har emellertid under långa perioder varit mycket besvärande.

Härvid bör understrykas att småföretagens genomsnittligt låga mekaniseringsgrad — företag med stora insatser av arbetskraft har naturligen större svårigheter än övriga att anpassa sig till den genom löneökningen snabbt förändrade prisrelationen mellan arbetskraft och kapital — medför en förhållandevis mycket gynnsam avkastning på »marginella» investeringar. En förbättrad kreditförsörjning för de mindre företagen — i synnerhet inom industrin — skulle sannolikt få stor samhällsekonomisk betydelse. Vi anser det därför vara utomordentligt angeläget att företagareföreningarna får tillgång till ökade lånemedel. I samband med att utlåningsräntan höjs till marknadsmässig nivå kan också den tidigare restriktiviteten vid lånemedelstildelingen upphävas. Subventionsmomentets borttagande och en företagsekonomisk kreditprövning av föreningarna utgör tillräckliga garantier för att tillgängliga lånemedel utnyttjas rationellt.

Enligt vår bedömning utgör de motiv som legat till grund för inrättan-

det av en statlig investeringsbank en direkt parallell till vårt önskemål om ökad kreditkapacitet för föreningarna. I båda fallen gäller det att genom speciella låneformer tillgodose behovet av »riskbärande» krediter till expansiva företag. Investeringsbanken torde dock inte anskaffa personella resurser för att behandla ett stort antal mindre krediter. Medan investeringsbankens verksamhet således i första hand inriktas på att täcka de större företagens behov, bör föreningarna utgöra lämpliga organ för att handha ett utvecklat kreditstöd av detta slag till mindre företag.

Mot bl. a. denna bakgrund accepterar vi att utlåningsräntan anpassas till en marknadsmässig nivå. Av detta skäl avstår vi från att föreslå ett delat risktagande mellan föreningarna och staten i fråga om uppkommande förluster i låneverksamheten. I och för sig anser vi dock att goda skäl föreligger för ett visst statligt risktagande i samband med denna kreditgivning. Bl. a. bör framhållas att utlåningen från varje förening har allt för liten skala för att möjliggöra en tillfredsställande riskspridning i kombination med utlåning enligt de önskvärda riktlinjerna. Låneförluster kan uppstå även om föreningarna vidtagit alla praktiskt tänkbara åtgärder för att skydda sig. Enstaka förluster kan drabba en viss förening orimligt hårt och för lång framtid binda föreningen till en alltför »säkerhetsbetonad» kreditgivning. De nackdelar som sålunda är förenade med att föreningarna svarar för hela risktäckningen kan visserligen begränsas något — men inte elimineras — genom att den av utredningen föreslagna särskilda risktäckningsavgiften höjs; detta skulle dock innebära en i princip omotiverad kostnadshöjning för låntagarna.

Utredningsmajoriteten har, bl. a. med hänvisning till förväntningar om ökade förlustrisker, föreslagit en förlusttäckningsavgift på 3 % av utbetalda lån, trots att enligt redovisade siffror förlusterna — bortsett från norrbottenföreningen — understigit 2 %. Med hänsyn till att de sociala aspekterna på föreningarnas långivning efter hand bortfallit och att krediterna i fortsättningen skall koncentreras på företag med goda framtidsutsikter, anser vi det inte troligt att förlusterna kommer att öka på detta sätt. Mot bakgrund av svårigheterna att kombinera en fullständig risktäckning inom föreningarna med tillfredsställande riskspridning anser vi därför att förlusttäckningsavgiften i fråga om både direktlån och garantilån bör begränsas till genomsnittligt 2 % med differentiering efter löptidens längd. Beloppet bör — vad gäller direktlån och delegerade garantilån — i sin helhet tillföras förlusttäckningsfonden inom resp. föreningar. Förluster utöver denna nivå bör täckas av staten. Om genomsnittsförlusterna för vissa föreningar under en längre period överstiger 2 %, kan särskilda åtgärder erfordras. Systemet bör dock enligt vår mening bygga på ett förtroende för företagareföreningarnas erfarenheter och möjligheter att bedöma utvecklingen inom olika företag.

Styrelsens sammansättning

I fråga om den stadgeenliga sammansättningen av föreningsstyrelserna har utredningen föreslagit en »normalstyrelse» bestående av sju ledamöter. Utredningsmajoriteten föreslår att två ledamöter utses av vardera Kungl. Maj:t och landstinget samt övriga tre ledamöter väljs av föreningsstämman.

På denna punkt har vi en avvikande uppfattning. För närvarande är näringslivets organisationer — i huvudsak hantverks- och industridistrikten inom SHIO — representerade i alla föreningsstyrelser utom tre. I flertalet fall tillsätter hantverksdistrikten två eller tre ledamöter. Denna representation är hävdvunnen och kan oftast hänföras till att organisationerna spelat en viktig roll vid resp. förenings tillkomst. Det personliga samarbetet i styrelsen mellan föreningen och representanter för organisationer som företräder länets mindre industri och hantverk måste anses ha betydelse för föreningarnas verksamhet. Vi föreslår därför att den organisation som inom resp. län representerar mindre industri och hantverk även fortsättningsvis ges rätt att utse en styrelseledamot. Föreningsstämman skulle således välja två ledamöter.

BILAGA A

Förslag till stadgar för företagareföreningar

§ 1.

Föreningens firma är X-läns företagareförening, ekonomisk förening.

§ 2.

Föreningen har till ändamål att verka för medlemmarnas intressen genom att främja lönsamheten för hantverk och småindustri i X-län, genom att lämna upplysningar och råd rörande planering, drift och finansiering av sådana företag,

genom att åt företagare, som är medlemmar i föreningen, utlämna eller förmedla lån eller teckna garanti för lån, samt

genom att i övrigt bedriva med föreningens ändamål förenlig verksamhet.

§ 3.

Föreningens styrelse har sitt säte i X-stad.

§ 4.

Till medlemmar i föreningen kan antagas företagare inom föreningens verksamhetsområde, särskilt företagare inom industri och hantverk, samt sammanslutningar av sådana företagare ävensom länets landsting och kommuner samt enskilda och juridiska personer inom länet, som är intresserade av föreningens ändamål.

§ 5.

Medlem deltagar i föreningen med minst en insats. Varje insats lyder å X kronor. Insatserna betalas kontant.

§ 6.

Styrelsen äger att ur föreningen utesluta medlem, som handlar i strid mot stadgarna eller andra föreningens beslut, icke uppfyller sina förpliktelser mot föreningen eller uppenbarligen skadar dess intressen.

§ 7.

Styrelsen, som skall förvalta föreningens angelägenheter, består av sju ledamöter. Av ledamöterna utses två av Kungl. Maj:t, två av länets landsting samt tre genom val på ordinarie föreningsstämma. Av Kungl. Maj:t och landstinget utsedda ledamöter förordnas för så lång tid som motsvarar mandatperioden för landstingsman. Övriga ledamöter väljes för två år i sänder på ordinarie föreningsstämma.

I enahanda ordning och för samma tid utses sju personliga suppleanter. Stämman utser bland styrelsens ledamöter ordförande och vice ordförande.

§ 8.

Styrelsen skall sammanträda i den utsträckning som finns erforderligt efter kallelse från ordföranden. Denne skall även sammankalla styrelsen då två andra ledamöter hos ordföranden skriftligen begär att så skall ske.

Kallelse till styrelsesammanträde skall avsändas skriftligt minst X dagar i förväg, därest icke samtliga ledamöter för varje särskilt fall godkänner kortare tid för kallelse.

§ 9.

Styrelsen är beslutför då minst fyra ledamöter är närvarande. Som styrelsens beslut gäller den mening om vilken de flesta röstande förenar sig, och vid lika röstetal den mening, som biträds av ordföranden.

§ 10.

Vid styrelsesammanträde skall föras protokoll över styrelsens beslut. Protokoll skall inom två veckor justeras av ordföranden.

§ 11.

Styrelsen utser en verkställande tjänsteman för föreningen, som efter styrelsens beslut skall handha föreningens löpande förvaltning. Vidare skall styrelsen efter behov utse ytterligare befattningshavare, fördela arbetet mellan befattningshavarna samt vid behov utfärda instruktioner för dessa.

Beslut i låneärenden, yttrande till statlig myndighet eller annat ärende av större vikt eller principiell räckvidd skall alltid fattas av föreningens styrelse.

§ 12.

Föreningens firma tecknas av, förutom styrelsen i dess helhet, de personer styrelsen därtill bemyndigar.

§ 13.

Det åligger styrelsen att snarast möjligt avyttra fast egendom som av föreningen förvärvats för att undvika förlust i låneverksamheten. Styrelsen äger utan hinder av bestämmelserna i 34 § lagen om ekonomiska föreningar försälja och med gäld belasta föreningens fasta egendom.

§ 14.

Föreningens räkenskapsår skall omfatta tiden 1 juli—30 juni.

§ 15.

Föreningens räkenskaper skall granskas av två revisorer, varav en utses av landstinget och en väljes på ordinarie föreningsstämma. Revisorerna utses för ett räkenskapsår i sänder. Minst en av revisorerna skall vara auktoriserad. Kommerskollegium äger utse ytterligare revisor.

§ 16.

Kallelse till föreningsstämma skall ske genom personliga brev till varje föreningsmedlem. Kallelseåtgärderna skall vara vidtagna senast två veckor före stämman. Breven skall innehålla uppgift om ärenden, som skall behandlas vid stämman. Andra meddelanden bringas till medlemmarnas kännedom på enahanda sätt.

§ 17.

På föreningsstämma äger varje medlem en röst.

§ 18.

Föreningen skall, i den ordning Kungl. Maj:t bestämmer, uttaga avgift av låntagarna för lån som föreningen lämnar av lånemedel föreningen erhållit från staten och för lån för vilka föreningen efter beslut av föreningens styrelse tecknat garanti samt avsätta dessa avgifter till särskild förlusttäckningsfond.

§ 19.

Vinst i föreningens rörelse skall avsättas till reservfond i enlighet med 17 § i lagen om ekonomiska föreningar. Överskjutande vinstbelopp må enligt beslut på föreningsstämma användas för annat föreningens ändamål. Utdelning av vinst eller återbäring till medlemmarna får ej ske.

§ 20.

Upplöses föreningen äger de, som vid föreningens trädande i likvidation var medlemmar av föreningen, återbekomma en var sin insats eller, om tillgångarna ej därtill förslår, vad på insatsen belöper av behållningen. Uppstår överskott, skall detta tillfalla staten att användas för ändamål, som överensstämmer med föreningens syfte.

Föreningens protokoll, räkenskaper och övriga handlingar skall, vid upplösning av föreningen, överlämnas till länsstyrelsen för förvaring.

§ 21.

Ändring av dessa stadgar kräver godkännande av Kungl. Maj:t.

BILAGA B

Förslag till lag om ändrad lydelse av 53 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370)

Härigenom förordnas, att 53 § 1 mom. kommunalskattelagen den 28 september 1928¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

53 §.²

1 m o m. Skyldighet att — — — av rörelse;

d) akademier, Nobelstiftelsen samt stiftelsen Dag Hammarskjölds Minnesfond, så ock allmänna undervisningsverk, sådana sammanlutningar av studerande vid rikets universitet och högskolor i vilka de studerande enligt gällande stadgar äro skyldiga att vara medlemmar, sjömanshus, svenska skeppshypotekskassan, skeppsfartens sekundärlånekassa, norrlandsfonden, malmfonden för forsknings- och utvecklingsarbete, järnkontoret, så länge kontorets vinstmedel användas till allmänt nyttiga ändamål och kontoret icke lämnar utdelning åt sina delägare, aktiebolaget tipstjänst, svenska penninglotteriet aktiebolag, allmänna pensionsfonden, allmänna sjukförsäkringsfonden, pensionsstiftelser, allmänna försäkringskassor, understödsföreningar, d) akademier, Nobelstiftelsen samt stiftelsen Dag Hammarskjölds Minnesfond, så ock allmänna undervisningsverk, sådana sammanlutningar av studerande vid rikets universitet och högskolor i vilka de studerande enligt gällande stadgar äro skyldiga att vara medlemmar, sjömanshus, svenska skeppshypotekskassan, skeppsfartens sekundärlånekassa, *företagareförening vars stadgar fastställts av Konungen*, norrlandsfonden, malmfonden för forsknings- och utvecklingsarbete, järnkontoret, så länge kontorets vinstmedel användas till allmänt nyttiga ändamål och kontoret icke lämnar utdelning åt sina delägare, aktiebolaget tipstjänst, svenska penninglotteriet aktiebolag, allmänna pensionsfonden, allmänna sjukförsäkringsfonden, pensionsstif-

¹ Senaste lydelse av 53 § 1 mom. se 1966:729.

² Såsom nuvarande lydelse av 53 § 1 mom. har här upptagits den lydelse som föreslagits i prop. 1967:84.

(Nuvarande lydelse)

som icke bedriva till livförsäkring hänförlig verksamhet, personalstiftelse som avses i lagen om tryggande av pensionsutfästelse m. m. med ändamål uteslutande att lämna understöd vid arbetslöshet, sjukdom eller olycksfall, sådana ömsesidiga försäkringsbolag för försäkring av egendom, å vilka lagen om försäkringsrörelser icke äger tillämpning eller vilkas verksamhetsområden falla utanför Stockholm och omfatta allenast visst län eller del av län, ävensom sådana ömsesidiga försäkringsbolag, som avses i lagen om yrkesskadeförsäkring: för inkomst av fastighet;

(Föreslagen lydelse)

telser, allmänna försäkringskassor, understödsföreningar, som icke bedriva till livförsäkring hänförlig verksamhet, personalstiftelse som avses i lagen om tryggande av pensionsutfästelse m. m. med ändamål uteslutande att lämna understöd vid arbetslöshet, sjukdom eller olycksfall, sådana ömsesidiga försäkringsbolag för försäkring av egendom, å vilka lagen om försäkringsrörelse icke äger tillämpning eller vilkas verksamhetsområden falla utanför Stockholm och omfatta allenast visst län eller del av län, ävensom sådana ömsesidiga försäkringsbolag, som avses i lagen om yrkesskadeförsäkring:

för inkomst av fastighet;

e) kyrkor, andra — — — — — sådan fastighet eller rörelse. Riksskattenämnden må, — — — — — icke föras.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och skall tillämpas första gången vid 1969 års taxering.

Internationell översikt

PM angående småföretagens kreditförsörjning samt statliga och statsunderstödda indirekta stödåtgärder med inriktning på småföretagen i vissa europeiska länder samt i USA (hösten 1965).

Inledning

De mindre och medelstora företagens förhållanden och problem har under efterkrigstiden intagit en framskjuten ställning i den ekonomiska debatten i flertalet europeiska länder, särskilt mot bakgrunden av en snabb ekonomisk utveckling och de europeiska integrationssträvandena. I flertalet länder har uppmärksamats att de mindre företagen har speciella svårigheter, vilka det ur samhällsekonomisk synpunkt tett sig angeläget att begränsa. Åtgärderna har vanligen avsett kreditstöd i olika former, ofta genomförda i samarbete mellan staten och kreditmarknadens institutioner, men också andra vägar har prövats. Behovet av åtgärder inom detta område har givetvis varit särskilt påtagligt i de krigshärjade länderna, där nödvändigheten av en snabb återuppbyggnad av näringslivet skärpt kraven på kraftfulla insatser.

Mot denna bakgrund har det fallit sig naturligt att företagareföreningsutredningen, i samband med undersökningen av företagareföreningarnas struktur och verksamhet, införskaffat uppgifter om åtgärder som vidtagits i andra länder och de erfarenheter som härvid uppnåtts. De frågeställningar som härvid uppställts är följande:

- a) Har särskilda åtgärder, privata eller statliga, vidtagits för att underlätta hantverkets och småindustrins kreditförsörjning?
- b) Förekommer statlig eller statsunderstödd konsultationsverksamhet i syfte att bistå företag inom hantverk och mindre industri i tekniska och ekonomiska frågor?

Uppgifter har införskaffats från de länder som i detta sammanhang torde erbjuda största intresset, nämligen Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Västtyskland och USA. Beträffande olika former av kreditstöd har utredningen kunnat bygga på de i 1960 års företagskreditutrednings betänkande, »Långfristiga krediter till mindre företag» (SOU 1961:64), redovisade uppgifterna rörande vissa institut för långfristig kreditgivning till mindre och medelstora företag. Denna utredning omfattade förhållandena i ovan nämnda länder, med undantag för Finland, Frankrike och Schweiz. Betydande delar av detta material har efter en viss bearbetning och aktualisering kunnat överföras till förevarande undersökning. Redovisningen i övrigt bygger på en bearbetning av material, som på företagareföreningsutredningens begäran insamlats av de svenska ambassaderna i ifrågavarande länder. Härutöver har utredningen i ett mindre antal fall införskaffat kompletterande uppgifter genom direkta kontakter med institutioner av särskilt intresse i förevarande sammanhang.

För varje land har redovisningen uppdelats på dels åtgärder i fråga om kreditförsörjningen, dels olika slag av indirekta stödåtgärder. Inom förstnämnda område redovisas både statliga och privata institutioner och initiativ. Långivningsprogram som tillkommit huvudsakligen för arbetsmarknads- och lokaliserings-

politiska syften har dock regelmässigt uteslutits, främst med hänsyn till den många gånger mycket svåröverskådliga bakgrunden till sådana åtgärder. I vissa fall förekommer emellertid kreditprogram med »blandad» målsättning; både lokaliseringpolitiska syften och bedömmingar av annat slag har inverkat vid tillkomsten. I dessa fall har verksamhetens praktiska utformning fått fälla avgörandet. Ifrågavarande kreditformer har således medtagits då lokaliseringpolitiska synpunkter inte kan sägas vara avgörande vid kreditfördelningen.

Till indirekta stödåtgärder har hänförs i första hand olika former av rådgivningsverksamhet, men också forsknings- och utredningsverksamhet om och för småföretagen samt, om än i mera begränsad utsträckning, vidareutbildning av företagare inom hantverk och småindustri. Inom dessa områden har endast statlig eller statsunderstödd verksamhet medtagits. I detta stycke innebär redovisningen en viss utvidgning i förhållande till den ursprungliga undersökningsplanen. Både forskning och vidareutbildning ligger ju utanför företagareföreningarnas nuvarande verksamhetsområden. Vid bearbetningen av materialet har emellertid kunnat konstateras att man utomlands många gånger har en benägenhet för att betrakta dessa tre slag av stödåtgärder såsom en enhet. Starka skäl torde också tala för ett sådant betraktelsesätt. Beträffande statligt stöd till forskning — vilket uttryck för enkelhetens skull i fortsättningen används även för mera praktiskt inriktad utredningsverksamhet — om småföretagen, torde detta kunna betraktas som ett erkännande av att de mindre företagen har speciella svårigheter, vilka samhället av olika skäl önskar eliminera eller reducera. Vidare torde de genom forskningen ökade kunskaperna om småföretagens förhållande lämna en god grund för en förbättrad effektivitet i rådgivningsverksamheten. Praktiskt har också i många länder forskning och rådgivning samordnats inom gemensamma institutioner. I fråga om vidareutbildning av företagare kan sägas att denna verksamhet i viss mån framstår såsom ett alternativ till rådgivning. Annorlunda uttryckt skulle vidareutbildning i främst företagsekonomi och administration kunna betecknas som kollektiv rådgivning med inriktning också på framtida svårigheter.

Det bör framhållas att kreditmarknadsstrukturen i hög grad varierar mellan olika länder samt att det bearbetade materialet kvalitativt och kvantitativt i minst lika hög grad varit av skiftande karaktär, både med avseende på olika länder och skilda stödåtgärder. Med hänsyn härtill har redogörelserna för de enskilda länderna blivit i motsvarande mån skiftande såväl till sitt omfång som till sin beskrivning av olika detaljer. Framställningen gör med andra ord inte anspråk på någon rättvis fördelning av utrymme i förhållande till de tillämpade åtgärdernas inbördes förtjänster. Av samma skäl må framhållas att redovisningen i något avseende kan tänkas vara ofullständig. Några åtgärder av större betydelse torde dock inte ha utelämnats.

I redogörelserna för de enskilda länderna anges relativt ofta belopp av olika slag, t. ex. utlåningsmaxima, aktiekapital etc. Dessa har genomgående angetts i vederbörande lands valuta. För bekvämlighetens skull lämnas nedan uppgifter om valutakurser.

Beloppen avser valutakurserna hösten 1965. Eventuella förskjutningar i förhållande till de i redogörelsen angivna tidpunkterna har inte beaktats.

1. Danmark

A. Kreditförsörjning

Kreditgivningen till mindre och medelstora företag sker i Danmark liksom i vårt land till större delen genom affärsbankerna. För de danska bankerna gäller därvid

		Motsvarar svenska kronor (ca)
Danmark	100 000 kr.	75 000
Finland	100 000 Fmk.	160 000
Norge	100 000 kr.	72 000
Frankrike	100 000 NF	106 000
Nederländerna	100 000 gulden	144 000
Schweiz	100 000 SF	120 000
Storbritannien	10 000 pund	145 000
Västtyskland	100 000 DM	129 000
Förenta staterna (USA)	100 000 dollars	517 000

inte såsom i den svenska banklagen några formella begränsningar av rätten att meddela långfristiga lån. Vanligen är krediterna dock formellt uppsägbara med två månaders varsel. En betydande roll även när det gäller kreditgivningen till näringslivet spelar hypoteksföreningarna. Dessa är av två slag, nämligen dels kreditföreningarna för primärkredit, dels hypoteksföreningarna för sekundärkredit. De sistnämnda lämnar dock normalt inte lån när det gäller industrifastigheter. För detta ändamål finnes däremot ett speciellt institut, Kreditforeningen for Industrielle Ejendomme. För den långfristiga kreditgivningen har därjämte upprättats ett särskilt institut, Finansieringsinstituttet for Industri og Håndvaerk A/S. Också sparbankerna lämnar betydande krediter till hantverk och småindustri.

Utöver nu nämnda kreditformer kan företag inom hantverk och industri erhålla både direkta statliga lån och statliga kreditgarantier. Sistnämnda stödform, som står öppen även för företag inom handel och servicenäringar, kan sägas ha sin huvuduppgift som instrument för den statliga lokaliseringspolitik. Garantierna kan dock utnyttjas även i andra sammanhang.

2. De allmänna kreditföreningarna

Av kreditföreningarna har i detta sammanhang den särskilda föreningen för industrifastigheter störst intresse. Lån till industriföretag lämnas emellertid också i betydande omfattning genom de övriga 7 kreditföreningarna, vilka inte är rena jordbrukskreditföreningar. Sammanlagt torde dessas långivning till industriföretag vara större än den industriella kreditföreningens. Dessa föreningar kan även belåna fastigheter, som ägs av handelsföretag.

Den lagstadgade gränsen för föreningarnas lån är för industrifastigheter 40 procent av föreningens värdering av mark och byggnader. Maskinparken, som också pantsättes, medräknas inte vid fastställandet av lånesumman. I praxis ligger lånebeloppen dock vid 35—40 procent av värderingen. Lånen lämnas på föreningarnas sedvanliga villkor, inklusive ett reservfondsbidrag till föreningen på 0,1 procent årligen. Reservfondsmedlen tillhör dock låntagarna och återbetalas sedermera till dessa.

3. Kreditforeningen for Industrielle Ejendomme

Kreditforeningen for Industrielle Ejendomme har verkat sedan 1898. Enligt föreningens stadgar är dess ändamål att lämna lån till ägare av industriella och därmed jämställda fastigheter i hela landet. Var och en som är inskriven som låntagare hos föreningen är medlem och har ett solidariskt ansvar.

Lånen avser som nämnts i första hand industrifastigheter men kan även gälla

liknande fastigheter, såsom siloanläggningar, lagerbyggnader etc. Däremot faller egentliga handelsfastigheter och jordbruksfastigheter utanför. Lånen utlämnas antingen i form av obligationer, som sedan får försälas av låntagaren, eller som kontantlån. Utställandet av obligationer sker i serier, för vilka de till serien hörande medlemmarna är solidariskt ansvariga.

Lånen utlämnas efter särskild värdering av fastigheten. Vid denna värdering uppdelas fastighetsvärdet i två poster, nämligen dels värdet av mark, byggnader och sådana maskiner och inventarier som mera allmänt användes inom näringslivet (allmänt fastighetsvärde), dels värdet av sådana maskiner och inventarier, som endast utnyttjas inom den speciella rörelse, som bedrivs i fastigheten (speciellt fastighetsvärde). Vid fastställandet av totala fastighetsvärdet får den sistnämnda posten upptagas till högst samma belopp som den förstnämnda. Lån får beviljas till högst 50 procent av det allmänna fastighetsvärdet med tillägg av 25 procent av det speciella fastighetsvärdet, under förutsättning att lånebeloppet uppgår till högst 1 milj. dkr. Vid lån med högre belopp sänkes nämnda gränser till 40 resp. 20 procent. Dessutom inträder i sådana fall den skärpningen i värderingen, att samtliga maskiner och inventarier upptages under den andra posten.

I praktiken tillämpas något lägre procentsatser än de nyss anförda. För mark och byggnader uppgår beloppet sålunda till 30—40 procent och för maskinvärde tillägges 12—16 procent. Det må nämnas, att industriföretag med egna byggnader men med dessa förlagda på arrenderad mark kan erhålla lån, t. ex. inom hamnområden. Däremot kan man inte få belåna rörelser, som drives i förhyrda lokaler.

Amorteringstiden för lånen får uppgå till högst 36 år. Vissa bestämmelser avser att förhindra att amorteringen i större omfattning förskjutes mot amorteringstidens senare del i fråga om de längre lånen.

Om låntagaren noga iakttagit sina förpliktelser gentemot föreningen, är lånet ouppsägbart från föreningens sida. För lånen betalas utöver ränta ett reservfundsbidrag med 1 procent årligen. Beträffande den fortgående bevakningen av lånen gäller bl. a. att den för lånen pantsatta egendomen jämte inventarier m. m. skall besiktigas minst en gång vart femte år. Beträffande omfattningen av kreditföreningens verksamhet kan nämnas, att kreditföreningen år 1963 beviljade 472 lån på sammanlag 77 milj. dkr samt att värdet av utestående lån vid årets slut uppgick till ett sammanlagt belopp av c:a 316 milj. dkr.

4. *Finansieringsinstituttet for Industri og Håndvaerk A/S*

Finansieringsinstituttet for Industri og Håndvaerk bildades år 1958 av Danmarks Nationalbank, Danske Bankers Faellesrepraesentation, Danmarks Sparekasseforening, Assurandør-Societet och Industrirådet. Bolagets uppgift är enligt bolagsordningen finansiering av dansk industri, hantverk m. m. Bolaget kan till främjande av detta ändamål upptaga lån inom och utom landet, däribland obligationslån. Härutöver finnes inte i bolagsordningen några fastställda regler för institutets verksamhet. Avsikten har varit, att verksamheten skall kunna anpassas efter de skiftande former som näringslivets behov av kapital kan antaga. Institutets allmänna syfte är att verka som ett komplement till de vanliga kreditinstituten. Lån lämnas både för startande av ny verksamhet och för modernisering och utvidgning av bestående företag. Beträffande den i bolagsordningen angivna avgränsningen till industri och hantverk m. m. sker en bedömning från fall till fall, varvid bestämmelsen har givits en vid tolkning.

Bland de mest karakteristiska av de investeringar, som institutet i praktiken medverkar till att finansiera, kan nämnas byggnader, däribland även administrations- och lagerbyggnader för industriföretag. Vidare må nämnas anskaffning av maskiner

och andra anläggningstillgångar. Lån lämnas även för att finansiera köp av maskiner för uppställning i förhyrda lokaler. I sådana fall tillämpas emellertid något strängare villkor i fråga om rörelsens ekonomiska ställning än när det gäller lån mot säkerhet i fast egendom.

Institutet är som nämnts avsett att komplettera de vanliga kreditinstitutet. Vid finansiering av fasta investeringar räknar man därför med att möjligheterna till lån från kreditföreningarna i första hand utnyttjas. Institutet går dock längre i risktagande än de övriga kreditinstitutet. Några bestämda regler är inte uppställda för förhållandet mellan lånet och värdet av den sammanlagda nyinvestering som lånet avser att finansiera. Man utgår istället från en fri värdering av företagens hela ekonomiska ställning. I dessa överväganden ingår särskilt en bedömning av räntabiliteten av investeringen. Vid fasta investeringar kräver institutet i allmänhet säkerhet i den anläggning som lånet skall finansiera. Även säkerheter i annan form kan krävas, såsom deposition av aktier, livförsäkringar, borgen etc.

Lånen från institutet ligger i flertalet fall i förmånsrättsläge efter övriga former av inteckningslån. Med hänsyn till den risk som detta innebär betingar sig institutet en ränta, som ligger högre än räntan på övriga inteckningslån. Räntan anpassas dock i någon mån efter risken i det enskilda fallet. Generellt kan emellertid sägas, att räntan ligger i överkanten av normal bankränta. Förutom risksynpunkten bestäms detta av att institutet vid behov av ytterligare kapital måste upptaga lån mot marknadsränta. Räntan är som regel bunden för lånets hela löptid. I några fall har dock avtalats en ränta som varierar med nationalbankens diskonto.

Beträffande amorteringstiden gäller att institutets lån kan karakteriseras såsom medellånga med en löptid av 5—15 år. Lånetiden avpassas emellertid efter ändamålen i de enskilda fallen. Lånen är som regel ouppsägbara från båda sidor under en närmare avtalad period av lånets löptid. Om det i särskilda fall skulle vara fråga om driftskrediter, kan dessa dock i överensstämmelse med normal bankpraxis vara uppsägbara med kort varsel. Den fortgående bevakningen av utlämnade lån söker institutet uppehålla bl. a. genom att överenskommelse träffas med låntagaren om att insända räkenskaper till institutet samt genom återkommande besök vid företaget av institutets medarbetare.

Någon begränsning av bolagets upplåningsrätt har tidigare inte gällt. Genom beslut år 1960 har emellertid bolagets representantskap bestämt, att institutet inte skall upptaga lån eller ikläda sig andra förpliktelser till större belopp än som svarar mot 4 gånger bolagets egna kapital. Vidare har bestämts, att lån till något enskilt företag inte får uppgå till mer än 15 procent av institutets egna kapital. I båda dessa fall har dock bortsetts från statsgaranterade lån.

Beträffande institutets organisation må nämnas, att aktiekapitalet utgör 60 milj. dkr, uppdelat på fyra serier omfattande vardera 34, 10, 8 och 8 milj. dkr. Vid överlåtelse av aktier gäller vissa begränsningar, innebärande att de fyra seriernas aktier i första hand skall tillhöra resp. Danske Bankers Faellesrepraesentation, Danmarks Sparkasseforening, Assurandör-Societetet och Industrirådet. Bolagets representantskap består av högst 34 medlemmar och dess styrelse av 7 medlemmar. Av de sistnämnda representerar en Danmarks Nationalbank, två Danske Bankers Faellesrepraesentation, en Danmarks Sparekasseforening, en Assurandör-Societet och två Industrirådet och Dansk Arbejdsgivarforening.

Under verksamhetsåret 1962/1963 beviljades 303 lån med ett sammanlagt lånebelopp av c:a 125 milj. dkr.

5. Statliga lån

Enligt en lag av den 9 mars 1962 kan hantverks- och mindre industriföretag erhålla

direkta statslån för rationalisering och modernisering av verksamheten. Den totala utlåningen är begränsad till 10 milj. dkr per budgetår.

Lånen löper med 6 procent ränta och amorteras under maximalt 15 år — under vissa förutsättningar kan dock amorteringsfrihet beviljas under de två första åren. För utlåningen ställs inga generella säkerhetskrav utan bedömningen sker med hänsyn till det enskilda låneärendets särskilda förhållanden. Förutom säkerhet i fast egendom kan således både pant i lös egendom — även av privat natur — samt borgensförbindelser godtagas. Som allmänt krav på låntagaren gäller dessutom att denna skall ha goda förutsättningar att driva ett mindre företag.

Lånen får icke utnyttjas för driftsfinansiering, men för övrigt gäller inga begränsningar. Normalt torde lånen användas till maskininvesteringar samt till modernisering av redan befintliga verkstadslokaler. Lån beviljas på maximalt 80 procent av företagets anskaffningskostnader. I fråga om inköp av maskiner som uppställs i förhyrda lokaler, begränsas utgående lån till 50 procent av anskaffningskostnaderna.

Den statliga låneramen — 10 milj. dkr — täcker för närvarande endast en begränsad del av småföretagarnas lånebehov. Till följd härav har de direkta statslånen endast i undantagsfall kunnat utnyttjas för nyetablering av företag inom hantverk och industri. Bl. a. för detta ändamål kan dock ibland statliga kreditgarantier erhållas.

6. Statliga kreditgarantier

Enligt av lag av den 16 maj 1962 kan statliga kreditgarantier under vissa förutsättningar utgå för att främja en med hänsyn till marknadsförhållandena ändamålsenlig lokalisering och utveckling av näringslivet. Statliga kreditgarantier kan för detta ändamål beviljas med ett sammanlagt belopp av högst 100 milj. dkr, avseende lån till företag inom industri, handel och servicenäringar,

- 1) för att främja en ändamålsenlig företagslokalisering
- 2) för att underlätta företagets anpassning till förändrade marknadsförhållanden
- 3) för att möjliggöra etablering, utvidgning eller rationalisering av företag med ur exportsynpunkt värdefull produktion, eller
- 4) för att möjliggöra en ur allmänna synpunkter önskvärd men ekonomiskt riskfylld produktion.

Kreditgarantier skall beviljas endast då tillfredsställande finansiering icke kan uppnås utan statligt stöd. Garantierna får maximalt uppgå till 90 procent av de med ett låneprojekt förenade kostnaderna, varvid dock icke statsgaranterade krediter frånräknas; 10 procent skall således täckas genom självfinansiering. Garantier beviljas vanligen på högst 15 år. Emellertid finns möjligheter att erhålla en förlängning på 2 år samt, beträffande i lokaliseringshänseende angelägna projekt, en förlängning av garantitiden med 5 år.

I undantagsfall kan ifrågakomma att ersätta kreditgarantier med ett direkt lån från staten.

Kreditgarantier kan beviljas för uppförande av nya fabriksbyggnader — med eller utan maskinpark — ombyggnad av äldre fastigheter, anskaffande av maskinutrustning m. m. Garantierna får dock icke utnyttjas för att anskaffa driftskapital. Fastställande av säkerhetskraven sker med hänsyn till de särskilda förhållandena i varje enskilt låneärende.

Statens garantiåtaganden har under budgetåren 1961/62, 1962/63, 1963/64 samt 1964/65 uppgått till respektive 29,4, 31,7, 30,8 och 40,2 milj. dkr. Enligt samma lag har också kommuner givits möjligheter att erhålla direkta statslån för att uppföra industribyggnader till försäljning eller uthyrning.

B. Indirekta stödåtgärder

1. Inledning

De statliga indirekta stödåtgärderna har utformats såsom bidrag till konsulentverksamhet och till s. k. teknologiska institutter. Dessa insatser har av allt att döma icke betraktats såsom tillräckliga. I direktiv till en statlig utredning år 1963 rörande hantverkets och den mindre industrins förhållanden, har begärts förslag beträffande ytterligare åtgärder i syfte att förbättra de mindre företagens effektivitet. Utredningen förväntas framlägga sitt betänkande om ett par år.

2. Statsbidrag till konsulentverksamhet

År 1962 infördes i Danmark möjligheter för vissa organisationer att erhålla statsbidrag till konsulentverksamhet i syfte att främja effektiviteten inom näringslivet.

Statsbidrag kan för närvarande utgå till arbetsmarknadens organisationer samt näringsorganisationer och institutioner inom industri, hantverk, byggnadsverksamhet, transport, handel m. m. Med konsulenter avses i detta sammanhang tjänstemän som av vederbörande organisation anställs för att meddela individuell eller kollektiv rådgivning beträffande effektivitetsfrämjande åtgärder inom företagen. Bidrag kan även utgå för tjänstemän som inom organisationerna utbildas för sådan verksamhet. Statsbidrag utgår för närvarande med c:a 50 % av konsulenternas löner, maximalt dock 21 000 dkr pr tjänsteman och år. Härutöver lämnas viss ersättning för resekostnader och allmänna administrationskostnader. Övriga kostnader täckes av organisationerna genom medlemsavgifter, avgifter för kurser och rådgivning etc.

För statsbidrag till konsulentverksamhet har under budgetåret 1965/66 avsatts 6,5 milj. dkr, varav c:a 5,5 milj. erfordras för bidrag till de omkring 200 konsulenter som redan engagerats i olika organisationer. Av dessa har ett femtiotal anställts av arbetsgivare- och industriorganisationer samt c:a trettio av hantverksorganisationer. Varje år anordnas centrala kurser för utbildning och vidareutbildning av tjänstemän som bedriver konsulentverksamhet. Ansökan om statsbidrag skall årligen tillställas en särskild kommitté, bestående av representanter för myndigheter och näringslivets organisationer.

I förekommande fall skall en utförlig redogörelse för tidigare konsulentverksamhet bifogas. Kommittén verkställer en omsorgsfull prövning av varje ansökan och avger därefter yttrande till handelsministeriet som beslutar i ärendet. I ett fåtal fall har ansökan om bidrag avslagits.

3. Statsbidrag till Teknologiska Institutter

Statsbidrag till konsulentverksamhet och till teknologiska institut regleras av en gemensam lag av den 16 juni 1962. Med teknologiska institut avses institutioner, vilkas huvuduppgift är att genom rådgivnings- och försöksverksamhet samt teknisk undervisning främja utvecklingen inom hantverk och industri. Institutens arbetsuppgifter motsvarar i stort sett den verksamhet som i Sverige bedrivs av statens institut för hantverk och industri. Bidrag kan utgå under följande förutsättningar:

- 1) institutet är ur allmänna synpunkter behövt
- 2) institutet upprättas som ett självständigt och i förhållande till utomstående intressen fristående organ
- 3) institutet arbetar på en ur ekonomisk, teknisk och personalmässig synpunkt betryggande grundval
- 4) institutets stadgar har godkänts av handelsministern.

För närvarande utgår driftsbidrag med 60 procent av

- a) kostnaderna för fasta anläggningar (hyror, skatter, kommunala avgifter för vatten, elektricitet, uppvärmning, rengöring m. m.)
- b) lönekostnader
- c) administrationskostnader, trycksakframställning m. m.

Till uppförande eller köp av byggnader för institutets verksamhet utgår lån med 50 procent av totalkostnaderna. För till- och ombyggnad, förbättringsarbeten samt inredning av förhyrda lokaler kan bidrag utgå med 75 procent av kostnaderna. Investeringslånen är för närvarande amorteringsfria men för flertalet erläggs en årsränta på 4 procent under avskrivningstiden. För inköp av utrustning och inventarier utgår bidrag med högst 75 procent av kostnaderna.

Statsbidraget till institutets kursverksamhet höjdes år 1965 från 60 till 84 procent av samtliga kostnader för detta ändamål. För närvarande utgår bidrag till fem teknologiska institut, nämligen Teknologiska Institut i Köpenhamn, Teknologiska Institut i Århus, Teknologiska Undervisningen i Horsens, Grafiska Højskolen och Dansk Textilinstitut. Institutens verksamhet övervakas av ett tillsynsråd, sammansatt av representanter för myndigheter och vissa organisationer inom näringslivet.

II. Norge

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Kreditgivningen till mindre och medelstora företag i Norge företer vissa likheter med motsvarande långgivning i Danmark. För affärsbankerna gäller inte några inskränkande bestämmelser rörande lånens löptid. I sammanhanget kan nämnas att affärsbankväsendet är starkt decentraliserat; för närvarande finns inte mindre än ett femtiotal självständiga affärsbanker. Reverslån lämnas för förvärv av lokaler och maskiner samt andra mera långfristiga investeringar med 5 eller undantagsvis upp till 10 års amortering. För inteckningslån är såväl amorteringstid som ränta varierande beroende på låneobjektet och inteckningens förmånsrättsläge. För lån mot bästa förmånsrätt kan löptiden vara upp till 20 år.

Även sparbankerna, totalt c:a 600, har stor betydelse för de mindre och medelstora företagen inom hantverk och industri. Härtill bidrar bl. a. att de norska sparbankerna bedriver en verksamhet som till sin karaktär är mera affärsmässig än exempelvis de svenska sparbankernas. I praktiken innebär detta att utlåningen företer betydande likheter med affärsbankernas kreditgivning.

De vanliga hypoteksinstituten beviljar vanligtvis inte lån till industri- och handelsföretag. Däremot finns ett särskilt hypoteksinstitut, som lämnar inteckningslån till industriföretag, nämligen Norges Hypotekforening for Naeringslivet. Vidare har en av de s. k. statsbankerna, Den Norske Industribank, speciellt till uppgift att lämna krediter till bl. a. industri- och hantverksföretag.

Under senare år har från olika håll aktualiserats tanken att inrätta ett särskilt kreditinstitut för att tillgodose de mindre och medelstora företagens växande behov av krediter för rationaliseringsändamål. Detta skulle då organiseras som aktiebolag och anskaffa kapital genom obligationsemissioner på den norska kapitalmarknaden. Såsom alternativ härtill har också framförts förslag att förstärka den statliga Håndverks- og Industrifondet, som nu uppgår till 2,7 milj. nkr, samt att genom ändrad lagstiftning underlätta de mindre företagens möjligheter att erhålla lån i de redan existerande kreditinstituten. I sammanhanget må nämnas att utbredningen av s. k. leasing givit bl. a. de mindre företagen bättre möjligheter att utan tillgång av motsvarande realsäkerheter anskaffa för modernisering och rationalisering erforderlig maskinutrustning.

2. *De vanliga hypoteksinstituten*

De Norske Bykredittforeninger och Den norske Hypotekforening för 2:den prioritets pantelaan beviljar inte lån till industri- och handelsföretag som sådana. Enligt föreningarnas stadgar skall deras lån lämnas mot inteckningssäkerhet. För industri- och handelsföretag blir det härvid som regel endast fråga om lån för kontors- och affärsfastigheter. Byggnader som är inredda för industriella ändamål belånas endast undantagsvis, och i dessa fall gäller det lokaler som inte är specialbyggda utan som kan användas för andra ändamål.

Lånen från bykredittforeningar lämnas mot inteckningssäkerhet, liggande inom 60 procent av ett av vederbörande förening godkänt fastighetsvärde. För sekundärkreditföreningen är motsvarande gräns 75 procent. Räntan på lånen är densamma som föreningarna själva får erlägga vid sin obligationsupplåning. Därutöver utgår ett mindre administrationsbidrag.

3. *Norges Hypotekforening for Naeringslivet*

Norges Hypotekforening för Naeringslivet beviljar enligt sina stadgar lån mot boteninteckning i fast egendom och vad därtill hör. Lån kan exempelvis lämnas till industriella rörelser, hotell, mejerier, fryserier m. m.

Som säkerhet gäller uteslutande inteckning i fast egendom. Lånen skall därvid ligga inom 60 procent av föreningens värdering av den fasta egendomen och inom 40 procent av motsvarande värdering, när det gäller fasta och lösa maskiner, inventarier, redskap m. m.

Räntan på lånen är densamma som föreningen själv får erlägga för sin upplåning jämte ett mindre administrationsbidrag, i likhet med vad som gäller för de övriga hypoteksföreningarna. Amorteringstiden för lånen är för närvarande 20 år. Finansieringen av föreningens verksamhet sker helt genom obligationsupplåning.

4. *A/S Den Norske Industribank*

Den Norske Industribank bildades år 1936. Banken har ett aktiekapital av 30 milj. nkr, varav staten äger 15,3 milj. och andra aktieägare 14,7 milj. nkr. Bland de sistnämnda aktieägarna ingår några av de större affärsbankerna samt ett antal försäkringsbolag. Dessa har dock inget direkt inflytande på bankens skötsel, utan denna drives som en helt statsägd bank.

Industribankens uppgift är att lämna långfristiga hypotekslån till industri- och hantverksföretag, kraftverk och hotell. Lån till rena handelsföretag lämnas däremot inte. Långivningen är främst inriktad på mindre och medelstora företag. Lånen lämnas endast mot säkerhet i fast egendom eller maskiner och inventarier. Som regel skall säkerheten därvid utgöra inteckning med bästa förmånsrätt inom högst 70 procent av den fasta egendomens värde och inom 50 procent när det gäller maskiner och inventarier. Om företaget är aktiebolag kan som ytterligare säkerhet krävas borgen av huvudaktieinnehavaren eller bolagets styrelse.

Banken drivs på affärsmässig basis, och räntan på lånen utgör för närvarande 5 procent. Vid lånens utlämnande intages förbehåll om att räntesatsen skall kunna ändras efter 3 år. Amorteringstiden får inte överstiga 25 år, när det gäller industriföretag, och 35 år för lån till hotell och kraftverk. Som regel ligger amorteringstiden vid resp. 20, 25 och 30 år för ifrågavarande ändamål. Om låntagaren inte skulle vara ägare av den fasta egendomen, får amorteringstiden inte överstiga 10 år. För lånen till industriföretag tillämpas amortering med lika stora belopp av lånet halvårsvis, medan för hotell och kraftverk lånen avbetalas med fasta annuiteter.

Finansieringen av bankens rörelse sker förutom genom det egna aktiekapitalet och egna fonder genom obligationsupplåning. Dessa obligationer garanteras av staten.

B. Indirekta stödåtgärder

1. Inledning

I likhet med motsvarande åtgärder i Danmark har de indirekta statliga stödåtgärderna för hantverk och småindustri i Norge utformats såsom ekonomiska bidrag till undervisning och utbildning samt allmän rådgivning. Ett statligt teknologiskt institut har bildats och statsbidrag utgår till den verksamhet som bedrivs av Landscentralen for Småindustri. Härutöver tillkommer ett av staten finansierat organ, Norsk Produktivitetsinstitutt, för undersökningar och utredningar beträffande effektivitets- och produktivetsfrågor inom de mindre företagen.

Statens Teknologiska Institut förete väsentliga likheter med motsvarande institutioner i Danmark och Sverige.

Till skillnad från de teknologiska instituten i Danmark — men i likhet med det svenska hantverksinstitutet — drivs det norska institutet av staten och finansieras genom anslag från statsbudgeten. Rent praktisk, dvs. ifråga om verksamhetens omfattning, avgifter för institutets tjänster o. dyl., torde denna organisatoriska skillnad icke ha någon större betydelse. Beträffande Landscentralen for Småindustri bör nämnas att dess ställning, organisation och verksamhet m. m. för närvarande undersöks av en statlig utredningskommitté med uppgift att bl. a. framlägga förslag rörande en utvidgning av ifrågavarande rådgivningsverksamhet. Kommittén förväntas föreslå utökade statsbidrag till Landscentralens rådgivnings- och upplysningsarbete.

2. Statens Teknologiska Institut

Institutet grundades år 1916 och dess verksamhet omfattar för närvarande:

- 1) undervisning för att främja yrkesskicklighet och insikt i modern teknik och moderna arbetsmetoder hos arbetstagare, arbetsledare, yrkeslärare och företagare
- 2) konsulent- och rådgivningsverksamhet med inriktning huvudsakligen på små och medelstora företag
- 3) försöks- och provningsverksamhet, huvudsakligen i syfte att understödja institutets undervisning och rådgivning.

Undervisningen är företrädesvis inriktad på vidareutbildning och mera specialiserad utbildning i teknik, företagsekonomi och rationaliseringsfrågor. Undervisning sker i form av kurser och föredrag, korrespondensundervisning och utarbetande av yrkestekniska handböcker och annan facklitteratur. Verksamheten kompletteras bl. a. genom en relativt omfattande bibliotekstjänst.

Konsulentverksamheten omfattar rådgivning och allmänna utredningar främst rörande företagsekonomiska frågor och rationaliseringsproblem samt ifråga om utnyttjande av material, maskiner och verktyg. På sistnämnda område nedlägger institutet också ett omfattande forskningsarbete.

Institutets styrelse är sammansatt av företrädare för myndigheter samt vissa näringsorganisationer och fastställer, under industridepartementets tillsyn, verksamhetens närmare utformning.

Den centrala verksamheten vid institutet i Oslo kompletteras av att vissa arbetsuppgifter, främst kursverksamhet, förlagts till institutets distriktskontor i olika delar av landet. För närvarande finns sex sådana kontor och ytterligare tre planeras.

3. Landscentralen for Småindustri (LFS)

Landscentralen härleder sitt ursprung ett trettiotal år tillbaka i tiden. LFS är en privat sammanslutning, i stort sett organiserad som en svensk ekonomisk förening,

med femton regionala s. k. småindustrikontor och liknande sammanslutningar såsom delägare. Verksamheten har inriktats på dels rådgivning till personer som avser att starta eller utvidga mindre industriföretag, dels olika åtgärder i syfte att främja avsättningen av produktionen inom sådana företag. Under senare år har både landscentralen och flertalet av de anslutna småindustrikontoren erhållit statsbidrag för rådgivnings- och upplysningsverksamhet. Större delen av verksamheten finansieras dock alltjämt genom provisioner på den relativt omfattande försäljningen av småindustriprodukter som LFS och dess medlemmar bedriver. Verksamheten står under en viss tillsyn av industridepartementet.

4. *Norsk Produktivitetsinstitut (NPI)*

Institutets verksamhet finansieras genom anslag från statsbudgeten; huvudsakligen dock genom avkastningen från en fond på 10 milj. nkr som genom Marshallhjälpen ställdes till norska statens förfogande för detta ändamål.

Juridiskt har NPI formen av en självständig stiftelse. Institutet skall främja produktiviteten inom industri, hantverk och näringsverksamhet i övrigt till förmån för konsumenter, arbetstagare och företagare. Verksamheten omfattar:

- 1) utredningar för att klarlägga betydelsen av produktivets- och effektivitetsproblem samt information om dessa frågor
- 2) undersökningar av möjligheterna att förbättra produktiviteten samt åtgärder för att praktiskt utnyttja vunna erfarenheter
- 3) främjande av undervisnings- och utbildningsprogram inom näringslivet
- 4) direkt samarbete med andra institutioner och organisationer och förmedling och främjande av samarbete inom närstående arbetsområden
- 5) ekonomiska och personella bidrag till institutioner och organisationer med verksamhet som helt eller delvis faller under punkterna 1—3 enligt ovanstående.

Institutets verksamhet genomförs i form av särskilda väl avgränsade »projekt». Varje projekt har ett eget arbetsprogram, separat budget och en egen styrelse. De särskilda projekten tager i stor utsträckning sikte på åtgärder i syfte att förbättra effektiviteten inom hantverk och småindustri. Under senare tid har bl. a. några undersökningar rörande branschsamarbete mellan småindustriföretag blivit föremål för särskild uppmärksamhet.

NPI har ålagts att i största möjliga utsträckning sprida information om verksamhetens resultat.

III. *Finland*

A. *Kreditförsörjning*

1. *Inledning*

Den finländska kreditmarknadens organisation överensstämmer i sina huvuddrag med kreditväsendet i de övriga nordiska länderna. Landets sex affärsbanker svarar således för huvudparten av de mindre och medelstora företagens kreditförsörjning, huvudsakligen av kortfristig natur, medan sparbanker, försäkringsbolag och hypoteksföreningar meddelar långfristiga krediter och fastighetskrediter. Under senare år har också jordbrukets andelskassor i stigande utsträckning lämnat krediter till hantverk, industri och handel.

För att underlätta de mindre och medelstora industriföretagens möjligheter att erhålla långfristiga krediter, bildades år 1952 den s. k. Industrialiseringsfonden genom samarbete mellan ett antal kreditinstitut. Verksamheten fram till år 1962

var emellertid relativt begränsad. Detta år genomfördes en reorganisering av fonden under medverkan från Finlands bank, International Finance Corporation (IFC) samt Världsbanken. Fondens aktiekapital utgör för närvarande 15 milj. Fmk och den totala utlåningen väntas inom några år uppgå till 100 milj. Fmk.

En viss betydelse för hantverkets och småindustrins kreditförsörjning har också den s. k. Stiftelsen för hantverkets utveckling, som under kriget bildades av ett antal branschorganisationer i syfte att tillhandahålla kortfristiga krediter för anskaffning av maskiner och annan utrustning. Under senare år har tillkommit direkta statliga lån och kreditgarantier för att tillgodose de mindre företagens investeringsbehov.

Härutöver kan nämnas att samtliga företag har möjligheter att erhålla exportkrediter på tider mellan 9 månader och 10 år, samt att företag vid etablering utomlands kan få statsbidrag med upp till 50 % av kostnader för marknadsundersökningar, reklampublikationer m. m. under den första verksamhetstiden.

2. *Industrialiseringsfonden AB*

Industrialiseringsfonden ägs av affärsbankerna, postsparbanken, Finlands bank, vissa försäkringsbolag samt ett antal utländska kreditinstitutioner, bl. a. två svenska affärsbanker. Fonden har till uppgift att främja etablering och utveckling av små och medelstora industriföretag genom långgivning och andra former av finansiellt stöd samt att samtidigt verka för den finska kapitalmarknadens utveckling. Krediter till företag inom jordbruk och servicenäringar kan förekomma i undantagsfall. I samband med kreditgivningen bistår fonden låntagarna med teknisk rådgivning beträffande de aktuella investeringsprojekten. Vid sidan härav bedrivs också ett visst utredningsarbete rörande allmänna kapitalmarknadsfrågor.

Investeringsfondens verksamhet skall huvudsakligen finansieras genom obligationslån på den inhemska eller internationella kapitalmarknaden. För närvarande täcks utlåningen främst av ett lån från Världsbanken på 7 milj. dollar samt ett direkt statslån på 6 milj. Fmk. Ytterligare lån från Världsbanken är aktuella.

Investeringsfonden beviljar lån på minst 10, högst 15 år till normal bankränta. Låntagarna svarar själva för valutarisken i samband med de av fonden utomlands upptagna lånen. Staten lämnar dock vanligen valutagarantier med upp till 500 000 Fmk per lån. Fondens verksamhet är icke begränsad till direkt långgivning. Finansiellt stöd lämnas i den form som bedöms lämpligast för varje enskilt projekt, exempelvis lånegarantier eller teckning av aktier och andelar i de berörda företagen. I syfte att förhindra att fonden erhåller dominerande inflytande i andra företag, har för sistnämnda fall stipulerats att fondens engagemang normalt ej får överstiga 25 % av röstetalet i ifrågavarande företag. Beloppet av lån och andra former av finansieringsstöd skall i varje enskilt fall uppgå till lägst 100 000 Fmk. Någon maximigräns har ej fastställts, men lån överstigande en miljon Fmk har icke beviljats. För lån från industrialiseringsfonden krävs normalt fullgod säkerhet. Därest sådan ej kan uppställas, har låntagare möjligheter att erhålla statliga kreditgarantier.

3. *Stiftelsen för hantverkets utveckling*

Stiftelsen inrättades år 1943 av vissa branschorganisationer och har till uppgift att lämna lån till hantverksföretag för inköp av maskiner och verktygsutrustning. Lån kan utgå med två tredjedelar av ifrågavarande kostnader, sedan låntagaren dessförinnan erlagt resterande belopp genom kontant betalning. Lån beviljas för en tid av 1—3 år och löper med en ränta av 7,25 %. Såsom säkerhet förbehålles panträtt i den av låntagaren inköpta egendomen.

4. *Statliga lån och garantier*

Genom förmedling av affärsbankerna kan företag inom hantverk och småindustri erhålla statliga lån för inköp av maskiner och annan utrustning. Lånen, som maximalt uppgår till 120 000 Fmk, har en amorteringstid på 7—10 år och löper med en ränta på 5 %. Statliga lån på likartade villkor kan vidare erhållas i samband med nyetablering av företag. Dessa lån avser främst kostnader för inköp eller nybyggnad av verkstadslokaler.

Staten tillhandahåller också kreditgarantier för små och medelstora industriföretags upplåning hos kreditinstituten. Förlustrisken täcks delvis genom avgifter som erläggs av garantimottagarna. Totalsumman av sådana statliga kreditgarantier får ej överstiga 80 milj. Fmk.

B. *Indirekta stödåtgärder*

1. *Inledning*

Statens indirekta stöd till de mindre företagen har i Finland tagit formen av statlig rådgivningsverksamhet samt statsbidrag till teknisk och ekonomisk undervisning och vidareutbildning. Den statliga rådgivningen kompletteras av likartad verksamhet inom hantverkets och industrins central- och branschorganisationer. Genomgående är rådgivningen inriktad på både tekniska och ekonomiska problem.

Undervisning och vidareutbildning av företagare och arbetstagare bedrivs uteslutande i privat regi. Verksamheten finansieras i väsentlig utsträckning genom statsbidrag och övriga kostnader täcks av kursavgifter. Ett stort antal institutioner bedriver kursverksamhet med varierande inriktning och utformning, men någon central samordning härav har icke skett. Störst omfattning har för närvarande den kursverksamhet som meddelas av det organisationsägda Tekniska Institutet i Helsingfors. Institutet företer vissa likheter med de teknologiska instituten i Danmark och Norge samt hantverksinstitutet i Sverige. Mellan dessa institut upprätthålls också ett visst samarbete och ett löpande utbyte av erfarenheter.

2. *Statens småindustribyrå*

Genom statens försorg har en s. k. småindustribyrå inrättats för rådgivning till företag inom hantverk och småindustri. Sammanlagt 15 regionala rådgivningskontor har etablerats i olika delar av landet. Varje kontor förfogar över både teknisk och ekonomisk expertis. Verksamheten omfattar alla branscher och leds centralt av Småindustribyrån under tillsyn av en särskild kommitté, sammansatt av representanter för myndigheter och olika centralorganisationer inom hantverk och industri. Rådgivningen är normalt kostnadsfri och finansieras genom anslag från statsbudgeten, år 1963 uppgående till c:a 500 000 Fmk. Under senare år har de regionala rådgivningskontoren tilldelats vissa arbetsuppgifter i samband med prövning av ansökningar rörande statliga lån.

3. *Statsbidrag till undervisning och kursverksamhet*

Ett förhållandevis stort antal institutioner bedriver teknisk och ekonomisk kursverksamhet för yrkesmän inom olika branscher. I Helsingfors har Centralförbundet för hantverk och småindustri i samarbete med ett antal branschorganisationer upprättat ett särskilt kursinstitut, Anstalten för yrkenas främjande. Anstalten har juridiskt formen av en privat stiftelse och anordnar tekniska fortbildningskurser för företagare och arbetsledare. Anstalten tillhandahåller även grundutbildning o. dyl. för anställda inom vissa yrkesområden. Förutom tekniska kurser har anstalten i ökande utsträckning arrangerat allmänna kurser i företagsekonomi och administra-

tion samt specialkurser i skatte- och bokföringsfrågor, försäljningsproblem m. m. År 1964 anordnades omkring 400 kurser med nära 7 000 deltagare, varav ungefär en tiondel avser verksamheten vid en filial i Kivisno.

Med stöd av lagen år 1959 om yrkesundervisningsanstalter erhåller anstalten statsbidrag med 35—40 % av de totala driftskostnaderna. Härtill kommer bidrag med 75 % av kostnaderna för inköp av maskiner, verktygsutrustning m. m. Kostnaderna täcks i övrigt av kursavgifter. Under senare år har näringslivets organisationer framställt önskemål om ökade statsbidrag till Anstalten för yrkenas främjande i syfte att möjliggöra en utvidgning av arbetsuppgifterna till nya verksamhetsområden.

Andra kursinstitutioner tillhandahåller mera omfattande specialkurser för vidareutbildning i vissa hantverksyrken, särskilda kurser för arbetsledare och yrkesarbetare m. m. Flertalet av dessa kursinstitutioner erhåller statsbidrag för verksamheten.

IV. Frankrike

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Det franska kreditväsendet upptar ett förhållandevis stort antal kreditinstitut med skiftande funktioner. Översikten underlättas dock av att kreditinstituten traditionellt uppdelas i en privat, en offentlig och en halvvoffentlig sektor. Den statliga kontrollen över kreditmarknaden är mycket omfattande. För varje typ av kreditinstitut har också lagstiftningsvägen uppdragits relativt snäva gränser för verksamheten inom olika områden. Härigenom har en verklig konkurrens mellan olika kreditinstitut i stort sett förhindrats.

Till den privata sektorn hänförs affärsbanker och de affärsbanksväsendet närliggande privata bankirhusen, för närvarande c:a 15 000, varav flertalet dock saknar större betydelse. Bland affärsbankerna skiljes mellan depositionsbanker, investeringsbanker och banker med lång- och medelfristig utlåning. Depositionsbankerna bedriver företrädesvis kortfristig utlåning på grundval av en omfattande inlåningsrörelse. Hit hör Frankrikes största banker, de efter andra världskriget nationaliserade fyra storbankerna, bl. a. Crédit Lyonnais och Société Générale. Övriga depositionsbanker befinner sig i privat ägo.

Investeringsbankerna har till främsta uppgift att genom förvärv av aktier och andelar samt genom långfristiga krediter finansiera etablering och utveckling av industri- och handelsföretag. Till denna kategori hör bl. a. »Banque de Paris et des Pays-Bas», »Banque de l'Union Parisienne» samt »Banque de l'Indochine» med en inlåning av respektive 1 500, 850 och 800 milj. NF. En tredje grupp affärsbanker är Banques de crédit à long et à moyen terme, vilka inriktat sig på industrins kreditförsörjning. Både dessa banker och investeringsbankerna spelar en betydelsefull roll för de mindre och medelstora företagens kreditförsörjning. Motsvarande gäller i viss mån långivningen från landets 580 sparbanker, »Caisses d'Epargne», samt postsparbanken, »Caisse Nationale d'Epargne», som centraliserats till ett särskilt kreditinstitut, »Caisse des Dépôts et de Consignations». Sistnämnda institut är of- fentlighetsrättsligt, medan sparbankerna kan karakteriseras som halvvoffentliga.

De mindre företagens kreditvärigheter blev redan tidigt föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Såsom resultat av en statlig utredning år 1912 fram- lades rekommendationer om statligt stöd till utveckling och nybildning av s. k. »Banques populaires», vilka till ett mindre antal bildats på privat initiativ redan

under slutet av 1800-talet. Vidare föreslogs inrättande av kreditgarantiföreningar inom olika branscher. Förslaget medförde att Banques populaires från år 1917 bl. a. erhöll rätt till viss räntefri upplåning från staten. Detta system har sedan vidareutvecklats. Från detta år inrättades också ett antal kreditgarantiföreningar, vilka dock samtliga misslyckades, främst väl till följd av bristande erfarenhet beträffande kreditbedömningsfrågor. Efter andra världskriget återupptogs idén, och kreditgarantiföreningarnas verksamhet har nu stor betydelse.

Bland andra kreditinstitut med för de mindre och medelstora företagen betydelsefull verksamhet kan nämnas »Crédit National» (Crédit National pour Faciliter la Réparation des Dommages Causés par le Guerre») samt »Caisse Nationale des Marchés de l'Etat».

Sistnämnda institut har bl. a. till uppgift att genomföra speciella låneprogram samt att underlätta kreditgarantiföreningarnas verksamhet. Tillsammans med Crédit National och Chambre Syndicale des Banques Populaires utövar institutet också den statliga kontrollen över kreditgarantiföreningarnas verksamhet. Huvuduppgiften för Crédit National är dock lång- och medelfristig kreditgivning till handel och industri. Både Crédit National och Banques populaires disponerar vissa medel från en statlig fond, »Fonds de Développement Economique et Social», skapad av Marshallmedel och bidrag via statsbudgeten.

Även jordbrukskassorna har en icke obetydlig utlåning till hantverks- och industriföretag. I sammanhanget bör också nämnas »Caisse Centrale de Crédit Coopératif».

Under senare år har inrättats ett antal »Société de Développement Régional» vilka samtidigt fyller lokaliseringpolitiska syften och bidrar till utvecklingen i lågt industrialiserade områden. Dessa kreditorgan anskaffar erforderligt kapital bl. a. genom emission av »kollektivobligationer», där ett antal mindre företag gemensamt står som låntagare.

Avslutningsvis kan nämnas att en särskilt organisation »Association Crédit» (Association pour favoriser la Distribution du Crédit aux Petites et Moyennes Entreprises») genom olika åtgärder söker förbättra de små och medelstora företagens kreditförsörjning. Organisationen bildades år 1953 av hantverksskamrarna, vissa branschorganisationer och ett antal kreditinstitut. Association Crédit bedriver utredningsverksamhet, lämnar råd i kreditfrågor etc.

2. Affärsbanker och sparbanker

Det franska affärsbankssystemet uppdelas traditionellt i tre olika bankgrupper, med delvis skiftande verksamhetsformer. Av störst betydelse är de s. k. depositionsbankerna (Banques de dépôts), av vilka de sex största svarar för drygt 50 procent av den totala bankinlåningen. Depositionsbankerna får enligt gällande lag inte emottaga inlåning med en löptid överstigande två år. Motsvarande begränsning gäller dock inte beträffande utlåningen. Vidare kan nämnas att depositionsbankernas innehav av aktier och andelar i industri- och handelsföretag ej får överstiga 10 % av ifrågakommande bolags kapital. Depositionsbankerna bedriver huvudsakligen kortfristig kreditgivning.

En annan grupp är de s. k. investeringsbankerna (Banques d'affaires), med huvuduppgift att genom teckning av aktier och andelar underlätta kapitalförsörjningen inom nyetablerade eller redan verksamma industri- och handelsföretag. Härutöver kan vanligen krediter lämnas under förutsättning att vederbörande bank har eller avser att förvärva aktier eller andelar i det låntagande företaget. Enligt gällande bestämmelser får investeringsbankerna endast undantagsvis emottaga inlåning med en löptid understigande två år.

Den tredje affärsbanksgruppen intar med avseende på verksamheten en mellanställning i förhållande till depositionsbanker och investeringsbanker. Dessa banker (Banques de crédit à long et à moyen terme) bedriver huvudsakligen lång- och medelfristig kreditgivning till industrin. I fråga om aktieinnehav i andra företag gäller samma restriktioner som för depositionsbankerna. Beträffande inlåningen gäller dock att ifrågavarande banker — i likhet med investeringsbankerna — endast undantagsvis får mottaga inlåning med uppsägningstid understigande två år.

Vid utgången av år 1963 uppgick den sammanlagda balansomslutningen i de franska affärsbankerna till c:a 105 miljarder NF. Härav torde ungefär 90 procent belöpa sig på depositionsbankerna och 9 procent på investeringsbankerna. Sistnämnda grupp affärsbanker har en förhållandevis stor betydelse för kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora industriföretag.

Även de franska sparbankerna lämnar krediter till småföretagarna, om än den institutionella huvuduppgiften består i finansiering av byggnadsverksamheten. Under år 1964 lämnades uppskattningsvis c:a 1 100 lån på totalt 114 milj. NF till små och medelstora företag inom hantverk, industri och handel.

3. *Banques Populaires*

Efter mönster av de tyska Volksbanken, bildades i Frankrike under slutet av 1800-talet åtskilliga s. k. Banques Populaires. Dessa uppstod ursprungligen som intressesföreningar, där små företagare genom regelbundet sparande i viss mån kunde trygga sitt framtida kreditbehov. Efter en statlig utredning rörande de mindre företagens kreditförsörjning inordnades Banques populaires genom en lag av år 1917 i den statskontrollerade kreditmarknadsorganisationen. För närvarande finns 52 Banques populaires vilka juridiskt har formen av ekonomiska föreningar. Den sammanlagda balansomslutningen uppgick vid slutet av år 1963 till 3,5 miljarder NF. Enligt gällande bestämmelser får krediter endast lämnas till medlemmar i föreningarna, dvs. små och medelstora företag inom hantverk, industri och handel samt, i viss utsträckning, jordbruket. Motsvarande restriktioner gäller dock inte för inlåningen. Banques populaires kan i betydande utsträckning erhålla räntefria statslån till stöd för sin kreditgivning. Dessa uppbärs och fördelas till de lokala föreningarna av »Chambre Syndicale des Banques Populaires», en sammanslutning med den dubbla funktionen att företräda föreningarnas intressen i förhållande till statsmakterna samt att utöva teknisk, administrativ och finansiell kontroll över verksamheten inom varje förening. Chambre Syndicale bildades genom lagstiftning år 1929.

Med tiden har också »Caisse Centrale de Crédit Hôtelier, Commercial et Industriel» inordnats i organisationsbilden. Caisse Centrale inrättades år 1923 för att, som namnet anger, lämna krediter till hotellrörelser o. dyl. Numera administrerar institutet emellertid även en betydande del av den lång- och medelfristiga utlåningen från Banques populaires. Caisse Centrale lämnar lån för investeringar i anläggningstillgångar och för allmänna rationaliseringsändamål. I allmänhet lämnas krediter endast för 65 procent av de totala kostnaderna i varje särskilt investeringsprojekt. Lån utgår med högst 350 000 NF och med en löptid av maximalt 20 år. Räntesatsen uppgår till 6 à 8 procent.

Banques populaires lämnar främst kort- och medelfristiga krediter på upp till 30 000 NF med en räntesats av för närvarande 6,5 procent. Både Caisse Centrale eller Banques populaires har möjligheter att pröva den erbjudna kreditsäkerhetens värde från fall till fall. I vissa fall förekommer rena förtroendekrediter.

Under år 1964 lämnade Banques populaires omkring 8 850 lån på totalt 165 milj. NF. Större delen härav utgick till företag inom hantverk och industri. Kreditgivningen från Caisse Centrale omfattade samma år 4 600 lån på sammanlagt 349 milj.

NF. Härav utgick 2 800 lån på totalt 225 milj. NF till hantverks- och industriföretag. Huvudparten av detta belopp avser lån från en statlig fond, »Fonds de Développement Economique et Social», som förmedlas av Caisse Centrale.

I sammanhanget kan nämnas att åtskilliga mindre och medelstora företag på landsbygden erhåller krediter genom de franska jordbrukskassorna. Jordbrukskassornas totala kreditgivning till företag inom hantverk, industri och handel uppgick år 1964 till 152 milj. NF fördelade på c:a 8 900 lån.

4. Kreditgarantiföreningar

Inom det franska näringslivet finns ett omfattande system av kreditgarantiföreningar, för närvarande ett antal av 180, vilka täcker i stort sett samtliga branscher. Flertalet lämnar garantier enbart för kort- och medelfristiga lån, men ett tjugotal har inriktat verksamheten på långfristiga krediter. Föreningarna har genomgående tillkommit efter initiativ av vederbörande branschorganisationer. Ett mindre antal föreningar bedriver verksamhet i samtliga branscher. Ett fyrtiotal av de större föreningarna är sammanslutna i »Caisse de Garantie du Crédit Mutuel». Föreningarnas garantiåtaganden täcks av fonder, vilka helt uppbyggs av garantiavgifter. Staten lämnar inga direkta bidrag, men stöder verksamheten genom att underlätta rediskontering i statsbanken av låneförbindelser med föreningarnas garanti. Vidare utövar staten en viss kontroll av kreditgarantiföreningarnas verksamhet genom »Chambre Syndicale des Banques Populaires» och »Caisse Nationale des Marchés de l'État».

Bland kreditgarantiföreningarna kan nämnas »Société de Caution Mutuelle pour le Financement des Industries Diverses» (SOCOMID), »Société Interprofessionnelle Artisanale de Garantie» (SIAG) samt »Société de Caution Mutuelle Interprofessionnelle de la Région Parisienne» (CIPAR), vilka samtliga bedriver verksamhet inom flertalet hantverks- och småindustribranscher. Inom denna näringsgren har även »Société de Caution Mutuelle pour le Financement des Commerces Diverses (SOCOD) en viss betydelse, främst för butikshantverket. Dessa fyra kreditgarantiföreningar har för närvarande den största omfattningen. Vidare kan nämnas förekomsten av föreningar med inriktning på garantier för krediter till uppförande av industribyggnader.

Både SOCOMID och SOCOD har tillkommit genom samarbete mellan ett antal branschorganisationer efter initiativ av »Association Crédit». SIAG har bildats genom samarbete mellan landets 94 hantverksskamrar (Chambre des Métiers) och lämnar bara garantier till kamrarnas medlemmar. I likhet med många andra kreditgarantiföreningar lämnar SIAG garantier endast för en del av det för varje särskilt investeringsprojekt erforderliga kapitalet; högst 75 och 60 procent för inköp av maskiner respektive kostnader för modernisering av verkstäder och butiker. Samtidigt erfordras godkännande av vederbörande branschorganisation och den lokala hantverksskammaren för att garanti skall utfärdas.

Till följd av dessa kontrollåtgärder och kravet på en viss självfinansiering har behovet av kreditsäkerhet kunnat reduceras. Det kan nämnas att av SIAG:s 15 000 garanterade lånetransaktioner endast 25 fall av utebliven betalning inträffat. Genomsnittligt kan krediter med SIAG:s garanti erhållas till en räntesats av 7 procent. Garantavgiften uppgår till c:a 1 procent å det garanterade lånebeloppet. Hårtill kommer att 4—6 procent av det utnyttjade beloppet under lånetiden skall tillföras föreningens garantifond. Dessa medel återbetalas då lånet slutamorterats. Liknande system tillämpas inom flertalet kreditgarantiföreningar. Under år 1964 uppgick föreningarnas garantiåtaganden till totalt 1 033 milj. NF fördelade på c:a 12 400 lån, varav 835 milj. NF respektive 7 560 lån utgick till små och medelstora företag inom

hantverk och industri. Härav svarade SIAG för garantiåtaganden på sammanlagt 35 milj. NF.

5. *Crédit National*

Crédit National grundades år 1919 såsom ett privat kreditinstitut med huvuduppgift att underlätta näringslivets återuppbyggnad efter första världskriget. Härutöver avsågs Crédit National förmedla lång- och medelfristiga krediter till företag som på grund av sin begränsade storlek inte hade möjligheter att direkt upplåna medel på kapitalmarknaden. Även i samband med återuppbyggnaden efter andra världskriget har institutet spelat en viktig roll. Härvid inträdde också staten som intressent i bolaget. För närvarande utses direktionen av staten, som även har möjligheter att i vissa frågor lämna bindande direktiv för verksamheten. Crédit National har också ålagts den direkta kontrollen över medel från Marshallhjälpen och statens lån i Världsbanken (IBDR). Huvuduppgiften för Crédit National är dock för närvarande lång- och medelfristig kreditgivning till industri och handel samt i viss mån också jordbruket. Crédit National anskaffar medel genom obligations-emissioner på kapitalmarknaden. I viss mån garanteras dessa av staten, som också via statsbudgeten lämnar direkta lån till institutet. För kreditgivningen till industri och handel disponerar Crédit National också, i likhet med »Caisse Centrale de Crédit Hotelier, Commercial et Industriel», vissa medel från »Fonds de Développement Economique et Social» (FDES). Den totala lång- och medelfristiga kreditgivningen uppgick vid slutet av år 1960 till 3 000 milj. NF, varav 1 100 milj. NF avsåg medel från FDES. Härav utgörs dock endast en mindre del av direkta krediter till små och medelstora industriföretag. Dessa torde uppgå till 150 à 200 milj. NF.

6. *Caisse Nationale des Marchés de l'Etat (CNME)*

CNME har tilldelats en rad viktiga funktioner inom den statliga ekonomiska politiken, främst finansiering av de nationaliserade industriföretagens verksamhet, finansiellt stöd till företag som erhållit statliga beställningar, genomförande av speciella låneprogram för att höja produktiviteten inom samhälleligt angelägna näringsgrenar samt underlättande av kreditgarantiföreningarnas verksamhet. CNME leds av en styrelse med tolv ledamöter, representerande de viktigaste offentliga och halvvoffentliga kreditinstituten, bl. a. Banque de France och Crédit National, samt vissa statsdepartement.

Finansiellt stöd till industriföretag, som erhållit kontrakt på statliga leveranser, lämnas i form av endossering av låneväxlar som vederbörande företag drar på sin bank. På motsvarande sätt sker finansiering under beställningsarbetets gång. Ibland svarar SNME för hela kreditrisken (aval inconditionell) men vanligen sker en fördelning av risktagandet mellan banken och CNME. Under år 1960 iklädde sig CNME härigenom borgensansvar för totalt 321 milj. NF. Lånen får icke ha en löptid överstigande 21 månader. Stödet till kreditgarantiföreningarna sker företrädesvis i form av att CNME endosserar låneväxlar som ett företag med föreningarnas garanti dragit i någon bank. Om ytterligare en bank träder till, vanligen Crédit National, kan växlarna rediskonteras i statsbanken. I samband med denna verksamhet utövar CNME också en viss kontroll över kreditgarantiföreningarnas verksamhet.

Även utan kreditgarantiföreningarnas medverkan bidrar CNME till att underlätta kreditförsörjningen inom branscher där samhället har ett uttalat intresse av att höja produktiviteten och därigenom reducera prisläget. Även här sker stödet i form av endossering (vanligen aval inconditionell) av låneväxlar. Metoden har utnyttjats beträffande bl. a. transportbranschen, byggnadsindustrin och metall- och verkstadsindustrin. I stor utsträckning har dessa krediter lämnats till små och medelstora företag, vilka normalt har störst svårigheter att anskaffa medelfristiga krediter.

7. *Crédit Coopératif*

»Caisse Centrale de Crédit Coopératif» intar verksamhetsmässigt en mellanställning i förhållande till Banques populaires och kreditgarantiföreningarna. Medlemmarna utgöres dock av föreningar av olika slag, främst producent- och konsumentföreningar, hantverksföreningar, skeppskreditföreningar och detaljhandelns inköpsföreningar m. fl. vilka i sin tur bedriver utlåning till sina medlemmar. Crédit Coopératif anskaffar medel dels genom obligationsemissioner på kapitalmarknaden, dels genom direkta bidrag från »Fonds de Developpement Economique et Social». Från Crédit Coopératif kan sedan medlemsföreningarna erhålla medel- eller långfristiga lån. Crédit Coopératif kan också ikläda sig borgensförbindelser för föreningarnas upplåning i andra kreditinstitut. Vidare utövas en långtgående kontroll av medlemsföreningarnas medelsförvaltning. Crédit Coopératif är i sin tur underställd finansministeriets kontroll. Vid utgången av år 1960 uppgick de utestående krediterna till 115 milj. NF samt borgensåtagandena till 9 milj. NF. Omkring 25 procent härav torde avse utlåning till kreditgivande föreningar inom hantverk och handel. Under år 1964 uppgick nytillskottet krediter till sistnämnda föreningar till c:a 3 milj. NF.

8. *Sociétés de Développement Régional*

Genom statligt initiativ har efter år 1955 bildats 15 regionala Sociétés de Développement Regional (SDR) i syfte att främja den franska industrins decentralisering och framför allt motverka en tilltagande koncentration av storindustrier till parisregionen. SDR lämnar lång- och medelfristiga investeringskrediter till industriföretag inom alla storleksgrupper. Finansiellt stöd kan också lämnas i form av att SDR bidrar med upp till 35 procent av ett företags egna kapital. Organisatoriskt har SDR bildats såsom aktiebolag med ett aktiekapital av genomsnittligt 5 milj. NF (lägst 2,5). Aktierna har tecknats av banker, handelskamrar och storföretag inom respektive region. Verksamheten kontrolleras av staten genom en särskild kommission. Staten garanterar vidare en minimiavkastning på 5 procent av tecknade aktier samtidigt som aktieinnehavet i skattehänseende ställer sig särskilt förmånligt. SDR anskaffar erforderligt kapital genom utgivande av »kollektivobligationer» dvs. obligationer där ett antal kapitalsökande företag gemensamt står som låntagare. SDR garanterar dock lånens återbetalning. Vid utgången av år 1962 hade genom SDR:s verksamhet industrin tillförts 335 milj. NF, varav omkring 35 milj. utgjorde SDR:s innehav av aktier och andelar i andra företag. En betydande del av detta belopp har utgått till mindre och medelstora industriföretag.

B. Indirekta stödåtgärder

1. *Inledning*

Det rikt differentierade kreditväsendet motsvaras inte av ett lika välutvecklat system av indirekta stödåtgärder till förmån för mindre och medelstora företag inom hantverk och industri. Ett enda statligt initiativ kan redovisas på detta område, nämligen »Commissariat Général à la Productivité» inom »Centre Français de Productivité». Detta organ sysslar i betydande utsträckning med småföretagens problem, närmast ifråga om möjligheterna att förbättra den tekniska och ekonomiska effektiviteten, men bedriver även verksamhet inriktad på andra näringsgrenar. Övriga initiativ på detta område är av privat ursprung. Här bör nämnas regionala produktivetsföreningar och branschforskningsinstitut samt den inom Centre Français de Productivité verksamma »Association Française pour l'Accroissement de

la Productivité», vilken sistnämnda är av särskild vikt ifråga om spridande av information till landets småföretag rörande tekniska nyheter.

Hantverkskamrarnas verksamhet är sedan länge av stor betydelse för småföretagens utveckling. Under senare år har den av dessa bedrivna rådgivningen i ekonomiska och juridiska frågor samordnats inom ett nyskapat organ, »Centre National d'Etudes Techniques et Economiques Artisanal». Detta institut bedriver också en omfattande utredningsverksamhet beträffande bl. a. ekonomiska och sociala frågor med anknytning till småföretagsamheten. Till denna verksamhet utgår statsanslag.

Hantverkskamrarna har vidare på egen bekostnad engagerat sig i ekonomiska och administrativa fortbildningskurser för företagare inom olika branscher. Liknande verksamhet bedrivs också av åtskilliga branschorganisationer. I detta sammanhang kan bl. a. nämnas det av »Confédération Nationale de l'Artisanat et des Métiers» år 1958 skapade »Institut National de Promotion Artisanale». Detta institut tillhandahåller av branschorganisationerna subventionerade kurser i företagsledning och marknadsföring.

2. Produktivetsföreningar samt forskning om småföretag m. m.

I Frankrike bedrivs forskning rörande de mindre och medelstora företagens förhållanden av ett stort antal institutioner. I första hand kan här nämnas ett nätverk av produktivetsfrämjande organ, bl. a. ett tiotal regionala produktivetsföreningar, tillkomna på privata initiativ, samt inom hantverk, industri och handel c:a fyrtio branschforskningsinstitut, i många fall organisatoriskt anknutna till vederbörande branschorganisationer. Institutens utredningsarbete är inriktat på speciella branschproblem, företrädesvis av teknisk karaktär och i sina huvuddrag gemensamma för både stora och små företag.

De regionala föreningarna anordnar huvudsakligen kurser, konferenser, permanenta diskussionsgrupper etc. men bedriver endast i obetydlig utsträckning eget utredningsarbete. Verksamheten finansieras till större delen av bidrag från företag och olika organisationer. Administrationskostnaderna täcks dock genom statsbidrag.

Flerålet branschforskningsinstitut har bildats efter 1948, då staten förband sig att lämna finansiellt stöd till sådana organ. Till följd härav har institutens verksamhet erhållit en relativt enhetlig utformning, omfattande huvudsakligen

- a) teknisk forskning
- b) rådgivning — även i ekonomiska frågor,
- c) tillhandahållande av laboratorielokaler och -utrustning för enskilda företag
- d) dokumentationsservice, samt
- e) teknisk vidareutbildning av tekniker och förmän.

Forskningsarbetet bedrivs huvudsakligen enligt ett i samarbete med vederbörande branschorganisationer upprättat långsiktigt forskningsprogram. Beställningsarbeten för enskilda företag eller företagsgrupper förekommer också, men i begränsad utsträckning. Verksamheten finansieras genom statsanslag, bidrag från olika organisationer samt avgifter för beställningsarbeten.

Inom universiteten har inrättats ett antal specialinstitutioner för forskning rörande praktiska problem inom företagsekonomi och administration etc. För närvarande finns c:a 20 institutioner av detta slag, varav ett mindre antal, bl. a. vid universiteten i Paris, Rennes och Montpellier, huvudsakligen sysslar med de mindre företagens speciella problem.

3. Centre Français de Productivité

Verksamheten i de regionala produktivetsföreningarna, branschforskningsinsti-

tuten och universitetsinstitutionerna är i viss utsträckning samordnad med arbetet inom »Centre Français de Productivité». Detta är sammansatt av tre formellt fristående organ, nämligen »Commissariat Général à la Productivité (CGP), »Comité National de la Productivité» (CNP) samt »Association Française pour l'Accroissement de la Productivité» (AFAP).

Kommissariatet (CGP) verkar som en självständig avdelning inom ekonomidepartementet och bedriver utrednings- och rådgivningsverksamhet i både tekniska och ekonomiska frågor. Avdelningen har 175 anställda specialister, varav c:a 75 svarar för rådgivning. Organisatoriskt har CGP uppdelats i avdelningar för olika näringsgrenar och branscher.

CNP är ett rådgivande organ med 24 representanter för olika myndigheter samt 23 företrädare för branschorganisationer samt arbetsgivare- och arbetstagesammanslutningar. Inom kommittén finns ett verkställande utskott med 15 ledamöter. CNP har i förhållande till kommissariatet en rådgivande funktion och skall även kontrollera verksamhetens utformning.

AFAP är en privat, ideell sammanslutning som tagit till sin uppgift att genom olika åtgärder främja näringslivets produktivitet. I styrelsen återfinns företrädare för arbetsgivare och arbetstagare inom industri och jordbruk samt ett antal myndighetsrepresentanter. Föreningen har ett 80-tal anställda specialister. Något förenklat kan sägas att kommissariatet svarar för det praktiska forsknings- och utredningsarbetet, varefter resultaten sprids genom AFAP:s försorg. AFAP utger tidskrifter och handböcker, anordnar kurser och studiebesök, tillhandahåller föreläsare och audiovisuella hjälpmedel etc. Till uppgifterna hör också att på motsvarande sätt stärka »produktivitetstänkandet» inom näringslivet. Verksamheten inom Centre Français de Productivité finansieras till större delen av statsanslag. Av kostnaderna för kommissariatet täcks c:a 5 procent av avgifter för beställningsarbeten, medan AFAP:s verksamhet till 30 å 40 procent bekostas genom bidrag från medlemsorganisationerna. Verksamheten omfattar alla grenar av samhällsekonomin; industri, hantverk, handel, jordbruk etc. — även effektiviteten inom den statliga förvaltningen undersöks. Inom varje område kartläggs behovet av produktivitetsundersökningar, varefter ett långtidsprogram upprättas för varje sektor. Under senare år har verksamheten i betydande utsträckning inriktats på undersökningar av de mindre och medelstora företagens problem, samt i samband härmed möjligheterna att förbättra och utvidga informationen till dessa företag.

4. CNETEA

År 1956 upprättades av hantverkskamrarna ett särskilt utredningsorgan för hantverket, »Centre National d'Etudes Techniques et Economiques Artisanal» (CNETEA). Institutet har till uppgift att bl. a. anpassa moderna företagsledningsmetoder till hantverkarnas behov, främja hantverkets deltagande i landets ekonomiska utveckling, söka nya avsättningsområden för hantverkets produkter samt bidra till en för småföretagen förbättrad kreditförsörjning. CNETEA har också fått i uppdrag att samordna hantverkskamrarnas rådgivningstjänst. Sedan lång tid har landets samtliga 94 hantverkskamrar förfogat över en eller flera rådgivare i ekonomiska och juridiska frågor. Genom tillkomsten av CNETEA har denna verksamhet centraliserats genom att institutet svarar för utbildning av rådgivare och därefter anställes dessa med femårskontrakt. Härefter utplaceras konsulenterna till tjänstgöring inom olika hantverkskamrar. Erforderliga medel för rådgivningsverksamheten anskaffas av CNETEA genom statsanslag, bidrag från hantverkskamrarna, banker och organisationer, donationer etc. Bland andra arbetsuppgifter har konsulenterna ålagts att på olika sätt främja organiserat samarbete och erfarenhetsutbyte (s. k.

ERFA-grupper) bland företagare inom hantverk och mindre industri. CNETEA har centralt tillgång till ett 20-tal konsulenter. Planer föreligger på att inom en nära framtid utvidga rådgivningstjänsten med tekniska specialister. Den tekniska rådgivningen handhas för närvarande av Centre Français de Productivité samt vissa branschforskningsinstitut och branschorganisationer. Resurserna inom sistnämnda område är emellertid otillräckliga och tjänsterna torde många gånger ställa sig alltför dyrbara för de mindre företagen.

V. Nederländerna

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Affärsbankernas långivning är i Nederländerna i högre grad än i andra länder inriktad på kortfristiga krediter. Förklaringen härtill är helt enkelt den, att det nederländska kreditväsendet ursprungligen organiserades i syfte att finansiera den omfattande utrikeshandeln. Några legala begränsningar i fråga om längsta bindningstid för lånen finnes dock inte. Tendensen går också mot ökade engagemang i långfristiga projekt. Det må t. ex. nämnas, att de stora affärsbankerna bildat särskilda finansieringsbolag för långfristig kreditgivning och därvid utnyttjat obligationsmarknaden för kapitalanskaffning.

Till de mindre och medelstora företagens kapitalförsörjning medverkar även staten i olika avseenden. Sålunda är staten delägare i De Nationale Investeringsbank — även benämnd Herstelbank — och Nederlandsche Middenstandsbank N.V. Båda dessa banker arbetar på kommersiell basis samtidigt som de har att taga speciella hänsyn till samhällseliga intressen. Av särskild vikt är att de har möjlighet att erhålla statsgaranti för viss långivning, som kan anses alltför riskbetonad ur strikt bankmässig synpunkt.

Till följd av att statliga kreditgarantier till de mindre företagen huvudsakligen avser utlåningen från Middenstandsbank, har de reguljära bankerna i viss utsträckning förlorat sina kunder till detta kreditinstitut. Detta har för småföretagen medfört den betydelsefulla fördelen att affärsbankerna efter hand visat betydligt större riskvillighet i sin långivning till småföretagsamheten.

Även i övrigt lämnas statligt stöd till de små och medelstora företagens kreditförsörjning. Ekonomiministeriet kan sålunda lämna s. k. utvecklingskredit för att möjliggöra den tekniska genomarbetningen av olika uppfinningar. Vidare må nämnas Stiftelsen Industriell Garantifond, som har till uppgift att underlätta anskaffningen av riskvilligt kapital för små och medelstora företag.

2. *Da Nationale Investeringsbank N.V.*

De Nationale Investeringsbank, eller Herstelbank som den också kallas, inrättades år 1945 som en bank för återuppbyggnadskrediter. Dess uppgift är att lämna långfristiga lån och teckna borgen åt företag inom handel, industri, jordbruk, fiske, transportväsen m. m. Framför allt har banken betydelse som långgivare åt den medelstora industrin. Aktiekapitalet i banken uppgår till 300 milj. gulden, varav 151 milj. tillskjutits av staten. De medel som utöver aktiekapitalet erfordras för rörelsen anskaffar banken genom upplåning. Denna upplåning kan antingen ske av statsmedel eller i annan ordning, varvid statlig garanti även kan erhållas. Således upptogs år 1964 bl. a. ett obligationslån på 50 milj. gulden löpande med 6 procent ränta. Balansomslutningen uppgick vid utgången av år 1964 till 688 milj. gulden.

Banken arbetar huvudsakligen på rent kommersiell grund. I fråga om säkerhet,

ränta, amorteringsvillkor osv. tillämpas sålunda vedertagna bankmässiga principer. Banken har emellertid en särställning, bl. a. genom att den anförtrotts finansieringsuppgifter enligt vissa speciallagar, av vilka de viktigaste är krigsskadelagen, hotellfinansieringslagen samt lagen om reorganisering av fiskeflottan, och genom att den kan erhålla statsgaranti för lån för investeringar, som kan anses i hög grad riskfyllda. De närmare villkoren för sådan statsgaranti skall beröras i det följande.

Summan av Herstelbanks utestående lån, vilka beviljats enligt de nyssnämnda speciallagarna, uppgick år 1964 till knappt 40 milj. gulden, medan de ordinära krediterna utgjorde 577 milj. gulden. Av sistnämnda summa hade statsgaranti erhållits för ett belopp av 49 milj. gulden. Bankens krediter har i stor utsträckning ianspråktagits av företag inom sjöfart och annan transportverksamhet, vilka totalt erhållit c:a 200 milj. gulden, medan verkstadsindustrin svarar för omkring 90 milj.

3. *Nederlandsche Middenstandsbank N.V.*

Nederlandsche Middenstandsbank grundades år 1927 genom sammanslagning av ett flertal mindre banker med inriktning på småföretag. Staten äger 41 procent av aktiekapitalet. Detta uppgick vid utgången av år 1964 till 60 milj. gulden, men har under år 1965 höjts till 75 milj. gulden. Banken arbetar som affärsbank och är speciellt inriktad på att lämna medellånga och långfristiga krediter till mindre företag. Den kan även erhålla statsgarantier för sin utlåning.

Banken har under senare år ökat sin verksamhet mycket kraftigt och utlåningen till näringslivet har stigit från 600 milj. gulden år 1960 till omkring 1 060 milj. år 1965, varav c:a 160 milj. belöper sig på en inom Middenstandsbank upprättad särskild stiftelse. Av den totala utlåningen har statsgaranti lämnats för c:a 200 milj. gulden.

4. *Statliga kreditgarantier*

Statsgarantisystemet är baserat på två speciallagar, nämligen »Regeling Bijzondere Kredieten» och »Kreditbeschikking Midden -en Kleinbedrigt 1965». Den förstnämnda lagen avser långivning från Herstelbank och den andra långivning från Nederlandsche Middenstandsbank eller borgensfonder. Herstelbank omhänderhar därvid krediter, som överstiger 100 000 gulden. De statsgaranterade lånen från Herstelbank kan indelas i två grupper. För det första kan lån ges för finansiering av ur samhällelig synpunkt angelägna investeringar, i fall då vederbörande företagare inte själv anser sig kunna åtaga sig risken för hela investeringen. Lån kan i detta fall beviljas med särskilda lättnader i fråga om ränte- och amorteringsvillkor m. m. För det andra lämnas lån utan sådana lättnader, i fall då företagaren ansvarar för hela investeringen men Herstelbank anser kredit alltför riskfylld, t. ex. därför att förhållandet mellan företagarens egna och främmande kapital är ogynnsamt. Staten kräver dock att Herstelbank i sistnämnda fall svarar för minst 25 procent såsom egen utlåning. Handläggningen av ärenden rörande statsgaranterade lån ombesörjes av en kommitté med representanter för finansministeriet, ekonomiministeriet och Herstelbank.

Den statsgaranterade kreditgivningen från Nederlandsche Middenstandsbank är speciellt avsedd för småföretagen. Bland de allmänna villkoren för lån må nämnas, att låntagaren skall vara kreditvärdig, att företagsledningen har erforderlig kunskap och erfarenhet, att krediten utnyttjas för ett förnuftigt ändamål samt att långivaren erhåller viss insyn i vederbörande rörelse. En rad olika institutioner, exempelvis borgensfonder i olika branscher, den centrala garantifonden för småföretag och — i fråga om större lån — Middenstandsbank — prövar låneansökningar, varefter beviljat lån utbetalas genom Middenstandsbank. Beträffande samt-

liga kreditformer gäller att staten och vederbörande branschs borgensfond tillsammans garanterar hela lånebeloppet. Fördelningen av garantierna varierar dock mellan olika låneformer. I fall då kredit vägras kan besvär anföras hos ekonomiministern. Utöver låneräntan erlägger låntagare en administrationsavgift på 1,5 procent av lånebeloppet, dock högst 600 gulden. Beträffande de olika former av krediter, som kan förekomma, må nämnas följande:

- a) Statsgaranterade krediter kan lämnas för anskaffande av utrustning till rörelse, såsom maskiner, bilar, affärsinredning, inventarier och instrument. Högsta kreditbeloppet är 150 000 gulden och längsta lånetiden 10 år.
- b) Särskild kredit kan lämnas till företagare, som drivit sin rörelse i mer än 2 år, och som i samband därmed utan eget förvållande råkat i likviditetssvårigheter. Högsta belopp är 150 000 gulden och längsta lånetid 10 år.
- c) I anledning av ekonomisk samverkan mellan två eller flera företagare kan kredit lämnas för investeringar eller anskaffande av rörelsekapital. Kreditbeloppet skall därvid stå i rimligt förhållande till låntagarnas egna kapital och långfristiga främmande kapital. Något maximibelopp har ej fastställts, men längsta lånetid är 10 år. Statlig garanti utgår med 100 procent.
- d) Kredit kan vidare erhållas för övertagande av en bestående rörelse. I praxis torde lån överstigande 75 000 gulden icke ha lämnats. Längsta lånetid är 10 år. Statlig garanti utgår med 66 $\frac{2}{3}$ procent.
- e) Inredningskredit kan beviljas för finansiering av inredning i en rörelses lokaler och vissa andra utgifter i samband därmed, t. ex lageranskaffning. Till krediten kan även fogas garanti för hyra. Högsta lånebeloppet är 150 000 gulden och längsta lånetiden 15 år. Den statliga garantin uppgår till 100 procent. För köp av tomt eller fastighet kan företagare få hypotekslån mot intecknings-säkerhet inom 85 procent av fastighetsvärdet. Högsta lånebeloppet är 150 000 gulden och halva lånebeloppet skall amorteras inom 15 år. Lån kan lämnas från kreditinstitut av alla slag. Staten garanterar 40 procent av lånebeloppet under 15 år.
- f) Sedan år 1965 kan personer, som avser att starta nya företag erhålla kreditgarantier till maximalt 50 000 gulden. En förutsättning härför är dock att av erforderligt kapital 5 procent insättes av företagaren samt att ytterligare 30 procent erhålles genom normala lånetransaktioner. Staten garanterar 50 procent av lånebeloppet, medan långgivare, borgenssammanslutning eller annan institution ställer garanti för resterande 50 procent.
- g) Slutligen kan direkt borgensfondskredit lämnas till företagare, som drivit sin rörelse mer än två år, och som inte kan erhålla särskild kredit av tidigare angivet slag för att avhjälpa finansiella svårigheter. Högsta lånebeloppet är därvid 10 000 gulden och längsta lånetiden 5 år.

De statsgaranterade krediterna från Middenstandsbank uppgår till omkring 150 milj. gulden pr år. Trots den i många avseenden riskbetonade utlåningen har förlusterna varit förhållandevis obetydliga, nämligen högst 0,5 procent av den totala kreditgivningen.

5. Utvecklingskrediter

För finansiering av tekniska projekt, som inte skulle kunna förverkligas utan statlig kredit, inrättades år 1954 en statlig fond med ett kapital av 20 milj. gulden. Krediterna är endast avsedda att finansiera själva utvecklingsarbetet och således inte det tidigare forskningsarbetet eller den efterkommande exploateringen. I praktiken blir det huvudsakligen de mindre och medelstora industriföretagen som kan draga fördel av denna kreditform.

Lånen får endast i undantagsfall överstiga 500 000 gulden. De beviljas av ekonomiministern, som därvid biträdes av en rådgivande kommitté om 3 personer, det s. k. utvecklingsrådet. I fråga om kreditvillkoren gäller, att låntagaren i rimlig utsträckning skall deltaga med eget kapital i projektet. I allmänhet krävs därvid en andel av 30 procent. Lånetiden är i regel 15 år. Krediten utbetalas efterhand som projektet framskrider, och låntagaren skall avlämna fortlöpande rapporter om arbetets utveckling. Amorteringsvillkoren fastställs sedan projektet fullbordats. Ränta utgår med 5 procent. Om projektet misslyckas, kan resterande skuld avskrivas.

6. *Stiftelsen Industriell Garantifond*

I syfte att möjliggöra anskaffning av riskvilligt kapital till mindre och medelstora företag fattades år 1957 beslut om upprättande av en statlig industriell garantifond (Stichting Industriël Garantiefonds). Fonden, vars kapital uppgår till 30 milj. gulden, skall emittera obligationer på kapitalmarknaden och ställa de därigenom inkomna medlen till näringslivets förfogande. Administrationen omhänderhas av Herstelbank i vad avser kapitalbelopp överstigande 100 000 gulden och av Nederlandsche Middenstandsbank ifråga om lägre belopp.

Avsikten är att företaget, som på grund av sin begränsade storlek inte har tillgång till den normala kapitalmarknaden, skall kunna erhålla kapital från fonden. Fonden blir därvid delägare i företagen. Så fort vederbörande företag ordnat kapitalfrågan på annat sätt, skall fondens engagemang avvecklas.

B. Indirekta stödåtgärder

1. *Inledning*

Ett stort antal institutioner bedriver teknisk och ekonomisk rådgivning. Statens insatser på detta område omfattar en för de mindre och medelstora företagen betydelsefull teknisk rådgivningstjänst, bidrag till regionala s. k. ekonomiska-teknologiska institut, vilka förutom ekonomisk rådgivning fullgör vissa officiella registreringsfunktioner samt härutöver en särskild statlig byrå, som, utöver rådgivning i kredit- och etableringsfrågor, kan sägas ha den dubbla uppgiften att öka den ömsesidiga förståelsen mellan myndigheter och företagare. Vissa statsbidrag utgår också till åtskilliga av de många privata och offentlig-rättsliga (officiella) näringsammanslutningar som bedriver rådgivnings- och upplysningsverksamhet. Sistnämnda institutioner har så gott som uteslutande branschriktad rådgivning, huvudsakligen avseende ekonomiska och administrativa problem. En väsentlig brist i sammanhanget torde dock vara att någon arbetsfördelning aldrig åstadkommits mellan de inom detta område verksamma organisationerna, varigenom en rationell verksamhet försvårats, främst med avseende på den erforderliga geografiska spridningen av rådgivningscentraler. Till följd härav träffades år 1960, efter några preliminära överenskommelser under 1950-talet, ett avtal mellan flertalet berörda sammanslutningar, syftande till att för framtiden samordna och utvidga insatserna på detta område. Tyngdpunkten skulle dock även i fortsättningen ligga på branschriktade rådgivningsbyråer. Verksamheten skall finansieras med statsbidrag och bidrag från organisationer samt, där mera omfattande konsultationer lämnas, avgifter från vederbörande företag. I planerna ingår också en utbyggnad av det s. k. Ambachtszentrum (hantverkscentrum) — ett institut som av vissa centralorganisationer upprättats för hantverkets främjande. Detta institut får till uppgift att bistå branschorganisationerna vid inrättandet av nya rådgivningsbyråer, utarbeta underlag för byråernas rådgivning och handha central utbildning av företagskonsulenter. Ambachtszentrum skall också bedriva direkt rådgivning inom mera speciella

ämnesområden samt fungera som rådgivningsorgan för de branscher som saknar branschriktad rådgivningstjänst.

Vidareutbildningen av verksamma företagare och yrkesutövare handhas i Nederländerna uteslutande av olika bransch- och centralorganisationer. För närvarande utgår statsbidrag endast till tekniska fortbildningskurser. Det förväntas emellertid att en statlig kommitté inom en nära framtid skall framlägga förslag beträffande statliga bidrag även till kurser och undervisning inom företagsledning och närstående ämnesområden. Statliga indirekta stödåtgärder till förmån för mindre och medelstora företag inom främst hantverk och industri förekommer också i form av statsbidrag till Economisch Instituut voor de Middenstand, som har till uppgift att bedriva ekonomisk och social forskning rörande dessa företagskategorier. Slutligen kan nämnas att vissa statsbidrag utgår till centralorganisationen för konsthantverk — Central Orgaan voor het Scheppend Ambacht — för dess verksamhet i syfte att främja export av konst- och kvalitetshantverk.

2. Statlig och statsunderstödd rådgivningsverksamhet

Redan år 1910 lades grunden till en statlig teknisk rådgivningstjänst — Rijksinjunverheidsdienst — med huvudsaklig inriktning på mindre företag. Verksamheten ssyssetsätter för närvarande c:a 80 konsulenter, fördelade på 15 regionala byråer, vilka samtliga arbetar rätt självständigt. Rådgivningen avser främst produktionsutrustning och arbetsmetoder. Huvudbyråer finns dock i Haag, Amsterdam och Delft. I var och en av Nederländernas provinser har vidare staten och vissa större sammanslutningar inom näringslivet upprättat ekonomiska-teknologiska instiut, vilka bl. a. bedriver rådgivning i ekonomiska frågor. Mellan rådgivningstjänsten och instituten upprätthålls regionalt ett nära samarbete. Härutöver har inom ekonomiministeriets avdelning för små och medelstora företag och turism upprättats en särskild rådgivningsbyrå. Denna har till uppgift att lämna information till mindre företag beträffande regeringens ekonomiska politik, möjligheterna att erhålla statligt kreditstöd samt de ofta mycket komplicerade etableringsbestämmelser som gäller för skilda branscher. Dessutom skall byrån bistå statliga, regionala och lokala myndigheter med råd och upplysningar rörande de mindre och medelstora företagens förhållanden, särskilt med avseende på inverkan av förändrad lagstiftning och nya inslag i den ekonomiska politiken. Byrån sysselsätter för närvarande c:a 20 tjänstemän, varav 11 fältkonsulenter, en inom varje provins. Årskostnaderna uppgick år 1964 till c:a 1,4 milj. kronor.

Samtliga ovannämnda former av statlig rådgivning är i huvudsak kostnadsfri för mottagarna och avser små och medelstora företag i alla branscher inom hantverk, industri, handel och servicenäringarna. Den statliga rådgivningen utnyttjas huvudsakligen av företag med mindre än 25 anställda, medan kontakter med företag med över 50 anställda förekommer i förhållandevis begränsad utsträckning.

Trots att staten under efterkrigstiden i allt större utsträckning engagerats i rådgivning av olika slag, spelar de privata och officiella organisationerna inom näringslivet fortfarande en dominerande roll ifråga om både teknisk och ekonomisk konsultverksamhet. För närvarande utgår statsbidrag till sådan verksamhet endast i begränsad omfattning.

3. Forskning

Economisch Instituut voor de Middenstand, som ursprungligen inrättades på initiativ av ett antal branschsammanlutningar, har till uppgift att bedriva forskning rörande ekonomiska och sociala problem med anknytning till de mindre och medelstora företagen inom hantverk, industri och handel. Bland forskningsuppgif-

terna kan nämnas lönsamhetsundersökningar och utredningar beträffande rationaliseringsmöjligheter inom olika branscher. Verksamheten är överhuvudtaget inriktad på att få fram praktiskt användbara resultat och kompletteras av regelbundet publicerade redogörelser för forskningsarbetet. Institutets kostnader täckes till 50 procent av statsbidrag och till resterande del genom verksamhetsbidrag från olika bransch- och centralorganisationer inom ifrågakvarande näringsgrenar. I detta sammanhang kan nämnas att även det halvstatliga Commissie Opvoering Productiviteit (COP) har utfört — i vissa fall i samarbete med ovannämnda institut — ett antal undersökningar i syfte att möjliggöra en förbättring av organisation och företagsledning i de mindre företagen.

VI. Schweiz

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Den schweiziska kreditmarknaden kännetecknas av den rikliga förekomsten av olika kreditinstitut med skilda uppgifter. Karakteristiskt är också att flertalet har en mycket mångsidig verksamhet, varigenom stark konkurrens upprätthålles på så gott som alla områden av kreditmarknaden. Belysande i detta sammanhang är vidare att antalet finansinstitutioner — banker och andra — vid slutet av år 1964 uppgick till nära 1 500. Kapitalmarknaden har sedan lång tid rönt stark påverkan av den tidvis mycket omfattande tillströmningen av utländskt kapital. I sammanhanget kan noteras att gängse marknadsräntesatser internationellt sett är mycket låga; nationalbankens officiella diskonto var således under perioden 1936—1957 oförändrat 1,5 procent. (Exemplet är dock ej helt rättvisande eftersom bankerna på grund av genomgående god likviditet icke haft behov av att upptaga lån i nationalbanken.) Mot denna bakgrund är det naturligt att näringslivets kreditbehov kunnat tillgodoses i större utsträckning än i flertalet andra europeiska länder. Beträffande de mindre och medelstora företagen torde kreditvårigheterna till arten, men ej till omfattningen, vara jämförbara med förhållandena i andra länder. I syfte att kompensera de mindre företagens bristande möjligheter att uppställa realsäkerheter för erhållna krediter, har bildats ett antal s. k. Bürgschaftsgenossenschaften, med uppgift att utfärda borgensförbindelser såsom säkerhet för företagarens upplåning på den reguljära kreditmarknaden. I det följande skall lämnas en framställning beträffande den verksamhet som med stöd av statsbidrag bedrivs av ett antal Gewerbliche Bürgschaftsgenossenschaften med inriktning på mindre företag inom hantverk och industri. Härutöver finns en rad andra institutioner som också utfärdar borgensförbindelser utan särskild inriktning på de mindre företagen. I dessa fall är verksamheten genomgående affärsmässigt upplagd och bedrivs utan statsbidrag. Den schweiziska kreditmarknaden domineras av affärsbankerna. Dessa äro av tre slag; s. k. storbanker, kantonalbanks och lokalbanker. De fem storbankerna är traditionellt inriktade på storindustrins och utrikeshandels kapitalbehov, medan de mindre och medelstora företagens krediter i väsentlig utsträckning tillhandahålles av 28 kantonalbanks, vilka huvudsakligen ägs av kantonerna. Beträffande samtliga affärsbanker gäller att utlåningen icke ens principiellt är begränsad till kortfristiga krediter. Den långfristiga utlåningen är således omfattande, ehuru kredittider understigande fem år dominerar. Bankernas långfristiga engagemang möjliggörs likviditetsmässigt främst av en särskild inlåningsform, s. k. kassaobligationer, ställda på innehavaren med löptider på 3—8 år.

I vissa fall lämnar affärsbankerna lån med amorteringstider upp till 20 år. Räntan för medellånga och långa krediter uppgår till 3,75—5,0 procent.

2. Borgensföreningar

Sedan år 1923 har sammanlagt 11 s. k. Bürgschaftsgenossenschaften upprättats regionalt under medverkan av banker, bransch- och centralorganisationer, enskilda företag och kantonala myndigheter. Föreningarna är sammanslutna i ett centralt förbund, Schweizerisches Verband der Gewerblichen Bürgschaftsgenossenschaften (SVBG), och har till uppgift att genom utfärdande av borgensförbindelser underlätta kreditförsörjningen för mindre företag inom hantverk, industri och handel. Föreningarna åtnjuter statsbidrag. Till följd härav skall föreningarnas stadgar underställas de federala myndigheterna för godkännande.

Genom föreningarnas borgensförbindelser underlättas upplåning i de reguljära kreditinstituten, främst affärsbankerna. Borgensteckning har stadgemässigt begränsats till att avse lån understigande 20 000 SF samt, ifråga om krediter där låntagaren kan erbjuda annan säkerhet, 30 000 SF. Under vissa förutsättningar kan föreningarna, genom att ansöka om SVGB:s godkännande av transaktionen, ställa borgen för krediter upp till 70 000 SF. Amorteringstiden skall understiga 10 år eller, ifråga om lån med kompletterande säkerhet, 15 år. Någon begränsning beträffande godkända låneändamål har icke uppställts.

I syfte att begränsa förlustriskerna har föreningarna förbehållit sig rätten att under borgensförbindelsens giltighetstid upprätthålla insyn över verksamheten inom de låntagande företagen. Kontrollen är av varierande omfattning, men normalt torde granskningen avse både bokföring och eventuell årsredovisning. I samband med borgensteckning lämnar föreningarna också erforderlig rådgivning rörande bokföring och andra ekonomiska eller administrativa problem.

På grund av verksamhetens karaktär har det icke ansetts vara möjligt att låta borgensmottagarna stå för föreningarnas administrationskostnader. Med hänsyn härtill har staten och kantonerna förbundit sig att tillsammans lämna förvaltningsbidrag med totalt 50 procent av ersättningsberättigade administrationskostnader. Så gott som samtliga kostnader är ersättningsbara, således även kostnader för erforderlig rådgivning samt för regelbunden kontroll av låntagarnas bokföring och redovisningshandlingar. Undantag har skett endast för kostnader avseende skatter och allmänna avgifter samt prövning av uppenbart ogrundade borgensansökningar.

Härutöver lämnar staten ersättning med 75 procent av de borgensåtaganden som föreningarna tvingats ersätta på grund av låntagares konkurs o. dyl. I vissa fall kan denna ersättning uppgå till 90 procent av förluster i verksamheten. Intill år 1964 har die Bürgschaftsgenossenschaften utfärdat sammanlagt 16 439 borgensförbindelser på totalt 156 milj. SF. Med nuvarande omfattning av verksamheten uppgår antalet förluster per år till 15—20 med ett totalbelopp av 80—100 000 SF, vilket motsvarar c:a 2 procent av värdet av samtliga åtaganden.

B. Indirekta stödåtgärder

1. Inledning

Teknisk och ekonomisk rådgivning till företag inom hantverk och mindre industri handhas i Schweiz uteslutande av privata företag och sammanslutningar inom näringslivet. I olika delar av landet har bransch- och centralorganisationer upprättat ett trettiotal byråer som sköter bokföring för klientföretag och dessutom bedriver en omfattande rådgivningsverksamhet i ekonomiska och administrativa frågor. Något

statsbidrag synes icke utgå till dessa byråer, men ett mindre antal erhåller ekonomiska bidrag från vederbörande kanton.

I likhet med förhållandet i åtskilliga andra länder har den schweiziska staten påtagit sig en väsentlig del av det ekonomiska ansvaret för att upprätthålla en hög yrkesutbildningsstandard. Ehuru teknisk vidareutbildning och ekonomisk utbildning av företagsledare uteslutande bedrivs av privata institutioner, finansieras undervisningen i stor utsträckning genom statsbidrag. Alternativt utgår statliga stipendier till företagare för deltagande i olika kurser.

En omfattande vetenskaplig forskning rörande de mindre företagens ställning och svårigheter bedrivs av Das Institut für Gewerbliche Wirtschaft i St Gallen. Statens medverkan på detta område har inskränkt sig till vissa anslag vid institutets upprättande. Trots institutets relativt kortvariga verksamhet har redan lämnats viktiga bidrag till kunskapen om och förståelsen för de mindre företagens förhållanden. Även internationellt åtnjuter institutet ett gott anseende för sina forskningsinsatser.

Vidare bör framhållas att staten i Zürich och St Gallen upprättat två institut för teknisk utprovning av nya material med industriell användning samt att vissa statsbidrag utgår till institutioner som bl. a. har till uppgift att främja de mindre företagens exportförsäljning.

2. Vetenskaplig forskning

År 1964 bildades »Institut für Gewerbliche Wirtschaft» såsom en fristående institution i anslutning till Handelshögskolan i St Gallen. Institutet har till uppgift att bedriva vetenskaplig forskning inom nationalekonomi, rättsvetenskap, företagsekonomi och allmän samhällsvetenskap med anknytning till aktuella problem rörande de mindre företagen inom hantverk, industri och handel. I samband med forskningsarbetet bedriver institutet ett omfattande samarbete med andra institutioner och sammanslutningar, både i Schweiz och utlandet. Institutet grundlades med ekonomiskt stöd från staten, kantonen St Gallen samt staden med samma namn och bidrag från en rad olika sammanslutningar inom näringslivet. Vissa driftsbidrag utgår alltså, men numera finansieras institutets verksamhet i allt väsentligt av arvoden och ersättningar för utförda forskningsuppdrag. Institutet utger en kvartals-tidskrift — Internationales Gewerbe-Archiv — vari egna och viktiga utländska forskningsresultat redovisas. Slutligen bör nämnas att institutet bistår företagare med råd och anvisningar rörande problem av ekonomisk karaktär. En indirekt insats på detta område sker också i den formen att företagskonsulter inom näringslivets organisationer regelbundet genomgår grundkurser och vidareutbildning vid institutet.

VII. Storbritannien

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Den övervägande delen av kreditgivningen till mindre och medelstora företag i Storbritannien sker genom olika privata finansinstitut. Direkt statlig långgivning till dessa företag förekommer icke i någon betydande utsträckning. Verksamheten inom The Rural Industries Loan Fund Ltd finansieras dock av statliga medel. Bland de institut, som lämnar långfristig kredit, märks bl. a. försäkringsbolagen. Därjämte sker sådan långgivning genom vissa förvaltningsbolag, handelshus och mäklare. Ett

speciellt institut för ändamålet är The Industrial and Commercial Finance Corporation Ltd (ICFC).

Långivning till mindre företag sker även genom The Charterhouse Industrial Development Ltd, vars verksamhet dock närmast är inriktad på finansiering av företag genom teckning av aktier. Vidare må nämnas ICFC:s dotterbolag Estate Duties Investment Trust Ltd, vars syfte främst är att lämna krediter till företag, som har speciella lånebehov i samband med erläggande av arvsskatt.

Under senare år har tillkommit ytterligare ett speciellt kreditinstitut med särskild betydelse för de mindre företagen, nämligen The Technical Development Capital (TDC), vars uppgift är att bistå företag och enskilda vid kommersiellt utnyttjande av uppfinningar o. dyl. TDC bildades sedan den s. k. Radcliffekommittén år 1959 framlagt en omfattande utredning beträffande den brittiska kreditmarknadens förhållanden. Kommittén ägnade särskild uppmärksamhet åt de mindre företagens kreditproblem, och konstaterade att småföretagen ifråga om möjligheter att få långa krediter är sämre ställda än de större företagen. Med hänsyn till det förhållandevis begränsade kapitalbehovet i varje enskilt fall kunde vare sig försäkringsbolag eller obligationsmarknaden utnyttjas för erforderliga krediter. Beträffande affärsbankernas utlåning, konstaterade Radcliffekommittén att denna traditionellt är kortfristig. Trots detta tillgodoser de engelska affärsbankerna i stor utsträckning medellånga och långfristiga finansieringsbehov. I jämförelse med svenska förhållanden är dock dessa krediter en för låntagaren relativt osäker finansieringsform eftersom de engelska bankerna många gånger genomför en regelbunden nyprövning av utestående krediter. Enligt kommitténs mening borde dessa institutionella brister kunna avhjälpas inom ramen av det existerande kreditväsendet.

Kommittén framhöll också de speciella svårigheter, som uppkommer inom småföretagen när det gäller att exploatera nya uppfinningar eller ny industriell teknik. Det ena problemet härvidlag är, att kostnaderna för utvecklingsarbetet kan vara större i förhållande till småföretagets eget kapital och till dess vinstutsikter än vad kreditinstituten anser försvarligt att bevilja i form av lån. Det andra problemet gäller de ekonomiska riskerna, som vid en kommersiell exploatering av tekniska nyheter sannolikt blir större än vid en expansion med utnyttjande av redan tillämpade produktionsmetoder. Hur lovande nyheten än ter sig, så är riskerna svåra att uppskatta. Detta gör det svårare för ett företag, som vill exploatera en uppfinning, att övertyga potentiella kreditgivare om att deras medel kommer att bli förmånligt placerade. Mot bakgrunden av dessa synpunkter framlade kommittén förslag om inrättande av ett särskilt kreditinstitut i syfte att underlätta den kommersiella exploateringen av tekniska nyheter. Utformningen av The Technical Development Capital skedde också i stort sett i enlighet med kommitténs förslag. Såsom en väsentlig avvikelse härvidlag kan dock konstateras att TDC arbetar utan finansiell stöd från staten.

2. *The Industrial and Commercial Finance Corporation Ltd.*

The Industrial and Commercial Finance Corporation Ltd bildades år 1945 av Bank of England, affärsbankerna och de skotska bankerna. Syftet med institutet är att lämna kredit till både industri- och handelsföretag, särskilt i sådana fall då eljest förekommande möjligheter till bankkrediter inte är tillgängliga. ICFC är sålunda tänkt att komplettera men inte att ersätta övriga finansieringsmöjligheter.

Minimigränsen för lån från ICFC är 5 000 pund, och maximibeloppet vanligen 250 000 pund. Som säkerhet för lånen kan förekomma inteckning i fastigheter, maskiner och inventarier samt pantförskrivning av t. ex. varulager. Några bestämda

regler hur långt institutet kan gå vid sin belåning finnes icke. I fråga om lån mot inteckning i fast egendom torde en belåning upp till 90 procent av fastighetsvärdet kunna förekomma. För mindre välbelägna fastigheter och för mera specialiserade byggnader torde belåningen dock stanna vid 50—60 procent.

ICFC arbetar normalt på affärsmässig grund. För lånen utgår marknadsränta som varierar med hänsyn till säkerheternas art, låntagarens ekonomiska ställning och förväntningarna rörande låneobjektet. Vanligen bestämmes en fast ränta för hela lånetiden. För närvarande ligger räntan vid omkring 7 procent. Amorteringstiden är mellan 10 och 20 år, i undantagsfall upp till 25 år. Den genomsnittliga lånetiden torde ligga vid omkring 15 år. Bevakningen av utestående lån sker bl. a. genom att låntagarna, som regel kvartalsvis, får insända sina räkenskaper till ICFC. Aktieägare i bolaget är Bank of England samt ett antal affärsbanker, De sistnämnda har därvid andelar i proportion till sina tillgångar, mätt efter insättningarna. Några utomstående aktieägare finnes icke. Bolaget har förutom huvudkontor i London avdelningskontor i 9 andra städer. Medel för sin utlåning har bolaget erhållit dels genom det egna kapitalet och tillskott i annan form från aktieägarna, dels genom obligationslån. Bolagets kreditgivning uppgick den 31 mars 1965 till över 63 milj. pund.

Härv torde uppskattningsvis 5 milj. pund utgöra krediter utan bankmässiga säkerheter, dvs. personkrediter o. dyl. Förutom direkta krediter förekommer finansieringsform — The Plant Purchase Scheme — innebär att ICFC inköper maskiner och verktygsutrustning, varefter vederbörande företag övertar anläggningarna genom årliga avbetalningar under normalt 5 år. Genom denna service har företaget möjligheter att förhållandevis snabbt få tillgång till den för en utvidgning av verksamheten erforderliga kapitalutrustningen. Under senare år har ICFC upptagit även leasing på verksamhetsprogrammet. Genom leasing har ett företag möjligheter att utan realsäkerheter och utan belastning av investeringsbudgeten erhalla omedelbar tillgång till erforderlig maskin- och verktygsutrustning. Värdet av utestående leasing-kontrakt uppgick i mars 1965 till c:a 870 milj. pund. I sammanhanget kan nämnas att ICFC år 1952 upprättade ett dotterbolag, Estate Duties Investment Trust Ltd (EDITH), vars huvuduppgift är att lämna lån till familjeföretag som hotas av splittring till följd av arvsbeskattningen vid ägares eller delägares frånfälle. Långivningen sker företrädesvis i form av att bolaget för längre eller kortare tids innehav inköper aktier eller andelar i det berörda företaget. EDITH ställer dock inte anspråk på att erhalla motsvarande inflytande över förvaltningen. År 1964 uppgick bolagets investeringar till 3,7 milj. pund fördelade på c:a 120 företag.

3. *Technical Development Capital Ltd (TDC)*

The Technical Development Capital Ltd bildades år 1962 som ett synbart bevis för att Radcliffekommittén vann gehör för sina synpunkter. Bakom TDC står främst ett antal affärsbanker och försäkringsbolag. Verksamheten bedrivs i nära samarbete med ICFC. TDC har till uppgift att lämna krediter till företag och enskilda för exploatering av kommersiellt utvecklingsbara uppfinningar och nykonstruktioner. Normalt förutsattes att ifrågavarande produkt har lämnat experimentstadiet. Finansiellt stöd till grundforskning o. dyl. lämnas således inte. På grund av långivningens karaktär måste varje kreditprojekt underkastas en omfattande vetenskaplig och teknisk granskning. Beträffande uppfinningar av enskilda förekommer ofta att TDC, istället för att lämna kredit för uppsättning av ett nytt företag, förmedlar kontakter med lämpliga industriföretag som antingen

köper produkten eller framställer densamma på grundval av ett licenskontrakt. Även i detta sammanhang kan givetvis direkta lån erfordras. Utöver den trygghet som TDC erhåller genom den noggranna undersökningen av varje låneprojekt, krävs normalt ej någon säkerhet av låntagare. TDC förbehåller sig dock rätten att uppställa vissa villkor exempelvis rörande produktionsplanering, ledning av projekt etc., såsom förutsättning för utgående lån. Summan av utestående lån och ännu ej infriade kreditåtaganden uppgick vid slutet av år 1964 till c:a 423 000 pund.

4. *The Rural Industries Loan Fund Ltd.*

Utlåningen från fonden handhas av Rural Industries Bureau, vars verksamhet helt finansieras av staten. Lån lämnas för inköp av maskiner och verktygsutrustning, för uppförande eller iordningställande av verkstadslokaler eller för att bereda ett företag tillgång på erforderligt driftskapital. Lån kan utgå med belopp upp till 2 000, 3 000 respektive 5 000 pund. Verksamheten är uteslutande inriktad på att stärka mindre företag inom hantverk och industri utanför de större tätortsområdena. I samarbete mellan fonden och kommunala myndigheter kan också stödprojekt av större omfattning genomföras.

5. *Exportkrediter till mindre företag*

The Export Credits Guarantee Department är en statlig institution med uppgift att lämna exportgarantier mot särskild avgift. Verksamheten är i stor utsträckning inriktad på företag med relativt liten exportförsäljning, totalt ej överstigande 10 000 pund pr år. ECGD lämnar icke direkta exportkrediter — England har ett väl utvecklade system av kreditinstitut med sådan verksamhet — utan garantier för att exportören erhåller sin betalning. Genom dessa garantier förbättras de mindre företagets möjligheter att erhålla normala handelskrediter. Verksamheten bedrivs i huvudsak enligt affärsmässiga principer, men en viss statlig subventionering av garantiavgifterna förekommer.

B. Indirekta stödåtgärder

1. *Inledning*

Beträffande ekonomisk och i viss mån även teknisk information och rådgivning till mindre och medelstora företag kan konstateras att sådana tjänster företrädesvis tillhandahålls av branschsammanlutningar och privata institutioner. Belysande i detta sammanhang är att det statliga stödet för administrativ rådgivningsverksamhet — The Industrial Advice Grants Scheme — utformats såsom ersättning för kostnader i samband med anlitan av privata företagskonsulter. Genom The British Productivity Council finansieras dock staten utredningar och forskning beträffande allmänna industriproblem, främst med anknytning till produktivitets- och effektivitetsfrågor. För en närmare redogörelse för denna verksamhet hänvisas till avsnittet om det närbesläktade Norsk Produktivitetsinstitut.

Statlig rådgivning av teknisk karaktär bedrivs av The Department of Scientific and Industrial Research (DSIR), vars uppgift är att tillhandahålla dokumentation rörande allmänna tekniska framsteg och forskningsresultat med industriell anknytning. DSIR har i olika delar av landet upprättat informationscentraler samt anställt personal för direkt rådgivning till industriföretagen. Verksamheten kompletteras av en bibliotekstjänst med omfattande utlåning av teknisk och vetenskaplig litteratur. Förslag har framlagts beträffande en väsentlig utvidgning av DSIR. Verksamheten finansieras till 50 procent av vardera staten och den brittiska industrin samt dess organisationer. Även The Rural Industries Loan Fund har möjligheter att bistå låntagare med råd i fråga om tekniska problem.

Icke heller i fråga om utbildning av företagsledare förekommer några direkta initiativ från statens sida. På detta område har istället både bransch- och centralorganisationer och affärsmässigt bedrivna företagaresholor en omfattande verksamhet. Till dessa institutioner utgår dock statsbidrag och/eller bidrag från lokala och regionala myndigheter enligt varierande grunder. Samtliga utbildningsinstitutioner är formellt självständiga men en viss samordning av olika utbildningsprogram har skett på statligt initiativ.

Nedan redovisas två särskilda former av statligt stöd till rådgivning och utbildning med avseende på mindre företag inom hantverk och industri. Det bör framhållas att båda initiativen har tillkommit under senare år, varför några erfarenheter från verksamheten ännu ej kan redovisas. The Industrial Advice Grants Scheme fastställdes år 1962 och The Industrial Enterprise Fund bildades år 1964.

2. Statsbidrag för anlåtande av företagskonsulter

The Industrial Advice Grants Scheme infördes år 1962. Systemet syftar till att förbättra den brittiska industrins effektivitet och avser främst de mindre företagen. Genom ansökan till handelsministeriet kan industriföretag erhålla bidrag till kostnader i samband med anlåtande av utomstående konsulter i syfte att förbättra företagets effektivitet. Allmänt gäller att rådgivningen skall möjliggöra en väsentlig effektivitetsökning, exempelvis ifråga om produktionskapacitet, administration eller försäljning. Bidrag kan också utgå för kostnader rörande olika tjänster när det gäller att omsätta lämnade råd och anvisningar i praktiskt handlande, exempelvis kostnader för erforderlig utbildning av personalen, kostnader för en vägledande marknadsundersökning etc.

Bidrag kan för närvarande utgå med 50 procent av nedlagda, styrkta kostnader upp till 5 000 pund. För överstigande belopp upp till maximalt ytterligare 15 000 pund kan bidrag beviljas med $\frac{1}{3}$ av nedlagda kostnader. För bidrag enligt The Industrial Advice Grants Scheme disponeras under perioden oktober 1962 — december 1967 totalt 500 000 pund.

3. Industrial Enterprise Fund

Till handelsministeriets förfogande har nyligen ställts 320 000 pund att användas till

- a) stöd och bistånd till industriföretag
- b) befrämjande av industrins allmänna utveckling, samt
- c) utbildning av företagsledare.

I praktiken torde fonden huvudsakligen komma att användas för det under c) nämnda ändamålet. Såsom förberedelse för fondens framtida verksamhet har en undersökning igångsatts beträffande nu förekommande former av företagsledareutbildning samt möjligheterna att uppnå en samordning av utbildningen inom olika institutioner. Fondens verksamhet granskas fortlöpande av en rådgivande kommitté, sammansatt av representanter för både arbetsgivare- och arbetstagarorganisationer inom industrin.

VIII. Västtyskland

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

Genom det tyska kreditväsendets mångsidiga organisation har ett stort antal kreditinstitut och olika låneformer ställts till näringslivets förfogande. Inte minst gäller detta i fråga om krediter till »der gewerbliche Mittelstand», dvs. mindre och medel-

stora företag inom hantverk, industri och handel. Även i Västtyskland spelar affärsbankerna en viktig roll för hantverkets och småindustrins kreditförsörjning. Beträffande medellånga och långfristiga krediter dominerar dock utlåningen från sparbanker, s. k. »Volksbanken» och kreditföreningar. Dessa tre bankgrupper representerar c:a 45 % av balansomslutningen i landets samtliga kreditinstitut. Härutöver tillkommer vissa speciella kreditinstitut, främst »Industriekreditbank AG», »Kreditanstalt für Wiederaufbau» och »Lastenausgleichsbank». Sistnämnda bank handhar företrädesvis den statliga utlåningen till av flyktingar och krigsskadade bedrivna företag, men har under senare år tilldelats vissa funktioner i samband med de statliga s. k. ERP-krediterna till de normala företagen. Även hypoteksbankerna bedriver en viss långgivning till mindre och medelstora företag.

Utöver de egentliga kreditinstituten förekommer ett antal kreditgarantiföreningar, vilka genom utfärdande av borgensförbindelser verkar för att underlätta kreditförsörjningen inom hantverk, industri och handel.

Den direkta statliga kreditgivningen uppgår till betydande belopp, främst disponerade av den s. k. ERP-fonden, dvs. medel som genom European Recovery Program — Marshallhjälpen — ställdes till tyska statens förfogande för att möjliggöra återuppbyggnad av det tyska näringslivet. ERP-krediter kan under varierande förutsättningar lämnas till i stort sett alla grenar av näringslivet. För hantverkets och den mindre och medelstora industrins vidkommande utgår ERP-krediter, främst i form av särskilda lån för produktionsomställning, etablering respektive nybyggnation av industri- och verkstadslokaler. Av ERP-medel erhåller bl. a. dessa företag också betydande krediter i syfte att främja en ändamålsenlig lokalisering av det tyska näringslivet. Bland andra statliga finansiella stödåtgärder kan nämnas särskilda krediter och statliga beställningar till företag, vilka drabbats av tillfällig konjunktur nedgång m. m. Även vissa delstater lämnar krediter till små och medelstora företag, ofta i samarbete med statliga stödåtgärder på detta område.

Såsom torde framgå av denna kortfattade redogörelse intar hantverket och småindustrin en i kredithänseende gynnsam ställning i det tyska näringslivet. De tyska kreditinstituten har också under senare år haft en genomgående god likviditet, varigenom betydande räntesänkningar åstadkommits. Räntesatsen för kortfristiga lån har reglerats genom federal lagstiftning och torde för närvarande ligga i närheten av 7,5 %, medan långfristiga lån betingar en ränta av 6,25—7,75 %.

Mot denna bakgrund är det föga överraskande att en utredning inom ekonomiministeriet år 1963 beträffande de mindre och medelstora företagens kreditförsörjning kunde konstatera att ytterligare statliga åtgärder på detta område icke var erforderliga. De föreliggande kreditbehoven kunde i full utsträckning tillgodoses av de existerande kreditinstituten. Belysande i detta sammanhang är att bl. a. kreditföreningarna år 1963 tvingades att placera betydande överskottsmedel i statsobligationer. Kommittén rekommenderade dock vissa skattesänkningar i syfte att möjliggöra en förbättrad självfinansiering i de mindre och medelstora företagen.

2. Affärsbanker och hypoteksbanker

Affärsbankernas kreditgivning är i allmänhet kortfristig, och krediterna beviljas vanligen på 6 eller 12 månader. Krediterna förlänges dock ofta, varigenom en i praktiken mera långfristig kreditgivning erhålles. Några legala hinder för affärsbankerna att även lämna formellt långfristiga krediter finns inte. Som säkerheter för lånen utnyttjas bl. a. botteninteckningar i fast egendom, förpantning av inventarier eller lager samt borgen. Några aktuella uppgifter beträffande affärsbankernas utlåning till de mindre och medelstora företagen föreligger icke, men det kan nämnas att år 1962 c:a 80 % av den utestående kreditsumman

avsåg lån understigande 20 000 DM samt att lån upp till 100 000 DM representerade 90 % av utestående krediter. Detta torde innebära att en betydande del av utlåningen går till mindre och medelstora företag.

Hypoteksbankerna är väsentligen inriktade på belåning av bostadsfastigheter, och de synes endast i begränsad utsträckning lämna lån till industri- och handelsföretag. Utlåningen får endast ske mot säkerhet av botteninteckningar i fast egendom. Medel för sin verksamhet erhåller hypoteksbankerna genom obligationsupplåning. Vid utgången av år 1962 uppgick hypoteksbankernas utlåning till små och medelstora företag till 2 680 milj. DM.

3. Sparbanker

Det tyska sparbanksväsendets organisation är ganska komplicerad. De flesta sparbanker har offentligrättslig karaktär genom att kommuner står som ägare, men privata sparbanker förekommer. Utlåningen från sparbankerna sker företrädesvis i form av hypotekslån, dock inte för industribyggnader. Lånen skall i princip vara bottenlån och i allmänhet ligga inom 50 procent av belåningsvärdet.

Sparbankernas tekniska samverkan inom förbundsrepubliken handhas av ett antal girocentraler. Dessa förvaltar även sparbankernas likviditetsreserver och vidarebefordrar centralt utanordnade krediter, t. ex. från Kreditanstalt für Wiederaufbau.

Sparbankernas utlåning har stor betydelse för de mindre och medelstora företagen. Inom detta område bedriver många sparbanker en verksamhet som till karaktären i många avseenden överensstämmer med affärsbankernas mera riskbetonade utlåning. Tyngdpunkten ligger dock på långfristiga krediter med betryggande säkerhet, exempelvis botteninteckningar i fastigheter. Totalt uppgick under perioden 1953—1962 sparbankernas utlåning till små och medelstora företag inom hantverk och industri till 7 400 milj. DM, motsvarande c:a 20 % av den sammanlagda utlåningen. Av detta belopp avser omkr. 9 % medellånga och c:a 43 % långfristiga krediter på normalt högst 15 år. Genomsnittligt uppgår sparbankernas lån till företag till c:a 50 000 DM.

Vidare bör nämnas att sparbankerna i betydande utsträckning lämnar byggnadskrediter. Dessa avser vanligen ej uppförande av industri- och verkstadslokaler, men utnyttjas ändock av de mindre och medelstora företagen i samband med den allt vanligare företeelsen att företag uppför och förvaltar bostadsfastigheter för sina anställda.

4. Volksbanken

De s. k. Volksbanken kan närmast beskrivas som ett slags kooperativa spar- och kreditkassor med begränsad personlig ansvarighet. Institutet har till uppgift att lämna krediter till sina medlemmar. Verksamheten finansieras med inlåning av sparbankskaraktär. De bedriver numera fullständig bankrörelse, och den mest betydelsefulla formen för utlåningen är kortfristiga krediter. En förskjutning mot mera långfristig utlåning har dock skett. Genom samarbete med vissa byggnadssparkassor och hypoteksinstitut kan ytterligare långfristiga krediter förmedlas till medlemmarna. I landet finns omkring 700 Volksbanken, vilka är sammanslutna i 5 regionala centralkassor. Institutet har en egen topporganisation, Der Deutsche Genossenschaft Verband.

Volksbanken har i synnerhet betydelse för handel, hantverk och småindustri. Som säkerhet för lånen erfordras i allmänhet botteninteckningar.

Utlåningen från Volksbanken till mindre och medelstora företag inom hantverk och industri uppgår årligen till c:a 800 milj. DM, motsvarande nära 50 % av ban-

kernas totala kreditgivning. Av den totala utlåningens belopp uppgick år 1962 de långfristiga krediterna till 25 %, vilket innebär en ökning med 8 % från år 1959. Sedan år 1963 har Volksbanken möjligheter att lämna särskilt förmånliga lån till personer, vilka genom ett mångårigt sparande avsett att möjliggöra etablering av egna företag. Sådana lån meddelas med högst 50 000 DM och kredittider upp till 12 år. Räntesatsen är 4 %.

5. *Industriekreditbank AG*

Industriekreditbank AG grundades år 1949 med uppgift att ställa medellånga och långfristiga krediter till förfogande för små och medelstora industriföretag. Aktiekapitalet uppgår f. n. till 66 milj. DM. Banken har lokalkontor i ett tiotal städer. Bolaget lämnar lån på 10—12 års löptid. Lånen lämnas mot fast ränta för hela löptiden och är inte uppsägbara. Som säkerhet för lånen krävs vanligen inteckning, vilken dock inte behöver ha bästa förmånsrätt. Medel för sin verksamhet erhåller banken främst genom att utgiva obligationer.

Under perioden 1949—mars 1963 beviljade banken 18 500 lån på sammanlagt omkr. 3 000 milj. DM. Under verksamhetsåret 1962/63 lämnades 1 200 långfristiga lån på totalt 319 milj. DM. Härav avsåg 287 milj. krediter till mindre och medelstor industri, medan resterande 32 milj. fördelade sig på företaget inom hantverk, handel och transport.

6. *Kreditanstalt für Wiederaufbau*

Kreditanstalt für Wiederaufbau hade ursprungligen till uppgift att underlätta återuppbyggnaden inom alla grenar av det tyska näringslivet i sådana fall, då andra kreditinstitut inte hade möjlighet att ställa krediter till förfogande. Lånen lämnas via andra kreditinstitut och endast i undantagsfall som direkta lån. Anstalten har genomfört en rad speciella hjälpprogram, men den har under senare år alltmer engagerat sig i finansieringen av exporten, framför allt till utvecklingsländerna. Medel för utlåningen erhåller anstalten genom egen upplåning på kapitalmarknaden eller genom krediter hos förbundsrepubliken, den tyska centralbanken och i utlandet.

Under år 1962 lämnade Kreditanstalt für Wiederaufbau direkta investeringskrediter på totalt 558 milj. DM, varav den mindre och framför allt den medelstora industrin erhöll 161 miljoner. Långivningen till hantverks- och serviceföretag uppgick till drygt 33 milj. DM.

7. *Kreditföreningar*

S. k. »Kreditgenossenschaften» spelar en betydelsefull roll i det tyska kreditväsendet. Totalt finns drygt 10 000 sådana föreningar, varav dock det stora flertalet huvudsakligen inriktats på krediter till jordbruk och privatpersoner. Genom det stora antalet har föreningarna emellertid en avsevärd betydelse också för hantverkets och småindustrins kreditförsörjning. Flertalet kreditföreningar — främst s. k. »Spar- und Darlehenskassen och Raiffeisenbanken — är sammanslutna i »Deutsche Raiffeisen-Verband». Utlåningen finansieras med långfristig inlåning av sparbankskaraktär. Den sammanlagda kreditgivningen till företag inom hantverk, industri, handel och servicenäringar uppgick vid utgången av år 1962 till 3 200 milj. DM, motsvarande 39 % av den totala utlåningen. År 1962 avgav centralorganisationen DRV en principförklaring, enligt vilken föreningarna avser att gradvis utvidga kreditgivningen till hantverks- och industriföretag. Detta får betraktas som en naturlig följd av att underlaget för kreditföreningarnas verksamhet delvis förändrats genom den allmänna ekonomiska utvecklingen.

8. ERP-krediter

a) *Omställningskrediter.* Av ERP-medel beviljas krediter till företag, vilka tvingas genomföra omfattande anpassnings- och omställningsåtgärder till följd av att vederbörande bransch undergår väsentliga strukturförändringar i samband med tilltagande utländsk konkurrens. Denna låneform är i princip tillgänglig för små och medelstora företag inom handel, hantverk och industri, men kan av naturliga skäl endast undantagsvis utnyttjas av andra än producerande företag.

Lån beviljas med upp till 75 000 DM, i undantagsfall 100 000 DM — för industri-företag 500 000 resp. 1 milj. DM — under högst 12 år, varav amorteringsfrihet kan meddelas för 4 år. Lånen löper för närvarande med en ränta på 5 %. Låneansökningar kan ställas till flertalet reguljära kreditinstitut, vilka genomför kreditprövning och därefter med rekommendation om tillstyrkan eller avslag vidarebefordrar lånehandlingarna till »Kreditanstalt für Wiederaufbau», som har att fatta slutligt beslut i varje enskilt fall. Endast i enstaka fall torde härvid kreditinstitutens rekommendationer frångås. För krediter erfordras bankmässiga säkerheter enligt de varierande krav som uppställs av de kreditinstitut som mottager låneansökan. För år 1964 hade totalt 25 milj. DM anslagits till omställningskrediter.

b) *Etableringskrediter.* Sedan år 1960 finns möjligheter att erhålla ERP-krediter för nyetablering av företag eller för att möjliggöra inköp av redan verksamma företag. Sistnämnda möjlighet står öppen också vid övertagande av familjeföretag eller viss andel därav. Nyetableringskrediter kan utnyttjas för etablering eller övertagande av företag inom handel och hantverk samt av serviceföretag men icke för industriföretag. Krediter förutsätter också att vederbörande person icke har möjligheter att uppbringa erforderligt belopp genom annan upplåning på rimliga villkor. Erhållna lån får utnyttjas för varjehanda etableringskostnader, exempelvis inköp av verktyg, maskinutrustning eller erforderligt lager, men avser icke att täcka mer än en andel av de totala etableringskostnaderna, och fungerar härvid som komplettering av eget kapital och tillgängliga lånemedel. Lån beviljas med högst 30 000 DM men får ej överstiga ett belopp av 5 ggr det på annat sätt anskaffade kapitalet. Räntesatsen är 5 % och kredit beviljas på maximalt 12 år, varav dock amorteringsfrihet kan medges för 2 år. Bankmässiga säkerheter erfordras och kreditansökan och -prövning sker på samma sätt som beträffande omställningslån. För år 1964 har en statlig låneram på 15 milj. DM anslagits.

c) *Nybyggnadskrediter.* Av ERP-medel kan krediter lämnas till personer som avser att etablera företag i eller flytta redan verksamma företag till nybyggda bostadsområden eller moderniserad centrumbebyggelse. Denna låneform kan utnyttjas av små och medelstora företag inom hantverk, industri och handel samt även av företag, föreningar o. dyl. som för dessa näringars räkning uppför eller iordningsställer lokaler, exempelvis i form av köpcentra, kollektiva verkstadshus eller små-industriområden. Om i sistnämnda fall ett företag övertar lokaler med äganderätt, övertages därigenom också låneansvaret i full utsträckning. Krediterna är avsedda att komplettera kapitalanskaffning i andra former och för närvarande kan lån erhållas med upp till 50 % av de totala byggnadskostnaderna inkl. tomtkostnader. För förskottshyror o. dyl. i fråga om förhyrda lokaler kan lån på maximalt 80 % beviljas. Beviljade lån överstiger normalt ej 75 000 DM, men kan under särskilda förutsättningar uppgå till högst 100 000 DM. Kredittiden uppgår normalt till 17 år, men kan i undantagsfall utsträckas till 20 år. Beträffande lån till förskottshyror o. dyl. har kredittiden dock begränsats till 12 år. I båda fallen finns möjligheter att erhålla upp till 4 amorteringsfria år. Räntesatsen är för närvarande 5 % och bankmässig säkerhet erfordras. Härutöver krävs att varje låntagare skall besitta tillfredsställande

branschkännedom. Låneansökan prövas av flertalet kreditinstitut och vidarebefordras med rekommendation om tillstyrkan eller avslag till »Lastenausgleichbank». Vid behov kan både etableringskredit och nybyggnadskredit erhållas samtidigt, dock med den begränsningen att endast en låneform får användas för att täcka byggkostnader.

För år 1964 anslogs av ERP-medel 25 milj. DM till nybyggnadskrediter.

9. Kreditgarantiföreningar

Efter mönster av schweiziska förebilder började kreditgarantiföreningar (Kreditgarantiegemeinschaften) att bildas efter andra världskrigets slut. Sådana föreningar finns nu i alla delstater. Föreningarna är i juridiskt avseende institutioner med begränsad personlig ansvarighet drivna i aktiebolagsform (GmbH). Bakom kreditgarantiföreningarna står hantverkets och handelns organisationer, i sin tur stödda av affärsbanker, sparbanker och Volksbanken. Ekonomiministeriet har även medverkat vid deras tillkomst.

Kreditgarantiföreningarnas uppgift är att vidga de mindre och medelstora företagens möjligheter att erhålla nödvändiga krediter. Dessa möjligheter har tidigare ofta begränsats av de ifrågavarande företagens svårigheter att ställa för krediterna godtagbara säkerheter. För hantverksföretagen finns sådana föreningar i samtliga delstater, medan särskilda kreditgarantiföreningar för industrin ännu så länge endast förekommer i tre delstater, nämligen Schleswig-Holstein, Niedersachsen och Baden-Württemberg.

De olika kreditföreningarna har uppbyggts efter enhetliga linjer, men de har utvecklats olika. Bl. a. synes bestämmelserna om amorteringsvillkoren för lånen avvika i hög grad mellan de skilda föreningarna. Regionala olikheter synes även föreligga, när det gäller den praxis föreningarna tillämpar att bevilja garantier upp till det fastställda maximibeloppet, 80 000 DM. Vissa föreningar torde i praktiken endast bevilja garantier på ungefär halva detta belopp.

Samtliga föreningar utfärdar borgensåtaganden med högst 80—90 % av lån från de reguljära kreditinstitutionerna. En förutsättning härför är dock att ifrågavarande bank i förväg haft tillfälle att granska låneansökan och därvid bedömt vederbörande företag såsom kreditvärdigt. Vidare krävs att låntagarens bokföring och redovisning möjliggör kontroll av bl. a. omsättning, tillgångar, orderingång och likviditet. Borgensförbindelse gäller för krediter med löptider upp till 12 år, men kan i fråga om byggnadslån o. dyl. förlängas till 20 år. Vid utgången av år 1962 hade hantverkets kreditgarantiföreningar totalt iklätt sig borgensansvar för 124 milj. DM av en total lånesumma på 168 milj. DM. Motsvarande belopp för industrins föreningar uppgick vid samma tidpunkt till totalt 8 resp. 10,5 milj. DM. Genom samfälliga beslut har förbundsstaten och delstaterna åtagit sig att lämna kreditgarantiföreningarna motsvarande garantier för upp till 80 % av de genom borgensförbindelserna möjliggjorda krediterna. Härav svarar staten för 48 % och delstaterna för 32 %. I syfte att ge kreditgarantiföreningarna erforderligt riskkapital har direkta lån av ERP-medel till olika föreningar lämnats på totalt 3,5 milj. DM. För år 1964 uppgick statsanslaget till sådana lån till 1 milj. DM, vari dock ingår lån även till likartade kreditgarantiföreningar inom handel m. m.

Genom föreningarnas borgensåtagande uppstår vissa extra kostnader för låntagarna, dels i form av en engångsersättning för administrationskostnader på 0,75 %, dels i form av särskilda riskavgifter, vilka per halvår uppgår till 0,375 % av det vid utgången av föregående kalenderår kvarstående borgensbeloppet. Dessa avgifter erläggs i förskott av det kreditinstitut som beviljat krediten.

B. Indirekta stödåtgärder

1. Inledning

I Västtyskland finns ett förhållandevis stort antal institutioner som bedriver forskning och utredningsverksamhet beträffande förhållanden och problem i olika sektorer av näringslivet. Av särskild betydelse för de mindre och medelstora företagen inom industri och hantverk är främst »Deutsches Handwerksinstitut» samt »Rationalisierungskuratorium der Deutschen Wirtschaft, RKW». Förstnämnda institut har två huvudavdelningar för resp. ekonomisk-samhällsvetenskaplig forskning och information, rådgivning m. m. Institutet har också inrättat åtta underavdelningar på olika orter i landet. Flertalet bedriver teknisk eller ekonomisk forskning medan två specialavdelningar inriktats på yrkesutbildningsproblem och rättsvetenskapliga frågor. Av institutets underavdelningar har fem organiserats såsom självständiga institutioner vid vissa universitet och tekniska högskolor.

Även RKW bedriver en för de mindre och medelstora företagen inom hantverk och industri betydelsefull verksamhet. Institutet har formen av en ekonomisk förening, vilken enligt sina stadgar genom olika åtgärder skall främja näringslivets, och i synnerhet de mindre företagens ekonomiska och tekniska rationalisering. Enligt de ursprungliga planerna skulle tyngdpunkten ligga på indirekta åtgärder, d. v. s. stöd till och samordning av den verksamhet som bedrevs av andra institutioner, medan RKW:s egna forskningsinsatser förutsattes bli begränsade till i huvudsak utredningar av kompletterande karaktär samt undersökningar som icke kunde genomföras utan initiativ från RKW. I praktiken har emellertid verksamheten koncentrerats på direkt rådgivning till företag samt allmänt forsknings- och utredningsarbete. Samordningsfunktionen är dock fortfarande av central betydelse.

Bland andra institutioner, som helt eller delvis bedriver ekonomisk och social forskning med anknytning till de mindre och medelstora företagens ställning och problem, kan nämnas »Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung» i Essen samt »Institut für Handelsforschung» och »Institut für Mittelstandsforschung» vid universitetet i Köln.

I Västtyskland har under efterkrigstiden upprättats ett rikt förgrenat system av rådgivningsbyråer till tjänst för de mindre och medelstora företagen. Flertalet byråer drivs av regionala s. k. hantverksskammare, d. v. s. obligatoriska samman slutningar av lokala hantverkare inom alla branscher. Hantverksskamrarna har vissa officiella funktioner och är av offentlighetsrättslig karaktär. Utöver dessa byråer, vilka bedriver teknisk och ekonomisk rådgivning finns ett antal specialbyråer för rådgivning i export- eller formgivningsfrågor, upprättade i samarbete mellan bl. a. hantverksskamrarna och »Deutsche Handwerksinstitut». Sistnämnda institut handhar också samordning och utveckling av rådgivningsverksamheten. Uppbyggnaden av rådgivningssystemet har till stora delar finansierats med federala anslag. I sammanhanget kan nämnas att så gott som samtliga byråer tillkommit efter år 1955. Intill dess hade nämligen statens stöd till efterkrigsrekonstruktionen av det tyska näringslivet huvudsakligen inriktats på de större industriföretagen, vilka ensamma antogs ha möjligheter att ingjuta styrka i den tyska ekonomin. Utvecklingen visade dock att även de mindre och medelstora företagen måste tillmätas vital betydelse, varför de statliga krediterna borde kompletteras med indirekta åtgärder i syfte att förbättra dessa företags effektivitet och utvecklingsmöjligheter.

2. RKW

Rationalisierungskuratorium der Deutschen Wirtschaft, RKW, grundlades år 1950 i samarbete mellan statliga myndigheter och ett tiotal större centralorganisationer inom hantverk, industri och handel. RKW har till uppgift att genom olika åtgärder

främja teknisk och ekonomisk rationalisering inom näringslivet och därvid särskilt beakta de mindre och medelstora företagens problem. Enligt stadgarna skall tyngdpunkten ligga på indirekta åtgärder, d. v. s. stöd till och samordning av den verksamhet som bedrivs av andra institutioner, medan RKW:s egna forskningsinsatser förutsätts begränsade till i huvudsak utredningar av kompletterande karaktär samt undersökningar som eljest icke kan genomföras. I praktiken har emellertid verksamheten koncentrerats på direkt rådgivning till företagen samt allmänt forsknings- och utredningsarbete. Detta avser huvudsakligen,

- a) främjande av företagsrådgivning och konsultverksamhet,
- b) vidareutbildning av företagsledare, huvudsakligen inom små och medelstora företag,
- c) metodisk utforskning av praktiskt utnyttjbara rationaliseringsmetoder och -åtgärder, samt
- d) främjande av samarbete mellan olika branscher i syfte att förbättra teknisk och ekonomisk effektivitet.

Utöver den direkta rådgivningen till olika företag förverkligas RKW:s målsättningar också genom andra arbetsuppgifter, bl. a.

- a) upplysningar och bistånd till federala, delstatliga och lokala myndigheter samt privata institutioner i olika rationaliseringsfrågor,
- b) deltagande i och anordnande av konferenser och kurser rörande ämnen med anknytning till allmänna rationaliseringsfrågor,
- c) ekonomiskt och personellt bistånd till andra institutioner för genomförande av rationaliseringsundersökningar m. m.,
- d) allmän dokumentation, analys av teoretiska och praktiska rön och erfarenheter samt information genom tidskriftsartiklar, handböcker o. dyl. RKW utger också två månadstidskrifter, »Rationalisierung» och »Kurznachrichten».

Såsom exempel på aktuella arbetsuppgifter kan nämnas undersökningar, materialutnyttjande, lagerproblem, transportkostnader, marknads- och försäljningsfrågor m. m. samt lönsamhetsundersökningar för olika branscher. Undersökningarna avser både speciella branscher eller branschsektorer och förhållanden bland små och medelstora företag i allmänhet.

RKW drivs utan vinstsyfte såsom en från staten fristående ekonomisk förening. Verksamheten står under uppsikt av en styrelse vari, förutom representanter för statliga myndigheter, ingår företrädare för vetenskap, arbetsgivare- och arbetstagarreföreningar samt privata och offentligrättsliga organisationer inom hantverk, industri och handel. Vid huvudkontoret i Frankfurt sysselsätts nära 200 anställda, medan ytterligare 50 har utplacerats på 10 regionala byråer som täcker hela landet. RKW tillämpar en hög grad av decentralisering och de regionala byråerna har — med undantag för forskning — i stort sett samma slag av verksamhet som RKW centralt. Av praktiska skäl dominerar dock rådgivningsverksamheten, men härutöver anordnas ett stort antal lokala konferenser och kurser i rationaliseringsfrågor genom samarbete med främst olika branschorganisationer. De regionala byråerna administrerar också s. k. Erfa-grupper, d. v. s. lokala branschgrupper av företagare, vilka under ledning av en RKW-tjänsteman regelbundet sammanträffar för att utbyta erfarenheter och dryfta gemensamma ekonomiska administrativa och tekniska problem. För närvarande ingår c:a 7 000 företagare inom en rad olika branscher och från hela Västtyskland i sådana samarbetsgrupper. Till verksamheten utgår ett särskilt statsbidrag på 400 000 DM. Bland andra, främst regionala initiativ kan nämnas kollektiva studieresor för att studera branschförhållanden i andra länder.

Verksamheten finansieras dels med statsbidrag, dels genom avgifter från de företag och organisationer som beställt tjänster från RKW. Således finansieras konferenser,

kurser och studieresor nästan uteslutande av respektive deltagare. Vissa grupper av företag har dock möjligheter att främst av ekonomiska skäl erhålla avgiftsnedsättning. Totalt täcker serviceavgifterna dock inte mera än c:a 25 % av RKW:s totala utgifter. Resterande kostnader täcks dels genom avkastning från ett grundkapital som av ERP-medel reserverades för RKW vid dess tillkomst år 1950, dels genom löpande driftsbidrag från staten. Sistnämnda anslag höjdes kraftigt år 1963 i syfte att möjliggöra en väsentlig utvidgning av RKW:s produktivitetsfrämjande insatser. För år 1964 uppgick det statliga anslaget till produktivitetsfrämjande åtgärder till 10 mil. DM. varav RKW torde ha erhållit 30—40 %.

3. *Deutsche Handwerksinstitut*

Institutet har juridiskt formen av en ekonomisk förening. Medlemmar är landets hantverksskammare samt centrala branschorganisationer inom ett trettiotal hantverks- och småindustribranscher. Verksamheten är starkt decentraliserad. Förutom en central för vetenskaplig forskning, »Institut für Handwerkswirtschaft, München» samt en avdelning för rådgivning, utbildning och information, »Hauptabteilung Praktische Gewerbeförderung, Bonn», har institutet inrättat ytterligare åtta avdelningar för allmän forskning och utredningsverksamhet inom olika områden. Flerparten av dessa avdelningar har organiserats såsom självständiga institutioner vid universitet eller tekniska högskolor. Institutionerna vid universiteten i Berlin, Göttingen och Frankfurt bedriver forskning i ekonomi och samhällsvetenskap medan en avdelning vid tekniska högskolan i Hannover inriktats på praktisk-teknisk forskning. Vid universitetet i Köln finns också en särskild avdelning för yrkesutbildningsfrågor. Härutöver har i Münster, Karlsruhe och München tre självständiga forskningsavdelningar upprättats, vilka bedriver allmän utredningsverksamhet beträffande resp. tekniska, ekonomiska och rättsvetenskapliga frågor med anknytning till de mindre företagen. Sistnämnda institution får ses mot bakgrunden av den omfattande näringslagstiftningen i Tyskland beträffande bl. a. yrkesutövning och företagsetablering inom olika branscher. Samordningen av institutionernas verksamhet handhas av ett huvudkontor, upprättat i anslutning till »Institut für Handwerkswirtschaft» i München medan »Praktische Gewerbeförderung» i Bonn har till uppgift att insamla, analysera och sprida de resultat som uppnås vid forskningsavdelningarna, att främja olika åtgärder i syfte att förbättra hantverksföretagens arbetsförhållanden samt att tjänstgöra såsom samordnande och stödjande organ för den tyska företagsrådgivningen. Sistnämnda uppgift innefattar bl. a. regelbunden utbildning och vidareutbildning av främst hantverksskamrarnas företagskonsulter samt distribution av informationsmaterial, aktuella utredningar m. m. till landets rådgivningsbyråer. Avdelningen tillser också att viktiga problem i rådgivningsverksamheten, exempelvis rörande speciella branschförhållanden, klarläggs genom undersökningar vid forskningsinstitutionerna. »Praktische Gewerbeförderung» arbetar på fyra underavdelningar motsvarande de förekommande typerna av rådgivningsbyråer — teknik, företagsekonomi, formgivning och exportfrågor. En betydande del av verksamheten inom »Deutsche Handwerksinstitut» finansieras genom federala och delstatliga anslag, vanligen avsedda för väl specificerade ändamål. Något driftsbidrag till »Deutsche Handwerksinstitut» som sådant synes däremot icke utgå, men verksamheten vid de till universitet och högskolor anknutna institutionerna finansieras i sin helhet av statsanslagen till vederbörande läroanstalt. De allmänna förvaltningskostnaderna samt verksamheten i övrigt täckes i stället med årliga driftsbidrag från anslutna hantverksskammare och branschorganisationer. För speciella utredningsuppdrag av mindre allmänt intresse erlagger uppdragsgivaren, medlemmar eller andra, särskilda avgifter.

4. Statsunderstödd rådgivning

En väsentlig del av den tekniska och ekonomiska rådgivningen till mindre och medelstora företag inom hantverk och industri har organiserats av Västtysklands hantverkskammare. Samtliga 45 hantverkskammare bedriver en eller flera rådgivningsbyråer. Antalet rådgivningsbyråer har sedan år 1960 fördubblats. För närvarande finns c:a 100 byråer med ekonomisk och administrativ rådgivning samt ytterligare ett fyrtiotal med inriktning huvudsakligen på teknisk rådgivning. Härtill kommer ett antal rådgivningsbyråer med speciella uppgifter, bl. a. 7 centraler för exportrådgivning samt ett tiotal byråer med konsultationsverksamhet i fråga om industriell formgivning. Dessa speciella byråer har upprättats genom »Deutsche Handwerksinstitut» i samarbete med hantverkskamrarna och ett antal bransch- och centralorganisationer inom hantverk och industri. Hantverkskamrarnas rådgivningsbyråer har lagt upp verksamheten efter gemensamma riktlinjer och lämnar bistånd till företag inom alla branscher av både hantverk och industri. Inom vissa branscher har dessutom vederbörande branschorganisationer organiserat egna rådgivningsbyråer i syfte att möjliggöra en mera branschanpassad verksamhet. För närvarande finns c:a 35 byråer av detta slag, varav 10 huvudsakligen sysslar med teknisk rådgivning. Förutom direkt rådgivning har dessa branschbyråer till uppgift att utarbeta grundmaterial och annat underlag för att ge hantverkskamrarnas byråer större möjligheter att tillgodose speciella branschbehov. Samordningen av främst hantverkskamrarnas rådgivningstjänst, men i viss mån även av verksamheten inom övriga rådgivningsbyråer sker genom »Deutsche Handwerksinstitut», som bl. a. handhar utbildning och vidareutbildning av i stort sett alla konsulter inom ovannämnda rådgivningsbyråer. Genom ett enhetligt utbildningssystem, som ännu dock endast delvis genomförts, erhåller nyanställd rådgivningspersonal en ettårig specialutbildning, varav 1—2 månader tillbringas inom någon hantverkskammare, 3—4 månader i praktiskt arbete hos något hantverksföretag samt 7—8 månader i samarbete med en erfaren konsult. Institutet svarar också för insamling och bearbetning samt i viss grad även framställning av allmänt och branschinriktat informationsmaterial i syfte att underlätta konsulternas arbete och därigenom möjliggöra förbättrad service till företagen. För dessa omfattande arbetsuppgifter har institutet upprättat ett antal regionala utredningsbyråer, vilka också bedriver direkt rådgivning beträffande båda tekniska och ekonomiska problem.

Uppbyggnaden av systemet av rådgivningsbyråer har huvudsakligen finansierats genom statsbidrag. Större delen av det löpande arbetet skall dock finansieras med avgifter från klientföretagen. Genomsnittligt torde varje byrå erhålla statsbidrag av storleksordningen 15—20 000 DM vartill kommer driftsbidrag från vederbörande hantverkskammare eller branschorganisation med ungefär motsvarande belopp. I vissa fall utgår också bidrag från delstaterna. Exportrådgivningsbyråerna erhåller något större statsbidrag. Vidare erhåller DHI för sin utbildning- och informationsverksamhet ersättning för huvuddelen av totalkostnaderna från det allmänna statsanslaget för produktivitetens främjande åtgärder.

Slutligen bör nämnas att »Rationaliserungskuratorium der Deutschen Wirtschaft» bedriver en omfattande rådgivning i rationaliseringsfrågor, främst genom sina tio regionala byråer. Denna är i viss utsträckning kostnadsfri.

IX. Förenade Staterna

A. Kreditförsörjning

1. Inledning

De mindre och medelstora företagens ställning inom näringslivet har inte minst

under 1950-talet varit föremål för livlig diskussion i Förenta staterna. Kapitalförsörjningsfrågan har därvid särskilt uppmärksammats, men debatten har även gällt t. ex. skattepolitiken och fördelningen av leveranser till staten. Som en följd av denna diskussion och olika statliga utredningar har särskilda möjligheter till långfristiga krediter för mindre företag tillkommit genom den s. k. Small Business Administration (SBA). Med hänsyn till dels att de federala stödåtgärderna koncentrerats till detta organ, dels att SBA:s omfattande verksamhet i stort sett onödiggjort förekomsten av delstatliga initiativ på detta område, kan den följande redogörelsen väsentligen ägnas åt olika verksamhetsgrenar inom Small Business Administration. Härutöver lämnas dock under punkt 3 vissa uppgifter om särskilda institutioner som upprättats inom handelsdepartementet och General Services Administration med uppgift att bistå de mindre och medelstora företagen.

I Förenta staterna finns ca 14 000 självständiga affärsbanker, varav dock tre fjärdedelar torde ha en inlåning understigande 1 milj. dollars. Affärsbankernas kreditgivning är i USA liksom annorstädes huvudsakligen kortfristig, men företer i detta hänseende betydande skillnader beroende på banklagstiftningen i vederbörande delstat. Flertalet större affärsbanker är däremot underkastade den federala banklagstiftningen, som uppställt vissa begränsningar av den långfristiga kreditgivningen. Allmänt sett gäller dock att affärsbankerna svarar för större delen av de mindre och medelstora företagens kreditförsörjning. Särskilt stor betydelse har härvid den ökade användningen av s. k. »term loans», en speciell låneform av huvudsakligen medellång karaktär.

Även det expanderande systemet av sparbanker har en omfattande utlåning till små och medelstora företag.

Utöver nu nämnda former för kreditgivning må även nämnas de former av företagsfinansiering som sker genom olika speciella finansieringsinstitut, som ägnar sig åt mera riskvilliga kapitalplaceringar, och den långgivning som sker genom olika industriella stiftelser.

2. Affärsbankernas »term loans»

»Term loans» har tillkommit för att fylla särskilt de mindre och medelstora företagens kreditbehov. Av de ändamål som dessa lån är avsedda att täcka må t. ex. nämnas anskaffning av maskiner och annan utrustning, förvärv av befintliga eller startande av nya företag, ökning av det arbetande kapitalet i företaget etc. För närvarande beräknas ca 35 % av affärsbankernas utlåning till handel och industri bestå av »term loans». Löptiden för »term loans» är minst ett år och vanligen högst 10 år. Lånen är i allmänhet amorteringslån med antingen lika stora amorteringar eller mindre amorteringar i början och en större slutlig avbetalning.

Som säkerhet för lånen ligger i många fall en panträtt, t. ex. i maskiner eller annan utrustning. Vid kreditgivningen torde man emellertid som regel fästa större vikt vid det låntagande företagens räntabilitet och ekonomiska ställning än vid de ställda säkerheterna.

Räntan för lånen är beroende av förhållandena i det enskilda fallet. I allmänhet torde den ligga i storleksordningen 6—8 procent med lägre ränta vid större lån.

3. Speciella finansieringsinstitut

Bland mera speciella finansieringsmöjligheter för mindre och medelstora företag må nämnas kreditgivning av särskilda finansieringsorganisationer, »Venture capital organizations», samt vissa stiftelser, »Industrial foundations».

Finansiering genom »Venture capital organizations» avser ofta exploatering av nya projekt. Dessa organisationer, som ofta är finansierade av privatpersoner, läm-

nar därvid inte endast finansiellt bistånd utan engagerar sig även i ledningen för det företag som finansieras, t. ex. genom representanter i styrelsen för företaget.

»Industrial foundations» har till huvudsyfte att stödja lokala företag. Dessa stiftelser är också i allmänhet på ett eller annat sätt anslutna till lokala handelskammare. Utöver långivning kan stiftelserna även vara företagen behjälpliga med att anskaffa tomtmark och lokaler. Finansieringen genom »Industrial foundations» sker antingen genom direkta lån eller genom förvärv av aktier i företaget. Som säkerhet för lånen ställes inteckningar i fastigheter eller maskiner. Inteckningslånen har i allmänhet en löptid av 10 år eller mera och löper med relativt låg ränta. Stiftelsen brukar även utse en representant i styrelsen för företaget, vilken skall kunna följa användningen av de investerade eller utlånade medlen. Lånebeloppet är beroende på storleken av det i företaget insatta kapitalet. Som regel gäller även att låntagaren i första hand skall utnyttja sina egna resurser i största möjliga utsträckning samt även så snart som möjligt söka erhålla kredit från de vanliga kreditinstituten.

4. *Small Business Administration*

a) *Organisation m. m.* The Small Business Administration (SBA) grundades genom Small Business Act av år 1953. SBA, som således är en statlig myndighet, hade ursprungligen karaktären av ett krisorgan, bildat i syfte att underlätta det amerikanska näringslivets omställning till fredsförhållanden efter Koreakriget. Genom en ny lag av år 1958 blev dock SBA en permanent institution i det amerikanska samhällslivet. SBA har till uppgift att bistå »small business» (mindre och medelstora företag) främst genom att underlätta kapitalförsörjning, förmedla statliga beställningar samt bedriva ekonomisk och teknisk rådgivning. SBA har 14 regionala kontor och ca 70 lokala byråer, vilka tillsammans med huvudkontoret sysselsätter omkring 3 500 anställda. Verksamheten omfattar hela USA och de regionala och lokala kontoren har möjligheter att fatta självständiga beslut i fråga om flertalet åtgärder inom SBA:s allmänna verksamhetsprogram. Organisationsapparaten står under ledning av en verkställande direktör (administrator), utsedd av Förenta staternas president med senatens samtycke. Verkställande direktören utser tre assistenter, vilka direkt handlägger den löpande verksamheten inom förvaltnings- och organisationsavdelningen, avdelningen för finansierings- och kreditfrågor respektive avdelningen för statliga leveranser samt teknisk och ekonomisk rådgivning.

Den definition som Small Business Act ger av sitt verksamhetsområde är ganska allmänt hållen. Det konstateras, att »small business» i huvudsak är företag, som ägs och drivs självständigt och som inte har någon dominerande ställning inom sitt verksamhetsområde. I den praktiska tillämpningen tages hänsyn till bl. a. antalet anställda (främst industriföretag) samt omsättningens storlek (handelsföretag). Normalt betraktas industriföretag med mindre än 500 anställda såsom »small business», men gränsvärdena varierar i viss utsträckning mellan olika branscher. Beträffande SBA:s direkta långivning kan nämnas att denna förutom vanliga affärslån även omfattar s. k. »disaster-loans», d. v. s. särskilt förmånliga lån till företag som drabbats av naturkatastrofer o. dyl. För båda låneformerna gäller att SBA, innan finansiellt bistånd lämnas, undersöker andra möjligheter att anskaffa för företaget erforderlig kredit, t. ex. genom banker, lokala kreditinstitut eller, när det gäller större företag, genom obligationsemissioner.

Enligt gällande lag får summan av SBA:s utestående affärs- och katastroflån vid en och samma tidpunkt ej överstiga 1 325 milj. dollars, vari också inräknas verksamhetsårets kostnader för förmedling av statliga beställningar samt för rådgivningsarbetet.

Härutöver kan ytterligare 341 milj. dollars disponeras för lån och utgifter vid genomförandet av målsättningarna i »Small Business Investment Act» av år 1958. Detta belopp avser huvudsakligen lån till s. k. »Small Business Investment Companies» och »Development Companies».

b) *Direkta lån och lånegarantier från SBA.* I fråga om SBA:s egen långivning anges i lagstiftningen, att organisationen kan ge lån för att möjliggöra för mindre företag att finansiera uppförande, ändring eller utvidgning av anläggningar, inklusive förvärv av mark. Vidare kan lånen finansiera förvärv av maskiner och annan utrustning samt lager och material. De kan också ha till syfte att ge erforderligt rörelsekapital för företagets produktion.

Lånen lämnas antingen direkt av SBA eller i samarbete med banker eller andra kreditinstitut, »participation loans». Sistnämnda typ av lån kan lämnas med medverkan av SBA upp till 90 procent av lånesumman. SBA:s del får dock inte överstiga 350 000 dollars till någon enskild låntagare. Lånemedverkan kan ske antingen på »immediate» eller »deferred» basis. I det förstnämnda fallet övertar SBA omedelbart sin andel av lånet, medan vid »deferred participation» SBA lämnar garanti och övertar krediten efter framställning av vederbörande bank. Mellan de olika låneformerna gäller en prioritering, såtillvida att »immediate participation» inte får tillämpas med mindre det visats att »deferred participation» inte kan utnyttjas. Vidare får inte direktlån lämnas om metoden med »participation» i stället skulle kunna användas.

För såväl direktlån som »participation loans» gäller att löptiden inte skall överstiga 10 år. Undantag kan dock ske i fråga om lån för uppförande av vissa anläggningar, då löptiden får vara 10 år med tillägg av den tid som beräknas för uppförandet. Lånesumman i varje enskilt fall får varken vid direktlån eller »participation» lån överstiga 350 000 dollars. Rör det sig emellertid om samarbetande företag har maximibeloppet fastställts till 250 000 dollars multiplicerat med antalet samverkande företag. Räntan på lånen har tidigare varit maximerad till 5 1/2 procent. Denna låga ränta gäller emellertid endast då företaget är beläget i ett område, vars arbetslöshet uppgår till minst 6 procent. Numera kan dock räntan i vissa fall uppgå till endast 4 procent, vilket ligger under vanlig affärsbanksränta.

I fråga om säkerheten för lånen gäller endast en allmänt hållen regel, nämligen att lånen skall utlämnas mot sådana säkerheter som kan anses rimliga för att trygga återbetalningen av lånet. Tre slag av säkerhet synes dock dominera, nämligen fastighetsinteckning, köpekontrakt med vissa äganderättsförbehåll samt s. k. »Chattel Mortgage», vilket närmast kan jämföras med en utvidgad form av det svenska förlagsintekningsinstitutet.

SBA:s direkta låneverksamhet har under senare år expanderat kraftigt. År 1963 beviljades 6 070 lån på sammanlagt 314 milj. dollars, medan motsvarande siffror för år 1965 beräknas uppgå till 13 000 resp. 415 milj. dollars.

Härtill kommer årligen ytterligare ca 10 000 s. k. smålån, huvudsakligen avsedda för handels- och serviceföretag. Lån utgår här med upp till 25 000 dollars på högst 15 år och skall främst komma till användning för modernisering eller etablering av företag. Räntesatsen torde vara något lägre än vid normal bankupplåning. Säkerhetskraven fastställs från fall till fall, men lånen har ofta formen av förtroendekrediter. En förutsättning för lån är dock att kredit på rimliga villkor icke kan uppbringas på annat sätt. Om så erfordras, kan SBA såsom lånevillkor uppställa att vederbörande företagare genomgår lämplig företagsledareutbildning eller vidtager andra åtgärder i syfte att tillförsäkra sitt företag viss framgång. Dessa »smålån» har i stor utsträckning lämnats till företagare i områden med omfattande arbetslöshet.

Härutöver finns ytterligare en speciell låneform, nämligen rena förtroendekrediter

på maximalt 6 000 dollars under högst 6 år. Dessa lån kompletteras ofta med kostnadsfri ekonomisk och teknisk rådgivning genom SBA.

c) *Small Business Investment Companies*. Från år 1958 har SBA givits möjligheter att stödja s. k. Small Business Investment Companies (SBIC) samt lämna lån till sådana bolag. För närvarande uppgår antalet SBIC till över 700.

SBIC-bolagen är enskilda företag, vars bolagsordning dock skall godkännas av SBA. Varje bolag skall ha ett eget kapital av minst 300 000 dollars. Aktierna i bolagen kan förvärfvas av enskilda personer, bolag, försäkringsbolag samt banker och andra finansinstitut. Ingen bank får dock inneha aktier motsvarande mer än en procent av dess eget kapital. För att stödja »Investment companies» kan SBA till varje sådant bolag lämna medel motsvarande högst 150 000 dollars genom förvärv av debentures. Dessa debentures kommer i prioritet efter varje annan obligationsemission som bolaget gör och jämställs med eget kapital. SBA:s insatser i detta fall har således karaktären av förlagslån. Bolagen kan även upplåna medel från andra håll på de villkor som SBA bestämmer. SBA kan också själv lämna lån till bolagen. Summan av sådana lån till varje enskilt bolag får uppgå till högst 50 procent av bolagets eget kapital och totalt ej överstiga 700 000 dollars. Debentures som SBA köpt anses härvid som eget kapital. Begränsningen av SBA:s andel har tillkommit för att hindra att dessa bolag endast blir förmedlare av statliga medel till de mindre företagen. SBA:s kapitaltillskott till bolagen är avsett att stimulera bildande och utveckling av sådana bolag. Huvuddelen av bolagens medel beräknas också komma från enskilt håll.

Utlåningen till företagen kan ske genom köp av antingen aktier och andelar eller debentures och långfristiga lån. Debentures som SBIC-bolag köper skall normalt vara utbytbara mot aktier i det låntagande företaget. Värdet per aktie bestäms då samtidigt med utgivandet av företagets debentures. Dessa debentures måste ha en löptid av minst 5 år, men är även försedda med en klausul, som tillåter låntagaren att betala lånet tidigare efter 3 månaders uppsägning.

SBIC-bolagens utlåning i form av långfristiga lån kan ske till såväl anslutna som inte anslutna företag i syfte att ge företagen erforderliga medel för en sund finansiering, modernisering och utvidgning. Långgivningen till individuella företag får enligt stadgarna ej överstiga 500 000 dollars. Antalsmässigt torde dock endast 6—8 % av antalet beviljade krediter avse belopp överstigande 100 000 dollars. Lånen kan ges direkt eller i förening med andra kreditinstitut. I sistnämnda fall lämnas lånen med »immediate» eller »deferred participation». Vid »deferred» lån får SBIC-bolagets andel utgöra högst 90 procent av den utestående lånesumman vid utbetalningstillfället. Även rena garantiåtagande för lån i andra kreditinstitut förekommer, och begränsas då till 90 % av lånebeloppet. Maximiränta för lånen fastställs av SBA. Löptiden för lånen är högst 20 år. En förlängning av löptiden med högst 10 år är möjlig, om en sådan förlängning bedömes underlätta lånets återbetalning. Kraven på säkerheter är inte närmare preciserade och överensstämmer med de för SBA-lånen ovan angivna. Vidare må nämnas, att inget SBIC-bolag utan tillstånd av SBA får ha mer än 20 procent av sitt kapital placerat som lån eller i annan form hos ett och samma enskilda företag. Flera SBIC-bolag kan dock gå samman om större projekt. Ärligen lämnas SBIC krediter till främst de mindre och medelstora industri-företagen på omkr. 200 milj. dollars. SBA:s totala utestående lån till och kapitalinsatser i SBIC och de under c) nämnda s. k. »Development companies» får dock ej vid någon tidpunkt överstiga 341 milj. dollars. Av detta belopp hade vid utgången av år 1964 130 milj. dollars tagits i anspråk för lån till SBIC.

d) *Local Development Loan Program*. Förutom genom direkta lån till företagen samt lån till SBIC, lämnar SBA också indirekt finansiellt stöd till de mindre och

medelstora företagen i form av lån till delstatliga och lokala s. k. »Development Companies». Dessa bolag företer i fråga om syfte och verksamhet väsentliga likheter med SBIC, men har till skillnad från dessa genomgående upprättats på delstatligt respektive privat initiativ. Bolagen är helt självständiga och SBA saknar både insyn och kontrollmöjligheter. För närvarande finns över 600 bolag av denna typ, varav 50 är »State Development Companies» som av delstaternas myndigheter bildats för att främja all slags företagsamhet — med tonvikt på industriell sådan — inom statens område. »Local Development Companies» har däremot vanligen organiserats av privata intressenter i syfte att lämna finansiellt bistånd till enstaka eller ett fåtal speciella företag. I fråga om verksamhetens omfattning och inriktning på branscher m. m. föreligger dock betydande skillnader mellan olika lokala bolag. I många fall har dessa samma allmänna inriktning på all slags företagsamhet som de statliga bolagen. Vidare förekommer ibland att vederbörande kommun är huvudintressent i de lokala bolagen.

»State Development Companies» kan erhålla lån från SBA i syfte att möjliggöra främst långfristig kreditgivning till mindre och medelstora företag. Lånen löper med 5 % ränta på högst 20 år och får maximalt uppgå till det belopp som bolaget uppbör genom annan upplåning.

Både statliga och lokala Development companies kan erhålla lån på upp till 350 000 dollars för att möjliggöra finansiering av enstaka företag, exempelvis för rationalisering, utvidgning, produktionsomläggning eller inköp av mark, byggnader, råvaror, maskiner eller verktygsutrustning. SBA lämnar i detta fall lån med 4 gånger det belopp som bolaget uppbör i form av eget kapital eller andra lån. Även i fråga om denna låneform söker SBA i största möjliga utsträckning samarbeta med andra kreditinstitut. Lån lämnas på upp till 25 år med normalt 5,5 % ränta. Beträffande båda låneformerna gäller att räntesatsen kan sänkas till 4 % vid utlåning till Development Companies med verksamhet i områden med betydande arbetslöshet.

Slutligen kan nämnas att åtskilliga delstater genom särskild lagstiftning lämnar stöd i olika former till inom staten verksamma Development companies, samtidigt som myndigheterna tillförsäkras en viss kontroll över verksamheten.

Totalt har statliga och lokala Development companies lämnat lån till små och medelstora företag på över 129 milj. dollars, varav ca 87 milj. upplånats från SBA. Under år 1964 lämnade SBA lån på sammanlagt 40 milj. dollars till 270 olika bolag.

5. *Leveranser till staten och underleveranser.*

Alltifrån sin tillkomst har SBA ansett det vara en viktig uppgift att tillförsäkra de mindre och medelstora företagen en rimlig andel av statens beställningar av varor och tjänster. Detta sker genom att enligt gällande lag alla statliga beställningar av varor och tjänster till ett värde överstigande 500 000 dollars, av den upphandlande myndigheten skall granskas med hänsyn till möjligheterna att låta underleveranser utföras av små och medelstora företag. Om möjligheterna härtill betraktas såsom goda, kan vederbörande huvudleverantör genom avtal förpliktas att utlämna lämpliga delar av beställningen till underleverantörer. Några föreskrifter kan dock icke utfärdas i fråga om vilka företag som skall erhålla dessa uppdrag eller beträffande underleveransernas andel av den totala beställningen. SBA har också möjligheter att utvälja lämpliga statliga beställningar, vilka reserveras för anbud från små och medelstora företag, dock endast under förutsättning att ett tillfredsställande antal anbud kan förväntas. En annan form av bistånd med samma syfte lämnas vidare genom att mindre företag, som i konkurrens med andra leverantörer avger lägre

anbud i fråga om en viss beställning, efter ansökan till SBA kan erhålla garanti beträffande sina möjligheter att fullgöra ifrågavarande leveranser. Vidare kan nämnas att SBA regelbundet upprättar förteckningar över statliga beställningar motsvarande värden över 5 000 dollars — beträffande militära beställningar äver 10 000 dollars. Dessa distribueras därefter till företag vilka kan förväntas ha intresse för leveranser till staten. SBA bedriver också en allmän informations- och propagandaverksamhet i syfte att öka de större företagens intresse för ett vidgat utnyttjande av underleverantörer. För dessa ändamål har ett särskilt register upprättats över produktion, kapacitet, utrustning m. m. inom en mängd mindre och medelstora industri-företag över hela landet. SBA:s åtgärder för att tillförsäkra de mindre företagen en skälig andel av leveranser till staten omfattar även statliga forskningsuppdrag eller beställningar av tekniska utvecklingsarbeten.

SBA:s verksamhet i fråga om förmedling av statliga leveranser bedrivs i nära samarbete med försvarsdepartementet och den s. k. General Services Administration, en myndighet som på departementsnivå svarar för genomförandet av en rad statliga uppgifter, bl. a. förvaltning och planering av kommunikationssystem, vägnät och andra offentliga tjänster.

6. *Stöd till teknisk forskning m. m.*

I syfte att delvis eliminera den olägenhet för de mindre företagen som består däri, att dessa endast i mycket begränsad utsträckning har ekonomiska möjligheter att bedriva eget forsknings- och utvecklingsarbete, har SBA fått till uppgift att genom olika åtgärder främja tillämpningen av nya forskningsresultat inom dessa företag. Detta sker främst genom att SBA

- 1) förmedlar statliga kontrakt på forsknings- och utvecklingsarbeten och i samband härmed bistår vederbörande företag med teknisk rådgivning, samt
- 2) lämnar information om forskningsresultat, tekniska nykonstruktioner m. m. som framkommit i samband med statligt eller statsunderstött forsknings- och utvecklingsarbete.
- 3) SBA kan också lämna lån eller förmedla statliga anslag till en grupp samverkande företag, vilka ha för avsikt att gemensamt genomföra ett forsknings- och utvecklingsarbete, vilket bedöms vara av allmänt intresse. Bidrag kan därvid lämnas för upprättande av erforderliga laboratorier, anskaffande av utrustning, anställning av kvalificerade tekniker m. m. samt för eventuella patentansökningar. Bidrag kan också lämnas för att möjliggöra insamling av forskningsinformation avsedd för ett stort antal företag inom en viss bransch.

7. *Rådgivning och forskning rörande småföretagsamheten.*

Samtliga regionala och lokala SBA-byråer har tillgång till ett antal företagskonsulter med teknisk eller ekonomisk utbildning. Dessa lämnar, kostnadsfritt eller mot en förhållandevis låg avgift, råd och anvisningar beträffande bl. a. personalfrågor, bokföring, kostnadskontroll, marknadsföring, produktval, produktionsmetoder och -planering etc. År 1964 introducerades en ny form av rådgivning kallad SCORE — The Service Corps of Retired Executives. Systemet innebär att ett antal pensionerade företagsledare intresserats för att ge småföretagarna råd i ekonomiska och administrativa frågor. Under hitintills ett år har 2 000 personer engagerats i verksamheten och lämnat bistånd till över 5 000 företag. Kostnaderna för SBA inskränker sig till ev. rese- och traktamentsersättningar samt administrationskostnader. Förutom direkt rådgivning till individuella företag, anordnar SBA årligen ett stort antal kurser och konferenser rörande ekonomiska och administrativa frågor. Ofta lämnas

också ekonomiska och personella bidrag till liknande arrangemang av andra institutioner, exempelvis kommuner, vuxenskolor eller branschorganisationer.

Av andra initiativ med liknande syften kan nämnas att SBA utger ett tiotal serier av handböcker m. m. inom främst företagsekonomiska ämnesområden. Som exempel kan anföras »Management Aids for Small Manufacturers», »Small Marketers Aids», »Technical Aids for Small Manufacturers», »Starting and Managements Series» m. fl. Flertalet av dessa kan rekvireras kostnadsfritt. SBA har slutligen till uppgift att insamla och analysera forskningsresultat rörande de mindre och medelstora företagen och deras speciella problem och förutsättningar. SBA har också tillgång till en stab av ekonomer, statistiker, sociologer m. fl., varigenom egna forskningsinsatser möjliggörs. Härutöver lämnas i betydande utsträckning ekonomiska anslag till universitet, statliga myndigheter m. m. för allmänna utredningar och forskning rörande speciella frågeställningar. Under perioden 1960—1964 finansierades drygt 200 sådana undersökningar helt av SBA, vartill kommer åtskilliga bidrag av varierande storlek.

Forskningsresultaten publiceras löpande i skriftserierna »Management Research Summaries» och »Small Business Research Series».

B. Andra indirekta stödåtgärder

1. *General Services Administration*

har upprättat 13 regionala s. k. »Business Service Centers», med uppgift att öka företagens intresse för att göra affärer med statliga myndigheter. Verksamheten består bl. a. av information rörande möjligheterna att erhålla statliga beställningar och rådgivning vid upprättande av kontrakt eller under leveransens utförande. Vidare lämnas råd och anvisningar till företag som tidigare utfört statliga beställningar och som senare av någon anledning råkat i svårigheter, t. ex. dålig lönsamhet, bristande kapacitetsutnyttjande etc.

2. *Department of Commerce*

Handelsdepartementet har upprättat ett antal servicefunktioner, vilka kan utnyttjas av företag inom alla storleksgrupper och branscher. Flertalet serviceformer är dock av särskild betydelse för de mindre företagen. Följande kan nämnas bland andra:

- a) Marketing-kontor, där främst mindre företag kan erhålla råd och vägledning i frågor rörande marknadsföring, reklam etc. Kontoret utger också en månadstidning.
- b) »Industry Divisions» med uppgift att svara för samarbetet mellan statliga myndigheter och företag inom respektive bransch. Både handels- och industriföretag kan genom avdelningarna erhålla information beträffande marknadsförhållanden i in- och utlandet, aktuella forskning, teknologi m. m. För närvarande finns 21 Industry Divisions, vilka även på eget initiativ genomför undersökningar rörande speciella förhållanden och problem inom olika branscher.
- c) En särskild avdelning, »Trade Associations Staff», svarar för information till branschorganisationer o. dyl., samt har f. ö. till uppgift att understödja dessa organisationers ideella verksamhet i företagsamhetens tjänst.
- d) En annan avdelning, »Office of Technical Services», insamlar, analyserar och sprider teknisk information. Under år 1962 distribuerades totalt 56 000 rapporter om tekniska nykonstruktioner, nya forskningsrön m. m. Av materialet hämtades ca 60 % från utländska källor.
- e) I samarbete med SBA har handelsdepartementet inrättat ett antal *exportbyråer*,

vilka har till uppgift att främja de mindre och medelstora företagens export genom att

- 1) med direkta kontakter, konferenser, tidningsartiklar, samarbete med branschorganisationer etc. stimulera lämpliga företag till exportförsäljning
 - 2) lämna anvisningar beträffande erforderliga åtgärder inom företaget för att möjliggöra sådan försäljning
 - 3) lämna råd beträffande förhållanden på ifrågavarande exportmarknad samt bistå vid anskaffande av exportkontakter och exportkrediter, upprättande av avtal, utförande av marknadsundersökningar etc.
- f) Under senare år har påbörjats uppbyggnad av ett antal »Trade Centers», vilka skall fungera såsom permanenta utställningar av amerikanska industriprodukter i utländska handelscentra. »Trade Centers» är i första hand avsedda att utnyttjas av små och medelstora företag, som saknar egna utlandskontakter. Handelsdepartementet lämnar också i stor utsträckning bistånd för sådana företags deltagande i internationella mässor och utställningar.

BILAGA D

Utredning angående företagareföreningarnas kreditberedande verksamhet, verkställd år 1966 av Bohlins Revisionsbyrå AB på uppdrag av 1962 års företagareföreningsutredning

1. Sammanfattning av utredningsresultatet

Undersökningens viktigaste resultat är — med de reservationer, som framgår av beskrivningen över undersökningens uppläggning — i korthet följande:

1. Föreningarna tillämpar sinsemellan olika procedurer vid behandlingen av låneärenden.

2. Dokumentationen i föreningarnas låneakter är i allmänhet otillfredsställande.

3. Insamlingen av uppgifter som grundval för en företagsekonomisk bedömning av de lånesökande är i allmänhet osystematisk och icke lämplig vid mera komplicerade låneärenden.

4. Någon grundlig analys av de lånesökandes bokslut utförs i allmänhet ej, varför föreningarna i stor utsträckning är hänvisade till att förlita sig på, att de lånesökandes redovisning och revisionen av denna är tillfredsställande.

5. Personbedömningen ägnas i allmänhet tillräcklig omsorg.

6. Likviditetsförhållandena torde i allmänhet vara värda ett närmare studium än som nu sker.

7. Inget talar för att den företagsekonomiska bedömningen trots ovan påpekade brister skulle leda till en ur företagsekonomisk synpunkt felaktigt inriktad långivning.

8. Inget tyder på, att brister i de företagsekonomiska förutsättningarna tillåts bli kompenserade av förmågan att ställa säkerheter.

9. I de fall långivning av uttalad, lokaliseringsstödande art förekommit, synes föreningarna ha varit beredda att ge avkall på de företagsekonomiska kraven.

2. Utredningens bakgrund och syfte

I direktiven till 1962 års företagareföreningsutredning framhöll departementschefen bl.a.:

”.. blir uppgiften i första hand att bestämma dels den närmare arten och omfattningen av den kreditberedande och rådgivande verksamheten, dels inom vilken organisatorisk ram, med vilken personal och på vad sätt denna verksamhet skall bedrivas.”

Under utredningsarbetets gång har det visat sig svårt men samtidigt betydelsefullt att få en uppfattning om omfattningen och inriktningen av företagareföreningarnas kreditberedande verksamhet. Utredningen har följaktligen beslutat, att låta utföra bl.a. denna kompletterande utredning. Med denna utredning har man avsett

(I) att belysa den företagsekonomiska prövning, som ansökningar om hantverkslån underkastas inom företagareföreningarna samt

(II) att bedöma i vilken utsträckning företagareföreningarna före författnings-

ändringen den 1/7 1965 beviljat hantverkslån, där kraven på den lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar minskats till förmån för lokaliserings- och/eller sysselsättningspolitiska synpunkter.

2.1. Använda symboler

De i föreliggande undersökning ingående företagareföreningarna har icke namngivits. I den följande framställningen symboliseras i stället varje förening av någon av bokstäverna a—h. Det bör observeras, att dessa beteckningar inte har något samband med gängse länsbokstäver.

3. Intervju med föreningsdirektörerna

3.1. Redogörelse för informationsvägarna

En översiktlig beskrivning över behandlingen inom föreningarna av det material, som insamlas innan beslut fattas i ett låneärende, lämnas i bilaga 1 (här ej medtagen).

Sammanfattande promemorior för varje låneärende förekommer i alla undersökta föreningar utom två. a-föreningen använder denna PM endast som underlag vid det sammanträde, då lånebeslutet fattas; i övriga föreningar utsänds PM till arbetsutskottets resp. föreningsstyrelsens ledamöter i god tid före sammanträdet.

I de flesta av de undersökta företagareföreningarna innehåller enligt föreningsdirektörernas utsago den föredragandes presentation av ärendet inget förslag till beslut. Givetvis kan det dock inte undvikas, att hans personliga uppfattning påverkar föredragningen. I vissa fall kan man tillskriva företagareföreningsdirektören en rent beslutande roll. Det mest flagranta fallet är d-föreningen, där föreningsdirektören enligt egen uppgift inte lämnar ut ansökningsblanketter förrän han skaffat sig en bild av det lånesökande företaget och anser sig kunna tillstyrka lånet.

Det förekommer rätt allmänt inom föreningarna, att enskilda styrelseledamöter under sammanträdets gång kan komplettera föreningsdirektörens föredragning. Dessa kompletterande upplysningar rör i allmänhet den lånesökandes personliga kvalifikationer.

I de undersökta låneakterna har påträffats låneansökningar med tillhörande bilagor, promemorior och styrelseprotokoll, arbetsanteckningar tillkomna vid utarbetande av promemorior och vid förberedelser för muntlig föredragning, korrespondens med lånesökande och andra under hand infordrade uppgifter i samband med behandlingen av låneärendet.

Olika personers arbetssätt ger givetvis upphov till olika fylliga anteckningar.

Inom olika föreningar har vidare olika praxis utbildats såväl beträffande det skriftliga materialets omfattning som hur stor del av detta som sparas. Sambandet mellan den företagsekonomiska prövning som i realiteten har utförts och den bild av prövningen, som det skriftliga materialet (dokumentation) ger, är icke direkt åtkomligt med de av oss valda undersökningsmetoderna. Ett studium av handläggningen sådan denna visas i bilaga 1 ger dock en allmän uppfattning om relationen reell prövning — dokumentation. Denna uppfattning nyanseras ytterligare genom de uttalanden av föreningsdirektörerna, som redovisas i nästa avsnitt.

3. 2. Dokumentationens omfattning

Redan under förarbetet stod det klart, att dokumentationen i företagareföreningarnas låneakter endast i begränsad omfattning avspeglar den bedömning av den lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar, som utförs inom föreningarna. I en särskild intervju har vi försökt klarlägga föreningsdirektörernas uppfattning om hur låneakterna avspeglar den verkligt utförda företagsekonomiska prövningen. Resultatet framgår av nedanstående tablå.

Föreningsdirektörernas åsikt: Dokumentationen i låneakterna avspeglar den företagsekonomiska prövningen	Förening							
	a	b	c	d	e	f	g	h
mycket bra								
bra	X	X				X		X
dåligt			X		X			
mycket dåligt								
inte alls				X				

Föreningsdirektören i g-föreningen har valt att göra ett särskilt uttalande:

"Dokumentationen i låneakterna återspeglar i ca 60 % av fallen den företagsekonomiska prövningen. I övriga fall har rent subjektiva bedömanden funnits jämväl med de företagsekonomiska."

3. 3. Den företagsekonomiska prövningens kvalitet

Vi har också frågat föreningsdirektörerna vilken uppfattning de har om den företagsekonomiska prövningens kvalitet. Bedömningen skulle ske utan hänsyn till tillgängliga resurser, d.v.s. akut brist på medhjälpare skulle icke medföra ett lägre betyg än om bristen inte funnits. Svaren framgår av nedanstående.

Den företagsekonomiska prövningen utan hänsyn till tillgängliga resurser är	Förening							
	a	b	c	d	e	f	g	h
mycket god								
god	X		X	X		X		X
dålig					X			
mycket dålig								

Föreningsdirektören i b-föreningen anser sin företagsekonomiska prövning vara "icke helt tillfredsställande". e-föreningens direktör sätter betyget dålig, "om man med företagsekonomisk prövning menar analyser av vinst- och förlust- och balansräkningarna". g-föreningen: "Ej möjligt att ge ett entydigt svar. Den företagsekonomiska prövningen kan betygsättas från mycket god till mycket dålig."

4. Undersökningens uppläggning

4. 1. Valda arbetsmetoder

Undersökningen utgör ett studium av beteendet hos den beslutsfattande instansen hos företagareföreningarna, vilken beviljar eller avslår låneansökningar. (För enkelhetens skull bortser vi från övriga, tänkbara beslut).

Avgörande för beslutet är då endast de egenskaper, som beslutsfattaren uppfattar hos låneansökningarna. Egenskapen företagsekonomiskt motiverad skall alltså läsas "den styrka med vilken företagsekonomiska motiv talar för att ansökan beviljas".

Det är icke möjligt att direkt observera och mäta styrelsens uppfattning vid lånetillfället. Styrelsens uppfattning vid en senare tidpunkt saknar betydelse. Observationer och mätningar måste i stället göras på basis av det material, som var tillgängligt för styrelsen vid dess beslut. I praktiken torde detta material i större eller mindre utsträckning vara dokumenterat i företagareföreningarnas låneakter.

Med utgångspunkt från vårt ovan formulerade syfte konstruerades ett frågeformulär. För delsyfte I, att belysa den företagsekonomiska prövningen, ställdes ett hundratal frågor angående omfattningen och inriktningen av dokumentationen i låneakterna. För delsyfte II, att utreda i vilken utsträckning avkall gjorts på den företagsekonomiska prövningen till förmån för lokaliserings- och/eller sysselsättningspolitiska synpunkter, gjordes en värdering av de lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar på basis av den föreliggande dokumentationen i låneakterna. Värderingen skedde i form av en betygssättning av de lånesökande efter en skala 1—5, där betyget 5 motsvarade "mycket goda förutsättningar".

Såväl mätningen av dokumentationens omfattning som bedömningen av de lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar uppdelades i bedömningsgrupper avseende

- A den lånesökandes resultatmässiga förutsättningar
- B den lånesökandes likviditetsmässiga och finansiella förutsättningar
- C den lånesökandes marknadsmässiga förutsättningar
- D den lånesökandes personella och organisatoriska förutsättningar
- E den lånesökandes produktionstekniska förutsättningar

Ovanstående gruppindelning är godtycklig och användes för att underlätta materialinsamlandet och redovisningen av resultatet.

Det stod från början klart, att konstruktionen av frågeformuläret inom avsnitt I (dokumentationens omfattning) skulle komma att innebära en rad svårlösta problem. Framst uppstod problemet att få en sådan utformning, att olika nyanser i enskilda delar av dokumentationen så långt möjligt skulle framgå vid uttydningen. Ett mycket detaljrikt frågeformulär skulle å andra sidan kräva längre genomgångstid. Den relativt allmänna utformningen av frågorna i formuläret framkom således genom en kompromiss mellan ovannämnda faktorer.

Ett annat centralt problem var det omfattande behovet av definitioner av använda begrepp. Med hänsyn till att flera personer skulle begagna formuläret (se nedan) kunde missuppfattningar lätt uppstå. Trots detta definierades endast ett mindre antal begrepp. Risker var nämligen enligt vår uppfattning att utredarna skulle läsas av en definition och förhindras att göra kompletterande kommentarer angående snarlika fall. Den uppenbara nackdelen med den valda metodiken är risken för felbedömningar av det på fältet hopsamlade materialet samt bristande jämförbarhet mellan föreningarna. Sistnämnda faktor får dock anses vara relativt oväsentlig för vårt syfte.

Frågeformuläret testades genom analys av 20 låneärenden inom en företagareförening. Föreningen utvaldes med särskild hänsyn till dess geografiska läge nära Stockholm. Dessutom krävdes, att dokumentationen skulle vara något mindre omfattande än genomsnittet, ett krav, som så vitt vi då kunde finna, tillgodosågs.

Den viktigaste erfarenheten från provundersökningen var, att dokumentationen i låneakterna vid en jämförelse med de uppgifter vi fick från föreningsdirektören inte avspeglade den i verkligheten genomförda företagsekonomiska prövningen. Detta innebär, att en genomgång av dokumentationen i och för sig skulle innehålla brister vad beträffar omfattningen av den företagsekonomiska bedömningen. Det visade sig emellertid mycket svårt att under givna förutsättningar komma närmare utredningens egentliga syfte.

På en punkt kunde dock vissa förbättringar åstadkommas. Vid en direkt kontroll med föreningsdirektören eller den konsulent, som behandlat ärendet, kunde t.ex. i flera fall erhållas hänvisningar till tidigare låneärenden med samma låntagare och därigenom ett något fylligare material. Vi beslöt därför att inför huvudundersökningen generellt komplettera frågeformuläret med dylika, begränsade intervjuer.

Efter testen av frågeformuläret genomfördes huvudundersökningen i åtta utvalda företagareföreningar med en tidsinsats av en vecka per förening. Genomgången i dessa föreningar omfattade således dels det skriftliga materialet i låneakterna, dels kompletterande personliga intervjuer med föreningsdirektörerna och berörda konsulenter. Arbetet hos föreningarna utfördes av sex civilekonomer, i allmänhet auktoriserade revisorer, anställda vid Bohlins Revisionsbyrå AB.

4. 2. Medtagna företagareföreningar

För undersökningen utvaldes åtta föreningar. Urvalet styrdes huvudsakligen av direktiven till den kompletterande utredningen. Något slumpmässigt urval ur de 25 föreningarna har således ej varit aktuellt. Olika typer av föreningar medtogs dock i undersökningen. Hänsyn togs därvid främst till föreningarnas storlek mätt i antal beviljade direktlån och totalt lånebelopp, de lånesökandes fördelning på branscher samt föreningarnas geografiska belägenhet.

4. 3. Undersökt period

Med hänsyn till vårt delsyfte II valdes undersökningsmaterialet med utgångspunkt från sådana låneansökningar, som behandlats före 1/7 1965. Hur långt perioden kom att sträcka sig bakåt i tiden varierade starkt mellan olika föreningar, beroende på förekomsten av ansökningar, som i övriga avseenden (se 4.4.) kunnat uppfylla de ställda kraven. Samtliga undersökta låneärenden har dock behandlats under perioden 1961—1/7 1965.

Den relativt långa undersökningsperioden kan givetvis inrymma väsentliga förändringar i den kreditberedande verksamheten inom den enskilda föreningen med en oenhetlig bild av föreningens lånehandläggning som resultat av vår undersökning.

4. 4. Undersökt material

Den viktigaste källan för observationer har utgjorts av de särskilda låneakter, som i samtliga föreningar finns upplagda för varje låneärende. Denna dokumentation har i första hand utgjorts av låneansökan, i allmänhet upprättad på föreningens tryckta formulär, kompletterad med årsredovisningshandlingar, särskilt utförda marknadsöversikter, prognoser o.d. samt företagareföreningens egna analyser, sammandrag och kommentarer.

Av kostnadsskäl beräknades den totalt tillgängliga tiden per förening till en vecka, vilket antogs medge en genomgång av ca 20 låneakter per förening. I verkligheten visade det sig, att denna riktsiffra stämde tämligen väl. Det verkliga antalet genomgångna låneakter varierade mellan 17 och 25.

I syfte att underlätta bedömningen i avsnitt II (de lånesökandes företagsekonomiska kvalitet) begränsades undersökningen till ansökningar som avsåg företag inom träindustri respektive metall- och verkstadsindustri. Under åren 1961—1963 representerade dessa båda branscher 55—60 % av det totalt beviljade lånebeloppet.

För att icke belasta undersökningen med de relativt talrika, smärre låneansökningar, vilka motsvarar en tämligen begränsad del av det totala lånebeloppet,

fastställdes en undre beloppsgräns till 30.000 kr för ansökt lånebelopp. Effekten av denna avgränsning mätt i beviljat kreditbelopp antyds av siffror över beviljade lånebelopp 1961—1963 för samtliga föreningar i landet. Dessa siffror visar, att ca 35 % av det totalt beviljade lånebeloppet avsåg låneärenden på upp till 30.000 kr. För antalet låneärenden innebar denna avgränsning, att ca 65 % av dessa kunde avskiljas från undersökningsmaterialet.

5. Resultat av huvudundersökningen, del I

Nedan redovisas resultatet av undersökningens primära del. Materialet har bearbetats systematiskt och redovisats i tabellform för företagareföreningsutredningen. I föreliggande redogörelse har tabellerna slopats och ersatts med en verbal sammanfattning.

5.1. Statistik över genomgångna låneansökningar

För samtliga undersökta låneärenden noterades vissa statistiska uppgifter, som redovisas i sammandrag nedan:

Branschfördelning

	Antal låneärenden med anknytning till		Totalt
	Mek. verkstads- industri	Träindustri	
Beviljade	77	57	134
Avslagna	3	12	15
Totalt	80	69	149

Fördelning efter omsättningens storlek

	Omsättningssumma			Totalt
	< 100 000 ej aktuell	100 000— 1 000 000	> 1 000 000	
Beviljade	23	86	22	134
Avslagna	2	10	—	15
Totalt	25	96	22	149

Bolagsform	Aktiebolag	Enskild firma	Övriga former	Totalt
Beviljade	75	50	9	134
Avslagna	6	7	2	15
Totalt	81	57	11	149

	Ansökt lånebelopp i tkr.					Totalt
	30—40	41—50	51—60	61—70	71—80	
Beviljade	26	49	14	8	37	134
Avslagna	1	7	3	—	4	15
Totalt	27	56	17	8	41	149

5.2. Uppgifter om de lånesökandes resultatmässiga förutsättningar

I en företagsvärdering ingår traditionellt balansanalysen som en viktig del. Analysen går normalt ut på en bedömning av företagets räntabilitet, finansiering, likviditet och soliditet. Räntabilitetsbedömningen, som också utgör en del av prövningen av företagets resultatmässiga förutsättningar, bygger oftast på en bearbetning och värdering av företagets externa räkenskapsmaterial. Den i räkenskaperna ingående vinst- och förlusträkningen blir i allmänhet föremål för

en justering med hänsyn till extraordinära kostnader och intäkter, i första hand inom företagens huvudrörelse. Det på så vis framräknade, korrigerade nettoresultatet jämföres sedan med olika data, t.ex. motsvarande siffra föregående år, i förhållande till omsättningen, utbetalda löner etc.

Den tämligen knapphändiga litteraturen om kreditbedömning ger inga upplysningar om i vilken utsträckning korrigerade nettoresultat framräknas vid analys av en lånesökandes resultat och resultatutveckling. I en utredning angående våra affärsbankers balansanalyser fastslås dock, att bankernas analysformulär upptar en siffermässigt preciserad nettovinst.

Korrigerad resultaträkning med angivet, korrigerat nettoresultat förekom i de undersökta låneakterna i ganska begränsad utsträckning. Endast hälften av föreningarna uppvisade dylika beräkningar i mer än 50 % av antalet fall där en dylik beräkning kunde förväntas. I e-föreningen återfanns endast ett fall, i d-föreningen tre fall. Beräkningarna hade i regel gjorts för tre år, men tre föreningar hade i de flesta fall begränsat sig till året som gått till ända närmast före ansökningstillfället samt räkenskapsåret dessförinnan. En dylik begränsning av jämförelsen till endast två år ger enligt vår uppfattning i allmänhet en alltför ofullständig bild.

Att så få korrigerade resultaträkningar kunnat återfinnas i de undersökta låneakterna beror framför allt på att vi endast tagit hänsyn till sådana fall där det korrigerade nettoresultatet framgått av dokumentationen, e-föreningen t.ex. utgick i sina PM från den officiella årsredovisningen och lämnade såsom kommentarer till denna vissa uppgifter om dold reserv i varulager, ägarens privatuttag etc. Anledningen till att dylika fall icke beaktats är framför allt, att man av dokumentationen knappast kan sluta sig till, huruvida dylika resultatkorrigerade uppgifter verkligen utnyttjats för korrigering av den redovisade vinsten.

Korrigeringen i ovannämnda resultaträkningar hade genomgående gjorts för förändringar i varulagerreserven. Tre av föreningarna hade dessutom i de allra flesta fall korrigerat det bokförda resultatet med hänsyn till extraordinära avskrivningar å anläggningar samt för skillnaden mellan beräknad och verkligt uttagen ledarelön. Endast g-föreningen hade genomgående tagit hänsyn till extraordinära avsättningar och reserveringar på ett sådant sätt att detta framgick av dokumentationen. Det förefaller emellertid sannolikt, att låneakterna avspeglar en utförd prövning i detta avseende endast om prövningen gett upphov till justering av det bokförda resultatet. Flera av föreningarna arbetar nämligen med ett enklare formulär för resultatkorrigering. Denna blankett upptar dock inte i någon av de undersökta föreningarna någon särskild rad för extraordinära avsättningar och reserveringar.

Den relativt allmänt förekommande korrigeringen för förändringar i varulagerreserven kan förstås mot bakgrund av lagerreservens stora betydelse som resultatutjämningsinstrument. Det bör dock framhållas, att den skenbart lättberäknade varulagerreserven i verkligheten oftast kan vara ytterst svår eller omöjlig att beräkna exakt. Följden blir givetvis, att en felaktig beräkning av förändringar i reserven får betydande effekter på beräkningar av den korrigerade nettovinsten. De siffror som anger förekomsten av uppgifter om inkurans i varulagret (se 5.3) tyder på, att föreningarna i allmänhet ägnat alltför liten uppmärksamhet åt detta problem.

Det korrigerade resultatet hade i endast fyra föreningar relaterats till andra räkenskapsdata. Tre av föreningarna hade nästan genomgående beräknat resultatet i procent av omsättningen, medan en förening gjorde denna beräkning i hälften av antalet aktuella fall. Sistnämnda förening hade dessutom i 50 % av

fallen satt resultatet i relation till ett korrigerat eget kapital, något som den var ensam om bland de undersökta föreningarna.

En analys av ett företags räntabilitet omfattar ofta en resultatanalys för olika verksamhetsgrenar. Sådana analyser återfanns i en tredjedel av b-föreningarnas låneakter. Ingen annan förening hade dokumenterat dylika analyser.

Syftet med resultatanalysen torde främst vara att fungera som underlag för en bedömning av den framtida resultatutvecklingen. De intryck, som den historiska analysen förmedlar, kan dock oftast med fördel sammanföras med andra faktorer i en resultatbudget för den närmaste framtiden. Material i låneakterna, som tydde på att dylika beräkningar gjorts, förekom hos b-föreningen i 60 % av antalet fall. Övriga föreningars akter saknade helt eller uppvisade dylika beräkningar endast i ringa omfattning. Beräkningar kan givetvis även ha gjorts i dessa föreningar, t.ex. vid föreningsdirektörens besök hos den lånesökande, utan att detta dokumenterats. Det kan inte heller uteslutas, att utredarna tolkat begreppet resultatbudget något olika.

Den i undersökningen redovisade förekomsten av resultatbudgets är emellertid så ringa, att budgetbedömningen i detta avseende knappast kan ha haft någon mera allmän omfattning. Direktören i a-föreningen säger dock, att man tar del av de budgets som eventuellt finns upprättade av det lånesökande företaget, men att man icke tar någon större hänsyn till dessa, eftersom man av erfarenhet vet, att siffrorna i regel är alltför optimistiska.

Föreningen försöker i stället bedöma resultatutvecklingen med utgångspunkt från de redovisade överskotten och därefter försöker man beräkna resultatet av den investering man har för avsikt att göra med det sökta lånet. Hur, och i vilken omfattning dessa beräkningar utförts framgår som tidigare framhållits ej av de granskade låneakterna.

5.3. Uppgifter om de lånesökandes likviditetsmässiga och finansiella förutsättningar

Liksom räntabilitetsanalysen kräver en justering av den officiella vinst- och förlusträkningen förutsätter analysen av likviditet, finansiering och soliditet i allmänhet en viss korrigering av den externa balansräkningen. Medan räntabilitetsberäkningen arbetar med en korrigerad nettovinst krävs inte i lika hög grad en precisering av det "verkliga" egna kapitalet vid analys av finansiering och soliditet.

Trots detta förekom korrigerade balansräkningar (med det korrigerade egna kapitalet redovisat) i ungefär samma omfattning som korrigerade resultaträkningar. Omfattningen av resultatjämförelser med det korrigerade egna kapitalet hos b- resp. g-föreningen sammanföll så nära med omfattningen av korrigerade balansräkningar, att ändamålet med balanskorrigeringen kan antas ha varit just resultatjämförelsen. Varken a-föreningen eller c-föreningen uppvisade dock denna överensstämmelse.

De fyra föreningar, som praktiskt taget inte uppvisade något enda fall av balanskorrigering baserade sina PM på de officiella balansräkningarna, en teknik som för övrigt användes även vid presentationen av resultatdata. Detta förfarings-sätt kan enligt vår uppfattning starkt ifrågasättas, även om kompletterande uppgifter lämnas i redogörelsen.

Där justering av den officiella balansräkningen över huvud taget förekom, korrigerades i allmänhet det bokförda egna kapitalet för dold reserv i varulager. Endast två av de undersökta föreningarna gjorde justeringar i balansräkningen

för andra poster. I gengäld gjordes inom dessa båda föreningar relativt omfattande korrigeringar för dold reserv i fastigheter, maskiner och i någon mån för andra reserver. b-föreningen tog dessutom hänsyn till latent inkomstskatteskuld. I några enstaka fall förekom beaktande av latent skuld för utskiftningsskatt. Det kan tilläggas, att våra större affärsbanker enligt en utredning 1961 inte heller upptar några sådana skatteskulder i sina analysformulär.

Uppgifter om taxeringsvärden och brandförsäkringsvärden på olika typer av tillgångar är ofta goda hjälpmedel vid bedömning av tillgångarnas "verkliga" värde. Dylika uppgifter infordrades också allmänt av samtliga föreningar. Det bör emellertid observeras, att dessa uppgifter också kan ha använts enbart såsom underlag för bedömning av erbjudna säkerhetens värde. En fördelning av maskiner och inventarier på olika anskaffningsår, vilken kan ses som en mera renodlad bedömningsgrund vid värderingen av dessa tillgångar, förekom i betydligt mindre omfattning. Några säkra slutsatser går dock icke att dra av dessa iakttagelser.

Som redan nämnts under 5. 2 framgick uppgifter om det totala återanskaffningsvärdet på varulager i relativt få fall av de undersökta låneakterna. Endast d- respektive h-föreningen uppvisade en mera generell förekomst av denna uppgift. Uppgifter om inkurans i varulager förekom däremot inte i någon förening i någon större utsträckning men saknades inte heller i någon förening.

Beräkningar av likviditetsmått hade endast dokumenterats i tre av de åtta undersökta föreningarna. b- och h-föreningarna och i mindre utsträckning g-föreningen hade använt sig av omsättningstillgångarna I resp. I + II i relation till korta skulder, medan f-föreningen hade gjort beräkningar av båda slagen.

Budgeteringens ringa omfattning har redan uppmärksammats i samband med resultatanalysen. Även dokumenterade likviditetsbudgets förekom i mycket liten omfattning. b- och d-föreningarna var ensamma om att förete dylika dokument, vilket f.ö. även gällde försäljningsbudgets (se 5. 4).

En beräkning av likviditetsutvecklingen inom den närmaste tiden efter det att ansökt lånebelopp utbetalats borde enligt vår uppfattning kunna motiveras enbart med behovet av en bedömning av det sökta lånebeloppets tillräcklighet. Dylika beräkningar görs också enligt uttalanden från flera föreningsdirektörer i betydligt större omfattning än vad som framgår av dokumentationen. Vi vill emellertid framhålla som vår uppfattning, att det torde kräva mycket lång vana att utan stöd av dokumenterade beräkningar skapa sig en vederhäftig uppfattning om en lånesökandes olika grader av likviditet och finansiering i ett låneärende av någorlunda komplexitet.

5. 4. Uppgifter om de lånesökandes marknadsmässiga förutsättningar

Efterfrågan och konkurrens är av grundläggande intresse för ett företag. Följaktligen torde man kunna förutsätta att de lånesökande kontinuerligt söker bilda sig en uppfattning om utvecklingen av bl.a. marknaden och den egna försäljningen. Mycket enkla marknadsundersökningar och försäljningsprognoser kan därvid vara till utomordentlig hjälp.

Av de lånesökande eller företagareföreningen upprättade försäljningsprognoser för de närmaste åren förekom knappast alls inom huvuddelen av de undersökta föreningarna. b-föreningen utgjorde därvid ett markant undantag genom att nära 60 % av de genomgångna akterna innehöll sådana beräkningar.

Uppgifter om omsättningens utveckling förekom i relativt stor utsträckning inom samtliga föreningar. Analys av omsättningssummorna förekom däremot

ganska sparsamt. Som exempel kan nämnas, att a-föreningens akter endast i ett fall innehöll en uppdelning av omsättningssummorna. I detta fall hade den lånesökande själv levererat analysmaterialet. Vissa föreningar, framför allt g- och h-föreningarna, hade i nästan samtliga fall gjort beräkningar av omsättningens storlek per anställd.

Inom föreningar med i andra avseenden relativt fyllig dokumentation förekom i stor utsträckning uppgifter om orderstockens storlek och om den sökandes försäljningskanaler. Även angående efterfrågeförhållanden och konkurrensläge förekom ofta såväl sakuppgifter som värdeomdömen.

Enligt vår mening är det anmärkningsvärt, att uppgifter om den lånesökandes prisnivå i stort sett saknades inom föreningarna, med undantag av c-föreningen. Prisnivån hör enligt vår mening till de mest väsentliga faktorerna att bedöma. En för låg prisnivå kan tyda på kommande dålig lönsamhet, en för hög prisnivå på kommande avsättningssvårigheter.

Sammanfattningsvis kan man göra den iakttagelsen, att knappast något av de övriga avsnitten inom den företagsekonomiska prövningen av dokumentationen att döma tilldragit sig så stort intresse från företagareföreningarnas sida som just marknadsförhållandena. Trots detta torde dokumentationen inte helt avspegla den verkligt utförda bedömningen. Som exempel kan nämnas, att a-föreningens direktör framhållit, att man inom föreningen ganska ingående diskuterar den lånesökandes konkurrenssituation innan ett lån beviljas.

Är det fråga om nyetablering görs mera noggranna undersökningar i vad avser företagets möjligheter att lyckas på marknaden. I sådana fall förekommer det också att utomstående konsulter anlitas. a-föreningens akter uppvisade trots detta endast i två fall uppgifter om dylika diskussioner eller undersökningar.

5.5. Uppgifter om de lånesökandes personella och organisatoriska förutsättningar

Uppgifter om företagsledningen förekom rikligt. Detta avspeglar en bland föreningsdirektörarna vanlig uppfattning, att företagsledarens personliga kvalifikationer intar en central plats vid bedömningen av företaget, en uppfattning varom meningarna i övrigt torde vara odelade. Däremot kan man diskutera vilka egenskaper och kvalifikationer som skall tillmätas störst betydelse och huruvida man inte måste uppställa vissa minimikrav på de i varje enskilt fall mest betydelsefulla egenskaperna. I denna undersökning har det givetvis icke varit möjligt eller ens avsikten att göra dylika värderingar. Vi har endast kunnat skapa oss en allmän uppfattning om vilket intresse företagareföreningarna visat dessa faktorer.

Utlåtande om företagsledningen inhämtades i relativt stor utsträckning utifrån. Kontakter förekom sannolikt i ännu större omfattning än vad dokumentationen angav. Muntliga förfrågningar hos banker, kommunalmän etc. blir sannolikt ofta inte dokumenterade. Härtill kommer de uttalanden som under styrelsesammanträden görs av föreningsstyrelsens ledamöter.

Uppgifter om redovisningsorganisationens uppläggning förekom i mycket varierande omfattning. Dokumentationen i a-föreningen t.ex. tydde på ringa intresse inom föreningen för sådan uppföljning. Direktören framhöll emellertid, att man i allmänhet undersöker hur företagets bokföring är ordnad, och i de fall denna inte tycks vara ändamålsenlig föreslås förbättringar. Föreningen brukar dessutom i vissa fall kräva, att företaget väljer lämplig revisor. h-föreningen försöker enligt föreningsdirektören genom att rekommendera en viss bokföringsbyrå få företagare med svag bokföring att anlita denna, vilket dessutom medför, att föreningen får möjlighet till en viss uppföljning av företagets utveckling.

5. 6. Uppgifter om de lånesökandes produktionstekniska förutsättningar

Våra frågor om låneakternas innehåll med avseende på produktionsförhållandena avsåg värdeomdömen om maskinutrustningen, tekniska arbetsmetoder, produktkvalitet och lokalisering. Inom c-föreningen förekom av vår undersökning att döma ganska allmänt uttalanden om dessa förhållanden. I övriga föreningars låneakter förekom i allmänhet endast något eller några fall.

Föreningsdirektörer och konsulenter har i flertalet fall någon form av teknisk utbildning. I de flesta föreningarna finns således personal, som torde vara kompetent att bedöma den lånesökandes maskinutrustning. Det är därför förvånande, att huvuddelen av föreningarna uppvisade så få dokumenterade uttalanden om detta förhållande. Omfattningen av svaren på frågorna inom avsnittet produktionsteknik kan möjligen tagas som ett tecken på att dokumentationen i detta avseende avspeglar den i verkligheten utförda prövningen relativt dåligt.

I samband med materialinsamlandet förekommer det ofta, att föreningsdirektören, alternativt den inkopplade konsulenten, gör besök på det lånesökande företaget. Det kan förefalla naturligt, att bland annat produktionstekniska iakttagelser får bilda underlag till ett allmänt bedömande, som delges styrelsen först i samband med den muntliga föredragningen.

5. 7. Övrig dokumentation

Vid sidan av den dokumentation, som i ovanstående redogörelse kunnat direkt hänföras till någon del av den företagsekonomiska prövningen, har vi undersökt i vilken mån föreningarna infordrat räkenskapshandlingar för tid efter det att lån beviljats. Denna uppföljning av långivningen visade sig vara ringa.

Endast c-föreningens akter innehöll allmänt låntagarens balansräkning, vinst- och förlusträkning samt revisionsberättelse. Sistnämnda dokument förekom i samtliga föreningar i betydligt mindre omfattning än övriga räkenskapshandlingar.

Den uppfattning vi fått om uppföljningen av låneärenden kan emellertid antas vara i hög grad påverkad av det förhållandet, att flera av föreningarna återsänder erhållet räkenskapsmaterial till den lånesökande efter behandlingen. De brister, som ändock torde föreligga i uppföljningen, motiveras på flera håll med avsaknaden av lämplig personal för sådana arbetsuppgifter.

Direktören i a-föreningen framhöll, att man av detta skäl koncentrerat sig på uppföljning av sådana låneärenden, där räntor och amorteringar inlevereras för sent eller först efter påminnelse. Det kan i detta sammanhang vara intressant att notera, att affärsbankerna torde ägna sig åt en ganska intensiv uppföljning av tidigare beviljade lån, detta trots att bankernas säkerhet i allmänhet har en helt annan kvalitet.

Att revisionsberättelsen inte infordrats i samma utsträckning som övriga räkenskapshandlingar förklarade en av föreningsdirektörerna med att berättelserna i allmänhet är intetsägande, och att revisorn måste kontaktas för att några omdömen skall kunna erhållas.

Sådana kontakter hade enligt dokumentationen i någon större utsträckning tagits endast inom b-föreningen. I samma utsträckning som gäller övriga personalkontakter torde dokumentationen endast avspegla en mindre del av dessa. a-föreningsdirektören t.ex. framhöll, att kontakt med den sökandes revisor alltid togs innan lån beviljades i och för diskussion av bolagets inre förhållanden. b-föreningens direktör har å andra sidan framhållit, att han i första hand vänder sig till den sökandes bankförbindelser för att diskutera detaljförhållanden.

5. 8. Erbjudna säkerheters betydelse för långivningen

Ett erbjudande om mycket goda säkerheter skulle teoretiskt kunna tänkas påverka företagareföreningarna i deras bedömning av den lånesökandes företags-ekonomiska förutsättningar på så sätt, att man beviljade lån till företag med sådana prognoser, att lånet inte skulle ha beviljats utan denna speciellt goda säkerhet. Alternativt skulle man kunna tänka sig, att föreningarna gjorde mindre djupgående analyser i sådana fall.

Mycket goda säkerheter definierade vi som sådana säkerheter, vilka kunde anses ha tillfredsställt bankmässiga krav vid tidpunkten för låneansökans handläggning. Det visade sig emellertid, att dylika säkerheter förekom i ganska begränsad omfattning:

	Förekomsten i % av antalet beviljade ansökningar hos företagareförening							
	a	b	c	d	e	f	g	h
"Bankmässiga" säkerheter	56	0	0	0	17	20	28	40

För de båda föreningarna a och h, där omfattningen var tillräcklig för att tillåta en jämförelse, gjorde vi en tabulering av de i del II framräknade skalvärdena på grupperna bankmässiga resp. icke bankmässiga säkerheter.

Vi erhöll genomgående högre skalvärden för gruppen låneärenden med "bankmässiga säkerheter". Detta antyder, att säkerhetskvaliteten generellt sett inte haft något större inflytande på bedömningen inom de båda undersökta föreningarna. Att värdena ligger högre för gruppen "bankmässig säkerhet", kan möjligen förklaras med, att företag med sådan säkerhet genomsnittligt torde vara större än företag utan sådan säkerhet. Större företag har sannolikt kunnat prestera mera omfattande material för kreditbedömningen, vilket påverkat låneakterna. Det är slutligen icke omöjligt, att omfattningen av dokumentationen påverkat utredarnas bedömning. Detta antagande styrks av skalvärdejämförelsen del II (se 6.1), där den relativt sett väldokumenterade b-föreningen ligger genomgående högt i sina genomsnittliga skalvärden.

5. 9. Sammanfattning av resultatet, del I

Som framgår av ovanstående redogörelse varierar den företagsekonomiska bedömningen betydligt mellan de olika föreningarna. En sammanfattande syn på några av föreningarna har lämnats av de olika utredningsmännen.

Från vår genomgång i a-föreningen lämnas följande kommentar:

Lån har beviljats utan att hänsyn i tillräcklig omfattning tagits till rent företagsekonomiska bedömanden. Sålunda borde bl.a. mera ingående analyser ha verkställts av resultat, resultatutveckling och ställning. Denna uppfattning avser också de lån, som enligt föreningen beviljats endast på rent företagsekonomiska grunder.

Slutintycket från undersökningen hos b-föreningen är följande:

Föreningens prövning på kanslinivå av de lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar var på det hela taget väl genomförd. Vissa allvarliga brister förelåg dock, främst med avseende på bedömningen av den framtida likviditetsutvecklingen. Den sökandes prisnivå samt korrigering i balansanalysen för ägarens privatuttag är andra områden där analysen visade sig bristfällig. I vissa tvistiga lånefall hade å andra sidan mycket omfattande analyser med bl.a. budgetering utförts, trots att lånebeloppet varit blygsamt. I den PM som överlämnats till föreningsstyrelsens medlemmar hade ibland redovisats okorrigerade vinst- och förlusträkningar och balansräkningar, trots att man är väl medveten om, att dessa siffror är så förvanskade att de saknar relevans.

Om d-föreningen framhåller utredningsmannen följande:

Den enligt föreningsdirektören väsentligaste källan till information är det personliga besöket hos den sökande. Korrigerade resultaträkningar och balansräkningar upprättades som regel ej. Föreningsdirektören anser det vara onödigt med hänsyn till företagets ringa storlek. Kontakt med banken tages som regel. (Ofta är det banken som tar kontakt). Föreningsdirektören känner väl till de olika bankmännen i länet och hur de arbetar som kreditbedömare, och säger sig ha visst stöd i sitt arbete, om han får klart för sig vem inom banken som bedömt den sökande.

e-föreningens utredare sammanfattar:

Är man inom föreningen tveksam om företagets förutsättningar att klara lånet eller utvecklas gynnsamt går man djupare in i redovisningsmaterialet. Man beräknar t.ex. betalningsberedskapen på kort och lång sikt. Om visst projekt anges som låneändamål, ägnar man sig i PM huvudsakligen åt att diskutera detta. Härvid redovisas i PM dels kostnadsberäkningar och beräkning av företagets totala kapitalbehov samt hur detta behov skall täckas. Om det rör sig om förhållandevis stora lån beräknas även totala räntor och amorteringar per år samt per produktenhet, per arbetad timme eller dylikt. Oftast ges i sådana fall ett omdöme om lånekostnadernas inverkan på företaget i dess helhet och enbart detta har i flera fall varit tillräckligt motiv för avslag. Föreningsdirektören påpekade också de felaktigheter, som ofta föreligger i redovisningen från småföretag. Som exempel nämndes ett företag, som ansåg sig ha en dold reserv i varulagret på ungefär samma belopp som det bokförda värdet. Föreningen gjorde en kontrollinventering, eftersom lagret vid direktörens besök såg ut att ha ett betydligt högre värde. Den företagsekonomiska prövningen var mycket bristfällig, vilket diskuterats med föreningens direktör. Han höll med om att man kanske borde gå litet djupare in i siffermaterialet, men ifrågasatte också värdet av detta. Under de många år föreningen funnits hade man endast förlorat ett obetydligt belopp.

Slutintrycket av besöket vid f-föreningen är följande:

Dokumentationen i låneakterna var mycket knapphändig, vilket direktören förklarade med att det finns så många subjektiva värderingsbegrepp på ett företag: "man behövde bara komma in i lånesökandes verkstadslokaler så fick man ett relativt gott grepp om hans egna och företagets möjligheter till utveckling". En bidragande orsak till denna inställning torde vara, att föreningen icke har några ekonomer utan endast tekniker med viss kompletterande företagsekonomisk utbildning. Föreningens uppgift har enligt direktören varit att hjälpa företagarna med den ekonomiska bedömningen. En ordnad bedömning med tillfredsställande dokumentation av genomförda analyser torde under sådana förhållanden behöva uppställas som krav på företagareföreningarnas relativt sett mycket riskfyllda kreditgivning.

En jämförelse med företagareföreningarnas handläggning av garantilåneärenden ger ganska intressanta aspekter. Eftersom kommerskollegium här är beslutsfattande instans har man ansett sig behöva ställa andra krav på dokumentationens omfattning och kvalitet. Föreningarna har också för detta ändamål särskilt utformade, i flera fall mycket omfattande frågeformulär.

Huruvida de högre lånebeloppen vid denna kreditgivning påverkat dokumentationens omfattning kan vi för närvarande inte uttala oss om. Beträffande hantverkslånegivningen har vi fått det allmänna intrycket, att behandlingen varierar något med lånebeloppets storlek.

Syftet med undersökningens primära del var att belysa den företagsekonomiska prövning, som ansökningar om hantverkslån underkastas inom företagareföreningarna. Av skäl, som vi redogjort för ovan under 4.1, har undersökningen huvudsakligen begränsats till en genomgång av dokumentationen i låneakterna. Undersökningen ger ingen närmare förklaring till de stora skillnader, som konstaterats i ovanstående redogörelse beträffande dokumentationens omfattning. Möjliga förklaringar härtill — förutom de under respektive avsnitt berörda, tänkbara tolkningsfelen — kan vara:

- a) skillnader i den företagsekonomiska prövningen av låneärenden
- b) skillnader i föreningarnas och därvid främst föreningsdirektörens uppfatt-

ning om behovet av och möjligheterna till dokumentation av den företagsekonomiska prövningen.

Svaret på vår intervju med föreningsdirektörerna angående deras uppfattning om dokumentationens förmåga att avspegla den företagsekonomiska prövningen (se 3.2) tyder på, att faktor b) måste tillmätas relativt stor betydelse vid värderingen av det framlagda undersökningsresultatet. Detta antagande styrkes av det allmänna intrycket från detaljdiskussioner med föreningsdirektörerna under utredningens gång.

Eftersom begreppet företagsekonomisk prövning aldrig preciserats har det delvis överlåtits på utredarna att tolka detta. Det redovisade resultatet kan alltså sägas vara ett uttryck för dels vår uppfattning om vad som kan förväntas ingå i en bedömning av lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar, dels dessa utredares uppfattning om dokumentationens relevans vid bedömningen av den lånesökande ur företagsekonomisk synvinkel. Utredarnas subjektiva uppfattning kan därvid ha påverkat resultatet både med avseende på vilket material i låneakterna som begagnas och hur det använda materialet tolkats.

Slutligen bör det erinras om, att några statistiskt säkerställda, generella slutsatser angående dokumentationens omfattning icke kan dras av denna undersökning, varken beträffande de icke undersökta föreningarna eller de icke undersökta låneärendena hos de undersökta föreningarna.

6. Resultat av huvudundersökningen, del II

6.1. Utredarnas bedömning av de lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar

Som framgår under 4.1 (valda arbetsmetoder) har utredaren inom respektive företagareförening försökt att på basis av den i låneakterna tillgängliga dokumentationen betygsätta de lånesökandes företagsekonomiska förutsättningar inom de olika, av oss fastställda avsnitten av den företagsekonomiska prövningen.

Det resultat vi erhållit genom denna undersökning bör tolkas med stor försiktighet. Det bör särskilt observeras, att bedömningarna och därmed skalvärdena är baserade på ett i många avseenden ofullständigt material och att vi, speciellt när det gäller bedömningen inom avsnitten marknadsmässiga, personella och organisatoriska samt produktionstekniska förutsättningar, i stor utsträckning utgått från indirekta, av föreningspersonalen gjorda bedömningar. Utredarna har på grund härav och på grund av den i vissa övriga avseenden bristfälliga dokumentationen inte kunnat fastställa skalvärden i samtliga fall. Beträffande de två första avsnitten, som huvudsakligen bygger på balansanalysen, har utredarna ansett sig kunna fastställa skalvärden i 50—70 % av fallen. Beträffande marknadsanalysen och analysen av den lånesökandes personella och organisatoriska förutsättningar har skalvärden i allmänhet kunnat fastställas i mindre än hälften av de undersökta fallen. Möjligheterna för utredarna att betygsätta de lånesökandes produktionstekniska förutsättningar, har varierat betydligt. a-föreningens utredare t.ex. har endast ansett sig kunna bedöma en enda lånesökande i detta avseende, medan genomsnittet torde ligga på ca 30 % av totala antalet fall.

Om man antar, att den genomsnittliga kvaliteten på erhållna ansökningar inte varierar nämnvärt inom de olika företagareföreningarna borde det genomsnittliga skalvärdet för ett visst avsnitt av den företagsekonomiska bedömningen bli tämligen lika mellan föreningarna. Så blev dock icke fallet. För b-föreningens ansökningar ligger de genomsnittliga skalvärdena mellan 3,2 och 4,0, medan t.ex. f-

föreningens låneärenden åsatts värden mellan 2,2 och 3,4. Inom de flesta av föreningarna hamnade de genomsnittliga skalvärdena under "normalt", d.v.s. 3,0. Särskilt gäller detta de två första avsnitten, resultatanalysen samt likviditets- och finansanalysen. Förhållandet kan bero på att varje utredare arbetat med en subjektiv värdering, präglad bland annat av olika grad av försiktighet.

I sådana fall där underlaget inte tillåter en någorlunda allsidig bedömning av den lånesökande tenderar skalvärdet att hamna i närheten av "normalt" d.v.s. 3,0. Då materialet är mera fylligt torde den omtalade försiktigheten ha resulterat i något lägre skalvärden.

Med de fastställda skalvärdena som utgångspunkt har vi gjort en fördelning av låneärendena på beviljade låneansökningar, på beviljade låneansökningar där lånet blivit nödlidande, samt på avslagna låneansökningar. Antalet i undersökningen ingående nödlidande lån respektive avslagna låneansökningar inom varje förening är mycket litet. I de flesta fall baserar sig det genomsnittliga skalvärdet för dessa grupper på mindre än fem låneärenden.

En jämförelse mellan de genomsnittliga skalvärdena för dessa tre grupper visar, att undersökningar, som resulterat i nödlidande lån, har ett lägre genomsnittligt skalvärde än gruppen beviljade låneansökningar. Gruppen avslagna låneansökningar har också erhållit ett lägre skalvärde än gruppen beviljade. Härav torde man dock endast kunna dra den slutsatsen, att det genomsnittliga låneärendet behandlats riktigt av företagareföreningarna. Hur stor skillnaden i de genomsnittliga skalvärdena för dessa båda grupper bör vara för att föreningarnas bedömning skall kunna anses helt tillfredsställande beror bland annat på spridningen.

6.2. Lokaliseringsstödet* omfattning

* Fastän det torde föreligga betydande meningsskiljaktigheter med avseende på vad som inrymmer i begreppet lokaliseringspolitik, har vi i fortsättningen för enkelhetens skull använt detta som ett sammanfattande begrepp för såväl sysselsättningspolitik som lokaliseringspolitik.

De två lånegrupperna lokaliseringpolitiskt motiverade lån och företagsekonomiskt motiverade lån är icke fristående utan täcker delvis varandra. Ett lån kan således vara antingen

1. endast lokaliseringpolitiskt motiverat
2. endast företagsekonomiskt motiverat
3. både lokaliseringpolitiskt och företagsekonomiskt motiverat eller
4. varken lokaliseringpolitiskt eller företagsekonomiskt motiverat.

Uppenbarligen kan många låneansökningar, där lånen får karaktär av lokaliseringstöd, vara företagsekonomiskt synnerligen välmotiverade. Det kan icke vara rimligt att förutsätta, att föreningarnas verksamhet vare sig tidigare eller i framtiden skulle ges sådan begränsning, att denna typ av ansökningar skulle avslås. Enbart det förhållandet, att föreningarnas långivning i vissa fall kommer att verka som lokaliseringstöd, är således icke tillräckligt för att säga, att föreningarna bedriver lokaliseringspolitik. Uppenbart är vidare, att föreningarna, i de fall lånen är lokaliseringpolitiskt motiverade, uppställer åtminstone vissa företagsekonomiska krav på låntagarens verksamhet. Om detta icke gjordes, skulle verksamheten övergå från att vara långivning till att vara bidragsgivande. Att så icke varit fallet synes framgå av tillgängliga förlustsiffror. "Tillgången" på sådana företagsekonomiskt motiverade lån, som har lokaliseringpolitisk effekt, kan dessutom förväntas vara mycket olika inom olika föreningars verksamhetsområden.

Med utgångspunkt från skriftliga uttalanden i protokoll och föredragningsmemorior samt från muntliga uttalanden av föreningsdirektörerna har vi sökt bilda oss en uppfattning om lokaliseringsstödet omfattning. Enligt dessa uttalanden förekom lokaliseringsaspekten som huvudmotiv för beviljande av låneansökningar i fem av de åtta undersökta föreningarna. Omfattningen var emellertid relativt blygsam och motsvarade endast 10—20 % av de genomgångna låneärendena. Som bidragande motiv förekom lokaliseringspolitiska överväganden inom samtliga föreningar, a- och c-föreningarna svarade med 61 respektive 89 % för den största omfattningen. Ifrågavarande uttalanden ger sammanfattningsvis intrycket, att 50 à 60 % av det totala antalet beviljade lån beviljades utan hänsynstagande till lokaliseringspolitiska synpunkter. Beloppsmässigt motsvarade dock dessa lån något under 50 %. Mot bakgrunden av det inledande resonemanget är det uppenbart, att ovanstående procentsiffror måste tagas med viss reservation. Detta framgår kanske allra tydligast vid en jämförelse mellan c- och g-föreningarna, där den sistnämnda allmänt anses arbeta i ett utpräglat lokaliseringsslän, medan c-föreningen anses vara mindre påverkad av lokaliseringspolitiska aspekter. Uttalandena i g-föreningen tydde endast på 30 %-igt lokaliseringsinflytande, medan c-föreningens siffra närmade sig 90 %.

6. 3. Lokaliseringsstödet intensitet

Genom att jämföra de företagsekonomiska skalvärdena för olika grupper av lokaliseringsmotiverade lån har vi sökt få en bild av i vilken grad företagsekonomiska synpunkter på den lånesökande fått ge vika för de lokaliseringspolitiska. I de fall lokaliseringssynpunkterna angivits såsom huvudmotiv för beviljande av lån, är skalvärdena som väntat genomgående lägre. Avkall har således gjorts på de företagsekonomiska kraven till förmån för lokaliseringsaspekten.

En jämförelse mellan gruppen låneärenden med lokaliseringssynpunkter såsom bidragande motiv och gruppen utan sådana motiv angivna ger emellertid ett betydligt mera splittrat intryck. Endast föreningarna a och f ger väntad utslag. För övriga föreningar har vi inte erhållit någon markant skillnad mellan de genomsnittliga skalvärdena för dessa båda grupper. I ett par föreningar är t. o. m. det genomsnittliga skalvärdet inom flera avsnitt högre för sådana låneärenden som angivits som lokaliseringspåverkade. Främsta anledning till det oenhetliga intrycket torde vara materialets begränsade omfattning, vilket icke medger några preciserade slutsatser.

Stockholm den 20 juni 1966.

BOHLINS REVISIONSBYRÅ AB

B. Niklasson

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering.
2. Nordiskt samarbete inom forskningens och den högre undervisningens område.
3. Mellanriksväg Kiruna—Nordnorge.
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m. m.
5. Nordisk Institut for videreuddannelse i havekunst og landskabsplanlægning.
6. Dansk, norsk og svensk presses indhold af nordisk stof.
7. Nordisk radio- och TV-konferens på Biskops Arnö.
8. Nordiska bestämmelser för skeppsapotek.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI. [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]
Partiell författningsreform. [26]
Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. [27]
Tryckfrihet och upphovsrätt. [28]
Firmaskydd. [35]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]
Medicinalstyrelsens narkomanvårdskommitté. 1. Narkotikaproblemet. Del I. [25]
1964 års nykterhetsvårdsundersökning. 1. Nykterhetsvårdens läge. Del I. [36] 2. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. [37]
Samhällets barntillsyn, barnstugor och familjedaghem. [39]

Kommunikationsdepartementet

Länsförvaltningsutredningen. 1. Den statliga länsförvaltningen. I. [20] 2. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. [21]
Skatteförvaltningen. [22]
Länsindelningsutredningen. [23]
Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. [29]
Kanaltrafikutredningen. 1. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. [32] 2. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. [33]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. Programbudgetering. Del I. [11] 2. Programbudgetering. Del II — Studier och försök. [12] 3. Programbudgetering. Del III — En sammanfattning. [13]
Lag om Skatterätt. [24]
Kompensation i vissa fall för bensinskatt som utgår vid användande av motorsåg och snöskoter. [34]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Linköpings högskola. Del I. [10]
Skolans arbetsuder. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbokföringen. [16] VIII. De teologiska fakulteterna. [17]
1962 års ungdomsutredning. Statens stöd till ungdomsverksamhet V. [19]
Filmens inflytande på sin publik. [31]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitiken. [7]
Skoglig yrkesutbildning. II. [38]

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]
Invandringen. [18]
Höga eller låga hus? [30]
Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet. [40]

